

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle

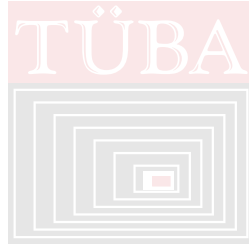
İNCELEME - METİN

ÂŞIK ÇELEBİ

HAZIRLAYANLAR: FİLİZ KILIÇ - TUNCAY BÜLBÜL

Tercüme-i
Mi'râcü'l-Eyâle ve
Minhâcü'l-Adâle

Âşık Çelebi

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

**Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve
Minhâcü'l-Adâle
Âşık Çelebi**

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 30

Hazırlayanlar

Filiz Kılıç (Prof. Dr.)
Tuncay Bülbül (Prof. Dr.)

Editör

Derya Örs (Prof. Dr.)

ISBN: 978-605-2249-57-4
Ankara, 2020

Yayın Sürecinde Emegi Geçenler

Milad Salmani
Elif Kanat

Tasarım ve Uygulama

Murat Acar

TÜBA Başkanı

Muzaffer Şeker (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)
Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)
Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr.)
M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)
Muhittin Macit (Prof. Dr.)
Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)
Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

Turgay Anar (Doç. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

TDV Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi
Ostim OSB Mahallesi, 1256. Cadde No: 11
Yenimahalle / Ankara

© Türkiye Bilimler Akademisi 2020
Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Yayıncının izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Kullanılan görsellerin yayın izinleri ile ilgili
maddi-manevi sorumluluklar eseri hazırlayanlara aittir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Piyade Sokak - No: 27 Çankaya - ANKARA
bilimklasikleri@tuba.gov.tr
0 312 442 29 03
www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Şiirlerinde

Tercüme-i
Mi'râcü'l-Eyâle ve
Minhâcü'l-Adâle

İNCELEME - METİN

Âşık Çelebi

Hazırlayanlar

Filiz Kılıç

Tuncay Bülbül

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğu büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişle barışmayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğe yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutluyorum.

Recep Tayyip Erdoğan
T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Sürdürülebilir kalkınma; “güçlü makroekonomik politikalar” ile “rekabeti odağına alan yapısal reformların” bir arada uygulanması ile mümkündür. Rekabette söz sahibi olabilmek ise; bilimsel ve teknolojik gelişmelerden en iyi şekilde faydalanmak, bu gelişmeleri içselleştirmek ve bir sonraki adımı da tasarlamakla mümkün oluyor. Bunu başarabilen ülkeler gelişmişlik konusunda rakiplerini geride bırakıyor ve küresel ekonomide daha fazla söz sahibi olmaya başlıyor.

Bilimsel ve teknolojik gelişme “yeni”, “daha iyi” ve “keşfedilmemiş” olanı arama çabasıdır. Fakat bu çaba, geçmişten asla kopuk değildir. Geçmiş mirasın çok daha iyi anlaşılması, geleceğin daha sağlam inşası için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye tam da bu noktada, bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu eşsiz tarihi ve kültürel birikimiyle ciddi bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Türk-İslâm medeniyetinin kadim bir üyesi olarak; insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel gelişimine çok somut katkıları olan bir medeniyetin mirasçısıyız.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılması; yeni kuşakların geçmişten feyz alarak daha güçlü bir motivasyonla yola devam etmesine katkı sağlayacaktır. Bu eserler ayrıca, bilim, Ar-Ge ve yenilikçilik konusundaki politikalarımız için de girdi sunarak, farklı bakış açılarından faydalanma imkanı verecektir. Bu kapsamda, Sayın Cumhurbaşkanımızın himaye-

rinde, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yürütülen “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”ni çok değerli ve benzersiz bir adım olarak görüyorum. Proje; matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat ve felsefe gibi alanlarda saygıdeğer İslâm âlimleri tarafından hazırlanan eserleri bilim dünyasına kazandırmayı amaçlıyor.

Yüksek himayetleri için Sayın Cumhurbaşkanımıza şükranlarımı arz ediyorum. Başta TÜBA çalışanları olmak üzere, bu çok kıymetli proje için emeği geçen herkesi içtenlikle tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını rahmet ve hayırla yâd ediyor, Projenin Milletimizin bilimsel ve topyekün kalkınması için yararlı olmasını diliyorum.

TÜBA

Mustafa Varank

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanı

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Sunuş

Ülkelerin bilimsel ilerlemesi ve yenilikçilik performansı, topyekûn kalkınma ile uluslararası rekabette üstünlük sağlama bakımından stratejik öneme sahiptir. Toplumların geleceğinin güvenle inşası ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılması bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi ve yaygınlaştırılması, gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, bilimsel çalışma ve başarıların teşvik edilmesi ile mümkündür. Bu konular, dünyadaki bilim akademilerinde olduğu gibi milli akademimiz Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) amaç ve görevleri arasında yer almaktadır. Belirlenen hedeflere ulaşmak için sahip olduğumuz medeniyet birikimini iyi anlamak zorundayız.

Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki bilimsel performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, bilimsel ilerleme ve yenilikçi çalışmalar için gerekli cesaret, özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik ve kalkınma yarışında son iki yüzyıldır devam eden göreceli konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir ekosistem ve kültürün oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, ülkemizin millî bilimler akademisi olma sorumluluğu ile Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje kapsamında Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedefi doğrultusunda yayımlarımız devam etmektedir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projemiz, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir. Projemizin başlangıçtan beri Sayın Cumhurbaşkanımızca desteklenmesi ve 2018 yılı başından itibaren resmen Cumhurbaşkanlığı himayelerine alınmış olması, Akademimiz açısından büyük bir onur ve teşvik kaynağı olmuştur. Bilime ve projemize verdikleri çok değerli destek ve yüksek himayeleri için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bilimsel mirasımızı oluşturan eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum.

Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan Akademi üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Ayrıca, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Projesi'nin hayata geçirilmesinde katkılarından ötürü Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a minnettarız.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi kapsamında yayımlanan eserlerin milletimizin bilimsel ilerlemesi ve topyekûn kalkınması ile medeniyet ihyası/inşası süreci bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Muzaffer Şeker

TÜBA Başkanı

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Önsöz	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
Âşık Çelebi'nin Hayatı, Eserleri ve Sanatı	15
Hayatı	15
Eserleri	19
Sanatı	25
İKİNCİ BÖLÜM	
Kurgu ve Şekil Özellikleri	27
Eserin Yapısal ve Kurgusal Özellikleri	27
Dil ve Üslûp	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Metin	37
Nüshaların Tavsifi	37
Nüshaların Seçiminde İzlenen Yol	39
Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar	40
Çeviri Yazı Alfabetesi	42
Tenkitli Metin	43
Kaynaklar	227
Dizin	229

Önsöz

Bir anlamda “ideal yöneticinin el kitabı” olarak değerlendirilebilecek siyasetnameler Doğu kültürünün önemli edebî eserlerindedir. Siyasetnamelerde genel olarak bir yöneticinin sahip olması/olmaması gereken psikolojik ve sosyal vasıflar sıralanmıştır. Bunların yanında yöneticilerin halka nasıl davranacağı, devlet yönetiminde kendisine yardımcı olan diğer “erkân”a karşı nasıl tavır takınacağı ve diğer ülkelerin yöneticileriyle nasıl ilişki içinde bulunacağı gibi hususlar da siyasetnamelerde ele alınmıştır. Doğu kültüründe manzum ya da mensur olarak gerek Farsça, Arapça ve gerekse Türkçe pek çok siyasetname yazılmıştır.

İslâm etkisindeki Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi olarak kabul edilen Kutadgu Bilig’den bu yana, özellikle tercüme olarak, pek çok siyasetname Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Tercüme yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan siyasetnamelerden birisi de Türk edebiyatının önemli nesir yazarlarından olan Âşık Çelebi’nin Arapçadan tercüme ettiği Mi’râcü’l-Eyâle ve Minhâcü’l-Adâle adlı eseridir. Eser, İbni Teymiyye’nin es-Siyâsetü’ş-Şer’iyyetü fi Islâhi’r-Râ’î ve’r-Râ’iyye adlı meşhur eserine dayanmaktadır. Âşık Çelebi bu eseri II. Selim’e halini arz etmek ve kadılıkta çektiği sıkıntıları anlatabilmek için kaleme almıştır. İbni Teymiyye’nin eseri Âşık Çelebi’nin eserine nazaran kısadır. Âşık Çelebi eserine savaşı ve beytülmal meselelerine ait ilaveler yapmıştır.

Bu çalışmada, Âşık Çelebi’nin Tercüme-i Mi’râcü’l-Eyâle ve Minhâcü’l-Adâle adlı eserinin tenkitli metni hazırlandı. Çalış-

mada ayrıca söz konusu eser, şekil ve kurgu yönünden incelemeye tabi tutuldu. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Âşık Çelebi'nin hayatı, eserleri ve sanat anlayışı ana hatlarıyla verildi.

İkinci Bölüm'de Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle'nin şekil ve kurgu özellikleri belli bir plan dâhilinde eserden örnekler verilerek izah edilmeye çalışıldı. Burada kurgu özellikleri iki kısma ayrıldı. Birinci kısımda eserin genel kurgu özellikleri, ikinci kısımda eseri oluşturan yapıların kurgu özellikleri incelendi. İkinci Bölüm'ün ikinci kısmında da eserin dil ve üslup özellikleri ana hatlarıyla ortaya konmaya çalışıldı.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle'nin tenkitli metninden oluşmaktadır. Yapılan katalog çalışmalarında eserin toplam 7 nüshası tespit edildi. Çalışma sırasında eserin tüm nüshaları görüldü. Ancak metin, 3 nüshayla kuruldu.

Bu çalışma sırasında yardımlarını gördüğümüz Arş. Gör. Ahmet Uğur ile doktora öğrencileri Halis Aydın ve Süleyman Anıl Tombak'a teşekkür ederiz. Eserin Arapça parçalarının tercümesinde Fikret Şanlıbaba'nın, Farsça kısımlarının tercümesinde Akbar Anvarian Aghdam'ın büyük yardımları oldu. Kendilerine müteşekkirimiz. Diğer yandan bu çalışmanın kitap haline getirilmesi aşamasında adını bildiğimiz bilmediğimiz bir çok insanın emeği oldu. Bu yüzden böylesi bir projeyi hayata geçirerek Türk kültür ve edebiyatına büyük katkılar sunan Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) başkanı Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a ve onun nezdinde tüm TÜBA çalışanlarına; çalışmanın en az hata ile okuyucuyla buluşması için büyük gayret sarfeden Prof. Dr. Ahmet Aslantürk'e ve onun nezdinde hakem, editör ve redaktör olarak bu çalışmaya katkı sunan herkese teşekkürü bir borç biliriz.

Dr. Filiz Kılıç - Dr. Tuncay Bülbül

Neşehir

BİRİNCİ BÖLÜM

Âşık Çelebi'nin Hayatı, Eserleri ve Sanatı

Hayatı

Âşık Çelebi'nin asıl adı “Pîr Mehmed” olup künyesi es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi'dir. Doğumuna babası Seyyid Ali'nin düşürdüğü “feyz-i ilâh” tarihine göre 926/1519-20'de dünyaya geldi. Doğum yeri bugün Kosava'da bulunan Prizren yakınlarındaki Vılcıtrın adlı küçük bir köydür. Âşık Çelebi, tezkiresinde doğum yerini Vılcıtrın olarak göstermesine rağmen biyografik kaynakların bir kısmında Bursalı olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddia, atalarının Bağdat'tan gelerek Bursa'ya yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ adlı şairler tezkiresinde, baba ve anne tarafından cedleri ile kardeşleri hakkında önemli bilgiler vermiştir. Baba tarafından cediti Hz. Ali'ye dayandığı için her zaman seyitliği ile gurur duydu. Büyük dedesi Seyyid Mehmed onun oğlu Seyyid Zeynelâbidîn ve babası Seyyid Ali idi. Seyyid Mehmed nat' (üzerine yemek konan yaygı, deri döşek) sanatında meşhur olduğu için Seyyid Nattâ' diye tanınırdı. Emîr Sultan (770/1368-833/1430) Anadolu'ya gelirken Bağdat'a uğrayıp Seyyid Nattâ'ın evinde konakladı. Daha sonra Emîr Sultan ve Seyyid Nattâ' Bursa'ya geldiler. Devrin padişahı Yıldırım Bâyezîd onların gelişlerinden memnun olup kendi kızını Emîr Sultan'a, veziri İshâk Paşa'nın kızını Seyyid Nattâ'a verip Emîr Sultan'a imaret ve cami, Seyyid Nattâ'a da Ebû İshâkiyye denilen bir zâviye ve mescit yaptırdı. Ayrıca, şeyh, nâzır-ı sâdât ve adı geçen zâviyeye mütevellî olarak görevlendirdi. Fetret devrinde Emîr Sultan, Monlâ Fenârî ve Seyyid Nattâ' Timurîlere esîr düştüler. Bir müddet sonra seyit ve ilim erbabı olmalarının yüzü suyu hürmetine Timur tarafından serbest bırakıldılar. Seyyid Nattâ'

hacca gidip orada evlendi ve nattâ'lık işiyle geçimini sağladı. Sultan Murad tahta geçince Seyyid Nattâ'nın ününü işitip onu İstanbul'a davet etti. Nattâ'nın Şehzâde Mehmed'in sünnet düğünü için hazırladığı nat'lar ve simâtlar (üzerine yemek dizilen yaygı) Sultan Murad'ın hoşuna gidince ölene kadar Seyyid Nattâ'ı himaye etti. O zamana kadar Anadolu'da yemekler sinilerle verilir. İlk kez şehzadenin sünnet düğününde nat' ve simâtlarla yemeğin verilmesi dikkat çeken bir yeniliktir.

Seyyid Nattâ'nın ölümünden sonra yerine oğlu Seyyid Zeynelâbidin nâzır-ı sâdât olmuş, Sultan Mehmed'den ve Sultan Bâyezîd'den ihsânlar görüp Sultan Bâyezîd'in saltanatının ilk yıllarında vefat etmiştir. Oğlu Seyyid Alî (ö.941/1534-35) çeşitli yerlerde kadılık yaptı. Çok iyi Farsça bilen Seyyid Ali özellikle muamma yazmada ve tarih düşürmede ustadır. Ayrıca müfret ve beyitleri vardır (Kılıç 2010: 27-29).

Âşık Çelebi anne tarafından da meşhur ve nüfuzlu bir sülaleden gelmektedir. Annesi, silsilesi Ebû İshâk Kâzerûnî'ye (352/963-426/1034) çıkan ve II. Bâyezîd devrinde büyük bir nüfuz sahibi olan şair ve âlim II. Bâyezîd'in kazaskerlerinden Müeyyed-zâde'nin (860/1456-921/1516) kızıdır. Âşık Çelebi tezkiresinde Müeyyed-zâde'yi kullandığı Hâtemî mahlasıyla biyografi sırasına dâhil eder ve onun özellikle ilminin yüceliğini vurgulayarak şiiri hakkında anekdotlarla bilgi verir. Müeyyed-zâde'nin devrinde tanınmış büyük bir âlim olduğu bizzat II. Selim tarafından ifade edilmiş; sultan, Müeyyed-zâde'nin yaşlılık zamanına eriştiği için üzüntüsünü dile getirme ihtiyacı hissetmiştir (Kılıç 2010: 1498).

Âşık Çelebi'nin dört erkek kardeşi vardır. Âşık Çelebi, bunların içinde Hâkî mahlasıyla şiirler yazan Mehmed Şâh'a tezkiresinde yer vermiştir.

Önce annesini, ardından on dört yaşlarında babasını kaybeden Âşık Çelebi, yetim olmaktan dolayı çektiği sıkıntılarını gerek nesir, gerekse nazım olarak Dîvân'ında ve Meşâirü'ş-Şu'arâ'da dile getirir (Kılıç 2010: 30).

Âşık Çelebi, 941/1535'te henüz on beş yaşlarında iken Rumeli'den İstanbul'a geldi. Babasını kısa süre önce kaybetmesinin verdiği sıkıntıya rağmen tahsiline başlayan Âşık Çelebi, İstanbul'da devrin ünlü hocalarından ders alarak çok iyi bir eğitim gördü. Tezkiresinde zaman zaman saygıyla zikrettiği veya şiir yazarları müstakil bir biyografi halinde ele aldığı bu hocalardan bazıları şunlardır: Sürûrî Çelebi (?-?), Taşköprü-zâde (ö. 967/1560-61), Arab-zâde Abdülbâkî Efendi (ö. 970/1563-64), Emir Gîsû Efendi (?-?), Karasılı Hasan

Çelebi (?-?), Ebussuûd Efendi (ö. 981/1574), Fenârî Muhyiddîn (ö. 954/1548), Şâh Kasım b. Mahdûmî (ö. 948/1542), Cefâyî (?-?). Bu arada İstanbul'da devrin meşhur şairleri ve belli başlı âlimleri ile de tanıştı. Hiç şüphesiz Müeyyed-zâde'nin torunu olması, babasının çevresi ve Fenârî Muhyiddîn Efendi ile yakınlığı bu münasebetlerde ona yardımcı olmuştur. Ancak, onun girişken ve samimi kişiliği bu tanışmalarda asıl etkindir. Zâtî (875/1471-952/1546), Taşlıçalı Yahyâ, (893/1488?-989/1582?) Hayâlî (?-964/1557), Rahikî (?-?), Kandî (?-962/1554) gibi şairlerle arkadaşlıkları da bu devreye rastlar (Kılıç 2010: 31).

Daha sonra 948/1541'de Bursa'ya geldi ve şair Sa'yî ile birlikte mahkeme kâtipliği yaptı. Ardından Emir Sultan vakıflarına mütevellî tayin edildi. Burada babasının dostu ve kendisine de amca kadar yakın olan Kadri Çelebi ile görüşüğünü zikreder. 952/1546'da Bursa vakıflarını teftiş eden Muradiye müderrisi Rüşenî-zâde'nin raporu üzerine mütevellilikten azledilince, Çelebi'nin Bursa hayatı sona erdi ve İstanbul'a geri döndü. O sırada İstanbul kadısı olan eski hocası Emir Gîsû Efendi'nin himmetiyle İstanbul mahkemesine kâtip tayin edildi. Arkadaşı Sun'î de aynı mahkemede kâtiptir. Âşık Çelebi'nin iyi bir eğitim görmesinde ve devlette görev almasında Emir Efendi'nin büyük rolü oldu. Emir Efendi bu sırada açılan divan kâtipleri reisliği için Âşık Çelebi ve arkadaşları Sun'î'yi teklif etti, ancak iş olmadı. Âşık Çelebi bundan sonra bir ara Ebussuûd Efendi'nin fetva kâtipliğini de yaptı. İstanbul'da bulunduğu sırada 952/1546'da vebaya tutuldu, ancak çabuk iyileşti.

954/1547'de hocası Muhyiddîn Efendi'nin ölümünden evvel tahsilini tamamlamışsa da ölümü sebebiyle icazetname alamadığını öne sürerek Bursalı Emir Hasan gibi şahitlerle davasını ispat etmek zorunda kaldı. Âşık Çelebi'nin çok methettiği Rûmeli kazaskeri Bûstân Efendi bu iddiayı kabul ederek Âşık Çelebi'yi mülazım kaydetti. Atâyî, Âşık Çelebi'nin Bûstân Efendi'yi çok övmesini bu olaya bağlamaktadır (Kılıç 2010: 32-33).

Bundan sonra Çelebi'nin kadılık hayatı başladı. İlk olarak 957/1550'de Silivri kadısı oldu ve burada evlendi. Ancak, evliliği uzun sürmedi ve aynı yerde boşandı. Âşık Çelebi Silivri'den sonra dost ve hamilerinin yardımlarıyla Piriştine'ye kadı olarak tayin edildi. Burada pek çok şairle tanıştı. Bazılarının divanlarını gördü ve beğendiği beyitleri kaydederek daha sonra Meşâ'irü'ş-Şu'arâ'da kullandı. Piriştine'den sonra 964/1556'dan önce Serfice'ye nakledildi ve Garamî (d.?-ö.?)'nin yerine buraya kadı oldu. Dîvânını da Serfice'deyken tertip etti. Tezkiresini de buradayken tertip etmeyi tasarlamışsa da azledilmesi üzerine bu isteğini gerçekleştiremedi.

Bir süre sonra Narda kadılığına atandı. Narda'da kendisinden önce kadı olan Yenişehirli Musa Kadı ve onunla işbirliği yapan Narda voyvodası Ferruh Kethuda'nın asılsız suçlamalarına maruz kaldı ve çok acı çekti. Âşık Çelebi hakkındaki suçlamalar üzerine görevden azledilerek 970/1562'de merkezi Manavgat olan Alaiye kadılığına tayin edildi. Manavgat'ta da çok kalmayan Çelebi, Kanûnî'nin "halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi" mısraı ile başlayan meşhur gazeline tahmis yazıp bir tazarrunam ile padişaha verince, dostlarının da yardımıyla Kanûnî'nin lütfuna mazhar oldu ve Niğbolu kadılığına tayin edildi.

Niğbolu'dan sonra 971/1563-64'te merkezi Rusçuk olan Çernovi kadılığına gönderildi. Çernovi'de yedi yıl kalan Âşık Çelebi, burayı çok sevdi. II. Sultan Selim zamanında yazdığı meşhur *Tuna* redifli kasidesinde bu sevgiyi dile getirir. Ancak, düşmanları Çernovi'de de onun peşini bırakmazlar. 973/1565 yılı sonlarında Ali Pürtek Reis'in maiyetindeki filo, hükümdar gemisi de beraber olmak üzere Rusçuk önünden geçerken Âşık Çelebi'ye karşılaması teklif edilmişse de o "birkaç tahtayı tazimden padişahımıza ne şeref ait" olur diyerek karşılamaya gitmemiştir. Fakat kaptanın durumu mübalağalı bir şekilde divana arz etmesi üzerine Çelebi'nin bu görevine de son verildi.

Âşık Çelebi azledilince II. Selim'den bir lâmiyye gazelle görev talep etti ve karşılığında yüz elli akça ile Kıratova kadılığını elde etti. Ancak 976/1568-69'da Kıratova kadılığından da azledildi (Kılıç 2010: 34-38).

Bu sıralarda çoktandır üzerinde çalıştığı ancak, şair ve yazar Latifi'ye kızıp bir kenara attığı Meşâ'irü's-Şu'arâ'yı bitirdi ve mukaddimesini II. Selim adına tanzim ederek o zamana kadar çektiği sıkıntıları dile getirdi. Meşâ'irü's-Şu'arâ'nın mukaddimesinde yer alan bir mesnevisinde padişahın devrin tanınmış şairleri ve kendisinin arkadaşları olan Kâmî, Fevrî, Bâkî ve Nevâlî'ye gösterdiği lütuflardan bahsederek, artık başına türlü felaketler getiren kadıliklarda dolaşmaktan usandığını, padişahın kapısında en küçük bir hizmete razı olduğunu belirtti ve nakibüleşraflık vazifesine tayinini istedi. Bu sırada Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa namına Arapça bir Şakayık Zeyli takdim edince kendisine kayd-ı hayat şartıyla Üsküp kadılığı verildi.

Âşık Çelebi, Üsküp'te yakalandığı zatülcenp hastalığından kurtulamayarak 979/1572 Şabanı sonlarında vefat etti. Üsküp'teki mezarına daha sonra türbe yaptırıldı. Lokman Baba Tekkesi müritlerinden Hacı Galib Bey tarafından yeneden yaptırılan türbe sekiz köşe kaide üstüne, sağır kasnaklı, üstü kubbeli, üç

pencereli iken 1963 yılında Üsküp'te meydana gelen depremde yıkıldı. Bursalı şair Cinânî'nin ölümüne söylediği “Âşık sefer eyledi cihandan” (979) tarihinin bulunduğu mezar taşı da bu deprem sırasında yok oldu. 2012 yılında şahsî girişimlerle türbe yeniden inşa edilmiştir. Ancak, türbe yapılmasından kısa bir süre sonra ciddi manada tahrib edildiği için şu anda harap haldedir.¹ Günümüzde *Gazi Baba* veya *Kadı Baba Türbesi* olarak bilinen türbenin bulunduğu semt *Gazi Baba Belediyesi* adını almıştır ve Üsküp'ün en büyük belediyesidir (Kılıç 2010: 39-41).

Âşık Çelebi'nin fizikî yapısı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Yalnız, büyük babası gibi kekeme olduğunu tezkiresinde kendisi söylemektedir. Bütün kaynaklar onun cömert, açık sözlü, rint tabiatlı, güzellere ve şaraba düşkün, neşeli bir yaratılışa sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Mahlasını da bu yaratılışına istinaden almış olabilir. Divânında yer alan şiirlerine bakıldığında, kaynakların verdiği hükümlerin doğru olduğu görülür. Bilhassa, gazellerinde şahsiyetinin hususiyetleri açıkça görülmektedir. Hayatının büyük bir kısmı çeşitli kadılıklarda geçmesine rağmen Âşık Çelebi'nin bu mesleği sevmemesi, rint, kurallardan sıkılan, ser-âzâd yapısıyla alakalı olsa gerektir. Kadılıktan hiç memnun olmadığını ve çok sıkıntı çektiğini şiirlerinde ve tezkiresinde belirtmiştir.

Eserleri

Meşâ'irü's-Şu'arâ: Âşık Çelebi'nin en önemli ve en bilinen eseridir. Türk edebiyatında yazılmış en önemli biyografi kaynaklarından biridir. Eser, 976/1568 tarihinde tamamlanıp devrin sultanı II. Selim'e sunuldu. Tezkire, bir mukaddime ve şair biyografileri olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Eserin diğer şair tezkirelerine oranla oldukça hacimli olan mukaddimesinde şiire dair verilen ayrıntılı ve orijinal bilgileri türün diğer örneklerinde bulmak mümkün değildir. Girişte, sözden hareketle şiirin manası, iç ve dış unsurları, Araplarda ve Osmanlı'daki tarihî gelişimi başka kaynaklardan alınan

.....

¹ 13-16 Mart 2015 tarihleri arasında Üsküp ziyaretimizde *Gazi Baba Belediyesi* sınırları içinde yer alan *Gazi Baba Parkı*'ndaki türbeyi ziyaret ettik. Parkın bekçisinden aldığımız bilgilere göre (yazılı kaynaklardan doğrulanmamıştır) bu park 120 dönümdür ve bunun 60 dönümü *Osmanlı Askerî Mezarlığı* yani şehitliklerdir. Türbenin etrafında yaptığımız küçük çaplı bir tetkikle bekçiyi doğrular delillere rastladık. Etrafta çok sayıda kırık dökük mezar taşları ve toprağı biraz kazınca ortaya çıkan mezarlar bulunmaktadır. Âşık Çelebi'nin türbesi iki yıl önce yaptırılmış ancak meçhul kişiler tarafından ciddi şekilde tahrip edilmiştir.

bilgilerle, Arapça, Farsça şiiirlerle, ayet, hadis ve kelim-ı kibârlarla desteklenerek anlatılır. Ortalama 35 varaklık bu uzun mukaddimedede, sözden hareketle şiiir kavramı üzerinde durulur. Şiiirin teşekkülü ve tarihçesi ayrıntularına inilerek incelenir. Şiiirin tarihini Hazret-i Âdem'den başlatan Âşık Çelebi, şiiirin manasını, kısımlarını, Aristo'nun şiiir görüşünü, İslamiyet'te şiiirin fonksiyonunu, Araplarda şiiirin tarihi seyrini anlattıktan sonra devrine kadar tahta geçen on iki Osmanlı sultanından, bunların şiiire olan ilgilerinden ve şair olanlarından bahseder. Bu arada da Osmanlı'da şiiirin tarihî gelişimini özetler. Daha sonra, şair saymadığı kişileri tezkiresine almadığından, eserine Meşâ'irü'ş-Şu'arâ adını vermesine rağmen aslında muhtevası itibariyle Tevârih-i Şu'arâ denilmesi gerektiğinden bahsederek giriş kısmını bitirir. Bütün bunları anlatırken zaman zaman yararlandığı kaynaklardan, kendi eserinden önce yazılan tezkirelerden, tezkiresinin yazılma macerasından ve hayatından söz eder. Bu arada birkaç şiiirini de zikreder. Mukaddime bu şekliyle özellikle şiiir ve şiiir tarihiyle uğraşanlar için büyük önem arz etmektedir. Önsözden hareketle, müellifin bu bilgilerini toplarken çok sayıda yazılı ve sözlü kaynaktan yararlandığı söylenebilir.

Tezkirenin metin kısmında I. Murad'dan itibaren eserin bitirildiği 976/1568 yılına kadar yaşayan 426 şair ele alınmış, özellikle müellifin dostu olan şairler samimi ve esprili bir dille, teferruatlı olarak tanıtılmıştır. Şair sayısı açısından Türk edebiyatında kaleme alınmış altıncı büyük şair tezkiresidir. Tezkire yazarlarının bir kısmı ele aldıkları şairi bizzat incelemişler, şairin sanatı hakkında kendi yorumlarını yapabilmüşlerdir. Büyük bir kısmı da kendisinden öncekileri taklit etmiştir. Âşık Çelebi ilk kategoriye giren nadir tezkire yazarlarından- dır. Eserde kısa biyografilerde verilen bilgiler diğer tezkirelerden pek farklı değildir. Onun eserinin önemli tarafı bizzat şairinden öğrendiği veya yakınlarından duyduğu doğru ve geniş bilgiyi vermesi, bir psikolog gibi şairleri ve olayları tahlil etmesidir. Bu yönüyle eser bir edebiyat tarihinden çok hikâye, hatta roman havası taşımakta ve türünün tek örneğini teşkil etmektedir. Âşık Çelebi şairlerin sanat güçlerini değerlendirirken tarafsız olmaya çalışmakla birlikte zaman zaman bu değerlendirmeye kendi düşüncesini ve yorumunu da kattığı görülür. Eserde, insan tasvirlerinin yanı sıra birçok çalışmaya malzeme olabilecek, tarihçileri, sanat tarihçilerini hatta coğrafyacıları ilgilendiren İstanbul'un semtleri ve Rumeli şehirlerine dair tabiat ve mekân tasvirleri de mevcuttur. Tezkirenin eleştirilen yanı "ebced"e göre tertip edilmesidir. Bu tasnif tarzı eserin rahatça kullanılmasını engellemektedir. Eserin ebcede göre düzenlenmesinin sebebi, yazarın deyişle Latifi'nin "yaran lokmasına tama

edip”, Âşık Çelebi'nin fikri olan alfabetik sistemi Çelebi'den önce tezkiresinde kullanmasıdır. Âşık Çelebi, Latîf'den farklı olma adına eserinde kullanılması zor olan ebced sistemini tercih etmiştir. Müellifin, biyografilerde uzunluk-kısalık açısından bir oran fikrinin olmaması, bazı meşhur şairleri eserine almayı unutmaması da eleştirilecek noktalardandır.

Âşık Çelebi, üslûp sahibi bir yazardır. Kendisinden önceki yazarların eserlerini iyi özümsemiş, kendi bilgi ve yeteneğini bu birikimle ustaca harmanlayarak kendine has bir üslûp ortaya koymuştur. Çelebi, kültürlü ve sanatçı bir sülaleden geliyordu ve iyi bir eğitim görmüştü. Coşkulu, samimi, cana yakın bir tabiatı vardı. Tek dezavantajı kekeme olmasıydı. İşte o, akıcı bir şekilde konuşarak ifade edemediği duygularını ve düşüncelerini kalemi vasıtasıyla çevresine aktarmıştır. Bunu yaparken de Türkçe yanında Arapça ve Farsçaya hâkim olmasının avantajını da iyi kullanmıştır. Tezkiresinde Türkçe atasözü ve deyimler yanında Arapça, Farsça kelâm-ı kibar, atasözü, deyim ve halk tabirlerini de başarılı bir şekilde anlatıma sokmuştur. Yazarın üslûbu asıl mukaddimedede ve dostları olan şairleri anlatırken ortaya çıkar. Buralarda dil, su misali akar gider. Okuyucu, edebiyat tarihinden çok hikâye ya da roman okuyormuş hissine kapılır. Mekân, vaka, eşya özellikle de kişi tasvirleri öylesine candan ve samimidir ki o yerler, olaylar veya portreler gözünüzün önünde canlanıverir. Onun nesrinde hâkim olan unsur samimiyettir; içinden geldiği gibi yazar. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde kullandığı dil, oturmuş bir kültür dilidir. Kendine göre estetiği ve tadı vardır. Âşık Çelebi'nin dilinin en önemli özelliği gerek sanatlı ifadelerde gerekse sade söyleyişlerde hatta Türkçe kelimelerde seciyi başarıyla kullanmasıdır. Eser, Türk şairler tezkiresi geleneğinde başka örneği olmayan eşsiz bir çalışmadır.

Daha önce bu sahada yazılmış olan tezkireler, tezkireler dışında kalan mecmua, risale ve çeşitli meslek erbabını inceleyen biyografi çalışmaları, şairlerle ilgili olarak nakledilen rivayetler, şairlerin kendi eserleri, şairlerin bizzat kendileri Meşâ'irü's-Şu'arâ'nın kaynaklarıdır.

Tezkirenin on üçü yurt dışında olmak üzere 33 nüshası bilinmektedir. Eserin müsvedde hâlinde olup çok eksik ve karmaşık durumda bulunan yazma nüshası Topkapı Sarayı Ktp. Yeniler Nu. 60'ta kayıtlıdır. Müsveddeden sonra bilinen en eski nüsha 23 Rebi'ü'l-evvel 975/1567 tarihli Selimağa Ktp. Hüdayi Efendi Nu.1157'de kayıtlıdır. British Museum'da 6434 numaralı nüshanın Meredith Owens tarafından 1971'de tıpkıbasımı yapılmıştır. Fatih Millet Ktp. Nu.772'de bulunan nüsha ise içinde barındırdığı 87 minyatür açısından çok değerlidir.

Meşâirü's-Şu'arâ, Filiz Kılıç tarafından 1994 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Çalışmada tenkitli metin, yazarın hayatı, edebî kişiliği verilmiş, tezkire şekil, üslup ve muhteva açılarından incelenmiştir. Eser daha sonra bazı ilavelerle basılmıştır (Kılıç 2010).

Dîvân: Âşık Çelebi'nin şiirlerinin büyük bir kısmını topladığı Dîvânının bugün için bilinen tek nüshası Millet Ktp., Ali Emîrî Manzum Eserler Kısmı Nu. 263'te bulunmaktadır. Dîvânda 14 kaside, 117 gazel ve musammatlar mevcuttur. Dîvânın ikinci ve yirmi altıncı varaklarından sonra yaprak kopması sebebiyle üç şiir eksiktir. Tamamı 55 varak olan dîvânın 49a, 50a-b, 51b, 53a, 54a-b ve 55b'inci varaklarda mektup örnekleri vardır. Âşık Çelebi Dîvânını 964/1556'dan önce Serfice'de kadı olarak bulunduğu sırada tertip etmiştir.

Divan Filiz Hançerlioğlu (Kılıç) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış, daha sonra eser e-kitap olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yayımlanmıştır (Kılıç, 2017).

Tercüme-i Ravzatü's-Şühedâ: Âşık Çelebi, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi'nin (?-910/1505-06) bu meşhur eserini bazı ilavelerle 953/1546'da Farsça'dan tercüme etmiştir. Konusu, Hazret-i Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi hadisesidir. Eserin tespit edilebilen 3 nüshası vardır: Bibl. Nat. Ancien fond, Nu.107; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Umumi, Nu: 5329; Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, Nu: 3445. Ayasofya nüshasının sonu eksiktir (Kut, 1991: 549; Özçelik, 2016). Eser Kenan Özçelik tarafından yayımlanmıştır (Özçelik, 2016).

Tercüme-i Şakâyıku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâ'î'd-Devleti'l-Osmâniyye: Taşköprü-zâde'nin aynı addaki eserinin tercümesidir. Âşık Çelebi tercüme-yi hocası Taşköprü-zâde'ye takdim ettiği zaman, Taşköprü-zâde üslubunun sadeliğinden ve tercüme-yi muhtaç olmadığından kinaye olarak “Mevlânâ Âşık biz bumı Türkî yazmışduk tercümede bîhûde zahmet ihtiyâr itmişsiz” diye latife etmiştir (Kut, 1991: 549). Eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 15 Hk 1100/1 numarada kayıtlı, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, 34 Fa 1098/2 numarada kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fi Nasâyihî'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk: Eser, Gazâlî'nin Nasihatü'l-Mülûk adıyla Farsça olarak kaleme aldığı ve daha sonra başkası tarafından Tibrü'l-Mesbûk fi Nasihati'l-Mülûk adıyla Arapçaya tercüme edilen eserinin Türkçeye tercümesidir. Eserin yazılma serüveniyle ilgili

olarak Mehmet Şerefettin Yaltkaya, Darülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası'nda yayımladığı "Sencer ve Gazâlî" adlı makalesinde oldukça ayrıntılı bilgiler vermiştir. Buradaki bilgilere göre Şâfî mezhebinden olan Gazâlî'nin Hanefiliğin kurucusu İmâm Ebû Hanîfe'ye muhalif düşünceler geliştirip bunları eserlerinde dillendirdiği haberi Sultan Sencer'e iletilir. Sencer Gazâlî'yi memleketi Tus'tan Meşhed civarındaki ordugâhına davet eder. Gazâlî ordugâha geldiğinde ona büyük bir hürmet gösterir. Burada Gazâlî ile Sencer arasında bir görüşme olur. Sencer, Gazâlî'den İmam-ı Azam hakkındaki düşüncelerini ilk ağızdan işitir. Gazâlî'nin düşüncelerinden çok etkilenen Sencer, Gazâlî'nin Horasan mekteplerinde ders vermesini ve yaptıkları mülâkatta söylediği sözleri kitap olarak yazmasını ister. Ancak Gazâlî, Sencer'in ders verme teklifini kabul etmeyip memleketi Tus'a dönmek istediğini söyler. Gazâlî Tus'a döndüğünde Nasihatü'l-Mülûk adıyla bir eser kaleme alır ve bu eserini Sencer'e ithaf eder (Yaltkaya, 1925: 41-53). Nasihatü'l-Mülûk'ün Sultan Melikşah'a ithaf edildiği çeşitli kaynaklarda söylene de (Balci, 2007: 308) eserin Sultan Sencer adına yazıldığına kuşku yoktur (Yaltkaya, 1925: 52-53).

Kâtip Çelebi'ye göre, Gazâlî'nin Nasihatü'l-Mülûk adlı eserinin Arapça tercümesinden Türkçeye üç çevirisi yapılmıştır. Bunlar Âşık Çelebi'nin eseri, Alâî b. Muhibb eş-Şerîf eş-Şirâzî'nin, Kânûnî'nin oğlu Bâyezîd'in yakını olan Sinan Bey adına tercüme ettiği ve Netîcetü's-Sülûk fi Tercemeti Nasihati'l-Mülûk adını verdiği eseri ve Vücûdî'nin tercümesidir (Balci, 2007: 308; Aydemir, 2013). Bunların dışında eserin, mütercimi belli olmayan ve Fatih Sultan Mehmet adına yapılmış bir çevirisi daha bulunmaktadır (Tok, 2009). Eser, Filiz Kılıç ve Tuncay Bülbül tarafından Türkiye Bilimler Akademisi Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi kapsamında yayımlanmıştır (Kılıç-Bülbül, 2017).

Şerh-i Hadîs-i Erba'im: Atâyî, Âşık Çelebi'nin bu ad altında iki eseri olduğunu ve birisinin Kemal Paşa-zâde'nin Arapça derleme ve şerhinin tercümesi, birinin de kendisinin derlemesi olduğunu zikretmektedir (Köprülü, 1965: 698). Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51-001'de, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3792-001'de, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 338'de, Süleymaniye Kütüphanesi Velîyüddin Efendi 2057'de kayıtlı nüshaları bulunmaktadır. Bir nüshası da Millî Ktp., Mikro Film Arşivi, A 1893'te kayıtlıdır (Kılıç-Bülbül, 2017: 24). Eser üzerinde yüksek lisans tezi yapılmıştır (Akdağ, 2019).

Tercüme-i Ravzatü'l-Ahyârü'l-Müntehab min Rebî'i'l-Ebrâr: Eser, Cârullah Mahmûd Zemahşerî'nin (467/1075-538/1144) Rebî'ü'l-ibrâr adlı

eserine dayanmaktadır. Zemahşeri'nin bu eserinden pek çok kişi telhis ve seçmeler yapmıştır. Bunlardan birisi de II. Bâyezîd'in Amasya'da şehzadelîği sırasında ona hocalık yapan Amasyalı Hatîb Kâsım'dır. Âşık Çelebi, Hatîb Kâsım'ın Arapça eserini tercüme ederek II. Selîm'e takdim etmiştir. Tercüme-i Ravzatü'l-Ahyârü'l-Müntehab min Rebî'i'l-Ebrâr da siyaset-nâme türünde bir eserdir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Laleli 1696'da, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 540'da, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 3925'te, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 3729'da, Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları S.H.M.H.K.Yaz. 33'te, Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Ms. or. oct.2993'te kayıtlı nüshaları bulunmaktadır (Kılıç-Bülbül, 2017: 24).

Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle: İbni Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-Şer'iyetü fi İslâhi'r-Râ'i ve'r-Râ'iyye adlı siyaset-nâme türündeki eserinin tercümesidir. Âşık Çelebi bu eseri II. Selîm'e halini arz etmek ve kadılıkta çektiği sıkıntıları anlatabilmek için kaleme almıştır. İbni Teymiyye'nin eseri Âşık Çelebi'nin eserine nazaran kısadır. Âşık Çelebi eserine savaş ve beytülmal meselelerine ait ilaveler yapmıştır (Balci, 2007: 812). Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51-002'de, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1803-001'de, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1901'de, Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab 1006'da, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556'da, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 2315'te, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları R. 1610'da kayıtlı nüshaları bulunmaktadır (Kılıç-Bülbül, 2017: 24).

Sigetvarnâme: Kanûni'nin Sigetvar seferine ait manzum bir mesnevidir. Henüz ele geçmemiştir (Kılıç-Bülbül, 2017: 25).

Mecmu'a-i Sükûk: Âşık Çelebi'nin mahkeme kâtipliği ve kadılıklarda kaleme aldığı edebî kıymeti olan ilamlardır. Henüz ele geçmemiştir (Kılıç-Bülbül, 2017: 25).

Zeyl-i Şakâyık: Âşık Çelebi Arapça olarak Şakâyık'a yazdığı bu zeyli Sokullu Mehmed Paşa'ya takdim etmiştir. Eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 15 Hk 1100/1'de, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi 34 Fa 1098/2'de nüshaları bulunmaktadır (Kılıç-Bülbül, 2017: 25).

Şehrengiz-i Bursa: Bugün için elde bulunmayan bu eseri Âşık Çelebi 947/1540-41'de yazmıştır. Eser, Bursa güzellerini anlatan manzum bir risaledir (Kılıç-Bülbül, 2017: 25).

Âşık Çelebi'nin bu eserleri dışında, şiir mecmualarında birçok şiiri ve bir münşaat teşkil edecek kadar nesir tarzında yazılmış eseri olduğu Fuat Köprülü tarafından ifade edilmektedir (Köprülü, 1965: 698). Ancak, Pervane Bey Mecmuası'nda bulunan on kadar şiir dışında Ankara Millî Kütüphane ve İstanbul kütüphanelerindeki mecmualarda yapılan araştırmalarda Âşık Çelebi'nin şiirine rastlanmamıştır.

Sanatı

Âşık Çelebi hem anne hem baba tarafından âlim ve sanatçı bir aileden gelir. Küçük yaşlardan itibaren kıymetli hocalardan ders aldığı için kuvvetli bir edebî kültüre ve sağlam bir medrese bilgisine sahiptir. Nesir ve nazım tarzında başarılı olması, Arapça ve Farsçadan tercümeler yapması, Arapça Şakayık Zeyli yazması bu bilgisinin ve yeteneğinin kanıtlarıdır. Nesrini güzel bulduğunu ifade eden Âşık Çelebi, 16. yüzyılda nesir yazarlığında yeni bir soluk olarak ortaya çıkar. Nesirde seciyi başarılı bir şekilde kullanması, cümlelerinin uzun olmasına rağmen Türkçe kurallara uygun, sağlam, düzenli bir yapıda olması, devrin sosyal hayatını, kişilerin fizikî ve psikolojik tahlillerini başarıyla yapabilmesi, ayrıntılara özen göstermesi vb. açılarından nesrimize yeni bir soluk getirmiştir. O, kelimelerin birden fazla anlamlarıyla ve çağrışımlarıyla bir söz cambazı ustalığıyla oynamıştır. Ancak bu vadide onun kadar ustaca kalem oynatmak hem yetenek, hem de bilgi işi olduğundan kendisini takip edebilen ve onun kadar başarılı bir eser ortaya koyabilen takipçileri çıkmamıştır. Âşık Çelebi, edebiyatımızda nesir yazarlığıyla tanınmış olsa da şair olarak da incelenmeye değer bir şahsiyettir. Dîvânı dışında tezkiresinde ve tespit edebildiğimiz kadarıyla Pervane Bey mecmuasında şiirleri bulunmaktadır. Türk edebiyatının önemli şairlerinden Hayâlî Bey, Âşık Çelebi'nin yakın dostudur. Hayâlî, yazdığı şiirleri Âşık Çelebi'ye gösterip fikrini almadan edemez. Bazen Âşık'ın dediği şekilde beytini bile değiştirir (Kılıç 2010: 1549-1550). Bu durum da Çelebi'nin aynı zamanda eleştirilen bir yanı olduğunu gösterir. Zaten şairler tezkiresinde de bu özelliğini şairler konusunda yaptığı yorumlarda ortaya koymuştur.

16. yüzyıl Türk şiirinde yerli nitelikler göze çarpar. Bu nitelikler bilhassa Rumeli şairlerinde görülür. Divanlardaki şiirlerin konuları genellikle din, tasavvuf, hikmet, övgü, rintlik, tabiat vb'dir. Bu konular işlenirken yapılan benzetmelerde kullanılan mecazlarda çevrenin ve yerli unsurların şiire çokça

girdiği görülür. Gelenek ve göreneklerle ilgili benzetmeler, deyimlerin mecazlı anlamlarından yararlanılarak yapılan sanatlar, çevre ile ilgili somut tasvirler ve benzetmeler gibi. Bir Rumeli şairi olan Âşık Çelebi'de de bu özelliklere rastlanır. Onun şiirleri, nesrinin aksine oldukça sade bir dil ve yalın bir üslûpla yazılmıştır. Deyimlere, atasözlerine, devrin âdetlerine özellikle gazellerinde çok yer verir. Çelebi hep aşktan ve devrandan ızdırap çekmiştir. Kadılıktan hiç memnun olmamış, seytilliğine yeterince değer verilmemesinden yakınmıştır. Dîvânında yer alan 14 kasidenin hemen hepsinde bu memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Kasidelerinin biri na'ttır. 117 gazelinin asıl konusunu aşk ve güzel-ler teşkil etmektedir. Ayrıca Serfice ve Narda'yı anlattığı tabiat tasvirlerine yer veren gazelleri ve Tuna nehrini kişileştirerek anlattığı kasidesi de orijinaldir. Şiirlerinde aşkı ifade ederken samimiliği ve sadeliği dikkat çekicidir. Bazen mısralarında halk şiirinde görülen bir sadelik vardır. Onun aşkı genellikle cis-manîdir. Ancak bazı beyitlerinde tasavvuf ehli bir insanın söyleyişine de rastlanır. Âşık Çelebi'nin dîvânında kaside ve gazellerine göre küçük bir yer tutan musammatlarında da gazel ve kasidelerdeki üslûp ve muhteva hususiyetleri görülür. Murabбалarı bestelenmeye müsait yalnlıktadır (Kılıç 2010: 42-43).

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

İKİNCİ BÖLÜM

Kurgu ve Şekil Özellikleri

Eserin Yapısal ve Kurgusal Özellikleri

Eserin Genel Kurgusal Özellikleri

Âşık Çelebi'nin tercüme eseri olan Mi'râcû'l-Eyâle ve Minhâcû'l-Adâle, genel olarak bakıldığında iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, İbni Teymiyye'nin Siyâsâtü Şer'iyye fî Salâhi'r-Râ'i ve'r-Râ'iyye isimli eserinin Türkçeye çevirisi, ikinci bölüm ise Âşık Çelebi'nin "Beytülmal" ve "Harp" hakkında verdiği bilgileri barındırmaktadır.

"Takıyyü'd-dîn Ebu'l-Abbâs Ahmed bin 'Abdü'l-Hakîm İbni 'Abdü's-Selâm bin Teymiyye'nün Siyâsâtü Şer'iyye fî Salâhi'r-Râ'i ve'r-Râ'iyye isimli bir kitâb ki şağîrû'l-hacm ve kebîrû'n-nef' ve kesîrû'l-berekedür, mazmûnı erbâb-ı hükeme düstûrû'l-âmel ve medâr-ı mülk ü milel olmağa lâyıq görülüüp bi-İbâretihî terceme olunup andan gayrı evveline kabûl-i kazâyâ ve hilâlîne tahrîr-i vilâyete ve envâ'-ı mâl-i cizye vü harâc ve beytü'l-mâle müte'allık hâricden ba'zı fevâ'id ü menâfi' derc olunup ve âhîrine ahvâl-i harbe müte'allık bir hâtime ilhâk olunup esnâ-yı tahrîrde mazîk-ı şî'r ve tengnâ-yı inşâdan ihtirâz olunup İbârât-ı vâzıha ve işârât-ı faşîha ile îrâd olındı" (s. 71).

Âşık Çelebi, eserin ikinci bölümünün kendisi tarafından yazıldığını "Bu mahalle dek İbni Teymiyye'nün Siyâsât-ı Şer'iyye'si kitâbunuñ tercemesidür ki temâm oldı. Min-ba'd bu haqîrûñ ilhâkâtudur." ifadeleriyle belirtir (s. 188).

Âşık Çelebi'nin tercüme eserlerinden biri olan Mi'râcû'l-Eyâle ve Minhâcû'l-Adâle isimli eseri, çeşitli konularda verilmiş fikhî hükümlerden oluşmaktadır. Eser, Allah'a ve peygamberine övgü ifadeleriyle başlamaktadır. Bu kısa girişin ardından, insanlar içerisinde emirlik sıfatı taşıyanların, mazlumları

zalimlerden korumak, zalimlere karşı mazlumların yanında yer almak gibi meziyetler taşıması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu özelliklerine göre emirlerin, bir kısmının peygamberler, diğer bir kısmının ise sultanlar olduğu belirtilmiştir.

Eserde, emirlik yapması gerekenler hakkında bilgiler verildikten sonra Osmanlı devletinin halifelîği alması ve Osmanlı devletinin yüceliği etrafında yapılan övgü ifadelerine yer verilmiştir: *“Bunlar bir ‘Osmānîdür ki nigîn-i şer’i mülk-i yemîn ve tiğ-i ‘adli mülk-i nikâhlarına almağla zî’n-nüreyndür, ve dād u dühîş ve kuşîş ü küşâyîşde ve bahşîş ü bahşâyîşde küşîş ile mecma’u’l-bahreyndür. Bir ‘Osmānîdür ki huṭût içinde resm-i ‘Osmānî gibi kânûnları mu’teberdür ve bir ‘Osmānîdür ki nūr-ı îmānlarından şeyâtîn-i a’da girîzân olmakda İblîs’den bed-terdür. Bunlar niçe yüz yıldan ki diyâr-ı Rûm’a hükümrândur ve her biri güneş gibi tiğ-i hûn-âşâmla kişvergîr ü gîlîsîtdür, selâtin-i mâzîye ki kimi Cengîzîyân ve kimi Çerâkise olmağla silsileleri elbette yâ Mecûs’e yâ Urûs veyâ Engürîs’e irîşüp gâyet-i a’lâsınuñ cedd-i a’lâsı Nûşîn-revân’dur ki ma’bedleri künişt-i Zerdüşt ve rehberleri mübedân ve ma’bûdları nâr-ı süzândur, bunlaruñ ecdâdında gebrân olmayup pâklikde nitekim gevhere cedd bârândur, bunlaruñ ecdâdı peygamberândur.”* (s. 50).

Eserin bu bölümünde, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan taifelerden olan ulemâ tairesi hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Dinin kalıcılığının Hakk’ın emri ile, Hakk’ın emrinin ilimle ve ilmin devamlılığının ulemâ ile olacağı belirtildikten sonra Osmanlı Devleti’nde bulunan ulemâ tairesinin iki kısımdan oluştuğu, bir kısmında müderrislerin, diğer bir kısmında ise kadıların bulunduğu belirtilmiştir: *“Dinüñ beğâsı şer’le ve şer’üñ beğâsı ilmle ve ilmüñ beğâsı ülemâ iledür. Ülemâyı dañı iki fırka kıldılar. Bir kısmı müderrisîn îyîfesidür ki anlaruñ vazîfeleri kâbiren ‘an kâbir ve ‘âbiren ‘an ‘âbir halefen ‘an selef müdârese vü münâvele ve mümârese vü müzâvele ile ‘ilmî inkrâzdan ve ‘ilm sebebi ile şer’i dîni intikâzdan hüfz eylemekdür. Bir kısmı kużât îyîfesidür ki bilâdda ve ‘ibâdda vâkı‘ olan każâyâyı aḥkâm-ı şer’ ü fetâvîye tatbîk idüp icrâ’-i şer’ ve ibkâ’-i aṣl u fer’ etmekle re’âyānuñ ehl ü ‘yâlin ve dimâ vü emvâlin şıyânet ü hîrâset iderler ve müteferri’ât-ı każâdan mühimmât-ı saltanat olan nazm-ı aḥvâl ve taḥşîl-i mâl-i beytü’l-mâl umürn ri’âyet iderler...”* (s. 52).

Eser, Sultan Süleyman hakkındaki övgü ifadeleri ile devam etmektedir. Sultan Süleyman’ın, Rum’un, Acem’in, Arap’ın sahibi olduğu belirtilerek tahta geçişi hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Sultan Süleyman’ın saltanatı döneminde gerçekleştirdiği başarılar birer birer sıralanmıştır: *“Maşrıkda gün gibi sancağ açdı, mağrib-zemîn ser-haddine şafak gibi tiğ-i garrâsından kan saçdı. Zemân-ı saltanatında vezîri olanlaruñ kılları pertev-i terbiyeti ile bend-i maştaba-i vezârete ve mertebe-i şadârete irdi.”* (s. 53).

Sultan Süleyman ve saltanatı hakkında bilgilerin bulunduğu bölümden sonra, eserin de sunulduğu padişah olan Sultan II. Selim'in saltanata geçişi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Sultan Selim hakkında övgü ifadeleri bulunmaktadır: “Egerci ol pādşāh-ı dīn-penāhuñ eyyedehu’llāhü te’ālā bi-naşrihī ve eyyede kâffeti’l-Müslimīne bi-tezāyidi kadrihī ve ‘ulüve kelimete emrihī, evşāf u nü’ütü tafşil olınsa niçe kitāb olur ve her kitābı cāmī’-i hezār faşl u bāb olur.” (s. 55).

Eserde, Sultan Selim'in ismi hakkında uzun uzun değerlendirmelere de yer verilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken, Allah'ın isimleri, Hz. Muhammed'in isimleri ve lakapları, kendisine kitap gönderilmiş olan peygamberlerin isimleri ve lakapları, dört unsur, ibadet vs. gibi konularla kıyaslamalara gidilmiştir: “Bu ism-i kerīm ki dört harfdür, Hak te’ālānuñ ism-i zātı ki Allāh’dur, dört harfdür ve esmā-yı hüsnā ki tokşan tokuz ismdür, yetmiş üç ismi dört harf üzredür. Yigirmi yedi veznde berāberdür ki şığada fa’l bi-ma’na fā’ldür. Ke-zālik Hak sübhānehü ve te’ālānuñ şifāt-ı semāniyesi ki sekiz ismdür, anlar hakkında lā hüve ve lā gayruhü dinilmiştir. Ol isimleriñ dağı altısı dört harfdür Semī’ ü Başır ü Alīm ü Mürīd ve dördü veznde muvāfikdur ki fa’l bi-ma’na fā’ldür. Ke-zālik rasūlu’llāhuñ ism-i kerīmi ki Muhammed’dür ve Ahmed ü Māhī vü Hāşir ü Ākâb u Kāsım’dur, dörder harfdür ve laķab-ı şerīfleri ki Rasūl ü Habīb ü Halīl’dür, dörd harfdür. Ke-zālik elkāb-ı enbiyānuñ ekseri dörd harfdür. Meselā Halīlu’llāh ve Zebīhu’llāh ve Kelīmu’llāh ve Emīnu’llāh ve Kelīmetu’llāh ve şāhib-i kitāb olan enbiyānuñ isimleri ki Mūsā vü Dāvūd u Īsā vü Muhammed’dür, isimleri dörder harfdür ve bu pādşāhuñ ba’zı haşāyişde me’ābühü’l-iştirākleri ki Yūsuf ‘aleyhi’s-selāmdur, anuñ ismi dağı dört harfdür. Ke-zālik evzā’-ı İlahiyye ve aķkām-ı şer’iyye ve ‘ulūm-ı edebiyeden ekseriniñ harfleri dört harfdür. Meselā ‘anāşır dördür ve tabāyi’ dördür. Fuşūl-i sene dördür. Aķşām-ı ilm-i şer’ dördür. Kitāb u sünnet ü kıyās u icmā’ ve envā’-ı ibādet dördür, şalāt u zekāt u şavm u haccdur ve ekser şalātuñ rek’atı dördür. Aşhāb-ı irş dördür. Karābet-i nikāh u velā’ ve cihet-i İslām ve mevāmi’-i irş dağı dördür. Kāt ve rıķķ ve ihtilāf-ı millet ü dār. Ve elkāb-ı binā dördür. Elkāb-ı i’rāb dördür.” (s. 55-56).

Âşık Çelebi, eseri Mi’râcü’l-Eyâle ve Minhâcü’l-Adâle’de Sultan Selim'in ismi hakkındaki değerlendirmelerinden sonra kendi mesleği, şairliği ve yetenekli olduğu konularda da bilgiler vermiştir: “Zāhiren kādī vü hākim idüm ammā de’āvī vü devā’iden sālīm idüm. **Beyt:**

Kādī olaldan gönül miñnet beyābānındadır
Bilmezem kimdür diyen devlet każā yanındadır

Ne ān ki ilm ü fażlda akrānundan dūn idüm, ammā ekābır, şıñhat-i nesebüm bilüp baña neyr itmemele zebūn idüm. **Şi’r:**

*Cāre'z-zemānu 'aleynā fī taşarrufihī
Ve eyyü dehrin 'ale'l-aḥrāri lem yecir*

Şā'ir ü münşī idüm ki ḥatta-i ḥatt u inşā kalem-revüm, kal'a-i kumkuma ki şarḥ-ı mümerred ü müdever ve kal'a-i devāt ki tarḥ-ı müseverdür, evüm idi. Şafīr-i ḥāme, kebūter-i haber-be-rüm ve hüdhüd-i pür-naş nāme-i misk-ḥitāma peyk-i peygām-āverüm idi. Ḥāme, taqdīm-i merāsīm-i a'zārdan şonra önüme gelür, dest-būsumla ser-fürü eyler ve devāt kaḫağın açuḫ teslīm-i ḥātem-i zinhārdan şonra feyz-i zülāl-i ifdāl ile taḫşīl-i āb-rū eyler. Belī Şi'r:

*Mā żarra men cāzī et-te'eddebü ve'n-nehyi
İnne lā yekūne min āli 'Abdi Menāfi" (s. 69).*

Âşık Çelebi eserinde, hakkında hükümlerde bulunduğu konuları belirli bir düzen dâhilinde vermemiştir. Eserde konular toplumu ilgilendiren hususlar etrafında çeşitlilik kazanmıştır. Konular açıklanırken fikhî hükümlerden yararlanılmıştır.

Âşık Çelebi, İbni Teymiyye'nin Siyâsâtü's-Şer'iyeye fi Salâhi'r-Râ'i ve'r-Râ'iyeye isimli eserinin Türkçeye çevirisini yaptığı kısımda, mesleğinin de etkisi ile emirlik makamı ve emirlerde bulunması gereken özellikler, hangi durumlarda sadaka verilebileceği, miras hukuku, cihat anlayışı, zina ve buna benzer durumlarda kişilere verilecek cezalar, sultanların serveti ve bu servetin kaynağı, recm cezası hakkında hükümler, emanet edilen nesneye karşı emaneti alanın sorumlu olduğu durumlar ve emanete hıyanet konusunda verilecek cezalar, katletmenin cezası ve yaptırımları gibi çeşitli konular hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Bunu yaparken, peygamberlerden, halifelerden, hadis kitaplarından ve din büyüklerinden alınan örnekler vermiştir. Bu özellikleriyle eser, bir anlamda “Bir Kadı'nın El Kitabı” görünümü arz etmektedir.

Eserin ikinci kısmında ise “Beytülmal” ve “Harḫ” hakkında Âşık Çelebi'nin yapmış olduğu eklemeler bulunmaktadır. Ayrıca eserin bu bölümünde Hz. Muhammed'in Hristiyanlar için yazdığı bir ahd-nâme, Şam ve Halep Hristiyanlarının Ömer Faruk'a yazdıkları bir ahd-nâme, Hz. Muhammed'in Ömer bin Hürrem'i Buhrân'a gönderdiğinde yazdığı bir ahd-nâme ve Hz. Muhammed'in Temîm Dâri'ye yazdığı bir ahd-nâme bulunmaktadır.

Eseri Oluşturan Yapıların Kurgusal Özellikleri

Eser, seçilmiş olan bir konu ve bu konu hakkında verilen fikhî hükümleri barındırmaktadır. Bahsedilmek istenilen konu hakkında verilen hükümler,

ya daha önce yaşanmış dinî olaylardan ya da benzer durumlarla karşılaşmış olaylardan oluşmaktadır. Peygamberler ve din büyüklerinin sözleriyle hükümler desteklenme yoluna gidilmiştir.

Genellikle konulara giriş “Fasl” başlığı ile sağlanmış ve varsayımlardan hareketle konu hakkında oluşabilecek durumlara karşı hükümler verilmiştir: **“Fasl:** *Ammā emānete ihtiyāc velāyetde eşed olsa, farzan hıfz gibi ol vaqt kaviden taqdīm ü tercih olunur, ammā ikisi bile lāzım olsa, taḥsīl-i maḥşūlāt-ı aʿmāl gibi ol vaqt şedid ü kavī naşb olunmak gerekdir ki şiddetle aʿmālden emvāli istihrāc eyleye ve ḥubret-i emānetle hıfz eyleye, ammā manşub-ı każāya tālib müteʿaddid olsa aʿlem ü evraʿ u ekfā olan taqdīm olunur. Birisi aʿlem ve biri evraʿ olsa hükmi zāhir olup hevāya ittibāʿ ihtimālī olur, umūrda evraʿ ihtiyār olunur. Hükmi zāhir olup hevāya iştibāh olan umūrda aʿlem ihtiyār olunur.” (s. 103).*

“Şöyle ki ihtihādında Hakk’a vāsıl ola, iki mertebe sevāb eline girer. Bir sevāb saʿy muḳābelesinde, bir sevāb Hakk’a vuşūli muḳābelesinde ve eger kendi saʿyında kuşūr komayup aşlaḥı aramakta maḳdūrın bezl idüp ammā Hakk’a vāsıl olmasa bir sevāb eline girür. Pes aşlaḥı bulmağa saʿy eylese ihtihād ile meşāb u meʿcūr olur ve edā-yı vacib itmekle mühtedī vü maḡfūr olur.” (s. 79).

Eserde, varsayımlardan hareketle verilen hükümler olduğu gibi kesin hükümler verilen bölümler de vardır: **“Fasl:** *Hudūdun biri daḥı hadd-i zinādur. Bu ḥuşūşda hükim-i şerʿ budur ki muḥşan olsa ḥicāre ile recm olma. Nitekim rasūlu’llāh Māʿiz bin Mālikūʿl-Eslemīʿyi recm eyledi ve Āmiriyye ve Yahūdiyyeʿyi recm eyledi ve baʿde ahdūʿl-bennī ḥulefāʿ-ı rāşidūn daḥı bu minvāl üzre recm eylediler.*” (s. 148).

Konu ile ilgili verilen hükümler genellikle bir din büyüğünün rivayeti ile peygamber sözlerine dayandırılmaya çalışılmıştır: **“Şaḥīḥayn’da mestürdür ki her maʿrūf, şadākadur, eger baş-ı vech ve kelime-i ḫayyibe ve leyin-i kelām daḥı olursa. Ve yine Şaḥīḥayn’da Adī bin Hātem’den mervīdür ki rasūlu’llāh şalla’llāhü ʿaleyhi ve sellem buyurmuşdur ki:** *“Fe-meniʿstetāʿu min küm en yeşukkaʿn-nāra ve lev bi-şakḳı temratin feʿl-yefʿal fe-in lem yecid fe-bi-kelimetin ḫayyibetin.*” (s. 165).

“Ve Şaḥīḥayn’da İbnü Mesʿūd’dan mervīdür ki rasūlu’llāh buyurmuşdur ki: *“Siz benden soñra baʿzi āsar u umūr görüp inkār itseñüz gerekdir.”* (s. 109).

Eseri meydana getiren yapı taşlarından biri de hüküm verilen konu hakkında destekleyici ifadelerin peşi sıra gelmesidir: **“Fasl:** *Benī ādem için taʿyīn olunan hudūdun biri nüfūsdur. Hakk te ʿalā buyurmuşdur ki: “Velā taḳtülü evlādüküm min imlāk.” Ve daḥı buyurmuşdur ki: “Velā taḳtülüʿn-nefsüʿl-leti ḥarrema’llāhi illā biʿl-ḥak” ve yine buyurmuşdur ki:* *“Vemā kāne li-müʿminin en yaktüle müʿminen”, “Ve men yektelü müʿminen*

müte'ammiden fecezâ ü hü cehenneme hâliden fihâ gâdebe'llâhü 'aleyhi ve le'anehü ve e'adde lehü 'azâben 'azîma." Ve yine buyurmuşdur ki: "Min ecli zâlike, kitâbe 'alâ benî İsrâ'ile ennehü men katele nefsen bi-ğayri nefsin ev fesâdin fi'l-arzi fe-ke'ennemâ katele'n-nefsi cemî'an, ve men ehyâhâ fe-ke'ennemâ ehye'n-nâse cemî'an." (s. 171).

Hakkında hüküm verilecek olan konular genellikle bir cümle ile belirtilmiş ve "Hudüduñ bir nev'i dañı ...", "Bu bâbda", "Bu dañı ma'lûm olmağ gerekdür ki", "Lâzım oldur ki", "Bu cümle", vs gibi ifadelerle başlatılmıştır: "**Faşl:** *Bu bâbda ehem ve bu emrde etemm oldur ki vilâyetden mağşüduñ ma'rifetine ve tariķ-ı mağşüduñ ma'rifetine 'arîf olma.*" (s. 104).

"**Faşl:** *Hudüduñ bir nev'i hadd-i kağzdür ki kitâbla ve sünmetle ve icmâ'-ı ümmetle sâbitdür.*" (s. 178).

"**Faşl:** *Bu dañı ma'lûm olmağ gerekdür ki kuvvet ü emânet ikisi bir kimesnede cem' olmağ az vâkı' olur.*" (s. 101).

Konular genellikle âlimlere yöneltilen sorular üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Âlimlerin bu sorulara verdikleri cevaplarla birlikte konu açıklık kazanmıştır: "Meselâ harb emâretine za'îf şâlih-i emînden kavî fâcir-i şücâ' terciñ olma. Hattâ İmâm Ahmed'den su'âl olunmuşdur ki: "İki bölük asker olsa biriniñ emîri fâcir-i kavî ve biriniñ emîri şâlih-i za'îf olsa kağsıyla gâzâ olunmağ gerekdür?" Fetvâyı virmişdür ki: "Kavî fâciriniñ fücürü zararî kendüye ve kuvvetiniñ nefsi Müsliminedür, ammâ za'îf şâlihüñ salâhunuñ nefsi nefesine ve za'îfiniñ zararî Müsliminedür." (s. 101).

"Ba'zı ülemâdan su'âl olunmuşdur ki: "Emr-i kağzâya müvellâ olmağa kabûl kimesne olmasa, illâ fâsık âlim yâhüd câhil deyyin olsa kağsı ihtiyâr u takdîm olunur?" Cevâb virmişdür ki: "Eger ol diyârda ahkâm-ı dîniñ icrâsına ihtiyâc ziyâde ise câhil dîndâr ihtiyâr olma. Eger ahkâm-ı şer'üñ tenfîzine ihtiyâc ziyâde ise fâsık âlim ihtiyâr olma." (s. 103).

Konular hakkında verilen hükümlerde, meydana gelmiş bir durum ve bu durumun farklı zümrelerde değışkenlik gösteren uygulamaları belirtilmiş ve aynı zamanda bu uygulamalar üzerinde değılendirmeler yapılmıştır: "Hulefâ-yı râşidînden mervîdür ki bir er ile bir 'avreti lihâf içinde, ya'nî bir yorğan içinde buldılar. Yüzer savt urdular. İşte egerçi zinâ sâbit olmadı hadd lâzım olmayup ta'zîr eylediler. Ammâ böyle ta'zîr hadd-i kağzdan ve hadd-i şürb-i hamrdan ki seksendür, artuğdur. Ve rasûl 'aleyhi's-selâm zemânında bir er 'avretiniñ cârîyesine cimâ' eylese 'avreti helâl eylese yüz savt ururdu, helâl eylemese recm eylerdi. Bu akvâliñ cümlesi İmâm Ahmed ve ğayr mezhebindedür. Kavlan-ı evvelân Şâfi' mezhebindedür. İmâm Mâlik ve ba'zı e'mme katlarında ba'zı cerâyimde ta'zîrler katle irüşmek mervîdür. Ba'zı aşhâb-ı Ahmed dañı muvâfağat

itmışlerdür. Meşelâ cāsūs-ı Müslim ‘adıvıv-i kâfir cānibin tecessüs eylese, İmām Ahmed katlinde tevakkuf eyley. İmām Mâlik ile ba’zı Hanâbile İbni ‘Akîl gibi ve ğayr gibi katlin tecvîz iderler. İmām-ı A’zam ve Şâfiî ve ba’zı Hanâbile Kādî Ebû Ya’lâ gibi katlin men’ iderler. Lâkin aşhâb-ı Şâfiyye’den ba’zı ve İmām Ahmed ve kitâb ü sünnete muhâlif olan bid’ata dâî olanları katl itmegi tecvîz ider ve aşhâb-ı İmām Mâlik’ün ekseri dahı bunlarla müttefiklerdür. Ammâ İmām Mâlik’ün ve sāyir mücevvizlerüñ Kaderiyyeyi katl itmegi tecvîz itdükleri riddetleriçün degüldür, arzda fesâd itdükleriçündür.” (s. 153).

Eserde, üzerinde durulan konular, çoğunlukla toplumun genel olarak itiraz edemeyeceği peygamber, halife, âlim gibi şahısların o konu hakkındaki meselleri ya da sözleri ile pekiştirilmiştir. Bu durum genellikle açıklanmak istenen konuyla ilgili âyet ya da hadislerle sağlanmıştır: “Binâ’ın alâ zâlik vülât-ı umûra naşîhat lâzım ve naşîhatle mu’avenet mühimdir. Nitekim eḥādîs-i nebevîyyede buyurulmuşdur ki: “İnna’llâhe yerzâ leküm selâsen inne lâ ta’budü esyâ’ê sivâhü ve en ta’sımu bi-ḥabli’llâhi cemî’an ve lâ tüferriķü ve in tenâşahü men vellâhu’llâhe emriķüm.” (s. 74).

“Ammâ ümerāya ve vülât-ı każâyāya delâlet iden âyet-i kerîme bunlardur. **Âyet-i evvel:** İnna’llâhe ye’muruküm en tü’eddü’l-emânâti ilâ ehlihâ. **Âyet-i sāniye:** Ve izâ hakentüm beyne’n-nâsi en taḥķimü bi’l-’adli. **Âyet-i sālise:** İnna’llâhe ni’immâ ya’rızuküm bihi inna’llâhe kâne semî’an başîrâ. **Âyet-i rābi’a:** Yâ eyyühe’llezîne âmenü atî’u’llâhe ve atî’u’r-rasüle ve üli’l-emri minküm. **Âyet-i hâmis:** Fe-in tenâza tûm fı şey’in fe-ruddühü ila’llâhi ve’r-rasüli in küntüm tu’mînüne bi’llâhi ve’l-yeomi’l-âḥiri. Zâlike ḥayriin ve aḥsenü te’vîle. İtiḥâk-ı ’ulemâ vü müfessir’in bunıñ üzerinedür ki âyet-i evveli vü sāniye vülât-ı umûr hakkında nâzıldür ve bâķi âyetler ra’yyet hakkında nâzıldür ki cüyüş ve sāyir re’âyâ cemî’i każâyâ da ulü’l-emre itâ’atle me’mûrlardur.” (s. 74).

Eserde, “sebeb-i nüzül oldur ki”, “vâcib olan oldur ki”, “vâcib olan budur ki” vs. ifadelerle açıklanmaya çalışılan konunun hükmü belirtilmiştir: “Veliyyü’l-emr dahı bir bâzârdur, şöyle ki anda şıdk u emânet ve iḥsân u ‘adâlet ziyâde ola, etrâf u eknâfdan mâl anda ziyâde gelüp cem’ olur. Veliyyü’l-emre vâcib olan budur ki mâli ḥallinden ala, ḥaḥķına şarf eyleye ve müstehâkından men’ eylemeye.” (s. 110).

“Ve ḥadd ol vaķt vâcib olur ki beyyine ikâmet olınsa yâḥûd i’tirâf eylese, ammâ aĝzında râyiḥa-i ḥamr mevcûd olsa, yâḥûd kay’ iderken görilse, ol vaķt aña ikâmet-i ḥadd olunmaz.” (s. 150).

Anlatılmak istenen konular genellikle bütün yönleriyle ve olabilecek durumlarla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır: “Ve ḥadd ol vaķt vâcib olur ki beyyine ikâmet olınsa yâḥûd i’tirâf eylese, ammâ aĝzında râyiḥa-i ḥamr mevcûd olsa, yâḥûd kay’ iderken görilse, ol vaķt aña ikâmet-i ḥadd olunmaz. Zîrâ ihtimâldür ki ḥamr olmayanı içmiş ola

yâhüd mükrehen içmiş ola. Ammâ 'inde'l-ba'z kaçan ki rāyihā-i müskirden yā kay'dan ma'lūm olsa celd olunur." (s. 150).

"Ke-zālik sultān zālim olsa, aṣhābına redd eylemese ve maṣārifine şarf daḥı eylemese ol vakt daḥı māli maṣārifine şarf-ı i'ānet berr ü taḳwā üzre i'ānetdür." (s. 119).

Dil ve Üslûp

Klâsik Türk edebiyatında çeşitli konularda çok sayıda mensur eser kaleme alınmıştır. Nesir alanında yazılmış eserlere bakıldığında gerek gramer, gerekse kelimelerin Arapça, Farça ya da Türkçe kullanılış sıklığı nedeniyle yüzyıllara ve eserlere göre farklılıklar görülmektedir. Kimi zaman halkın anlayabileceği sade bir dil kullanılırken, kimi zaman da sade dil, halkın anlayabileceği seviyeden uzaklaşmış ve yerini Arapça ya da Farsça terkiplerle kurulu uzun cümlelere bırakmıştı. Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle hem öğreticiliği, bilgi vericiliği yönüyle hem de içerisinde barındırdığı uzun terkiplerle bu duruma örnek oluşturan bir eserdir.

Eserde geçen manzum örnekler, konuyu destekleyici nitelikte nesirle birlikte çalışmadaki yerini almıştır: *"Ve añlamazlar ki ca'î ü cübbe vü destār cibillî vakāhat ü kabāhatlerin setr itmez. 'Āriyeti vaz' u vakār ile ādem ādem olmaz. Beyt:*

Düzd düzd est eger cāme-i kādî dāred

Hem çü İblīs hemān fīnet-i māzî dāred" (s. 98).

"Kudūm-ı meymenet-rüsümüyla serîr-i saltanatı müşerref eyledi ve āwāz-ı kūs-ı şavveti heft küşede gūş-ı 'ālemiyān u ādemiyān müşennef eyledi. Beyt:

Cihān rā şādmānî tāze kerdîd

Şerî'at rā cevānî tāze kerdîd

Çerāğ-ı şem'î Ahmed rā ber-efruht

Berāy-ı hod şevāb-ı sermed enduht" (s. 54-55).

Eserde "ve" ve "ki" bağlacı ile kurulmuş uzun cümleler bulunmaktadır: *"Ve Şāri' 'aleyhi's-selām şā'ire cāyize virdükleri sünnete iktidā buyurılıp bu muḳābeleda 'aṣîret-i Hāşimiyye ve 'tret-i Ebi'l-Kāşimiyye'nün 'usretlerin ikāle ve kürbetlerin izāle buyurup bu tıyîfeye ihsān-ı manşub mücib-i taḳarrüb-i şāhib-i şefā'at ve teraḳḳub-ı rahmet idüginde ve 'aksi mücib-i saḥtu'llāh idüginde iştibāh buyurılmaya.*" (s. 72).

"Şā'ir ü münşî idüm ki ḥutta-i ḥatt u inşā kalem-revüm, kal'a-i kumḳuma ki şarḥ-ı

mümerred ü müdevver ve kal'a-i devāt ki tarh-ı müsevverdür, evüm idi. Safır-i hāme, kebüter-i haber-berüm ve Hühüd-i pür-naqş nāme-i misk-hütāma peyk-i peygām-āverüm idi.” (s. 69).

Eserde, dikkati çeken önemli bir üslup özelliği de cümlelerin pek çok yerde benzetme edatı olan “gibi” ile bitirilmesidir: “Müslimünden zararı def iderler sebülü'llāhda cihād idüp gazā iden cünüd-ı mücāhidin gibi ve İyün gibi ve kâşidin gibi.” (s. 121).

“Ke-zālik sādāt-ı Kureys'ün hulefāsına virmişdür, Safvān bin Ümeyye gibi ve İkrime ibni Ebū Cehl gibi ve Ebū Süfyan bin Harb gibi ve Sehl bin Amr gibi ve Hārīs bin Hişām gibi.” (s. 121-122).

Eserde, hakkında bilgi verilecek konuyla ilgili kelimelerin açıklamalarına yer verildiği gibi Türkçe karşılıkları da belirtilmiştir: “Askerden ba'zı kimesneyi seçüp tağ başlarına gözci koyup düşmen askeriniñ ahvāline vukūfıçün gönderdiklerine dırler. Aña bizüm lisānımızda dilci dırler ve bir nev'ine ases dırler ki gice ile düşmen ordusına varup haber alana dırler ve bir nev'ine dahı cāsūs dırler. Adünüñ memālikine varup girüp haber alup getürene dırler ve bir nev'ine şaqa dırler ki tundar didükleridür ve bir nev'ine muqaddem dırler. Türkçe ince karavul didükleridür ve bir nev'ine kemindür ki puşu kurduklarındur ve bir nev'ine meded dırler ki bir bölük asker etrafı nāzır bir yirde hazır kurulur.” (s. 208).

“Tarrār oldur ki halkun ceyblerinden ve yanlarından ve koyunlarından akça ala ki aña Türkçe yankesici dırler.” (s. 147).

Eserde, durumlar hakkında varsayımlarda bulunulurken şart kipi eki (-se/-sa) sıklıkla kullanılmış ve bu şart koşma durumuna bağlı olarak açıklanmak istenilen duruma göre hükümler verilmiştir: “Gerek ikisi bile hürr olsun gerekse ikisi bile memlūk olsun gerekse biri hürr biri memlūk olsun. Ammā recm ikisi bile bāliğ olucağdur. Ammā biri bāliğ biri gayr-ı bāliğ olsa bāliğ recm olunur nā-bāliğ mādün-ı katl ile ũkūbet olunur.” (s. 149).

“Ammā müsāvāta müyesser olmasa, şöyle ki içerüde olan kemügi ufatsa yāhud başın yā yüzün yarsa, ammā kemügi görünme ol vaqt kışās meşrū' degüldür.” (s. 176).

Eserde, konuya giriş, bir din büyüğünün peygamberlerden, halifelerden ya da yine bir başka din büyüğünden “...den rivāyet iderler ki”, “rivāyet ider” gibi ifadelerle sağlanmış: “Nitekim Sünen'de Ebū Hüreyre'den rivāyet olunur ki rasūlu'llāh şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem bir gün aşhāba: “Taşaddakū” didi. Aşhābdan bir şahş: “Yā rasūla'llāh İndī dīnārın” didi. Rasūlu'llāh: “Taşadduk bihī 'alā nefsike” didi. “İndī āhar” didi. “Taşadduk 'alā veledike” didi. Ol şahş yine: “İndī āhar” didi. Rasūlu'llāh:

“Taşadduk bihi ‘alā hādīmike” didi. Ol şahş yine: “İndī āhar” didi. Rasūlu’llāh ‘aleyhi’s-selām: “Ente ūşbur” didi, ya nī sen bilirsin didi.” (s. 167-168).

“Ve sünen-i Nesā’ī ve İbni Māce’de meşhûrdur ki Ebū Hüreyre rasûlden rivâyet ider ki rasûl ‘aleyhi’s-selām buyurmuşdur ki: “Vech-i arzda hudûdu’llâhdan bir hadd ikâmet olunmağın bereketi yegdür kırk şabâh yağmur yağmaktan.” (s. 129-130).

Eserde, bir başkasından rivâyet edilen hikâyeler olduğu gibi, doğrudan hikâye kahramanının ağzından aktarılan durumlar da bulunmaktadır: “**Hikâyet:** Bir gün Ebu’l-Müslim Hıvânî Mu‘aviye’ye gelüp “Es-selâmu ‘aleyke eyyühe’l-ecir” didi. Hâzırlar: “Es-selâmu ‘aleyke eyyühe’l-emir diseñe.” didiler. Ebu’l-Müslim yine evvelki sözün i‘ade eyledi. Mu‘aviye hâzırlara hitâb idüp “Koñ ki Ebu’l-Müslim sözünüñ aşlın bilir.” didi. Ebu’l-Müslim dönüp didi ki: “İnnemâ ente ecirun iste‘cereke Rabbü hâzihî’l-ganemü li-ri‘âyetihâ fe-inne ente hennâte cerbâhâ ve dâviyte marzâhâ ve hâsente ülâhâ ‘alâ âhîrihâ evfâke ve intehün cürbâhâ ve lem tedâvi marzâhâ ‘âkıbetike seyyidühâ”, ya nī sen bir ecirsin ki bu koyunuñ şâhibi seni icâreye tutmuşdur. Şöyle ki uyuzlarına ılâc ve hastalarına devâ idesin ve evvelin ve âhîrin gökçek göre gözedesin. Koyun şâhibi saña ücretünü temâm îfâ ider. Ya nī seni hayr ile cezâlandurur. Şöyle ki uyuzlarına ılâc ve marîzalarına devâ itmeyesin, evvel ü âhîrin görüp gözetmeyesin koyun şâhibi saña ‘azâb ider.” (s. 78-79).

Eserde her ne kadar uzun cümlelerle kurulmuş yapılar bulunsa da kısa cümleler de eserin anlaşılrlığını sağlayan önemli üslûp özelliklerindedir:

“Tâlib olup müvellâ olursañ mağlûb olursın.” (s. 75). “Yâhud “Sen bõnsün. Ahvâl-i ‘âlemi bilmezsin. Ekâbirüñ rızâsı böyledür” dirlen.” (s. 96).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Metin

Nüshaların Tavsifi

Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51 (C)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihâ ol maḥmūd-ı ḥaḳîḳîye ki...

Son: Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ ḥaseneten ve fi'l-âḫirati ḥaseneten ve kınâ 'azâbe'n-nâri.

17 satırda 170 varak olan nüsha bir mecmuadır. Tercüme-i Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle 38b'de başlamaktadır. Nüshada 52a'dan sonra yaklaşık 4 varaklık eksik bir kısım vardır. Yazı türü: Nesih. Serlevha müzehhep ve cetveller yaldızlıdır. Söz başları, ayetler ve cedveller kırmızı mürekkeplidir.

Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab 1006 (R)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihâ ol maḥmūd-ı ḥaḳîḳîye ki...

Son: Meḥemmed 'Abdü'l-Kerîm el-Vardarî 'afâ 'anhümâ el-melikü'l-bârî fî şehri zi'l-qa'deti eş-şerîfe li-seneti şemân ve elf.

19 satırda 152 varak olan nüshada 116b'den sonra 4 varak eksiktir. 119b'den itibaren 8 varaklık da takdim-tehir bulunmaktadır. Takdim-tehir yapılan kısımlar 141b-149b arasındadır. Yazı türü: Talik. Mihrabiye, söz başları, ayetler ve cedveller kırmızı mürekkeplidir. Kahverengi meşin kaplı bir cildi vardır. Nüshanın istinsah tarihi 1008/1599-1600'dür.

Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 (Ş)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihā ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki...

Son: Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaseneten ve fi'l-āḫirati ḥaseneten ve ḳnā 'azābe'n-nāri.

Nüsha 17 satırda 134 varaktır. Yazı türü: Bozuk Nesih. Konu başlıkları 88a'dan itibaren kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1803-001 (E1)

Baş: Bi'smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm Maḥmedet-i bî-intihā ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki...

Son: Rabbenā ātinā fi'd-dünyā ḥaseneten ve fi'l-āḫirati ḥaseneten ve ḳnā 'azābe'n-nāri. Temmet minhü'l-kitāb sene 1054/1644-45.

Nüsha 21 satırda 94 varaktır. Yazı türü: Talik. Ayet ve hadislerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüsha sağ üst köşeden başlamak üzere çapraz bir şekilde düzenlenmiştir. Nüşanın istinsah tarihi 1054/1644-45'tir.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1901 (E2)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihā ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki...

Son: Şehra Ramazānü'l-mübārek li-sene ihdā aşeratü ve elfün

Nüsha 15 satırda 186 varaktır. Yazı türü: Bozuk Nesih. Özel isimler, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkeple yazılmayan bazı Arapça ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Nüşanın istinsah tarihi 1011/1602-03'tür.

Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 2315 (N)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihā ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki...

Son: Meḥemmed bin 'Abdü'l-kerīm fī evāsıṫı Şaferi'l-muzaffer li-seneti tis'a ve elfün fī yevmi li-isneyni.

Nüsha 19 satırda 173 varaktır. Yazı türü: Talik. Özel isimler, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Mehmet bin Abdülkerim adında bir müstensih tarafından kaleme alınan nüşanın istinsah tarihi 1009/1600-01'dir.

Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları R. 1610 (T)

Baş: Maḥmedet-i bî-intihā ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki...

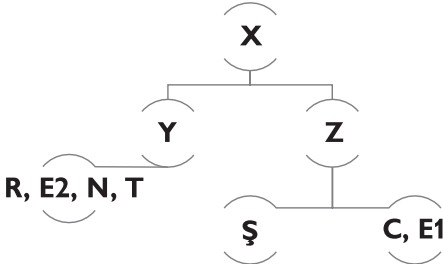
Son: ‘Anhü ve ‘an sāyiri’l-müslimîn / Āmīn yā Rabbe’l-‘ālemīn.

Nüsha 15 satırda 199 varaktır. Yazı türü: Nesih. Özel isimler, ayet ve hadisler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın istinsah tarihi 1005/1596-97’dir.

Nüshaların Seçiminde İzlenen Yol

Bilindiği üzere bir eserin tenkitli metninin hazırlanmasındaki temel amaç müellifin kaleminden çıkan nüshaya en yakın nüshayı oluşturmaktır. Bu bağlamda da eserin nüshaları bu amaç doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutularak çeşitli eleme ölçütleriyle belli nüshalarla metin oluşturulur. Zaman zaman yapılan bazı tenkitli metin çalışmalarında araştırmacılar bir nüshayı “esas nüsha” olarak ele almakta, eserin diğer nüshalarına da “yeri geldikçe” bakarak ya da diğer nüshaları olduğu gibi dipnota atarak metin oluşturma yoluna gitmektedir. Bu durum tenkitli metin çalışmasının amacına aykırıdır.

Yapılan katalog çalışmalarında Tercüme-i Mi’râcü’l-Eyâle ve Minhâcü’l-Adâle adlı eserin 7 nüshası tespit edilmiştir. Eserin bu nüshaları görülerek elemeye tabi tutulmuş, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1901 (E1), Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye 2315 (N), Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküt-tab 1006 (R) ve Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar R. 1610 (T) nüshalarının bir kol, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 (Ş), Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1901-001 (E2) ve Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51 (C) nüshalarının da bir kol oluşturacak şekilde gruplandığı görülmüştür. Ancak Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 (Ş) nüshasının 10a ve 13b varakları arasında diğer hiçbir nüshada olmayan 4 varaklık bir kısmın bulunduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 (Ş) nüshası her ne kadar Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1901-001 (E2) ve Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51 (C) nüshalarıyla aynı koldan olsa da yine bu nüshalardan farklılık arz ettiği sonucuna varılmıştır. Yapılan tüm bu değerlendirmelerden sonra Tercüme-i Mi’râcü’l-Eyâle ve Minhâcü’l-Adâle adlı eserin şeceresinin şu şekilde oluşabileceği kanaatine varılmıştır:

Tablodaki X müellif hattım, Y ve Z ise müellif hatından üretildiği varsayılan nüshaları temsil etmektedir. Tüm bu değerlendirmelerden sonra Y kolundan Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab 1006 (R) nüshası, Z kolundan Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 (Ş) nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51 (C) nüshasıyla metnin kurulmasına karar verilmiştir.

Metnin Kuruluşunda Dikkat Edilen Hususlar

Çalışmada Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab 1006 nüshası R, Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa 1556 nüshası Ş ve Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 51 C şeklinde kısaltılmıştır.

Mensur metinlerin okunması sırasında ortaya çıkan problemlerden birisi “vav” harfinin “u, ü, vu, vü” şeklinde mi yoksa “ve” şeklinde mi gösterileceğidir. Bu konuda ortaya konmuş bilimsel bir ölçüt de bulunmamaktadır. Bu çalışmada “vav” harfinin gösterilme tarzıyla ilgili belli bir sistematik takip edilmeye çalışılmıştır. Metinde benzer görevdeki kelimeler “vav” ile ayrılmışsa “u, ü, vu, vü” şeklinde okunmuştur (rasûl ü nebiyy-i muhterem; mihnet ü endûh u derd-i dil gibi). “Vav” harfi birbirinden bağımsız tamlamalar arasına konmuşsa “ve” şeklinde okunmuştur (rasûl-i ekrem ve nebiyy-i muhterem gibi). “Vav” harfi sıralı bağlı cümleler ya da sıralı bağımsız cümleler arasına konmuşsa “ve” şeklinde okunmuştur (mahbûb-ı cihân-ârâdan dür ve muhibb-i dil-güşâdan mehcûr idi gibi). “Vav” harfi Türkçe ek alan kelimeler arasına konmuşsa “ve” okunmuştur (Bundan mülke ve melike niçe... gibi).

Arapçadaki sonu şeddeyle biten kelimelerin yazımında belli bir sistematik takip edilmiştir. Buna göre, şeddeyle biten kelimedenden sonra gelen kelime sesli harfle başlıyorsa şedde gösterilmiştir (Hürrolsun, şerr ü nef gibi). Şeddeyle biten kelimedenden sonra gelen kelime sessiz harfle başlıyorsa şedde gösterilmemiştir (Hâk te‘âlâ, hür mükellef gibi).

Metinde geçen Arapça ayet, hadis ve ibareler metin içerisinde eğik olarak çeviri yazıyla verilmiş, anlamları dipnotta yine eğik olarak yazılmıştır. Müellif metnin bazı yerlerinde Arapça hadis ya da kelâm-ı kibar kabilinden ifadelerin anlamlarını “ya’ni” diyerek metin içerisinde vermiştir. Bu gibi durumlarda ifadenin Türkçe anlamı verilmemiş, sadece metin içinde eğik olarak okunmuştur. Ancak ayetlerin anlamları, metin içinde verilmiş olsa da, dipnotta eğik olarak verilmiştir.

Metinde okunmasından şüphe duyulan ifadelerin yanına (?) işareti konmuştur. “*Aleyhi’s-selâm*”, “*radiya’llahü anh*” gibi saygı bildiren ve “*el-hamdü li’llâh*”, “*ne’üzü bi’llâh*” gibi sıkça geçen Arapça ifadelerin anlamları, sadece metinde ilk geçtikleri yerlerde verilmiştir.

Çalışmada, hemzeli ve “y”li şekilleri olan kelimelerin “y”li şekilleri tercih edilmiştir (dâyimâ / dâ’imâ, hakâyık / hakâ’ik gibi).

Çalışmada, varak numaraları koyu olarak köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Nüshaların kısaltmaları da varak numaralarının yanında gösterilmiştir ([C-4a], [R-5b], [Ş-40a] gibi).

Metnin daha açık anlaşılması için noktalama işaretleri kullanılmış, konuşmalar turnak (“ ”) işareti içerisinde gösterilmiştir.

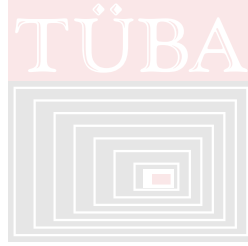
Aparatta metne alınan kısımdan sonra “]” işareti konmuş, ardından nüsha farkı gösterilmiştir.

Aparatta kullanılan “-” işareti söz konusu ifadenin nüshada olmadığını göstermektedir (-C, -R gibi).

Metinde eski Anadolu Türkçesi imlâsı gözetilmiştir.

Çeviri Yazı Alfabesi

ا	ā, a	خ	ḥ	ع	‘
ء	’	ذ	z	غ	ġ
ى	ī, i, i	ص	ş	ق	q
و	ū, o, ö, u, ü	ض	ḍ, z	ك	k, ñ, g
ث	ṯ	ط	ṭ	خوا	ḥ ^v
ح	ḥ	ظ	ẓ		

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Tenkritli Metin

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

[C-38b] [R-1b] [Ş-1b] Maḥmedet-i bî-intihâ ol maḥmūd-ı ḥaḳīḳīye ki ‘un-
vān-ı menşūr-ı mülk-i lâ-yenfā’-i melekūti ki *kul allāhümme mālīk*¹ dūr, tuḡrā-yı
ğarrā-yı kıbāle-i müsteḥlülü’l-istihāle-i beḳā-yı satvet-i ceberrūti küllü şey’in ḥālik-
²dür, bu müdde’inüñ şāhid-i şübüt-ı maẓmūn-ı şıḥḥat-nümūmı *lā-ye ṭihī’l-bāḫlū*
*min beyni yedeyhi ve lā-min ḥalfihi. Tenzilün min ḥakīmın ḥamīd*³ dūr, ḳullarınuñ ken-
düye taḳarrübine naşş-ı ḳāṭı’ı⁴ ve naḥnü aḳrebü ileyhi min ḥabli’l-verīd⁵ dūr ve her
emrlerinde ḳazā vü ḳader maẓā vü nefāz iḳtizāsı teraḳḳubine burhān-ı sātı’ı
*yef’alu’llāhü mā yaşā*⁶ ve *yaḳkümü mā-yürīd*⁷ dūr. Gāḥ cemāl ile tesellisinüñ vech-i
cemālī ve *mā-rabbūke bi-zallāmin li’l-‘abīd*⁸ dūr ve gāḥ celāl ile [C-39a] tecellisi-
nüñ delīl-i celālī *inne baṭşe rabbūke le-şedīd*⁹ dūr. Ye’cūc-i fiten ve Me’cūc-i miḥen
dārü’l-mülk-i emn ü emāna ve ser-ḥadd-i ḥuẓūr u iṭmīnāna yol bulmağa si-
yaset-i ve *enzelnā’l-ḥadīde fihi be’sün şedīd*¹⁰ bir sedd-i sedīddür ve bilād ü ‘ibāda
zūlm ü ceberrūt ile tasalluṭ u istilā idenlerüñ ḥıyāb u ḥasārı ḥaḳḳında va’id-i
pür-tehdīdi ve *ḥābe küllü [Ş-2a] cebbārin ‘anīd*¹¹ dūr.

●●●●●●●●●●

¹ De ki “Ey mülk sahibi Allahım...” (Âl-i İmrân 26).

² (Onun zatından başka) Her şey yok olacaktır (Kasas 88).

³ Öyle bir kitaptır ki batıl ona ne öniünden ne ardından hiç bir taraftan yol bulamaz. O, Hakîm ve Hamîd tarafından indirilmiştir (Fussilet 42).

⁴ Ḳāṭı’ı] Nâsı’ C, Ş.

⁵ Çünkü biz ona şahdamarından daha yakınız (Kâf 16).

⁶ Allah elbette dilediğini yapar (İbrâhîm 27).

⁷ Allah dilediği şekilde hükmeder (Mâ’ide 1).

⁸ Rabbin kullarına asla zulmetmez (Fussilet 46).

⁹ Senin rabbinin darbesi çok müthiştir (Burûc 12).

¹⁰ Mahiyetinde büyük bir kuvvet olan demiri indirdük... (Hadîd 25).

¹¹ Neticede her inatçı, zorba zalim hüsrana uğradı (İbrâhîm 15).

Ve durūd-ı şenâ-vürūd ki menba'ı 'ayn-ı¹² 'arş ve 'ayn-ı şer' den ber-mücbib-i *fihimâ 'aynâni tecriyân*¹³ *kalbü'l-mü'mini 'arşü'r-raḥmân*¹⁴ olan cān u cenāna feyezān u cereyān **[R-2a]** ide ve mizāb-ı kalem, beyān u benānla riyāz-ı na't-ı¹⁵ cemīli rasul-i celīle revān itmekle, sebze-zār-ı merḳad-i seyyid-i sādāt-ı rusul ü enbiyāyı şādāb u sīrāb idüp rüh-ı pāklerin şād u revān ide ki gürüh-ı ümmeti sūy-ı selāmet ü sedāda delīl oldı. Me'āşir-i reh-revān-ı dīn, şevāri'-i zann u taḥmīnde gümrāh-ı tebāh-ḫāl-i tebāh olmamağıçün şümū'-ı şe'āyir-i şerāyif-i İslām'la hādiyyü's-sübül oldı. Bāb-ı şerre 'ayn-ı şer' i nighbān **[C-39b]** olup bāğ-ı şer' i 'adīmü'l-'adīl oldı. Ümmeti ḫayr-ı ümmet ve şer' i aḫsen-i şerāyif olmağla dīni dāyim ve bāğ-ı şer'¹⁶ bedī'ü'l-'adīl oldı. Şer' ü sünnetine ittibā' iden etbā'ı ḫaḳḳında dünyāda imdād ü i'āneti şāfi vü şāmil olduğumuñ beyyine-i pür-hidāyeti *vaḫfiż cenāḫake limeni't-teba'ake mine'l-mü'min*¹⁷ dūr ve dāyire-i ḫalka-i şer'inden¹⁸ ser-piç idüp aḳārib daḫı olursa ecānib gibi şefā'atden ba'd oldüğümüñ āyeti *ve enzir 'aşireteke'l-aḳrabān*¹⁹ dūr.

Ve şilāt-ı şalāvāt-ı vāşilāt Ḥazret-i Şiddīk-ı Ekber'üñ revānna ki evvelā ehl-i riddeti ḳatle iḳāmet itmekle ḳāmet-i dīni rāst eyledi. Ve 'Ömer Fārūḳ'üñ revānna ki dürre-i 'adāleti ṭurre-i zülf-i İslām idüp Ḥazret-i Zī'n-nüreyn, şehāb-ı ḫayā-yı istiḫyāsıyla **[Ş-2b]** ol bāğ-ı cemāle āb virdi. Ve Ebu'l-Ḥüseyn 'Aliyyü'l-Murtazā şāne-i dendāne-i seyf ü sinānla ol ṭurreye tāb virdi. Ve sāyir āl ü aḫābuñ **[R-2b]** revān-ı pākine olsun ki her biri evvelā gülistān-ı İslām'dan ḫār u ḫāşāk-i küfri izāle içün gāzv ü cihād eylediler ve şāniyen ol bāğüñ gülleri şükufte vü ḫandān ve çemenleri tāze vü reyyān **[C-40a]** olmağıçün seylāb-ı 'adl ü dād ile sīrāb itmege teşmīr-i sāk-ı ictiḫād eylediler.

Ve ba'de erbāb-ı 'uḳül ve aḫḫāb-ı idrāk ma'ḳül ü menḳüle ḫads ü ḳıyās ile müberhen belki bi'l-bedāhe müşāhed ü mu'ayyendür ki bu küllī maḫlūḳāt bir ḫālḫa ve dükeli merzūḳāt bir rāzıḳa muḫtāc olduğına keşret-i mevcūdāt ve vefret-i maşnū'āt şāhid-i 'adldür ki *lev kāne fihimā āliḫetün illā'llāhü lefesedetā*²⁰ çünki

●●●●●●●●●●

¹² 'Ayn-ı] -Ş.

¹³ *İkisinde de akıp giden iki pınar vardır (Raḥmān 50).*

¹⁴ *Mü'minin kalbi Allah'ın arşıdır.*

¹⁵ Na't-ı] ni'met-i Ş.

¹⁶ Bāğ-ı şer' i] bāḳi ve C, Ş.

¹⁷ *Sana tabi olan mü'minlere kanat ger (Şu'arā 215)*

¹⁸ Şer'inden] şer'den R.

¹⁹ *Önce en yakın akrabalarını uyar (Şu'arā 214).*

²⁰ *Halbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu (Enbiyā 22).*

hızâne-i küntü kenzen mahfiyyen²¹ mazmûnunuñ tılsım-ı kümünü miftâh-ı irâdet-i İlâhiyye ile meftûh olup uşukusât-ı erba‘a ve ihlîcât-ı şelâse ve tezâdd-ı emzice ve ihtilâf-ı ebniye ile ma‘âdin zühür itdi, ba‘dehü terkîb-i şânide nefsi-i nebâtî şudûr²² itdi. Terkîb-i şâlişde nefsi-i hayvânî burûz²³ idüp²⁴ derece-i râbi‘ada ki çarh-ı çihârüm sipîhr-i mihr-i dâyirdür, beşer hâşıl olmışdur. *Fe-ahbebtü en u‘refe*²⁵ mücibi üzre izhâr-ı kenz-i mahfîden gâyet ü gâraız bu hıubbdur. *Haleka leküm mâ fi’l-arzı cemî’an*²⁶ muhteżâsınca cümle-i mevcûdât kışır ve insân lübbdür ve muğaddemât-ı mevcûdâtdan netîce zümre-i beşerdür ki mazhar-ı aḥkâm-ı nef [C-40b] ü zarr ve mevrûd-ı şuyûn-ı hayr u şerdür, bu aşla müteferri‘dür ki [R-3a] insânüñ eşnâfi [Ş-3a] mütefâvit²⁷ olup meşmûlâtunuñ cins-i ‘âlîsi tekmiñ-i nefsi-i nâḥıka ve tehzîb-i aḥlâk-ı beşeriyye ve imdâd-ı kuvvet-i qudsiyye ile efḍaliyyet ‘ale’l-melâyike merâtıbine râkî olduğu ve anlaruñ ‘ulemâsı en-biyâ-yı Benî İsrâyl’ e muvâzî idüğü haber-i şâdıq-ı şâri‘le şâbitdür. Ve nev‘-i sâfili *ulâ ĩke ke’l-en ‘âmi bel hüim edallü*²⁸ medlûli üzre seg ü hûk ve leng ü lükden dün u meflük olup ke-zâlık ‘ulemâsı dahı *kemeseli’l-humâri yahmilü esfera*²⁹ mücibince h‘âb u ĩorda mişl-i ĩar ‘avâlim-i teğaddüsdan ‘avâlim-i tedennüse düşdükleri sebebdan ĩardan bile mu‘ahḥardur. Binâ‘en ‘alâ zâlık kiminüñ fıḥratı ‘adl üzre meftûr ve kiminüñ fıḥnatı zulm üzre mecbûrdur. Kimi şalâh u sedâd üzre siriş olmışdur ve kiminüñ alnına çin-i cebîn yirine fişk u fesâd ser-nüviş olmışdur.

Şi‘r:

Ve fi’n-nâsi akmârun ve fi’n-nâsi encümün

Ve fi’n-nâsi dînârun ve fi’n-nâsi dirhemün

Ve fi’n-nâsi aşdâfün ve fi’n-nâsi cevherün

*Ve fi’n-nâsi zü-nuḥkun ve fi’n-nâsi ebkemün*³⁰

²¹ Ben bir gizli hazîne idim. Bilmeyi istedim.

²² Şudûr] zühür R.

²³ Burûz] burûd R.

²⁴ İdüp] itdi C.

²⁵ Bilmek istedim...

²⁶ Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı (Bakara 29).

²⁷ Mütefâvit] -C, R.

²⁸ Hâşıl onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaykındırlar (A‘râf 179).

²⁹ Tıpkı ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzer (Cum‘a 5).

³⁰ İnsanların kimisi aylar, kimisi yıldızlar, kimisi dinar, kimisi dirhem, kimisi sedef, kimisi cevher, kimisi konuşkan, kimisi lâl gibidir.

*Ve fi'n-nâsi men lev-se'elte rāyetihi
Hüve leysü illā innehū [C-41a] yetekellem³¹
Ve kem bağlete temşī bi-sirci müzehheb
Ebühā 'aleyhā rākibū müte'ammim³²*

Binā'en 'alā zālīk ve i'tinā'en limā zükira hünālīk³³ umūr-ı nâsi tenkīd ve aḥkām-ı İlähîyi tenfīz için bir ulü'l-emrden lâ-büddür ki mazlūmları zālimlerden hırā-set ve zālimlere mazlūmlar için siyāset ide, anlar daḥı iki kısım idi. **[R-3b]** Bir kısmı rusul ü enbiyā ve bir kısmı selāṭin ü ümerā. Kısım-ı evvel *ersalnā rusülenā tetrā³⁴ [Ş-3b]* teblīğ-i aḥkām-ı İlähî iderlerdi ve kısım-ı şānī ol aḥkām-ı İlähîniñ icrāsımı kemā-hiye iderlerdi, *velev lā def'u'llāhi'n-nāse ba'zahüm li-ba'zin le-fesede-ti'l-arzu ve lakinna'llāhe zū faẓlīn 'ale'l-'ālemīn³⁵*. Bu vech ile ol iki vedī'a-i bedī'a zemān-ı³⁶ rasūlu'llāha *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* gelince müsned ü mürsel-i iyādi enbiyā vü ümerāda mütedāvil oldı. **Beyt:**

*müfte'ilün / müfte'ilün / Fā'ilün
Nezd-i hıred şāhī vü peygamberī
Çün dü nigīnend ü yek engüşteri³⁷*

Tā ol zemāna dek ki nevbet-i salṭanat-ı nübüvvet ol maḥrem-i ḥarem-i esrār-i Rabbānī ve muḥterem-i ḥarīm-i isrā'-i sübhānī, dārisü'l-'ulūmī-ş-şerāyī' ve dārisü rüsümü'ş-şenāyī', el-maḥşüdu min icādi'l-memālik ve escādü'l-melāyik Muḥammed rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* **[C-41b]** vezāyif-i nezāyif-i şalavāt ve letāyif-i zarāfet-i maḥmedāt ki ḥulūş-ı ihlāş ve ḥuşuş-ı ihtişāş ile ta'biye ve nesīm-i tesnīm-i teslīm-i ḥitāma misk ü 'abīr-i 'anber-āmiz tevķīr-i ḳārīn ile tağyīr³⁸ ola ve şunūf-ı şurūf-ı dühūr mürūr u kürūr-ı şühūr ile gayr-ı ḳābilü't-ta'bīr ola, anuñ rüh-ı revānına işār³⁹ ola. **Naẓm:**

.....

³¹ İnsanlardan öyleleri vardır ki ona (bir konuda) görüşünü sorsan bilgisi olmasa da konuşur.

³² (Ve nice insanlar vardır ki) tıpkı bir katrın üzerinde altın eğer olduğu şekilde yol alması gibi babasının sarığını başına geçirip babasının üzerinde yol alır.

³³ Bunun üzerine sana şunu söylüyorum.

³⁴ Rasüllerimizi peşpeşe gönderdik (Mü'minün 44).

³⁵ Eğer Allah bazı insanların şerrini bazıları ile önlemeseydi dünyadaki nizam bozulurdu. Fakat Allah âlemlere büyük lutf ve inayet sahibidir (Bakara 251).

³⁶ Zemān-ı] -Ş.

³⁷ Aklın nezdinde hükümdarlık ve peygamberlik bir yüzyükte iki kaş (taş) gibidir.

³⁸ Tağyīr] ta'bīr C, R.

³⁹ İşār] nişār C, R.

Ve ‘alā ālihī ve aṣḥābihī

Ve eḥibbā ‘ihī ve aḥbābihī

Ve ‘alā ‘aṣīretihī ve etbā‘ihī

Ve ‘alā ümmetihī ve eṣyā‘ihī⁴⁰

hazretinün nāmına uruldu, defter-i enbiyā dūrıldı ve āhırine hātem-i hāte-miyye uruldu. Ol sır mektüm oldu ve ol bāb maḥtüm oldu. Niyābet-i nübüvvet daḥı ümerāya intikāl **[R-4a]** eyledi. Ümerā vü selāṭin firāz-ı küngüre-i iḳbāle pervāz eylemege tāli‘ anlara ḥilāfet-i ḥaḳkıyyet ve niyābet-i nübüvveti **[Ş-4a]** per ü bāl eyledi. *İz ce‘ale fiküm enbiyā’e ve ce‘aleküm mülūkā⁴¹* āyet-i ṣāmilü’d-dirāyetinde olan tertüb yirin buldu. Ol zemāndan⁴² berü umūr-ı şer‘ ü ‘adl ve aḥkām-ı necdet ü be’s ber-mücb-i *ve tilke’l-eyyāmü nudāvilühā beyne’n-nās⁴³* ba‘de’l-ḥulefā’i’r-rāşidīn **[C-42a]** ve’l-e’immeti’l-mehdiyyīn gāh Emeviyyūn ve gāh Abbāsiyyūn ve gāh Meğāribe ve gāh Şaḳālibe ve gāh Sebūktigīnī ve gāh Āl-i Buveyh gāh Sāsāniyān ve gāh Sāmāniyān gāh Çerākise gāh Eyyūbiyān ve gāh Selçūkiyān tāyifesine teslīm olup anlar ‘āleme fermān-ber ve benī ādeme server olup ḳarnin aḥlāfları eslāflarına mübāya‘at ü müşāya‘at idüp birbirinden tenāvül ü⁴⁴ tenāvüb ve tedāvül te‘āḳub eylediler ve bu daḥı ma‘lūmdur ki egerçi Hudā-yı mecīdüñ umūrı ber vefḳ-ı *ve yef‘alw’llāhü mā yeşā⁴⁵* ve *yahküm mā yürīd⁴⁶* çün u çerādan ‘ārīdür. Lākin her ḥükmi niçe ḥikmeti⁴⁷ mutazammın ve her ser-i kārda niçe sırr-ı kāmın olduḡi zāhir ve gāyr-ı müteväridür ve li-hāzā ḥikmet-i bālīga-i Rabbāniyye bunı taḳāzā eyler ki gāhī ḥalk mazḥar-ı celāl ü ceberüt ve mevrīd-i saṭvet ü rehebüt olup ‘ibādu’llāh aḥkām-ı ‘ubūdiyyeti taḡyīr idüp *inna’llāhe lā-yuḡayyiru mā bi-ḳavmin ḥattā yuḡayyirü mā bi-enfüsihim⁴⁸* mücibince Ḥaḳ te‘ālā daḥı ni‘metin **[R-4b]** taḡyīr idüp kefere vü zālemenün üzerine *ve ke-zālike nüvellī ba‘za’z-zālimīne [C-42b]* *ba‘zan bimā*

⁴⁰ (Salat) onun āline, aṣhabına, sevenlerine, dostlarına, kabilesine, tabi olanlara, ümmetine ve (dinini) yayanların üstüne olsun.

⁴¹ *Şira* o içünizden peygamberler çıkarttı ve sizi hür insanlar yaptı (Mā’ide 20).

⁴² Zemāndan] ezmāndan R.

⁴³ *Zafer* günlerini insanlar arasında nöbetleşe döndürür dururuz (Āl-i İmrān 140).

⁴⁴ Tenāvül ü] -C, R.

⁴⁵ *Allah* elbette dilediğini yapar (İbrāhīm 27).

⁴⁶ *Dilediği* şekilde hükmeder (Mā’ide 1).

⁴⁷ *Ḥikmeti*] ḥükmi R / emri Ş.

⁴⁸ *Bir toplum* kendinde olan durumu deḡiştirmedikçe hiç şüphe yok ki Allah da o toplumdaki hāli deḡiştirmez (Ra’d 11).

*kānū yeksibūn*⁴⁹ mücibince kefereden Cengiz ve zalemeden Timur-ı nāçiz bilād u 'ibāda musallaṭ **[Ş-4b]** u müstevlī olalar. Ol 'uqūbete müsteḥaḳ ve ḳahr u gāzaba lāyḳ olanlarla bile niçe bī-günāhlar daḳı *ve't-taḳvā fitneten lā-tuṣībenne ellezīne zalemū minkūm ḥaṣṣaten*⁵⁰ maẓmūmı üzre ḳurı yanınca yaṣ bile yanar di-dükleri üzre ol ḥākim-i zālīmūn zūlmine bile maẓhar olurlar. Ammā kefereden olan ḥākim ṣol Müslim ile bir degüldür ki vilāyet-i İslām'a musallaṭdur, *efemen ṣeraḥ'allāhū ṣadrahū li'l-islāmī fehūve 'alā nūrīn min Rabbihī*⁵¹ ve ehl-i İslām'dan olan vālī daḳı mādām ki cādde-i 'adlden 'udül ide, dünyāda ve āḫiretde rütbe vü derecesi ḥākim-i Müslim-i 'ādilden 'ında'llāh ve 'inde'n-nās münḥaṭdur, *em ḥa-sibe'l-lezīne'cterahu's-seyyi'āti en nec'alehūm ke'l-lezīne āmenū ve 'amilū's-ṣāliḫāti sevā'en mahyāhūm ve memātihūm. Sā'e mā yaḥkūmūn*⁵². Binā'en 'alā zālīk devr-i cevr āḫir olup *inne li-Rabbekūm nefehāt fī eyyāmi dehrükūm illā fete'raḍū lehā*⁵³ emr-i ḫilāfet ve ḫıfz-ı ḫatm-i nübüvvet selāṭīn-i Āl-i 'Osmān'a **[C-43a]** irdi. Nev-'arūṣ-ı devlet anlara el virdi. Bunlar bir 'Osmānīdür ki nigīn-i ṣer'ı mülk-i yemīn ve tīg-ı 'adlı mülk-i nikāḫlarına almaḡla zi'n-nüreyndür ve dād u dihiṣ ve kuṣiṣ ü küṣāyiṣde ve baḫṣiṣ ü baḫṣāyiṣde küṣiṣ ile mecma'u'l-baḫreyndür. Bir 'Osmānīdür ki ḫuṭūṭ içinde resm-i 'Osmānī gibi ḳānūnları mu'teberdür ve bir 'Osmānīdür ki nūr-ı imānlarından şeyāṭīn-i **[R-5a]** a'dā girizān olmaḡda İblīs'den bed-terdür. Bunlar niçe yüz yıldan ki **[Ş-5a]** diyār-ı Rūm'a ḫükümrandur ve her biri güneṣ gibi tīg-ı⁵⁴ ḫūn-āṣāmla ḳiṣvergīr ü gītüsitāndur, selāṭīn-i māziye ki kimi Cengiziyān ve kimi Çerākise olmaḡla silsileleri elbette yā Mecūs'e yā Urūs veyā Engürūs'e iriṣüp gāyet-i a'lāsımuñ cedd-i a'lāsı Nūṣīn-revān'dur ki ma'bedleri küniṣt-i Zerdüṣt ve rehberleri mübedān ve ma'būdları nār-ı sūzāndur, bun-laruñ ecdādında gebrān olmayup pāklikde nitekim gevhere cedd bārāndur, bun-laruñ ecdādı peyḡamberāndur, erbā'-ı rub'-ı meṣkūnda eyyām-ı **[C-43b]** ḫareket ü sükūnda **Şi'r:**

●●●●●●●●●●

⁴⁹ İşte biz, işledikleri günahlardan ötürü, zalimlerden kimini kimine musallat ederiz (En'ām 129).

⁵⁰ Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, hepimize şâmil olur (Enfâl 25).

⁵¹ Hiç Allah'ın yanında, göğsünü İslam'a açması sebebiyle, Rabbi tarafından nura kavuşan kimse, (kötü tercihinden ötürü fitratını değiştiren, kalbi katılaştıran, göğsü daralan kimse gibi olur mu? (Zümer 22).

⁵² Yoksa o kötülükleri işleyip duranlar, iman edip güzel ve makbul işler gerçekleştirenlere yaptığımız muameleyi, kendilerine de göstereceğimizi, hayatlarında ve ölümlerinde onları bir tutacağımızı mı sanıyorlar? Ne kötü, ne yanlış bir muhakeme! (Câsiye 21).

⁵³ Sonsuzluğun günlerini yaratan Rabbimize arz olunmak için

⁵⁴ Tīg-ı] -R.

Li-beyzatin dīni'llāhi hāmmūn ve hārisiün
Ve bāsītun 'adlūn li'l-enāmi ve sāyisiün
Ve kad fāze küllü'l- 'ālemīne bi-re'zihim
Ve ahyū 'ulümü'd-dīni ve hüve devārisiün⁵⁵

fehvāsın imām idüp 'adl ü dād itdiler ve civārlarında olan ümerāyı daḥı işlāḥ-ı irşād itdiler. Anlar daḥı fi'len ve ḳavlen *yā leytenī küntü ma'ahüm feefūze fevzen 'azī-me⁵⁶* diyü anlara tābī' olup 'ālemi şalāḥ u sedād ile ābād itdiler. Memleketleri *min külli feccin 'amīk⁵⁷ ve min cemī'ri beledin saḥīk⁵⁸* ehl-i ḥaḳḳa muṭāf u mesīr ve erbāb-ı 'ilm ü fazla mercī' ü maşīr olmaḡla devletleri rüz-efzūn ve salṭanatları du'ā'-ı ḥayr-ı erbāb-ı ḳulüb ü küşūf ile imtidāda maḳrūn oldu. **Beyt:**

Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül
 Bürümend bādā hemī ān dıraḥt
 Ki der sāye-i ān tevān bürd raḥt
 Ki ez [R-5b] mīve ārāyiş-i h' ān buved
 Ki ez sāye āsāyiş-i cān buved⁵⁹

Ve bir ḥaşlet-i seniyye ve 'ādet-i semiyeleri bu oldu ki 'urve-i vüşkā'-ı şer'-i İlāhīye mütemessik [Ş-5b] ve zühd ü taḳvā ile sünnet-i risālet-penāhīye mu'taşım olmaḡla *ve men ya 'eşim bi'llāhi fe-ḳad hüdiye [C-44a] ilā şvāṭın müştākim⁶⁰* karīn-i ḥālleri olup ve bir maḳbūl-i seciyyeleri i'ānet-i zu'afā ve iḡāşet-i lühefā olup *ve hel tenşurüne ve tüzzeḳüne illā bi-zu'afā'iküm⁶¹* mücibi üzre du'ā'-i fuḳarā berekātıyla her diyāra ki 'azm itdiler **Mısrā'**:

Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün
 Rāyet-i yümñ ez yemīn ü rāyet-i yüsre ez yesār⁶²

fehvāsınca feth ü zafer istikbālleri oldu ve her yaña ki 'asker gönderdiler, şümül

.....

⁵⁵ *Allah'ın dīni bütün önemiyle bembeyaz bir şekilde korunmaktadır. Bütün canlılar için adalet ve güven verir. Görüşleriyle bütün alem ödüllendirilmiştir. Bütün dinimiz ve yaşamımız onunla hayat bulur.*

⁵⁶ *"Ah ne olurdu, ben de onlarla beraber olaydım da büyük ganimete konaydım!" der (Nisā 73).*

⁵⁷ *Yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler (Hacc 27).*

⁵⁸ *Her eski memleketten.*

⁵⁹ *Gölgesine sığınabileceğiniz ağaç çok yaşasın! Çünkü böyle bir ağacın meyvesi sofraların süsü, gölgesi ise rahatlık kaynağıdır.*

⁶⁰ *KİM Allah'a gönülden sımsıkı bağlanırsa muhakkak ki o doğru yola konulmuştur (Âl-i İmrân 101).*

⁶¹ *Siz sadece yoksulların (duası sayesinde) yardıma ve rızka mazhar olursunuz.*

⁶² *Bereket ve uğurun göstergesi sağ kanat; uğursuzluğunki ise sol kanattır.*

ü huşul-i me'mulât bihterîn-i evkâtde merzûkları ve âyet-i feth ü naşr fâlleri oldu. *Se'ele ba'du's-selâtime min vâhidin mine'l-evliyâ'î illâ metâ yekümü kıyâmu hayyâmu devletünâ fe-ecâbe femâ dâme busâti'l-'adl fî hâzihi'l-eyvâni mebsûta*⁶³ iktizâ itdüğü üzre 'adl ü dâdı pişe idinmekle zemân-ı devletleri mütemâdî olmak hasb-i hâlleri oldu. Şu'a'-ı şems gibi şaldıkları kılıçları etrâfa girişdi ve zıll-i Tübâ gibi sâye-i istilâsı eknâfa irişdi. Ednâ hâdimleri Mısr'a sulţân olup 'azabları mülk-i 'Arab'a mâlik oldılar ve 'acemî oğlanları 'Acem serverleri olmağa sâlik oldılar⁶⁴, voynuqları Başra ve Bağdâd selâmın ve **[C-44b]** kürekçileri deryâ-yı muhiţ ü sebte peyâmın irgürdi. Habeş'e ceys gönderdiler. Yemen'ün nuhûsetin yüme döndürdiler. Kemendleri çini mülk-i Maçin'e irdi. Tiğ-i Hindîler vilâyet-i Sindbâr beglerine zaħm **[R-6a]** irgürdi. Muşa'sa' vilâyetin şa'sa'a-i seyf ü sinânla maşrıq-ı dîn eylediler. Vilâyet-i Zengibâr'ı pertev-i 'adlileriyle mişâl-i Şehr-i Aydın eylediler⁶⁵. Tâtâr memleketin bir konağ eylediler. Eflâk⁶⁶ kılıçlarından iflâh **[Ş-6a]** bulmayup diyârların allak u bullak eylediler ki serdârların çeh-i gâmda esîr itdiler, Çeh sipehsâlârına "Leh bu ne belâdur!" didürtdiler⁶⁷. Ru'ûs-ı ser-hâdd-i Rûs'ı pâ-mâl itdiler. Bogdan "büg dân" diyince 'azâb u nekâl itdiler. Freng rengler virdiler, Alaman'a el-amân didürtdiler. Macar'ün mâcerâsı niçe kitâb olur, Hırvad'ün kamı ile her vâdî pür-seyl-âb olur. Rimpap'ün kilisâsın yıkdılar, çañına odlar tıkdılar. Kızıl Elma'da şib-i Müslimi peydâ itdiler, ehl-i nâruñ kârını feryâd u eyvâ itdiler. Memâlik-i mahrüselelerinde işâ'a-i ma'rûf ve i'âne-i melhûf itmegi kâr **[C-45a]** ve şer'le temessüki kirdâr ve 'adli şi'âr itdiler.

Dinün beķası şer'le ve şer'ün beķası 'ilmle ve 'ilmün beķası 'ulemâ iledür. 'Ulemâyı dahı iki fırka kıldılar. Bir kısmı müderrisîn tâyifesidür ki anlaruñ vazîfeleri kâbiren 'an kâbir ve 'âbiren 'an 'âbir hâlefen 'an selef müdârese vü münâvele ve mümârese vü müzâvele ile 'ilmi inķırâzdan ve 'ilm sebebi ile şer'-i dîni intikâzdan hıfz eylemekdür.

Bir kısmı kuzât tâyifesidür ki bilâdda ve 'ibâdda vâķı' olan kazâyâyı aħkâm-ı şer' ü fetâviye taṭbik idüp icrâ'-ı şer' ve ibķâ'-ı aşl u fer' itmekle re'âyânüñ ehl

•••••

⁶³ *Padışahlardan bazısı evliyadan birine "devletimize ne zaman baş kaldırı olur?" diye sordular. Onlar da "Yönetimde adalet sürekli olmadığı zaman" dediler.*

⁶⁴ *Ve 'acemî oğlanları 'Acem serverleri olmağa sâlik oldılar] -R.*

⁶⁵ *Vilâyet-i Zengibâr'ı pertev-i 'adlileriyle mişâl-i Şehr-i Aydın eylediler] -R.*

⁶⁶ *Eflâk] Eflâh C, R.*

⁶⁷ *Didürtdiler] diyü redd itdiler R.*

ü 'ıyālin ve dimā vü emvālin şıyānet ü hirāset iderler ve mütefferi'āt-ı kazādan **[R-6b]** mühimmāt-ı salṭanat olan nazm-ı aḥvāl ve taḥşil-i māl-i beytü'l-māl umūrın ri'āyet iderler ve 'alā mā yaḳtadīhi'l-ḥāl ve yüsted 'iḥi'l-māl⁶⁸ müstaḥaḳ olanlara 'alā vefki'ş-şer' siyāset iderler. Lā-cerem selāṭin-i mūmā ileyhüm ri'āyeti'ilm ve ta'zīm-i 'ulemāyı esbāb-ı devletlerinden bilüp ve mūcibāt-ı kıyām-ı ḥıyām-ı rifatlerinden kılup **[C-45b]** her birine bi-ḥasebi tefāvüti merātibihüm ta'yin-i menāşib ve taḥşil-i me'arib ve tertīb-i revātib idüp fırka-i ūlā menāşib-ı cemile ve mevāhib-i cezile ile ri'āyet itdiler ve fırka-i şāniyenün erzāḳın re'āyā yanından⁶⁹ taḳdīr idüp bu ṭarīḳ ile kifāllarına kifāyet itdiler. *En-nāsü 'alā dīni mülūkihim*⁷⁰ muḳtezāsınca *ve'l-'abidü min ḫini mevlāhi*⁷¹ feḥvāsınca vūzerā vü ümerāsı daḫı anlaruñ eşerine iḳtidā ve eşerlerine ittibā' ile ihtidā itdiler.

Te'yid-i ilāh ve tedvīr-i sipihr-i pūr-mihr ü māh ile tevsen-i tünd-'inān-ı salṭanat sulṭān-ı 'āşir *ve aḫyāru umūri's-salṭanati ḫayru mübāşirü's-seyfi'l-meslūlü 'alā a'nāki a'dā'Allah ve a'dā'e'r-rasūli el-gāzī fi sebīli'llāhi ve'l-mecāzī li-meni't-teḫāze İlahe sevāhu sulṭāni's-selāṭin el-lezī ḫuri'e'l-ḫuḫbetü bi-ismihī'l-esmā' fi aḳşā bilādi's-şini şāhibü'l-'Arab ve'l-'Acem ve'r-Rūm ḳahramānu'l-ḫurūm ve'l-mücāhidü'l-gāzī leyse mu'āreke'l-mağāzī*⁷² es-Sulṭān Süleymān zemān-ı salṭanatu oldu ve anlaruñ kıyām-ı ḥıyām-ı eyyām-ı salṭanatu evtād-ı mürūr-ı düḫūr ile müştēd ve zālāl-i cāh ü celāl-i māh u sāl **[C-46a]** hengām-ı ḫükümeti 'imād-ı kürūr-ı şuhūr ile mümted oldu. **[R-7a]** Maşriḳda gün gibi sancaḳ açdı, mağrib-zemīn ser-ḫaddine şafaḳ gibi tīg-i gāzāsından ḳan şaçdı. Zemān-ı salṭanatında vezīri olanlaruñ ḳulları pertev-i terbiyeti ile bend-i maşṭaba-i vūzerāta ve mertebe-i şadārete irdi ve begler-begilerinün oğulları mihr-i himmeti ile 'ālemi uḳdan uca ṭutup kimi ser-pişe-i diyār-ı Budun kimi rıdvān-ı biḫişt-i Yemen olmuşdur. Belki ḳulları bile kimi ḫaşāyil-i ḫamīde ve kimi şemāyil-i maḫmūde ile sulṭān-ı Mışr ve kimi tīg-⁷³ āhenīni ile Diyārbekr'e ve Bağdād'a İskender-i sedd-i fiten olmuşdur. Ḳāḳī-ḳas-kerliginde ḳadri bülend olanlardan mülāzim olanlar ḫāmid-i na'māsı olduğı sebebden yine ḳāḳī-ḳas-ker oldu. Defterdārlarında muḳāṭa'acı şākirdi olanlar ol

●●●●●●●●●●

⁶⁸ *Emanete riayet etmeyip halinde bozukluk olanlar.*

⁶⁹ *İtdiler ve fırka-i şāniyenün erzāḳın re'āyā yanından] -R, Ş.*

⁷⁰ *İnsanlar yöneticilerinin dini üzerinedirler.*

⁷¹ *Köle de sahibinin çamuru üzerinedir.*

⁷² *Allah ve rasūline karşı savaş açanlara ve sultanların sultanına, yani kendi adına hutbe okutup Arab, Acem, Rum ve uzak beldelere hükümdar olan padişaha baş kaldıranlara karşı hemen boğazlara kalın vurulması saltanat için en hayırlı iştir.*

⁷³ *Tīg-i] -R, Ş.*

bâb-ı şerîfe *zādehu'llāhi şerefen*⁷⁴ hıdmet eylemekle yine defterdār olup erkân u a'yân-ı dīvāna ser-defter oldu. Kihter-i mihterleri şāhib-i taḅl u 'ālem olup başlı başına mehter oldu. Āḫir *temūtüne* [C-46b] *alā mā ta'ṣūn*⁷⁵ mücibince ol ḡāzī muḥāşarâ-i ḳal'a-i Sigetvar'da şehīd oldu. Saltanat-ı dünyā ile ḳanā'at itmeyüp saltanat-ı āḫireti daḫı ḳılıcı ile aldı, velāyet ü kerāmetine ḫalkuñ i'tiḳādı mezīd oldu. **Şi'r:**

Selāmün ve ḡufrānün 'alā zālike's-serā
*Fürūḫün ve reyḫānün 'alā ḫāze'l-meşvā*⁷⁶

Çün sünnet-i seniyye-i İlähiyye bu minvāl üzre cārīdür ki selāṭin-i 'ālem 'a-le't-te'ākubu ve't-tenāvüb⁷⁷ ḫalefleri seleflerine [R-7b] nā'ib-i menāb olalar ve ḫalk-ı 'āleme mercī' ü me'āb olalar. **Ḳırt'a:**

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün
Ḳıyās-ı ĩn zi şeb ü rüz u māh u ḫor mikon
*Ki çün yekī bireved digeri begired cāy*⁷⁸
Burūc rā zi pey-i yek-diger ṭulū' buved
*Sitāregān be-tenāvüb şevend çihre-güşāy*⁷⁹

Şi'r:

Ke-enne nücūme'l-arzı aşḫābu necide
*İzā ḡābe minḫūm vāḫidūn lāhe vāḫid*⁸⁰

Ya'nī ol sultān-ı 'azīmü's-şān *rafi'ü'l-mekān rāfi'ü'l-viyeti'l-milleti'l-İslāmiyye ve ḳā-mi'ü*⁸¹ [Ş-6b] *cāhidūhā ve mu'ādihā ve ḫāfiẓü münāsibü'l-fi'ti's-şeytāniyyeti ve ḳāti'u evşālū 'āzıduhā ve mevālīhā el-cāmi'ü'l-eştāti'l-muḫāmidü ve'l-me'āsır el-mütenessimü min zürveti'l-meliki mā 'uceze 'an irtikā'ihā el-evā'ilü* [C-47a] *ve'l-evāḫiru el-bāru'r-raḫīmü ve'l-veliyü'l-ḫamīmü şāḫibü'l-ismü's-Selīm ve'l-ḳalbü's-selīm ve'l-lutfü'n-na'ım*⁸². **Beyt:**

⁷⁴ Allah onların şerefini yüceltsin.

⁷⁵ Yaşadığımız gibi ölürsünüz.

⁷⁶ Esenlik ve başıslanmak zenginler için, ferahlık ve güzel koku bu ev halkı içindir.

⁷⁷ Birbirlerinin arkasından nöbetleşe yerlerine geçerler.

⁷⁸ Bunun mukayesesini geceyle gündüz veya ay ve güneşle yap: Biri gidince yerine diğeri gelir.

⁷⁹ Buçlar birbirinin ardınca ortaya çıkar. Tıpkı yıldızların dönüşümlü olarak görünmesi gibi.

⁸⁰ Teryüzünün yardım ashabi yıldızlar gibidir. Biri söndüğünde diğeri parlar.

⁸¹ Bilüp ve mücibāt-ı ḳıyām-ı ḫıyām-ı... rāfi'ü'l-viyeti'l-milleti'l-İslāmiyye ve ḳāmi'ü -Ş.

⁸² Şāni yüce, mekām ulu, İslām milletinin yücelticisi ve bu milletin ayakta durması için şeytani gruplarla mücadele eden, dinin korunması ve toplanması için çalışan, işlerinin başında ve sonunda merhamet sahibi ve himaye edici, adı

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Mazhar-ı te'yîd-i Yezdân-ı 'alîm
 Hüsrev-i şâhib-kırân Sultân Selîm

Ḳudûm-ı meymenet-rüsûmiyla serîr-i salṭanatı müşerref eyledi ve âvâz-ı kûs-ı satveti⁸³ heft kûşede gûş-ı 'âlemiyân u âdemiyanı müşennef eyledi. **Beyt:**

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

Cihân râ şâdmânî tâze gerdîd
 Şerî'at râ cevânî tâze gerdîd
 Çerâğ-ı şem'-i Aḥmed râ ber-efruḥt
 Berây-ı ḥod şevâb-ı sermed enduḥt⁸⁴

Egerçi ol pâdşâh-ı dîn-penâhuñ *eyyedeḥu'llâhü te'âlâ bi-naşrihi ve eyyede kâffeti'l-Müslimîne bi-tezâyidi kadrihi ve 'ulüvve kelîmete emrihi*⁸⁵, evşâf u nü'ûtu⁸⁶ tafşil olınsa niçe kitâb olur ve her kitâbı câmi'-i hezâr faşl u bâb olur, ammâ esrâr-ı **[R-8a]** esmâdan ism-i şerîflerinüñ ḥaşâyış-ı ki sâyir pâdşâhlardan rüçḥâmı müşirdür, bir kaç-ı raqam-zede-i kil-k-i belâgat-şî'âr olmaḥ revâ görildi ki anuñla bu nâme-i nâmi tâcü'r-resâyil ve minhâcü'l-vesâyil ola.

Evvelâ bu pâdşâh-ı vilâyet-penâhuñ *e'azza'llâhü te'âlâ bi-naşrihi ve enşârihi ve aḥkar-ra bi-ḥuşûli tevfiḳi'llâhi ebşârihi*⁸⁷ ḥaşâyış-ı ism-i kerîmlerindendür ki **[C-47b]** bu ism-i kerîm ki dört ḥarfdir, Ḥaḳ te'âlânuñ ism-i zâtı ki Allâh'dur, dört ḥarfdir ve esmâ-yı ḥüsnâ ki toḳşan toḳuz ismdür, yetmiş üç ismi dört ḥarf üzredür. Yigirmi yedi **[Ş-7a]** ismi veznde berâberdür ki şîgâda fa'îl bi-ma'nâ fâ'ildür. Ke-zâlik Ḥaḳ sübhânehü ve te'âlânuñ şîfât-ı şemâniyesi ki sekiz ismdür, anlar ḥaḳḳında *lâ hüve ve lâ gayruḥü*⁸⁸ dinilmişdür. Ol ismlerüñ daḫı altısı dört ḥarfdir Semî' ü Başîr ü 'Alîm ü Mürîd ve dördü veznde muvâfiḳdur ki fa'îl bi-ma'nâ fâ'ildür. Ke-zâlik rasûlu'llâhuñ ism-i kerîmi ki Muḥammed'dür ve Aḥmed ü

.....

Selim, kalbi selim ve lutufkâr olan (sultan).

⁸³ Satveti] salṭanatı C, Ş.

⁸⁴ *Dünyanın sevini tazeleni. Şeriat genleşti. Hz. Muhammed'in ışığına güç verdi. Böylece kendisine sonsuz bir sevap kazandı.*

⁸⁵ *Kelîmelerinin yüceliğini artırmak için Müslümanlar onu destekler ve Allah da o kişiye yardım eder.*

⁸⁶ Nü'ûtu] na'tu R.

⁸⁷ *Allah yardımı, yardım ederek ve yardımcılarıyla aziz kıldı ve onun gözlerini Allah'ın muvaffak kılacağı şeye sabit kıldı.*

⁸⁸ *O ve ondan başkası yoktur.*

Mâhî vü Hâşir ü 'Âkıb u Kâsım'dur, dörder harfdür ve laḳab-ı şerîfleri ki Rasûl ü Habîb ü Halîl'dür, dörd harfdür. Ke-zâlik elḳâb-ı enbiyânunñ ekşeri dörd harfdür. Meşelâ Halîlu'llâh ve Zebîhu'llâh ve Kelîmu'llâh ve Emînu'llâh ve Kelîmetu'llâh ve şâhib-i kitâb olan enbiyânunñ isimleri ki Mûsâ vü Dâvûd u 'Îsâ vü Muḫammed'dür, isimleri dörder harfdür ve bu pâdşâhuñ ba'zı ḫaşâyişde mâ-bihî'l-iştirâkleri ki Yûsuf 'aleyhi's-selâmdur, anuñ ismi daḫı dört harfdür. Ke-zâlik evzâ'-ı [R-8b] İlahiyye ve aḫkâm-ı şer'iyye ve 'ulûm-ı edebiyeden [C-48a] ekşerinunñ harfleri dört harfdür. Meşelâ 'anâşir dördtür ve ṭabâyî' dördtür. Fuşûl-i sene dördtür. Aḫsâm-ı 'ilm-i şer' dördtür. Kitâb u sünnet ü kıyâs u icmâ'. Ve envâ'-ı 'ibâdet dördtür, şalât u zekât u şavm u ḫaccdur ve ekşer şalâtuñ reke'âtı dördtür. Aşḫâb-ı irş dördtür. Qarâbet, nikâḫ ve velâ' ve cihet-i İslâm. Ve mevâni'-i irş daḫı dördtür. Qatı ve rıḳḳ ve ihtilâf-ı millet ve ihtilâf-ı dâr. Ve⁸⁹ elḳâb-ı binâ dördtür. Elḳâb-ı i'râb dördtür. Lâ-cerem bunlarla iştirâk olıcaḳ bu mezkûrâtunñ te'sîrâtı ve ḫaşâyişinunñ ekşeri vücûd-ı şerîflerinde bulunmaḳ lâzımdur. Ammâ her ismi dört harf üzere olanda bu aḫkâm bulunmaḳ lâzım gelmez. Zîrâ ekşer te'sîrât-ı [Ş-7b] saltanat kuvveti ile mü'eyyed min 'indi'llâh olmaḳ muḳâreneti ile olur ve bu muḳaddime daḫı ma'lûm gerekdür ki kelâm-ı Qur'ânî'de vâkı' olan tevâfuḳ-ı a'dâdın ehl-i ḫisâb uluları ba'zı esrâr-ı ḫafiye istinbât eylemişlerdür. Niteki menâzil-i kamer üç yüz altmış beşdür. Qur'an-ı Kerîm'de vâkı' olan "Ve'l-kamera ḳaddernâhü menâzile"⁹⁰ âyetinde vâkı' olan ḳaddernâhü kelimesi⁹¹ daḫı ḫisâb olınsa üç yüz altmış beş 'aded ḫâşıl olur dimişlerdür. Bu muḳaddimeye binâ'en bu ism-i [C-48b] şerîfde olan tevâfuḳ-ı a'dâd ki delîl-i sa'âdetdür, zıkr olınsa 'aceb degüldür.

Muḫaḳḳıḳîn-i ehl-i ḫisâb bilür ki merâtib-i a'dâduñ uşûli üçdür. Âḫâd, [R-9a] 'aşerât ve mi'âtdur, mâ fevkâ fûrû'dur. Bu ism-i kerîmünñ ḫurûfî cümle 'aşerâtdur ki âḫâd u mi'ât mâ-beynidür. Lâ-cerem ḫadd-i vasaṭı olmış olur ve ce'alnâküm ümmeten vasaṭan⁹² diyü ümmet-i Muḫammed'e minnet ider. Ümmeten vasaṭan 'udûl u ḫıyâr olmaḫla tefsîr olınmışdur. Bu âyet-i kerîmede evsaṭuhüm diyü buyurur. Anda daḫı ḫayruhum ve a'deluhum diyü tefsîr olınmışdur ve rasûlu'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem ḫayru'l-umûru evsaṭuhâ⁹³ buyururlar. Bir ḫadîşde

•••••

⁸⁹ Ve mevâni'-i irş daḫı dördtür. Qatı ve rıḳḳ ve ihtilâf-ı millet ve ihtilâf-ı dâr. Ve] -C.

⁹⁰ Ay için de bir takım saḫhalar, duraklar tayin ettik (Yâsîn 39).

⁹¹ Kelimesi] âyeti C, R.

⁹² Biz sizi örnek bir ümmet kaldık (Bakara 143).

⁹³ İşlerin hayırlısı orta yollu olanıdır.

dağı *‘aleyküm bi’n-nemați ve’l-evsați*⁹⁴ buyurur ki İmām Rāzī Kitāb-ı Maḥşül’de “Vasat, ya’nī ṭarafeyn olan ifrāt ü tefrītiden ba’īd ola.” diyü taḥkīk eylemişdir. Lā-cerem ḥaṭṭ-ı vasaṭda ḥayr u ‘adl olduğı sâbit olur ve bi’l-cümle bu ism-i şerīfde a’dâda müte’allık esrâr çokdur. Eyyām-ı sene ve ‘aded-i şühür ve ‘aded-i sâ’ât hep bulunmak kâbildür⁹⁵. Lâkin tafşîl-i taşdîf-i zât ve tazvî-i evkât evkât ide diyü ḥazer olındı.

Bu ism-i kerîmüñ bir şerefi dağı budur ki lafz-ı selîmüñ [**Ş-8a**] iştikâkı selâmetdendir ve selâmet bir vaşf-ı cemîldür. Ḥaḳ te’âlâ ḳalbi anuñla tavşîf eyleyüp *illâ men eta’llâhe bi-ḳalbin selîm*⁹⁶ [**C-49a**] buyurdu ki mehbiṭ-ı envâr-ı tecellî ve âyîne-i nûr-ı îmân ve menâṭ-ı ḥayr u şerr ü nef ü zarr ve maḥaṭṭ-ı riḥâl-i hidâyet ve izlâl-i i’zâz ü izlâl ve mazhar-ı şu’ünât-ı celâl ü cemâldür. Nitekim *el-ḳalbü beyne’l-eşabi’ayni min aşabi’r-raḥmân yukallibühü ḥaysü yeşâ*⁹⁷ buyurulmuşdur. Hikâyet-i meşhûre üzre şeyṭân [**R-9b**] ḳalib-i⁹⁸ Âdem’e ḳable ḥulûlü’r-rûḥ duḥûl eyledükde cemî’-ı menâfîz-i a’zâya ḥulûl idüp ancak ḳalbe yol bulmamışdur. Ḥaḳ te’âlâya ityâna, ya’nī vuşul eylemege sebep ḳalb-i selîmle ityân olup ḳalbe lâzım olan vaşf ‘ilm-i ḥâş olcaḳ fazîlet ü meziyyet ziyâde olduğında şek yokdur.

Ve bir fazîlet budur ki şîga şîga-i selîmdür ki fa’îl bi-ma’nâ fâ’ildür. Mübâlağa vardır. Yukarıda mezkûr olduğü üzre esmâ-yı ḥüsnâdan yigirmi yedisi bu şîga üzredür. Ol sebebden Ḥaḳ te’âlâya Raḥmânü’l-dünyâ dirler, Raḥmân-ı âḫiret dimezler. Ammâ raḥîmü’l-âḫire ve raḥîmü’l-dünyâ ve’l-âḫire dirler ve benî âdemi bunuñla tavşîfi revâ görmezler. Ḥattâ rasûlü’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellem er-raḥmânü yerḥamü*⁹⁹ hadîs-i şerîfin ki buyurmuşdur, [**C-49b**] *raḥmân* lafzınıñ cem’i olan *raḥîmün* lafzın¹⁰⁰ irâd idüp *raḥîm* lafzınıñ cem’i olan *raḥmân* lafzı ile irâd eylememişdür. Sebebine çok vech beyân olınmışdur, tafşîli taşdîf iḳtizâ ider.

Ve ber-vech-i meziyyet budur ki kırk yaşını tekmiñ eyledüğünden soñra serîr-i salṭanata cülûs itmîşdür ki sinn-i rüşd oldur ki Ḥaḳ te’âlâ buyurur *innî câ’lün fi’l-*

94 *Sîze orta yolu tavsiye ederim.*

95 Eyyâm-ı sene ve ‘aded-i şühür ve ‘aded-i sâ’ât hep bulunmak kâbildür] -R.

96 *O gün insana fayda sağlayan tek şey, Allah’a teslim ettiği anı duru bir gönül olur (Şu’arâ 89).*

97 *Kalp Rahman’ın parmaklarının iki parmağı arasındadır, istediği gibi değiştirir.*

98 Ḳalib-i] kâlbüd C, Ş.

99 *Allah merhamet edendir.*

100 Lafzın] -Ş.

arzı halîfe¹⁰¹ [Ş-8b] ve hadîs-i qudsîde *innâ hammertü lînete Âdeme erba'îne şabâhan*¹⁰² 'aded-i erba'în temâm olmadan âdem hülûl-i rûha kâbil olmadı ki halîfe olmak müyesser ola. Ke-zâlik Mûsâ Peyğamber *ve vâ'adnâ Mûsâ selâşîne leyleten* [R-10a] *ve etmemnâhâ bi-âşrin*¹⁰³ mücibince 'aded-i erba'îni tekmi'l itmeden münâcâta lâyıq olmadı ve rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*¹⁰⁴ sinn-i erba'îni tekmi'l itmedin *ve âteynâ İbrâhîme rüşdehü*¹⁰⁵ mefhûmına mâ-şadağ olmadı ve kâmet-i hilâfetine hil'at-i bi'set i'tâ olunmadı ve hâzret-i risâlet *men ahlâsâ'llâhe erba'îne yevmen ezharat yünâbi'u'l-hikmeti min kalbihi 'alâ lîsânihi*¹⁰⁶ buyurduğı hadîs-i şerîfi dağı bu ma'nâ-ya işâretdür ve sulţân-ı mûmâ ileyhüñ sinn-i erba'îni tekmi'l den şoñra [C-50a] salţanatları dağı cedd-i büzürgvârları oldı. Sulţân Selîm-i merhûm ile cümle mâ-bihî'l-iştirâklerindenür. İştirâk-i ismîlerinden ğayrı müddet-i salţanatlarında anlar dört kişver feth itmişlerdür ki 'Arab u 'Acem ü Diyârbekr ü Zü'l-ğadriyye. Mercûdur ki bunlar nice dört kerre dört kişver feth idüp salţanatlarında ğâlib oldukları gibi âşâr-ı salţanatlarında ğâlib olalar. **Beyt:**

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

İñ sa'âdet ki dîdeî cüz'îst

Kâr-ı küllî henüz der kâder-est

Baş tâ şubh-ı devletet be-demed

K'îñ henüz ez netâyic-i seher-est¹⁰⁷

Ve babaları ki Sulţân Süleymân'dur ve Süleymân dağı lafzda ve hağda Selîmân şeklîdür ki iki Selîm dimekdür. Hâkâyık-ı esmâ ve dağâyık-ı ma'nâya habîr olan hürdegîr nâkıd u başîre hafî degüldür ki bu ma'nâdan Süleymân'uß müddet-i salţanatu iki Selîm'uß [Ş-9a] müddet-i salţanatu deñli olmağ fehm olunur. Sulţân Süleymân'uß müddet-i salţanatu ki kırğ sekiz yıl oldı ve Sulţân [R-10b] Selîm-i merhûm ki kırğ sekiz yılıñ sekiz yıl müddetin aldı ve bu Sulţân Selîm hâzretiniñ müddet-i salţanatına kırğ yıl kalur. **Rubâ'î:**

•••••

¹⁰¹ Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım (Bakara 30).

¹⁰² Muhakkak ki ben Âdem'in çamurunu kırk sabah yağurdum.

¹⁰³ Otuz geceyi ibadetle geçirmesi ve Tevat'ı almaya hazırlanması için, Mûsâ ile sözleşip onu huzurumuzda kabul ettik (A'râf 142).

¹⁰⁴ Selam onun üzerine olsun.

¹⁰⁵ (Biz Mûsâ'dan önce) İbrahim'e hidayet ve akl-ı selim verdik (Enbiyâ 51).

¹⁰⁶ Kim kırk gün Allah'a karşı ihlaslı olursa hikmet onun kalbinden diline taşar.

¹⁰⁷ Bu gördüğün saadet için bir kısmıdır, tamamı değil. Saadetin tamamı henüz gerçekleşmemiş. Bekle, devletin sabahı olsun. Bu gördüklerin sabahın yakın olduğunu gösteren sonuçlardır.

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

Yâ Rab in pâdişâh-ı 'âdil râ

Devlet ü câh-ı câvidâneş deh [C-50b]

In cihân çün müsahhâreş kerdî

Ba'de şad-sâl ân cihâneş deh¹⁰⁸

Ve ber-vech-i fazîlet budur ki maḥsūd-ı ihvân olup ihvânî ḳaşd-ı bed itdükleri sebebden Ḥazret-i Yūsuf-ı Şiddīk ile hem-hâl olup Yūsuf 'aleyhi's-selām çekdüğü mekâyid ü mekârih muḳâbelesinde cezâ vü sezâ-yı salṭanat olup *Rabbi ḳad âteytenî mine'l-mülki*¹⁰⁹ şükriyle gūyâ olduğı gibi bunlar daḳı ḥasede maẓhar olup 'avâyıḳ-ı ḥadesân ve bevâyıḳ-ı deverândan nâşî olan nef ü zarr ve ḥayr u şerden müteḡayyir olmayup ol vaḳâyi'-ı pür-fecâyî ve nevâyib-i pür-mesâyib-i 'urûzda cez' ü hel' itmeyüp şabr itdükleri muḳâbelede bir salṭanatla incâz va'd olındı ki şedâyid-i maḥzâ ḥayâl-i ḥvâb olup bir ta'bîri ḳâbil-i ta'bîr olmaz zevḳ u sürür ve ferḥat u ḥubûra vâsıl oldılar. Ber-vech-i rüchân¹¹⁰ oldur ki mertebede ḥadî-'aşer vâḳî' olmuştur ki ecdâd-ı 'izâmından on 'aded mürür idüp 'uḳûl-i 'aşer a'dâdınca olmuştur. Bunlar rütbede ziyâde olup ḥadî-'aşer olıcaḳ min cemî'i'l-vücûh ecdâd-ı emcâdından râciḥ-i muṭlaḳ olurlar ve sâyr meḥâmid ü medâyih ve mefâḥir ü me'âşir [C-51a] ve berâ'at ü şecâ'at [Ş-9b] nebâhet ü mehâbet ve firâset [R-11a] ü kiyâset ki ol pâdişâh-ı civân-baḥt u pür-'aḳlda cem' olmuştur, *edâma'llâhü 'aleynâ ḥâzihî'n-ni'metü ve evza'nâ şükrihâ ve elḥâmnâ eşâ'atihâ ve beşşerehâ*¹¹¹, bir vechledür ki evvelâ ṭab'-ı neffâz u naḳḳâd-ları bu mertebede tîz-fehmdür ki kelâma âḡâz olunmadan encâmından ḥaber virür ve 'aḳl-ı vaḳḳâdleri bir meşâbede daḳıḳa-şinâsdur ki ḥayâlden maḳâle gelicek sözi mütekellimün aḡzı ölçisinden bilür. Aḥlâḳ-ı ḥamîdelerininüñ biñde biri yazılsa mekârim-i aḥlâḳdan bir kitâb olur, aṭbâḳ-ı nüh niṭâḳ-ı eflâkûñ yedi pâyeye nerdübânın bir eylese 'aḳl-ı ednâ pâyesine irmez. *Velev süllime*¹¹² ki *süllime* suṭûr-ı şî'r ü inşâ saḳf-ı ḳaşr-ı ḳuvvet-i müteḡayyileden aṣa ve fikr-i çâbüḳ-dest şeb-rev-i peyk-i ḥayâl ile bâm-ı ḳaşr-ı nihâyât-ı müdrîkât-ı 'uḳûle irtîḳâ ḳaşd eylese kemend-i ḥabâl-i ḥayâl ve rîsmân-ı sefid ü siyâh leyl ü nehâr

●●●●●●●●●●

¹⁰⁸ *Bu dünyayı ona bahsettiğin gibi ey Allah'im, bu âdil padişaha sonsuz devlet ve makam bahşet. Yüz yıl sonra da ahireti bahşet.*

¹⁰⁹ *Ya Rabbi sen bana iktidar ve hakimiyet verdin (Yūsuf 101).*

¹¹⁰ Rūchân] ḥicâz R.

¹¹¹ *Allah bu nimeti bize daim kaldı. Şükürünü ifa etmemizi, ıstıḡnı yaymamızı müjdeledi.*

¹¹² *Şayet selam verilse.*

ve evtâr-ı müddet-i i'mâr ile peyveste olsa ol ma'ârici'ñ medâricine el virmez. Ve şeh-zâde iken hod âsâr-ı himmeti pertev-i hürşîd gibi nîk ü bede şâmil idi. Hüşûşan aşhâb-ı [C-51b] isti'dâd-ı nümüvv ü sümüvv ki kâbil-i şân ola, hûsn-i terbiyyeti ve luft-ı tenmiyyeti derece-i kemâle vâşil idi. Hadeka-i hâ'-i himmet ü nehmeti ehl-i hünere dört gözle bakar ve halka-i mîm-i mürüvveti gerden-i irâdet-i merdâna kemend atardı. Nazar-ı bî-hemâl ü bî-nihâyesi şeh-per-i hümâ gibi kime sâye şalsa iklîm-i murâdâtuna bî-ihmâl sultân olur imiş [R-11b] ve iksîr-i 'âtfet-esîr-i te'sîri farzan mess-i her müstemend-hâle tokinsa işi altun olup [Ş-10a] mâlik-i mülk-i şâyegân olur imiş. Lâ-cerem bu sultân-ı felek-kîş ü melek-ceyş *naşşara'llähü bi-naşrihi'l-'azîz ve eyyedehü bi'l-fethi'l-mübîn ve haşşera âbâ'ehü ve ecdâdehü ma'a min en'ami'llâhi 'aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-siddîkîne, ve's-sühedâ'î ve's-sâlihîne*¹¹³ hazretlerinin cülûs-ı hümâyûnunda cemî'-i 'âlem fâl-i sa'âdet-me'âl ittihâz idüp mesrûr u şadân oldılar ve ba'zı nesneden fâl ittihâz eylemek rasûlu'llâhdan şadır olmuşdur.

Mervîdür ki bir gün buyurdılar ki: “Bir gice vâkı'anda gördüm. Uğbe bin Râfi'ü'n evinde idük. Ebî Tayyib ruţabundan ruţab getürdiler. Te'vîl idüp fâl itdüm ki dünyâda rif'at ve âhiretde 'âfiyet bizüm ola ve dînimüz tayyib ola. Binâ'en 'alâ [C-52a] zâlik¹¹⁴ bir fâl-i hayr-me'âl budur ki Haq sübhânehü ve te'âlâ bir vezîr-i rûşen-zamîri aña ni'me'l-vekîl ve maqşad-ı rûşd ü reşâda hâdiyyü's-sebîl eyledi. Bu vech ile ki *bi'l-'adli kâmeti's-semâvâti ve'l-arz*¹¹⁵ mücibince 'adl ki esâs-ı bünyân-ı salţatan ve merkez-i dâyre-i beķâ'-i mülk ü millettür ve 'adlûñ dahı ta'rîfi *el-'adlii vaz'ü's-şey'ü fi mevzi'ihî*¹¹⁶dür. Bu kavllerden 'udül idüp hâne-i vezâret ve kaşr-ı şadâret *maķmû'u'l-eş ve maķlû'u's-sakfu ve'l-cedr*¹¹⁷ olmağa müşerref olup nâmûs-ı 'ilm ve 'ırz-ı şer' münhetik ve cehele silk-i kemelede münselik ve nebhre şim ü zer ile münsebik olmuşdı ve har-mühre dürr ü cevher ile müştelik olmuşdı. Maşşûşan da'âyim-i dîn ü devlet ve kavâyim-i mülk ü millet olan hamle-i ebnâ ve verese-i enbiyâ olan 'ulemâ'-i a'lâma hâmi vü mürebbî [Ş-10b] bulunmağa *el-mülkü essün ve'd-dînü hârisün ve mâ lâ hârisü lehü fe-mehdüm*¹¹⁸ mücibince esâs-ı şeref-mesâs olan dirâset-i 'ulûm-ı dîniyye şeref-i

.....

¹¹³ Allah aziz yardımı ile ona yardım etti. Açıktık bir fetih ile onu destekledi ve bir nimet olarak babalarının ve dedelerini sıdıklar, nebiler, şehitler ve sâlihlerle beraber haşretti.

¹¹⁴ Binâ'en 'alâ zâlik: Bu ibareden sonra yaklaşık 4 varak C ve R'de yoktur.

¹¹⁵ Yeryüzüne ve gökyüzüne hâkim olan bir adâlet.

¹¹⁶ Adâlet bir şeyi yerli yerine koymaktır.

¹¹⁷ Çatı ve duvarları sapaşlam.

¹¹⁸ Mülk tesis edilmiş ve din koruma altındadır. Korunmayan şeyin harap olması kaçınılmazdır.

indirāsa ve ‘ayn-ı ‘ilm-i şer‘ şerr-i fiten ile inṭimāsa varup bîḥ-ı fazl ser-pençe-i isti‘lā’-i evgād ile münkalī‘ ve şemārīḥ-i ‘adl tevbiḥ-i istilā’-i ehl-i mevgād ile münkaṭı‘ olmak ḫarīb olup aṣḫāb-ı küṣūf u kürüb ve her mazlūm u mekrūb-ı tenezzül ü inḫifāz müstevcib-i teraḫḫī vü irtifā‘ ve teṣettüt ü iftirāk-ı müsted‘ī iltiyām u ictimā‘dur diyü ‘āḫbetin reh-i ‘āfiyet ve gāyetin ḫuṣūl-i bağıyyet re-cāsiyla fütūr-ı ḫarece ve zuhūr-ı ferece muntazır olup **Beýt:**

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Mefā‘ilü / Fā‘ilün

Ez her kenāre tīr-i du‘ā kerdeend revān

Bāṣed ki z‘ān miyāne yekī kār-ger şeved¹¹⁹

Vefḫı üzre du‘āda ve dest-i tazarru‘ları semāya küşāde idi. Lā-cerem ‘**Arabiyye:**

İttihazū bi‘d-du‘ā’ı ve tezderiyye

Ve mā yüdrıke mā fa‘ale‘d-du‘ā’ü

Sihāmu‘l-leyli lā yuḫṫī ve lākin

Lehā emediin ve li‘l-āmid inḫazā¹²⁰

diyü cümle zemīn ü zemān ve kemīn ü mekān dīde-i intizārla belki zemīn-i ‘uyūn-ı nergisden çeşm-i hezār ve āsmān-ı kevākibden bunca biñ çeşm-i bīdār ile fülk-i felekūñ girdāb-ı felākete düşdüğine giryān ve bir Hızır-himmet, Āṣaf-şıfat, Loḫmān-sīret, Büzürc-mihr-serīret şāhib-i vücūduñ zuhūrına nigerān iken nā-gāḫ bir vezīr-i mütecerrib ve müşīr-i mütederrib ḫads-i şā-yib ve fikr-i şāḫıbla ra‘iyyet-perver ve ma‘delet-güster, Āṣaf-re‘y ve şaf-ārāy, leşker-keş ü düşmen-küş [**Ş-İ l a**] besāyıt u mürekkebatuñ imtizācından ve nüḫ ābā ve çihār ümmehātuñ izdivācından ilād u intācı murād-ı erbāb-ı ins ve ebnā’-i cinsinden maḫbūlü‘l-fu‘ād seciyyeti *eddebenī Rabbī*¹²¹ üzre mecbūl ve erīḫiyyeti elṫāf-ı vehbī vü kesbiye meşmūl, mekārīm-i aḫlāḫ ve meḫāsin-i a‘rāk ile müzeyyen ve ḫāli mizmār-ı şecā‘atde ve şehāmetde sābıḫ u mücel-lā, bāṫmı ṫāhir, zāhiri zāhir, nāḫiye-i nāṣiyesinde sırr-ı āyet-i sirāyet-i *ve‘c‘al lī ve zīran min ehli*¹²² sirāyet itdüğü bāhir-i āsar-ı me‘āşiri mezkūr ve aḫbār-ı mefāhiri me‘şūr, e[v]şāf-ı elṫāfi meşhur, envā‘-ı mesā‘isi meşkūr, levḫa-i ceb-

¹¹⁹ Her taraftan dua oku yağıdırıyorlar. Umulur ki bu oklardan birisi hedefe ulaşsın.

¹²⁰ Duayı zıvḫ edin. Duanın ne yapacağını bilemezsiniz. Gece atılan ok gibidir, uzun zaman geçse de hedefini mutlaka bulur.

¹²¹ Beni Rabb’im edeplendirdi.

¹²² Bana da aileden birini yardımcı kıl (Tā Hā 29).

hesinde *enne lehüm kademe şıdkın ında Rabbihim*¹²³ tuğrâsı mastûr, felek-müsîr ü melek-müsîr **Beyt:**

Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül

Şeh 'âdet ki aşl-ı sa'âdet durur

Şecâ'at şehâvet 'adâlet durur

Belî, **Naẓm:**

Leyse minâ'llâhi bi-müstenkirin

*En yecme'a'l-'âleme fî vâhidin*¹²⁴

Emr-i kiyâsetde âyet, kâr-ı siyâsetde şâhib-i dirâyet, tevķîr-şân-ı ehl-i ictihâd u cihâda dâyim ve tevķîr-nişân-ı ecnâd-ı encâda kâyim, süvâr-ı meydân-ı kâr-zâr, sivâr-ı sâ'id-i gîr ü dâr. **Şîr:**

Veẓîran dâ'e'd-dehre nûru cemâlihi

Ve efradehü li'l-mecdi küllü fa'âlihi

Mevâ'idühü meluvvetü bi-nevâlihi

Ve aķvâlihi meşrû'atiin bi-fi'âlihi

Fe-'adevâhü li'l-'âdine bâ'de nezîrihi

Ve cedvâhü li'l-vâlîne kable su'âlihi

Ve kad halle bi'l-'arâ'î min ratb'il-'ulâ

Maħallen menâli's-şemsi düne menâlihi [Ş-11b]

Ve aħraza bi'l-a'îa'î mecciddâ mü'ebbeden

Ve zıkran yezülü'd-dehri kable zevâlihi

Nâsih fîrû'ul-zulmü ve'd-dalâl

Nâsic durû'ul-fazlı ve'l-kemâl

Men atâ'ahü fe-hüve müctehidün muşîbün

Ve men 'aşâhü fe-mâlehü min naşîbin

Da'kelâmü'l-vezîrî fî şe'nihi ve zer

*İnnehü fi'l-ezer kellâlen ve zer*¹²⁵

¹²³ Rablerin üstün sadâkat makamı vereceğini müjdele (Yûnus 2).

¹²⁴ Allah'ı inkâr eden hiçbir kişi bütün âlemi bir kişide toplayamaz.

¹²⁵ Vezîr, sonsuzluğun cemalinin nurunda kaybolmuştur. Onu ortaya çıkararak ancak yaptıklarının yüceliği, sözlerinin güzelliği ve tilâvetinin isabetidir. Uyardıktan sonra yapacakları ve sorulardan önceki feraseti o kişiyi büyük derecelere

Veẓīr-i dīndār ki dīde-i bīdārı h̄vāb-ı pīndārdan bīzār, bārān-ı ‘adl ile h̄vāb-ı rāhatda erbāb-ı ‘adl ğaflet uykusında dīde-i fūssāk u fūccār **Beẓt**:

Veẓīrūn mā teḳallede ḳatt vūzerā
Ve lā dānāhū ṣahṣun fi’s-semāti
Fe-küllü fa ‘ālühü ṣādātü bürrin
Ṣalātün ev ṣalātün ev ṣalāt¹²⁶

Dest-i vezāret-i a‘zamiyyeti kefi iḳtidārına aldı ve ṣadr-ı ṣadāreti der-ber idüp gerden-i ‘arūs-ı murādātına ḳol ṣaldı. Yoḳ yoḳ belki

Eteḥü’l-vezāretü münḳādetün
İleyhi yücerrīran ziyā lehā
Fe-lem tekü taṣlehu illā lehü
Ve lem yekü yaṣliḥ illā lehā
Faḍlen mīna’llāhi ve raḥmetin
Ṣükran mīna’llāhi ve ni’metin¹²⁷

lā-cerem ṣükürü’l-mün‘imü ‘ale’l-mün‘amü ‘aleyhi vācībün¹²⁸ mūcibince ṣükr-i ni‘met vācīb olmaḡın envā‘-ı ṣükr ile ṣükrler eyledi. İmām-ı hümmām-ı ‘ālī İmām Gaz-zālī Kitāb-ı Tecrīd’inde böyle beyān itmişdür ki ṣükr-i ni‘mete mün‘im-i ‘aleyh ṣāhib-i ni‘metün in‘ām itdüğü ni‘metle aña ṣenā idüp i‘ṫā eyledüğü ni‘metleri ta‘dīd eylemekden ve bir ḳavilde ol ni‘metün ṣükriyle ni‘metden meṣḡul olmaḡdur, ya’nī ni‘met mūne‘am-ı ‘aleyhi **[Ṣ-12a]** ḡāfil idüp ṣükre mānī‘ olmaya. Bir rivāyetde her ni‘met ki kendüye cānib-i Ḥaḳ’dan vāṣıl olur, ol ni‘meti in‘ām ideni ol ni‘metde müṣāhede eylemekdür. Bir ta’rīfde ‘abd, Rabb’üñ ni‘meti ile ṫā‘atine isti‘ānet eylemek ṣükrdür. Bu daḡı muḳarrerdür ki ni‘metün ṣükri sebeb-i nevāl ve küfri sebeb-i zevāldür ve ni‘metün ṣükri sebeb-i mezīd-i ni‘met ve küfrāmı sebeb-i ‘azāb-ı ṣedīddür ki kelām-ı İlāhīde buyrılmışdır ki “*Le’İN*

•••••

yükseltir, yıldızların arasında güneşin konumu gibi olur. Sonsuzluk yok olmadan önce onun yüceliği ortaya çıkar. Çünkü o zulüm ve dalaletin karşısında fazilet ve kemalle durmuştur. Bir meselede isabet ederse ona bir ecir vardır. Yalnızca meselede bile kendisine bir nasip verilecektir. Vezirin kelamını dinle ve ona itaat et. Çünkü o, Allah’ın veziridir.

¹²⁶ Vezir, kendinden önceki vezirlerin yolundan gidendir. Kulak kesilmesi gereken bir şahıstır. Her fiili iyilik üzerinedir. Övgü ve saygı ona olsun.

¹²⁷ Vezirliği alan kişi bir ışık ile ilerler. Allah’tan bir rahmet, fazl ve nimet olarak onunla sulh olmadıysa bununla sulh olur.

¹²⁸ Nimet verilenin nimet verene ṣükürü vāciptir.

*şekertüm le-ezîdenneküm ve le'ın kefertüm inne 'azâbî le-şedûd'*¹²⁹.” Ammâ hağ budur ki her ni'metüñ bir nev'-i mağşüş şükri vardur ol ni'mete ve ol ni'mete mazhar olan 'abde ve mağâmına lâyıq. Nitekim manşıb-ı hılâfet ü vezâretüñ mağşüş şükri ki şân-ı manşıba lâyıkdur, bu şâhib-i sa'âdet ihtiyâr itdügi şükrdür ki *ağsin kemâ ağsena'llâhü ileyke*¹³⁰ mefhümü ile 'amel eylemişdür. **Beyt:**

Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül

Çü dîdî ki luğf-ı Hudâ bâ tu çîst

Tu bâ hâlk ân kün ki Ū bâ tu kerd¹³¹

ma'nâsın medâr-ı huşul-i emel eylemişdür. Ol sebebden envâr-ı mebâhic-i ferhat ü sürür ve âşâr-ı menâhic-i gıbât u hubür tağşîl-i mağlab u merüm idüp mülk-i Rüm'a țârî vü dâyir oldı. *Ve zekkirhüm bi-eyyâmi'llâhî*¹³² mûcibince *ebşirü izlâha min rûmin emârâti's-sürür*¹³³ tebâşîr-i beşâyiri zâhir oldı. Ağkâşî memâlikde, belki nevâşî memâlikde *eşrakati'l-arzu bi-nûri Rabbihâ*¹³⁴ envârı pertev-i hurşîd gibi sârî vü sayir oldı.

Kad tala'a's-şubhu ve rāha'r-revāhu

*İşrakatü'l-arzu bi-nûri's-şabāhu*¹³⁵ [Ş-12b]

Müfte'ilün / Müfte'ilün / Fâ'ilün

Kevebe-i şubh-ı sa'âdet demîd

Kâr be-bin tâ be-çi gâyet resîd¹³⁶

Huşuşan şudür-ı şudür-ı ulemâ münşerih ve nuğür-ı neğârîr-i fuzalâ münfesih olup "*Fāze bi'd-dürri gāyışuhū, hāze bi's-şaydi kānişuhū*¹³⁷" didiler.

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Ân ki der faşş-ı niğîn-i hâtem-i eyyâm-ı ū

Nağş şod bâ kilik-i tağdîr-i ezel ni'me'l-vezîr¹³⁸

¹²⁹ *Eğer şükrederseniz ben nimetlerimi daha da artırırım, ama nankörlük ederseniz haberimiz olsun ki azabım pek şiddetlidir (İbrâhîm 7).*

¹³⁰ *Allah sana ihsan ettiğî gibi sen de insanlara ihsan et (Kasas 77).*

¹³¹ *Allah'ın sana ettiğî lutfu gördüysen halka O'nun sana davrandığı gibi davran.*

¹³² *Onlara Allah'ın önemli günlerini hatırlat (İbrâhîm 5).*

¹³³ *Rum'a ok atırları cennetle müjdeleyin.*

¹³⁴ *Mahşer yeri Rabbın nuru ile ışıl ışıl aydınlansın (Zümer 69).*

¹³⁵ *Sabah oldu ve giden gitti. Yeryüzü sabahın nuruyla aydınlandı.*

¹³⁶ *Saadetin kutup yıldızı görünmeye başladı. Sen işin sonunun nereye varacağını düşün!*

¹³⁷ *Derinlere dalan, inciyi çıkarır; iyi avcı en ürkek hayvanı bile avlar.*

¹³⁸ *O ki, onun talihinin açıklığı ta ezelden Allah tarafından yüzüğünün kasına yazılmıştır.*

V'ān ki der-ḥaṭṭ-ı memālik münzel ender şān-ı ū
Hük-m-i in min ni'metin illā ḥalāfihā nezīr¹³⁹

Dest-res dādet Ḥudā ūftādegān rā dest-gīr
Bā faḳīrān şev zahīr ü bā za'ifān şev naşīr¹⁴⁰

Evvelā 'adl ki a'del-i fezāyil ü aḥlāk ve şecā'at ki efzāl-i fevāşıl-ı ḥallākḍur, zāt-ı ḳudsī-simātında derece-i kemāle vāşıldur. Ancaḳ büm-ı şüm ḥaḳḳında i'tidāl-den 'ādildür ki zemānında ḥarābe bulamayup vīrān-serāy-ı 'ademe revān ve ḥāne-i ümmīdi ye's ü ḥarmān ile vīrān oldı.

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

Eger zi ḥançer-i ü 'adl rā dihed yārī
Ve ger zi heybet-i ü fitne rā kuned teskīn

Külāh ez ser-i Hüdhüd be-ḡaşb ber bāyend
Birün kunend be-ḡāret zi pāy-ı baṭ na'līn¹⁴¹

Ol cümleden bir ḥaşlet-i meşküreleri bu vāḳı' olmuşdur ki muḥāşara-i ḳal'a-i Sigetvar'da cümle cünüd-ı Süleymānī ḥaşr u müctemī' ve aḳşā-yı ser-ḥadde merḥūm Sulṭān Süleymān'ün mevti ḥādişesi vāḳı' ve vāriş-i salṭanat olan şeh-zāde mesāfe-i ba'ide ile inḳitā'-ı arzda münḳaṭı' iken aşlā re'y-i sedīdlerine ḥalel ve ḳuvvet-i ḳalīllerine zelel gelmedin ḥüsn-i tedbīr ve re'y-i bī-teşvīr ile hem fetḥ-i ḳal'ada yed-i beyzā izḥār itdiler, hem 'askeri ta'mīr-i ḳal'a ile işḡāl, **[Ş-13a]** hem fitne şudürü müteḥammil olan 'askeri ba'zı ḥıdemāt-ı mühim-meye irsāl, hem şeh-zāde gelince erkān u a'yānı işḡāl ve küffāra ḥ'āb-ı ḥargūş virüp emrlerinde ihmāl itmekle dīn-i İslām'a bir ḥizmet itdiler ki kerāmetle siḥr-i Sāmīrī'yi nümūdār itdiler. El-ḥaḳ bu ḥüsn-i tedbīrdən nāşīdür ve ne se-lefde ve ḥalefde bir vezīrden fāşīdür. Ancaḳ ol ism-i şerīfün ḥāşşa-i lāzimesidür ki āḥir zemānda izḥār-ı dīn-i cedīd eyledi ve cā-nişinleri olan Ḥāzret-i Ebī Bekr'ün maḳām-ı mübāreklerinün te'sīridür ki rasūl'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* intikāl buyurduḳlarında aşḥābdan şīḡār u kibār belki rü'esā-yı muḥācīrīn ü enşār müteḥayyir olup ḥattā Ḥāzret-i 'Ömer bu ḳadar şarāmet ü şehāmetle eline ḳılıç alup minbere çıkup "Her kim ki "Rasūli öldi" dirse ḳatlı iderem." didi ve Ḥāzret-i 'Osmān ḥaşar olup eline oḡlancuḳlar yapışup Medīne soḳaḳ-

¹³⁹ *Ve o ki, onun şanına "hiçbir nimet yoktur ki o adaktan uzak olmasın!" ayetinin hükmü indirilmiştir.*

¹⁴⁰ *Allah sana halkın elinden tutacak kadar güç verdiyse, fakirlere kol kanat ger, güçsüzlere yardımcı ol.*

¹⁴¹ *Onun hançeri adaletini yayılmasına yardım eder ve onun heybeti fitnenin kökünü kazır. (Onun hançeri ve heybeti olmasa) Hüdhüd'ün başından teleğini, ördeğin ayağından perdesini alırlar.*

larında gezdürürlerdi ve Hâzret-i 'Alî bu deñli kuvvet-i kalb ve şecâ'atle bir ev içine girüp oturmuşdı. Ammâ Şiddîk-ı Ekber *radıya'llähü te'âlâ 'anh cez'* ü fez' itmeyüp ce'ş-i kavî ve re'y-i sevî şiddet-i batş ve kuvvet-i kalb ile ve aşâlet-i re'y ve nebâlet-i fikr ile hem rasûlu'llāhuñ techiz ü tekfîni emrinde kıyām itdi hem bî'at maşlahatına tertîb-i nizām itdi. Hâzret-i 'Āyişe *radıya'llähü 'anhā ve 'an ebîhā* her zemānda fahr idüp "*Lemmā kubiża rasûlu'llāh 'aleyhi's-selām bahmi'n-nifākı ve'r-tedde'l-'arab ve şāra'l-Müslimüne ke'l-ganemü's-sārihatü fi'l-leyleti'l-mātırati* [Ş-13b] *fe-hamile ebî mine'l-emri mā lev hamelethü cibālü lehā zahā*¹⁴²" dirdi. Bu ni'met-i celîle hâzret-i vezîr-i bî-nazîre nakl idüp muhteżâsın anlarda izhâr eyledi. Egerçi ol verâşetlerinde dağı *inne li'llāhi 'ibāden emcāden halaqahüm li-menāfi'n-nāsi ve havāyi-ci'n-nāsi*¹⁴³ mazmûnına mazhar oldu. Havâş u 'avām belki cümle-i enām bilüp ve kendi dağı ol mazmûmî düstürü'l-'amel kılup *ve's-sultānū veliyyün mine'l-eveliyye lehü*¹⁴⁴ olduğı hükm-i 'āmî üzre bî-keslere nazār üzerine lâzım olduğın bilüp *el-'abdü min lünî mevlāhü*¹⁴⁵ vefkı üzre¹⁴⁶ her āyine şuver-i ahvâl-i kār ve kirdār-ı ahvâl-i sultānî kendünün āyine-i kudretinde şüret-güster ve haķıkatde ve bu sem'-i zalliyet-i nūr-ı niyābet-i nübüvvedden şu'le-āver olup **Beyt:**

Fe'ilâtün / Mefā'ilün / Fe'ilün

Şāh çün sāye-i Hudā bāşed

Sāye ez nūr key cüdā bāşed¹⁴⁷

mefhûmî kıble-nümā olup ve terbiyyet-i enāmda ve tertîb-i merām-ı hāş u 'avāmda *ve mā minnā illā lehü maķāmün ma'lûm*¹⁴⁸ ve faķn-ı medār-ı a'māl *ve enzelnā'n-nāse menāzilehüm*¹⁴⁹ tıbķın nümüdār-ı ef'āl idinmişlerdi. Āstānelerine teveccüh idenlere *vahfiż cenāhake limeni'tteba'ake mine'l-mü'minîn*¹⁵⁰ [R-12a] mefhûmî üzre evķatların şāf itmışlerdi ve sāyir ebvāb u esbābdan tenezzüh

●●●●●●●●●●

¹⁴² Peygamber aleyhi's-selam vefat edince nifak yıldızı tekrar parladı. Müslüman olan Araplardan din değiştirenler oldu. Karanlık, yağmurlu bir gecede koyun gütmek gibi bir hal aldı ve babam "Dağların yüklenmekten çekindiğini insanoğlu yükledi" dedi.

¹⁴³ İnsanlar içerisinde öyle şereflipleri vardır ki Allah onları diğer insanlar kendisinden faydalansın ve sıkıntılarını gidersin diye yaratmıştır.

¹⁴⁴ Sultan velilerin velisidir.

¹⁴⁵ Kûl efendisinin tabiatı üzeredir.

¹⁴⁶ Bir fâl-i hayr-me'al budur ki ... vefkı üzre] -C, R.

¹⁴⁷ Padişah, Allah'ın gölgesidir. Gölge ışıktan nasıl ayrı kalabilir ki?

¹⁴⁸ Ona takdir edilmiş, ona has bir makam vardır.

¹⁴⁹ İnsanları menzillerine ulaştırır.

¹⁵⁰ Sana tâbi olan mü'minlere kol kanat ger (Şu'arâ 215).

idenlere *men se'elenā evceba'llāhe 'aleynā haḳḳahū*¹⁵¹ mersūmı üzre iltifātların vaḳf itmişlerdi. *Bi'ş-şükri tedūmu'n-ni'ām*¹⁵² diyü i'tā'-i manşıb ve 'ulüvv-i himmeti şükr-i ni'met ve sebeb-i idāmet bilürdi. *Ve'ş-şükrü ḳaydu'l-mevcūd ve şaydü'l-mefḳūd*¹⁵³ diyü işā'ate şükr ile isticlāb-ı rıf'at ḳılurdu. Binā'en 'alā zālİK [Ş-14a] ihsāna ehliyyet lāzım. **Şi'r:**

*İnne'ş-şanī'ate lā yekūnü şanī'atün
Hattā yuşābu bihā kirāmü'l-meşna*¹⁵⁴

mücbibin şart-ı mütehattimdür diyü fuḳarā-yı erbāb-ı istiḳḳāk *el-ülemā'ü* [C-52b] *ğurebā'ü li-kesreti'l-cühhāl*¹⁵⁵ ğurbetinden ḫalāş bulup **Beyt:**

Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül

*Ez ān āmedī ber ser-i in serir
Ki üftādegān rā şevī dest-gir*¹⁵⁶

mazmūmı aḳdāmı ile ikdām ve faḳr u faḳa müneffer degüldür, belki müreccaḫ-dur diyü **Rubā'ī:**

Mefā'ilün / Fe'ilātün / Mefā'ilün / Fe'ilün

*Zi ḳaşr-ı Ḳayşer eger nā-geh efgened rüzī
Hümā-yı saye-i devlet be-farḳ-ı dervişān*

*Be-zıll-i nūr feşāneş mazarratī neresed
Velī zi evc-i felek bü'gzered ser-i işān*¹⁵⁷

a'lāmı ile aḫvāllerin i'lām itdiler ve şimdiye dek ki *lā aşla lehü şābitün ve lā fer'a lehü nābitün. Cāhülün mechülü'n-nesebi eflése min tanbürin bilā vitrin fi'l-ilmı ve'l-edebi*¹⁵⁸ rişvet virmege mütevağğil ve rişvet almağa müştāğil bir ğışş ü ğil erāzil ü esāfil rıf'atlerde olmağa *iżā irtefi'a'l-vazī', itteza'a'r-rafi'*¹⁵⁹ feḫvāsı zāḫir olup [R-12b]

.....

¹⁵¹ Kim bizden bir şey talep ederse bu talebi yerine getirmek Allah adına bize vacip olur.

¹⁵² Nimet şükürle devam eder.

¹⁵³ Şükür mevcudu tasdik, kaybolmuşu yakalamaktır.

¹⁵⁴ Şüphesiz ki sanat sadece bir iş degüldür. Ona üretmenin bereketi isabet eder.

¹⁵⁵ Cahillerin çok olduğu yerlerde âlimler yalnız kalırlar.

¹⁵⁶ Bu tahta, düşmüşlerin elinden tutmak için çıktığını unutma!

¹⁵⁷ Bir gün devlet kuşu sultanın sarayından dervişlerin başına aniden konarsa onun (sultanın) ışık saçan gölgesine bir zarar gelmez, ama dervişlerin başı göğe ulaşır.

¹⁵⁸ Onun ne bir kökü, ne de yeşeren bir dalı vardır. Cāhül nesebi belirsiz olandır. Aynı zamanda cāhül ilmi ve edebi olmadığı için sesi çıkmayan bir tanbur gibi iflas etmiştir.

¹⁵⁹ Bir mekan yükseldiğinde yükselen şey mekandır.

anların mâh-ı tâlî'leri çâk-ı hâk-ı vasa'ı rif'atde ve bunların sehmü'l-ğaybları mehfâf-ı zilletde idi. **Beyt:**

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

Hümâ kücâ fikened sâye-i şeref heyhât

Bedân diyâr ki tûtî kem ez zağan bâşed¹⁶⁰

Hâlâ ki ehl-i isti'dâduñ tekmi'l-i merâm ve taşşil-i mehâmında ihmâl ü imhâl tecvîz olunmayup aşhâb-ı makâlât ve erbâb-ı mübârâtuñ mekr ü şeydinden berî ve husâm-ı fitne-i **[C-53a]** ehl-i hışâmuñ gâdr ü keydinden 'ârî olduğın bildiler. *Mîn külli feccin 'amîk*¹⁶¹ ve beled-i saħîk ol bâba müteveccih olup dehân-ı ezhân-ı erbâb-ı elbâb ve âzân-ı iz'ân-ı **[Ş-14b]** aşhâb-ı ihtisâb müt-tehidü'l-himmet ve müttefikü'l-kelimet bu güft ü şinevde meşğul oldılar. **Şi'r:**

Leke'd-dehrü tav'un leyse fihî temerrüd

*Leke'l-hayru tab'un leyse fihî taşannu*¹⁶²

Ve minke lâ rezzâkî'l-kirâmü teğassüm

*Ve minke lâ 'inâka'l-li'âmü teğattu*¹⁶³

Ol muhâl-i ni'âl-i ma'tâyâ ki medâr-ı tekmi'l-i 'a'tâyâdur, 'arîzü's-semâ'i semev-vâ ve cävîzü'l-cevzâ'i 'ulüvvâ bu vech ile eyyâm-ı devletinüñ 'add ile ittisâmin ve fazl ile irtisâmin ve bezl ile ibtisâmin görüp cümle-i 'âlemîn ve içlerinden eşraf-ı nâs ki zümre-i 'âlemîndür, hamle-i¹⁶⁴ inbâ ve verese-i cümle-i enbiyâdur ve şulehâ ki kulübları mehbi't-i tecelliyât ve muhî't-i bihâr-ı hutûf u ilhâmâtdur ve sâdât ki **Şi'r:**

Bi-âli Muhammed 'arefe's-şavâb

*Ve fî ebyâtihim nezele'l-kitâb*¹⁶⁵

Şi'r:

Yeskünü kalbi ve âlihî

*Hubbu'n-nebiyyü ve âlihî*¹⁶⁶

●●●●●●●●

¹⁶⁰ Papağanın kargadan daha değersiz olduğu bir yerde hümanın gölge salması mümkün müdür?

¹⁶¹ Gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinden sana gelsinler (Hacc 27).

¹⁶² Sonsuzluk senin için dürülmüştür ve onda başkaldırı yoktur. Hayır senin için vardır. Onda değişme yoktur.

¹⁶³ Cömertçe verilmiş rızıkta bölünme olmaz. Boğazından geçecek olanda da bir mani yoktur.

¹⁶⁴ Hamle-i] cümle-i C, R.

¹⁶⁵ Onların evlerine Kur'an indi ve Muhammed'in ailesi doğruyu gördü.

¹⁶⁶ Peygamberin ve peygamberin ailesinin sevgisi kalbine yerleşir.

Cenāheyni ile firāz-ı necāha pervāz itmişlerdir. **[R-13a]** Siyyemā sīmā-yı ‘alem ü siyādātı cem‘ idenler ki havz-ı ḥaseneyn ve hırz-ı **[C-53b]** ḥasbeteyn idüp ḥuşūşan bu ḥānedānuñ mevrūs kulları ve du‘ā-yı devlet-meşgülleri¹⁶⁷ bu kemāl ile kendülerin ğayrdan¹⁶⁸ mümtāz kılmışlardır, in‘āma biz sāyirden ḥaķīķ ve ikrāma cümleden ḥalīķuz diyü zemān-ı evvelde gördükleri każā için telafīyi māfāt iderler ve bu zemān-ı emān-ı zīmān ve ‘adl-i tev‘emānda talebi-mükāfāt iderlerdi. Bu faķiri daḥı gerçi kader, każāya sevķ itmiş idi, lākin **Beyt:**

*Kaḍa’llāhü emran ve ceffe’l-ķalem
Ve fīmā każā Rabbīnā mā zalem*¹⁶⁹

diyü şabr iderdüm. **ķıt‘a:**

Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün
Şabr kıl derd ü miḥnete ‘Āşık
Eyleme miḥnet ile derd ile āh
Ola kim raḥm idüp diye Allāh
*Fe’stecibnā lehü ve neccīnāh*¹⁷⁰ **[Ş-15a]**

dirdüm. Zāhiren kaḍī vü ḥākim idüm, ammā de‘āvi vü devā‘iden sālim idüm.

Beyt:

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün
Kaḍī olaldan gönül miḥnet beyābānındadır
Bilmezem kimdür diyen devlet każā yanındadır

Ne ān ki ‘ilm ü fazlda aķrānumdan dūn idüm, ammā ekābir, şīḥḥat-i nesebüm bilüp baña nezr itmemele zebūn idüm. **Şi‘r:**

*Cāre’z-zemānu ‘aleynā fī taşarrufihi
Ve eyyü dehrin ‘ale’l-aķrāri lem yecir*¹⁷¹

Şā‘ir ü münşī idüm ki ḥıṭṭa-i ḥatt u inşā ķalem-revüm, ķal‘a-i ķumķuma ki şarḥ-ı mümerred ü müdevver ve ķal‘a-i devāt **[C-54a]** ki ṭarḥ-ı müsevverdür, evüm idi. Şāfir-i ḥāme, kebūter-i ḥaber-berüm ve Hüdūd-i pür-naķş nāme-i

¹⁶⁷ Devlet-meşgülleri] devletleri meşgülleri Ş.

¹⁶⁸ Ğayrdan] -C, R.

¹⁶⁹ Zūlmün olmamasını Allah takdir etti ve kalem kurudu.

¹⁷⁰ Talebimizi kabul etti ve bizi kurtuluşa erdirdi.

¹⁷¹ Zaman bütün tasarrufla akıp gitti. Zaman kimin üzerinden akmaz ki?

misk-hitâma peyk-i peygâm-âverüm idi. Hâme, taqdîm-i merâsim-i i'zârdan sonra önime **[R-13b]** gelür, dest-büsumla ser-fürü eyler ve devât kapağın açup teslîm-i hâtem-i zinhârdan sonra feyz-i zülâl-i ifdâl ile taḥṣîl-i âb-rû eyler. Belî **Şîr:**

Mā żarra men cāzî et-te'eddebü ve'n-nehî

*İnne lâ yekûne min âli 'Abdi Menâfi*¹⁷²

Niçün eytâm-ı hânedân-ı Muḥammedî bu zekât-ı in'âm-ı 'âmdan maḥrûm ola? Âyâ Hâşimîlik bu zekâta mâni' olur mı? *Li-küllü şey'in zekâtün ve zekâtün el-câhu i'âne'te'z-zu'afâ'. Efdalü's-şadakatü inne ta'yînü bi-câheke limen câhe lehu*¹⁷³ karîn-i hâlüm olup hâne-i ehlüm âbâd olmağla tâlî'üm burc-ı şerefden tâlî' olur mı? **Rubâ'i:**

Mef'ülü / Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fâ'

Mā nîz be-âşk-ı tû hevâyî dârim

Mā nîz çü dîgerân recâ'î dârim

Maḥzûz zi luḫfet heme kes mā maḥrûm

Mā nîz Hudâvend ü Hudâyî dârim¹⁷⁴

Li-muḥarririhî¹⁷⁵:

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

Reşk odı câna kâr ider gâyet

Âdemem baña da gelür gayret **[Ş-15b]**

Nisbet-i Hâşimiyye mi bilmem

Gayret-i câhiliyye mi bilmem

Ve każâdan gayrı manşıb-ı i'tâda ve yâḫud te'lîf-i kitâbla me'mûr olup inşâ **[C-54b]** vü inşâda ve każâdan müteferri' olan taḥrîr-i velâyât ve teftîş-i em-vâl-i muḫâta'âtta imtiḫân olursa **Beýt:**

¹⁷² *Abdülmanâf'ın ailesinin değil peygamberin ahlakıyla ahlaklanan kazanmıştır.*

¹⁷³ *Zayıfa yardım etme gayreti büyüdüğü büyüyen bir şeydir. En doğru sadaka ihtiyaç duyulan yere ulaştırılan sadakadır.*

¹⁷⁴ *Bizim de senin aşkına hevesimiz ve herkes gibi senin vuslatına umudumuz var. Herkes senin lutfundan faydalanırken biz mahrumuz. Bizim de bir Allah'ımız var.*

¹⁷⁵ Li-muḥarririhî] Kıt'a C, R.

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

Hoş buved ger mihek-i tecrîbe âyed be-miyân
Tâ siyeh-rûy şevved her ki durûgeş bâşed!¹⁷⁶

Akşâ-yı murâd-ı kazâdan hâlâş idi ki **Beýt:**

Mefâ'ilün / Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün

Îlâhî eylemedin dünyeden celâ-yı vağan
Müyesser eyle kazâdan baña kazâ-yı vağan

ol mes'ulün huşulîcün ol bâb-ı 'âlem-me'âba dest-âvîz ile **[R-14a]** varmak resm-i kadîm ve üslûb-ı kerîm olmağın *el-cündü cündân cündü'd-du'â'î ve cündü'l-vegâ'*¹⁷⁷ mücibince cünd-i du'â taqdim ve *nusratü'l-halku bi'l-lisâni fevka nusratü's-sinân*¹⁷⁸ üslûbınca sinân-ı kattâlden lisân-ı kavvâl aqdem olmağın cümle-i tuhfeden tuhfe-i kelâm ihtiyâr olunup ve her nev' maqûlâtndan ve her maqûle kelimâtndan şol kelimât ki kâyili hem emr-i ma'rûf ve hem nehy-i münker ide ve hem ol esnâda 'arz-ı hâl ide, müstemi'leri dahı hem *istimâ'u kelâmü'l-melhüfîne müdkate*¹⁷⁹ mücibince taşşîl-i şevâb idüp hem dîn ü devlet ve dünyâ vü âhîret umûrında müntefî olup kesb-i rızâ-yı Hudâ-yı müte'âl ide. Ol muvâfîk-ı hâl fehîm olunup **[C-55a]** Taqîyyü'd-dîn Ebu'l-'Abbâs Ahmed bin 'Abdü'l-Hakîm İbni 'Abdü's-Selâm bin Teymiyye'nün **Siyâsâtü Şer'iyye fî Şalâhu'r-Râ'î ve'r-Râ'iyye** isimli bir kitâb ki şağîrû'l-hacm ve kebîrû'n-nef' ve keşîrû'l-berekedür, mazmûnı erbâb-ı hikeme düstürü'l-'amel ve medâr-ı **[Ş-16a]** mülk ü milel olmağa lâyıq görölüp bi-'ibârethî terceme olunup andan gayrı evveline kabûl-i kazâya ve hilâline tahtîr-i vilâyete ve envâ'-ı mâl-i cizye vü harâc ve beytü'l-mâle müte'allık hâricden ba'zı fevâid ü menâfi' derc olunup ve âhîrine ahvâl-i harbe müte'allık bir hâtîme ilhâk olunup esnâ-yı tahtîrde mazîk-ı şî'r ve tengnâ-yı inşâdan ihtirâz olunup 'ibârât-ı vâzîha ve işârât-ı faşîha ile îrâd olındı. Mü'ellif-i kitâb ki İbni Teymiyye'dür, egerçi Mâlikî mezheb'dür ve ba'zı ahvâl isnâd olunup katl olunmuşdur, ammâ 'ilm ü şalâhı müttefekun 'aleyhdür. Niteki Rûm'da Kâdî Şimavna-zâde Kâdî Bedre'd-dîn maqtûl olmuşdur, ammâ ikisi bile fazl ile ve 'ilm ile müttefekun 'aleyh kimesnelerdür. İbni Teymiyye mü'el-fâtü efâzıl-ı 'Arab huşûrlarında maqbûl ve Kâdî Bedre'd-dîn muşannefâtü ki

●●●●●●●●●●

¹⁷⁶ *Tecrîbe mihekinin ortaya çıkması ne güzeldir! Böylece yalamı olanın yüzü kararır.*

¹⁷⁷ *Orduların en güçlüsü dua ordusudur.*

¹⁷⁸ *Allah'ın dil ile yardımı, dışın yardımının üstündedir.*

¹⁷⁹ *Hayflananların söz dinlemesi gerekir*

Câmi'ü'l-Fuşûleyn ve Teshîl'dür, Rûm'da kuẓât u mevâlî huzûrlarında maḳbûldür¹⁸⁰ ve bu tercemeye **[R-14b] Mî'râcû'l-Eyâle ve Minhâcû'l-Adâle** diyü nâm virildi, ammâ çün her hâlde *leyse lehâ min dünü'llâhi veliyyün velâ min dünü nebiyyihi şefî'un*¹⁸¹ cenâb-ı risâletden istimdâd olımdı. **Şî'r**:

Yâ rasûla'llâh kün lî şâfi'an fi yevmi 'arz

*Ve ulü'l-erhâm naşşâ ba'zuhum evlâ bi-ba'zin*¹⁸²

Elţâf-ı vâsi'u'l-eknâfa aşhâb-ı inşâfdan med'uvdur ki muḳaddemât-ı müz'ice içinde münebbihât-ı **[C-55b]** müneccih ne revâdur ki kendülerin **[Ş-16b]** rif'at-ı cinânı ve kâtibûn ḫâḳâret-i şânı mülâhaza kılınmayup *ütitü cevâmi'ü'l-ke-lim*¹⁸³ şâhibinden iḳtibâs-ı envâra ḫamlı buyurıla ve *el-ḫikmetü dâletü'l-mü'minü*¹⁸⁴ ma'nâsı mülâhaza olına ve *el-ke-lâmu izâ evka'a mine'l-ḳalbi vaka'a fi'l-ḳalbi*¹⁸⁵ feḫvâsı muḫâfaza kılına. Ve Şâri' *'aleyhi's-selâm* şâ'ire câyize virdükleri sünnete iḳtidâ buyurılup bu muḳâbelede 'aşîret-i Hâşimiyye ve 'itret-i Ebi'l-Kâsimiyye'nüñ 'uşretlerin iḳâle ve kürbetlerin izâle buyurup bu tâyifeye iḫsân-ı manşib mücib-i taḳarrüb-i şâhib-i şefâ'at ve teraḳḳub-ı raḫmet idüğinde ve 'aksi mücib-i saḫtu'llâh idüğinde iştibâh buyurılmaya. *An Âyişete radıya'llahü 'anhâ ḳâlet ḳâle rasûla'llâhi şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem: "Sittetün le'anethüm ve la'nehumu'llâh ve küllü nebiyyin mücâbe'd-da'vetü kâtibü'z-zâ'idi fi kitâbi'llâhi ve'l-mekzûb bi-kaderi'llâhi ve'l-mutasallâḫ bi'l-ceberrüti li-yu'azzi men ezellehu'llâhü ve yüzzillü men e'azzâhü'llâh* **[R-15a]** *ve'l-müstahillü bi-ḫarâmi'llâhi fi kitâbi'llâhi ve'l-müteheyin men 'ırķi ve't-târikü li-sünneti*¹⁸⁶.” Bu ḫadış-i şerîf Kitâb-ı Meşâbih'de mezkûrdur. Ya'nî altı **[C-56a]** kimseye ben la'net itdüm ve Allâhü te'âlâ ḫazretleri¹⁸⁷ la'net itdi. Daḫı her du'ası mücâb olan nebî la'net itdi. Birisi Allâhü te'âlâ kitabında beyân itdüğinden ziyâde idendür. Biri Ḥaḳ te'âlânüñ taḳdîr itdüğine tekzîb idendür. Biri ceberrüta ḫalka tasalluḫ idüp Ḥaḳ te'âlâ 'izzet itdüğün zelîl iden

.....

¹⁸⁰ Mü'ellif-i kitâb ki İbni Teymiyye'dür... mevâlî huzûrlarında maḳbûldür] -C, R.

¹⁸¹ *Allah'tan ve O'nun elçisinden başka yardımcısı ve şefaathçisi bulunmayan...*

¹⁸² *Ey Allah'ın rasûlü, mahşer gününde şefaathçim ol ve bu, bazısı bazısından üstün olan merhamet sahiplerine bir delil olsun.*

¹⁸³ *Az sözle çok şey ifade etme gücü verildi.*

¹⁸⁴ *Hikmet mü'minin yitlik malıdır.*

¹⁸⁵ *Kalpten söylenen söz kalplerde yer bulur.*

¹⁸⁶ *Hız. Ayye'den rivayet olunmuştur ki peygamber efendimiz buyurur: "Allah'ın ve peygamberlerin lanetlediği altı tür insan vardır. Allah'ın kitabına ilavelerde bulunan, kaderi yalanlayan, zulmeden, Allah'ın izzetli kıldığını zelil eden ve Allah'ın zelil ettiğini şereflendirmeye çalışan, Allah'ın haramını kolaylaştıran, peygamberi terk eden ve milletine ihanet eden.*

¹⁸⁷ *Ḥazretleri] -R.*

ve zillet virdüğine ‘izzet idendür. Biri Hâk te‘âlâ kitâbında harâm itdüğün istihlâl idendür. Biri benüm âlüme ve ‘izzetüme hürmet itmeyendür. Biri benüm sünnetüm terk idendür. [Ş-17a] Hâyf ki zemânede temâm ‘aksi ve zıddıdır.

Beýt:

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Reft karn-ı köhne ĩn karn-ı nevĭst

Māh ān māh-est ü āb ān āb nĭst¹⁸⁸

Ķıt‘a: Der-beyān-ı ĩn ma‘nā

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

Gördi lâyıĶ Hâk seni çün dehre dāver kılmaĶa

Cümle Ķalk-ı ‘ālem iĶre dād-güster kılmaĶa

KāĶ-ı ‘adl evvel felekdeydi anı Ķāk itdi dehr

Sa‘y it evvelkiden ol evvānı ber-ter kılmaĶa

Cevherinde kâbiliyyet olmayan bed-gevheri

‘Arızı iĶbāl ile kaşd itme cevher kılmaĶa

Olmaya lâyıĶ şunuñ kim şāmı efsār-ı Ķara

Kaşd kılma Ķerdenine sĭmĭn efser kılmaĶa

NiĶe yıllar terbiyetler [C-56b] eylese kâdir degül

Seng-i Ķārāyı güneş ‘ālemde gevher kılmaĶa

Ben benüm-çün dimezem ammā ki lâyıĶ [R-15b] añlaram

‘Aşık’ı iĶsānuña ‘ālemde mażhar kılmaĶa

şānlarımdan ne ‘aceb ki **Beýt:**

Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün / Mefā‘ilün

YıĶık göñlüm kerem destiyle bünyād itseñ olmaz mı

Bulup Ka‘be şevābın bir yeñi ad itseñ olmaz mı

Du‘ā: *Allāhümme zeyyine şudürü ed‘iyetĭ bi-ka‘al‘ıdi‘l-ka‘bül ve şerrif hāmmete himmetĭ bi-‘ımāmete Ķuşūli‘l-mevşül¹⁸⁹. Şi‘r:*

.....

¹⁸⁸ Eski dönem geĶti ve yeni dönem başladı. Ay, aynı ay olsa da su, aynı su deĶildir.

¹⁸⁹ Ey Allah‘ım göĶşimü zĭynetlendir. Dualarımı, makbul dualardan eyle. Gayretimi şerefleñdir. Amacıma ulaşmamı kolaylaştı.

*Kütibet bi-tâkatî ve leyse yaḥlū min ḡalat
Fe-kul limen ḡallatani men ze'l-lezî mā şā'ê kat¹⁹⁰*

Nazm:

*Le'ın edrekte fî kavli fetürā
Ve vehnā fî beyāni li'l-ma'ani¹⁹¹*

*Fe-lā tensib bi-naḡsî in rakşî
'Alā miḡdārî tenşîtu'z-zemān¹⁹²*

Devletli pādşāhuñ ḡatır-ı 'atırlarına gelmesün ki bir bî-ser ü pā 'Âşık-ı şeydānuñ ne ḡaddidür böyle küstāḡlık ide. Zîrā Ḥaḡ te'ālā buyurur ki: “İnne'l-lezîne yek-tümüne mā enzelnā mine'l-beyyinati vel-ḡudā min ba'di mā beyyennāḡu li'n-nāsi fi'l-kitābi ilā'ıke yel'anuhümü'llāḡu ve yel'anuhümü'l-lā'inün¹⁹³”, [Ş-17b] ya'ni anlar ki ketm ide beyyinat u ḡudādan inzāl itdügümüzi nāsa beyān itdügümüzden şoñra anlara Allāḡ la'net ider, daḡı cümle [C-57a] la'net idiciler la'net ider. **Beıt:**

Mef'ülü / Fā'ilätü / Mef'ülü / Fā'ilün

Reften be-ser ṡarîḡ-ı edeb nîst der rehet

Mā 'āşıkım ü mest ne-yāyed ze mā edeb¹⁹⁴

Ve Ḥazret-i 'Alî buyurur ki: “Lā tenzur ilā men ḡale ve enzur ilā mā ḡale¹⁹⁵.” İmdi ḡayil kim olursa olsun kelāma naḡar olup şer'-i İläḡiye ve sünnet-i risālet-penāḡiye muvāfiḡ olursa sem'-i ḡabül ile istimā' olunmaḡ gerekdür ve muḡālif-i kitāb u sünnet olandan imtinā' eylemek gerekdür. Binā'en 'alā zālîk [R-16a] vülāt-ı umūra naşîḡat lâzım ve naşîḡatle mu'āvenet müḡimdür. Nite-kim eḡādîş-i nebeviyyede buyurulmuşdur ki: “İnna'llāḡe yerzā leküm selāsen inne lā ta'budū eşyā'ê sivāḡı ve en ta'şımu bi-ḡabli'llāḡi cemī'an ve lā tüfferriḡu ve in tenāşāḡu men vellāḡu'llāḡe emriḡüm¹⁹⁶.” Ammā ümerāya ve vülāt-ı ḡazāyāya delālet iden āyet-i kerīme bunlardur. **Āyet-i evvel:** İnna'llāḡe ye'murüküm en tü'eddü'l-emānāti ilā eh-

¹⁹⁰ Amellerim hatadan uzak olmamak üzere yazıldı. Bir kimse seni yanlışla düşünürse “Sadece O'nun dediği olur” de.

¹⁹¹ Sözümü idrak edebilersen kalbin huzura erer ve ifade ettiğimi anlamış olursun.

¹⁹² Eksikliğimi raksıma nispet etme, bu eksiklik zamanın şarkasının miktarındadır.

¹⁹³ İnsanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra indirmiş olduğumuz aşikar delilleri ve hidayeti gizleyenler var ya, işte onlara Allah lanet ettiği gibi, lanet edebilecek herkes de lanet eder (Bakara 159).

¹⁹⁴ Senin yolunda sabırsızlık etmek edepten sayılmaz. Ancak biz âşık ve sarhoşuz, bizden edep beklenmez.

¹⁹⁵ Söylene değil söylenene bak.

¹⁹⁶ Muhakkak ki Allah şu üç sıyftan razı olmuştur: Kendisinden başkasına kulluk etmeyenden, ayrılığa düşmemek için Allah'ın ipine sınıksız sarılanlar ve işlerinde Allah'ı veli kılmak için nasihatlenenler.

*lihā*¹⁹⁷. **Āyet-i sāniye:** *Ve izā hakemtüm beyne'n-nāsi en tahkümü bi'l-'adli*¹⁹⁸. **Āyet-i sāliše:** *İnna'llāhe ni'immā ya rızküm bihı inna'llāhe kāne semī'an başīrā*¹⁹⁹. **Āyet-i rā-bi'a:** *Yā eyyühe'llezīne āmenü atı'su'llāhe ve atı'su'r-rasüle ve üli'l-emri minküm*²⁰⁰. **Āyet-i hāmis:** *Fe-in tenāza'tüm [C-57b] fı şey'in fe-ruddühü ila'llāhi ve'r-rasüli in küntüm tu'minüne bi'llāhi ve'l-yevmi'l-āhiri. Zālike hayrün ve ahsenü te'bile*²⁰¹. İttifāk-ı 'ulemā vü müfessirīn bunun üzerinde ki āyet-i ulā vü sāniye vülāt-ı umūr hakkında nāzıldür ve bākī āyetler ra'ıyyet hakkında nāzıldür ki cüyüş [**Ş-18a**] ve sāyir re'āyā cemī'-ı każāyā da ulü'l-emre itā'atle me'mürlardur. Meger ki ma'sıyye-tu'llāh ile emr ideler, ol vaqt *fe-lā tā'ate li-maḥlūkın fı ma'sıyyeti'l-hālük*²⁰² mücibince itā'atden tehallüf eyleseler ma'zūrlardur. Zīrā her mertebede ulü'l-emre itā'at Allāh'a ve rasüline itā'atdır. Āyet-i kerīmenüñ mücibi ki emānātı ehline edā ve nās beyninde 'adl ile hüküm ü każādur, fı'l-hakīka vilāyet-i [**R-16b**] kāmile ve siyāset-i 'ādile budur.

Edā'-i emānet daḥı iki nev'dür. Bir nev'ı velāyātdur ki āyete daḥı sebep-i nüzül oldur ki rasü'lü'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* çün Mekke'yi feth idüp kađımī sedene-i beytü'l-ḥarām olan Benī Şeybe'den mefātīh-i Ka'be'yi aldı ve Hāzret-i 'Abbās'a sidāne ḥıdmetin sıḳāye ḥıdmeti ile cem' kaşd [**C-58a**] idüp mefātīh-i Ka'be'yi rasülden taleb eyledi, bu āyet nüzül idüp rasül yine mefātīh-i Ka'be'yi Benī Şeybe'ye edā idüp sidāne ḥıdmeti yine anlarda ḳaldı. Evvel ulü'l-emre vācib olan oldur ki çün bir 'ameli bir kimesneye virmek kaşd kıla cehd idüp aşlah-ı mevcüdü bile. Zīrā ḥadıṣ *men vellā mine'l-Müslimīne şey'en fevellā racülen ve hüve yecidü men hüve şalaḥa minhü li'l-Müslimīn fe-kağ ḥāna'llāhe ve rasülehü ve'l-mü'minīne*²⁰³, İmām-ı Hākīm Şaḥīḥayn'da böyle rivāyet eyler, ammā ba'zılar bu ḥadıṣi *men ḳallede racülen 'aşābeten ve hüve yecidü fı tilke'l-'aşābeti men hüve arzī minhü fe-kağ ḥāna'llāhe ve rasülehü ve ḥāne'l-mü'minīn*²⁰⁴ ḥikāyet eyler. Hāzret-i 'Ömer

●●●●●●●●●●

¹⁹⁷ Allah size emanetleri ehline vermenizi emreder (Nisā 58).

¹⁹⁸ Allah size insanlar arasında hükmettiğinizde adil hüküm vermenizi emreder (Nisā 58).

¹⁹⁹ Allah bununla, size ne de güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah, sözlerinizi de hükümlerinizi de hakkıyla işitir, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görür (Nisā 58).

²⁰⁰ Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Rasülüne ve sizden olan ulü'l-emre itaat edin (Nisā 59).

²⁰¹ Eğer Allah'a ve ahirete iman ediyorsanız hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve rasülüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı hem de netice bakımından daha güzeldir (Nisā 59).

²⁰² Allah'a isyan olan yerde kula itaat olmaz.

²⁰³ Kim Müslümanlara emir tayin edilirse, o da bir işte daha iyisi olduğu halde başkasını yönlendirirse Allah'a ve rasülüne ihanet etmiş olur.

²⁰⁴ Bir kişi sadece kendi kavminden olan bir işi kendisi de o kavimden olduğu için iş başına getirirse Allah'a, rasülüne ve tüm mü'minlere ihanet etmiş olur.

radiya'llahü 'anh böyle buyurur ki: “*Men vellâ min emîri'l-mü'minîne şey'en feve'llâ-hü racülen bi-meveddeti ev [Ş-18b] qarâbetin beynehümâ fe-ğad hâna'llâhü ve rasûlehi ve'l-mü'minîn*”²⁰⁵.” Lâ-cerem umûr-ı Müslimîne vâli naşb idene vâcib budur ki mâ-beynde vilâyete aşlah u eħakķ ve ri'âyet-i ra'ıyyet ve ħimâyet-i [R-17a] ħamiyyete evfaķ u erfaķ ķanġısı ise anı vâli ide. Ķalbinî a'râz u aġrâzdan ħâlî ide. Bu ma'nâ vüzerâ vü ümerâ [C-58b] vü zü'emâ ve ķuzât u vülât ve rü'eşâ-yı re'âyâ ve aşĥâb-ı cibâyât ve nevvâb-ı selâtin ve ümerâ'-i ecnâd ve muķad-dimîn-i 'asâkir ü deħâķin ve mübâşirîn-i emvâl ve sâyr a'mâl ve ħazene-i ħarâc u şadaķât ve ħafaza-i durûb ve esvâķ-ı maĥallât u nuķabâ ve ħurrâs-ı ħusûn u şuġûr ve ümenâ'-i meşâlih ü umûra şâmildür. Ĥattâ bir kimesnenüñ taĥt-ı yedinde olan ķulları ve câriyeleri ve ecîr ü şâkirdleri bu cümlede dâĥıldür. Şaĥîĥayn'da meşûr u mezķürdür ki bir ķavm ħazret-i rasûle geldiler. Bir vilâyete vilâyet taleb kıldılar. Rasûlu'llâh buyurdu ki: “Biz emrümûze tâlib olanı müvellâ ķılmazuz.” buyurdılar. Ke-zâlık 'Abdu'r-raĥmân bin Semere'ye ħiĥâb idüp “Yâ 'Abdu'llâh emâret taleb eyleme, ammâ bi-ġayri taleb emîr olursañ emrûñ üze ġalib olursın. Tâlib olup müvellâ olursañ maġlûb olursın. Ammâ şol kimesne ki tâlib olmayup isti'ânet eyleye, Ĥaķ te'âlâ mu'âvenet için bir melek inzâl eyler ki her 'amelde pesendîdelere tesdîd ve cânib-i Ĥaķ'dan te'yîd eyler.” Ehl-i sünnet bu ĥadîş-i şerîfi rivâyet [C-59a] ve bu mazmûm ħikâyet eyler ki

E1-Ĥadîş: *Fe-inne 'adle 'ani'l-eħakķi'l-aşlah ilâ [R-17b] ġayrihü li-ecli qarâbetin beynehümâ ev 'itâķatin [Ş-19a] ev şadâķatin ev muvâfaķatin fî beledin ev mezĥebin ev tarîķatin ev cinsin ke'l-'Arabıyyeti ve'l-Türkiyyeti ve'l-Fârisıyyeti ve'r-Rümüyyeti ve'r-rışveti ye ħuzûhâ minhü min mâlin ev menfa'atin ev ġayri zâlike mine'l-esbâbi ev li-za'fin fî ķalbihî 'ale'l-eħaķ ev 'adâvetin beynehümâ fe-ğad ħâne'llâhi ve rasûlihi ve'l-mü'minîne ve deħale fî mâ nehâ 'anhü fî ķavlihi te'âlâ yâ eyyühe'l-lezîne âmenü lâ teĥunu'llâhe ve'r-rasûle ve taĥünü emânâtiküm ve entüm ta'lemün mazmûmî aña şâmildür. Ya'nî bir vâli aş-laĥdan 'udül idüp ġayra virse ol ġayr ile mâ-beyninde qarâbet olduġıcün, yâ 'uteķâsından olduġıcün, yâ aralarında dostlık olduġıcün, yâ beled ü mezĥeb ü cinsde muvâfaķate, yâ aĥz-ı rişvete yâĥud celb-i menfa'at, yâ ĥaķķa izĥâr-ı buġz u 'adâvet eclîcün ol kimse Allâh ve rasûline ve cemâ'at-i Müslimîne ħıyâ-net idenlerde dâĥıldür. Daĥı Ĥaķ te'âlâ kelâmında Allâh'a ve rasûle ħıyânet itmeñ diyü nehy idüp *yâ eyyühe'l-lezîne âmenü [C-59b] ilâ taĥünü'llâhe ve'r-rasûle**

.....

²⁰⁵ *Halîfe, şayet bir işe tayin ettiġi kişiyi, ona duyduġu yakınlıktan veya akrabalık bağlarından dolayı tercih etmişse Allah'a, rasûline ve diġer mü'minlere ihanet etmiş olur.*

ve *teḥūnū emānātikūm*²⁰⁶ mazmūmī aña şāmıldür. Binā'en 'alā zālik Ḥazret-i Ḥaḳ bu āyete irdāf idüp *innemā emvālükūm ve evlādükūm fitmetin ve enna'llāhe 'indehu ec-rin 'azīm*²⁰⁷ buyurmuşdur ki ya'nī āgāh oluñ, bir kimesne veledine muḥabbet idüp anuñ ḥātırıçün nā-maḥalli ehlerinden taḳdīm eylese yā mālini tekşir içün aḥz-i rişvet eylese yāḥud mālden murād ketḥüdāları **[R-18a]** ve kulları ola ki mālidür, anlarıñ rızāsıçün niçe ḥaḳkı bāṭıl ve bāṭılı ḥaḳ eylese ol veled ol māl aña **[Ş-19b]** fitne olup Allāh'a ve rasūline ḥıyānet ider ve āḥiretde kendin mazḥar-ı azāb u 'uḳūbet eyler. Şol kimesne ki veledi ve māli rızāsına muḥālefet idüp rızā-yı Ḥaḳḳ'a tābī' ola, emāneti ehline edā ide, Ḥaḳ te'ālā aña ecrler virür. Veledin ḥıfz idüp māline bereket virür. Hevāsına tābī' olup rızā-yı veled ve rızā-yı māli tercīḥ idenüñ veledin nā-ḥalef ve mālin bī-nef yirlere şarf olunmağla telef eyler. Ğālibā bu sebebdendür ki zemāne şāḥib-i sa'ādetlerinüñ evlādı iñen mu'ammer olmaz ve 'azīm mälleri ḥavādişle zāyi' olup kendüler ve vārişleri **[C-60a]** iñen behre-ver olmaz²⁰⁸.

Hikāyet: 'Ulemādan bir şıka rivāyet eyler ki: "Ḥulefā'-i Emeviyye'den 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azīz'i *radıya'llāhü 'anh* marāz-ı mevtinde 'ıyādete vardum. Didüm ki: "Yā emīre'l-mü'minīn evlāduñı şıḥḥatūñde cāyi' ve mevtūñden şoñra mīrāş ḳomamağla felāketle zāyi' eyledüñ." Merḥūm evlādın yanına cem' eyledi, ondan ziyāde idi. Anlara nazar idüp gözleri ṭoldı ve anlara ḥıṭāb idüp didi ki: "Ne ḥilāfetüm zemānında sizüñ ḥaḳḳuñuz ketm eyledüm ve ne ḡayruñ ḥaḳḳın alup size zamm eyledüm. İki ḥālden ḥālī degülsiz. Şöyle ki şāliḥ olasız, *va'llāhü yetevellā eş-şāliḥin*²⁰⁹ mazmūmī üzre Ḥaḳ te'ālā şāliḥlerüñ umūrına ve aḥvāline tevellā eyler. Kimesneye muḥtāc olmazsız **[R-18b]** ve eger ḡayr-ı şāliḥ olursañuz, ḥāşā ki ben size māl ḳoyup fışka ve fücūra mu'īn olam, varuñ sizi Allāh'a ışmarladum." didi. Anuñ mevtinden şoñra her birin gördüm yüz atlı ile ḡazā iderlerdi. Bā-vücūd ki kendi zemān-ı ḥilāfetinde aḳşā-yı maşrıḳdan, **[Ş-20a]** bilād-ı Türk'den, aḳşā-yı maḡribde Endülüs'den ve cezīre-i Kıbrıs'dan, şuḡūr-ı Şām'dan Ṭarsus'a dek ve aḳşā-yı **[C-60b]** Yemen'e dek ḥalīfe idi. Evlādına yigirmişer biñ aḳçadan eksük mīrāş degdi. Ke-zālik evlād-ı Ümeyye'den birinüñ mevtine ḥāzır oldum. Evlādınuñ her birine altı yüz biñ dīnār irş ile intikāl

•••••

²⁰⁶ *Ey iman edenler! Allah'a ve rasulüne hyanet etmeyin, bile bile aramızdaki emanetlerinize de hyanet etmeyin (Enfāl 27).*

²⁰⁷ *Mallarınız, evlatlarınız, sizin için sadece bir imtihandır. Asıl büyük mükafat ve mutluluk ise Allah nezdindedir (Enfāl 28; Tegābün 15).*

²⁰⁸ *Ve 'azīm mälleri ḥavādişle zāyi' olup kendüler ve vārişleri iñen behre-ver olmaz] -R.*

²⁰⁹ *Allah bütün iyi kulların koruyucusudur (A'rāf 196).*

eyledi. Sehl zemândan sonra gördüm ki kifâf için kimi küllhancilik ider ve kimi su'âl iderdi.”

Ve rasûlü'llâhdan *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* Ebû Zer Gıfârî emâret taleb eyledikde buyurdu ki: “*İnnehâ emânetü ve cizî yevme'l-kiyâmeti nedâmete illâ min ehaze hâ bi-hâkkihâ ve eddâ mâ 'aleyhâ fihâ*²¹⁰.” Bu hâdîs-i şerîfi Müslim rivâyet eyler. Ya'nî emâret ki beglikdür, dünyâda emânetdür. Emânetüñ ri'âyeti gücdür ve emânetüñ şâhibi elbetde emânetinden su'âl ider. İllâ meger ki hâkkından ala ve hâkkıyla müstahâkına edâ ide. İmâm-ı Buḥârî bu hâdîs-i şerîfi Ebî Hüreyre'den *radıya'llâhü 'anh* böyle rivâyet ider ki: “*İzâ żuyyi'ati'l-emânetü fentażiri es-sâ'ate kile yâ rasûla'llâh ve mâ izâ'atühâ kâle izâ vüsside'l-emrî gayri ehlihi fentażiri es-sâ'ate.*”

[R-19a] Ya'nî ki kaçan emânet zâyi' ola, kıyâmete muntazır oluñ. Didiler ki: “Emânet ne vechle zâyi' olur?” Rasûlü'llâh buyurdu ki: “Kaçan ki bir emr, ehlinüñ gayrına teslîm olınsa ol vakt **[C-61a]** kıyâmete muntazır oluñ. Lâ-cerem vaşî-i yetîm ve nâzır-ı vaḫf ve vekîl-i ḫarc-ı nâs daḫı bu ḫabîlendür. Anlarda daḫı lâzım budur ki aşlah ihtiyâr olına. Fe-keyfe beytü'l-mâl ki mâlü'llâhdur, aña nâzır u mübâşir ola. Mâlde aşlah ihtiyârı lâzımdur.” Nitekim Ḳur'ân'da **[Ş-20b]** buyurulmuşdur: “*Velâ tekrebü mâle'l-yetîmi illâ bi'lleti hiye aḫsen*²¹¹.” Buyurulmadı ki *illâ bi'lleti hiye aḫsen*²¹². Bunuñ tafşîli budur ki nâs üzerine her vâlî, râ'î-i gânem menzilesindedür. *Küllüküm râ'în ve küllüküm mes'ûlü 'an ra'ıyyetihî fi'l-imâmü ellezî 'ale'n-nâsi râ'în ve hüve mes'ûlü 'an ra'ıyyetihî ve'l-mer'atü râ'ıyyetün fi beyti zevcihâ mes'ûlü 'an ra'ıyyetihâ ve'l-vâlidü râ'în fi mâli ebihî ve hüve mes'ûlü 'an ra'ıyyetihî ve'l-'abdü râ'în fi mâli seyyidihî ve hüve mes'ûlü 'an ra'ıyyetihî*²¹³. Bu hâdîs-i şerîf Buḥârî ve Müslim'den müstahreccdür ki her râ'î ra'ıyyetinden mes'ûldür. Bu hâdîs-i şerîf mücibince her vâlî bu emre meşmüldür. Lâ-cerem imâm-ı nâs, ra'ıyyetinden mes'ûldür. 'Avret, eri evinde râ'îdür. Mâ fi'l-beyti ki ra'ıyyetidür, andan mes'ûldür. Veled, babasmuñ mâlinde râ'îdür, ra'ıyyetinden mes'ûldür. 'Abd, seyyidinüñ mâli ve nefsi ḫidmetinde râ'îdür, ra'ıyyetinden mes'ûldür. **[C-61b]** Ḥattâ mu'allim, şıbyâna daḫı râ'îdür, **[R-19b]** ra'ıyyetinden mes'ûldür ve üstâdlar, şâkirdlerine râ'îlerdür, ra'ıyyetlerinden mes'ûldür ki te'dîbde

•••••

²¹⁰ Memuriyet kıyamet gününde pişmanlık ve rezilliktir. Bu sonuçtan ancak o emanete layık olan ve onu hakkıyla yerine getirenler kurtulurlar.

²¹¹ Rüştüne erinceye kadar, yetimin malına en güzel şeklin dışında yaklaşmayın (En'âm 152; İsrâ 34).

²¹² Çok güzel bir şekil dışında.

²¹³ Her biriniz çobansınız ve her biriniz güttüklerinizden sorumlusunuz. Hükümdar, bir çobandır ve tebaasından sorumludur. Erkekler de ailelerinin çobandır ve aile fertlerinden sorumludurlar. Kadın kocasının evinin çobandır, o da sürüsünden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin gözetmekle vazifeli bulunduğu malından sorumludur.

ve ta'limde kuşur itmeyeler. Şaḥīḥ-i Müslim'de mezkûrdur ki: “*Mā min rā'in yester ūhi'llāhū ra'yyeten yevme yemūtū ve hüve gāşşe lehā illā ḥarrema'llāhū 'aleyhi rāyiḥatū'l-cennete*”, ya'nī bir rā'ī ve bir vālī yokdur ki Ḥaḳ te'ālā anı bir ra'ıyyete istir'ā eyleye, daḥı ol rā'ī öldüğü gün ol ra'ıyyete gış üzere ola, illā Allāhü te'ālā cennet rāyiḥasın aña ḥarām eyler.

Hikāyet: Bir gün Ebu'l-Müslim Ḥavlānī, Mu'āviye'ye gelüp “*Es-selāmu 'aleyke eyyühe'l-ecīr*”²¹⁴ dedi. [Ş-21a] Ḥāzırılar: “*Es-selāmu 'aleyke eyyühe'l-emūr*”²¹⁵ diseñe.” didiler. Ebu'l-Müslim yine evvelki sözün i'ade eyledi. Mu'āviye ḥāzırlara ḥiṭāb idüp “*Ḳoñ ki Ebu'l-Müslim sözünüñ aşlm bilür.*” dedi. Ebu'l-Müslim dönüp didi ki: “*İnnemā ente ecīrun iste'cereke Rabbü ḥāzihī'l-ganemü li-ri'āyetihā fe-inne ente hennāte cerbāhā ve dāviyete marzāhā ve ḥāsente ūlāhā 'alā āḥirihā evfāke ve intehün cürbāhā ve lem tedāvi marzāhā 'ākābetike seyyidühā*”, ya'nī sen bir ecīrsin ki [C-62a] bu koyunuñ şāḥibi seni icāreye tıtmışdur. Şöyle ki uyuzlarına 'ilāc ve ḥastalarına devā idesin ve evvelin ve āḥirin gökçek göre gözedesin. Koyun şāḥibi saña ücretünüñ temām ifā ider. Ya'nī seni ḥayr ile cezālandurur²¹⁶. Şöyle ki uyuzlarına 'ilāc ve marizmalarına devā itmeyesin, evvel ü āḥirin görüp gözetmeyesin²¹⁷ koyun şāḥibi saña 'azāb ider.” Ve bu zāhirdür ki ḥaḳ [R-20a] cümle Allāh'ın kullarıdır ve vülāt-ı umūr'llāḥ kıbelinden kullarınun üzerine nāyiblerdür ve 'ibādun kendi maşlaḥatların görüp gözetmek için kendi taraflarından nefsleri üzerine vekilleridür. Lā-büd vülātta hem velāyet ma'nası vardır Ḥaḳ kıbelinden ve hem vekālet ma'nası vardır 'ibād tarafından. Bu taḳdīrce vālī eḥād-i şerīkeyn menzilesindedür. Şöyle ki vālī ve vekilinun her biri umūr-ı nāsda enfa' ile 'amel eylemese yāḥud metā'ı ziyāde bahāya tālib var iken kem bahāya şatsa şerīkine ḥıyānet itmiş olur. Ḥuşuşan ki ol muḥābāt itdüğü kimesne ile mā-beynde yā meveddet yā ḳarābet olsa müvekkil ol kimesneye buğz u gāzab eyler. [C-62b]

Faşl: Lāzım oldur ki [Ş-21b] her ḥālde aşlaḥ-ı mevcūd ihtiyār olma. Mevcūd olanlarda aşlaḥ bulunmazsa her manşıbdā *el-emşelü fe'l-emşelü*²¹⁸ ihtiyār olma. Çün ictihād-ı tām bulma ve şart-ı ri'āyet olma vilāyeti ḥaḳkı ile aḥz itmiş ve emāneti ehline edā itmiş²¹⁹ olur. 'İnda'llāhü te'ālā e'imme-i 'adl ü muḳşıṭinden

•••••

²¹⁴ *Ey ḳalışanlar! Allah'ın selamı üzerimize olsun.*

²¹⁵ *Ey emūr! Allah'ın selamı üzerine olsun.*

²¹⁶ *Ya'nī seni ḥayr ile cezālandurur* -C, Ş.

²¹⁷ *Uyuzlarına 'ilāc ve marizmalarına devā...görüp gözetmeyesin*] ḥilāfın idüp ihmāl eylesin R.

²¹⁸ *Örneklerin içindeki örnekler.*

²¹⁹ *Ve emāneti ehline edā itmiş*] -R.

olur. Ba'zı umürda ihtilâl dahı gelse zarar eylemez. Zîrâ Hâk te'âlâ buyurur: “Fetteku'llâhe mâ isteta'tüm ve lâ yukellifü'llâhü nefsen illâ vüs'ahâ²²⁰, Ve yâ eyyühe'llezîne âmenü 'aleyküm enfüsekiüm lâ yazurrüküm min dâlle izâ ihtedeytüm²²¹.” Hâk te'âlâ her teklîf ki buyurmuşdur, nefsün vüs'ati ve istitâ'ati deñli buyurmuşdur²²². Târîk-ı Hâk'k'a ihtidâ kaşd eyleyene çalâlet zarar [R-20b] virmez. İctihâd didükleri bezlü'l-mechüd delîlü'l-mağsüddur, ya'nî kişi mağsüd-ı Hâk'k'a vâşıl olmağa cehd idüp kâdir olduğını şarf eylemekdür. Şöyle ki icthâdında Hâk'k'a vâşıl ola, iki mertebe şevâb eline girer. Bir şevâb sa'yı muğâbelesinde, bir şevâb Hâk'k'a vuşülü muğâbelesinde ve eger kendi sa'yında kuşür komayup aşlahı aramağda mağdûrın bezl idüp [C-63a] ammâ Hâk'k'a vâşıl olmasa bir şevâb eline girür. Pes aşlahı bulmağa sa'y eylese icthâd ile meşâb u me'cür olur ve edâ-yı vâcib itmekle mühtedî vü mağfûr olur. Şahîh-i Buğârî ve Şahîh-i Müslim'de mezkûrdur ki rasûlü'llâh buyurmuşdur ki: “İzâ emertüm bâmîrin fetivâ minhu mâ isteta'tüm”, ya'nî siz bir emr ile me'mûr olsañuz istitâ'atüñüz olduğça ol emri yirine getürüñ.

Ve bu dahı ma'lûm olmak gerekdür ki her mañsıba [Ş-22a] aşlahı vardur ve her vilâyetün iki rükni vardur. Biri kuvvet ve biri emânet. Zîrâ Hâk te'âlâ buyurmuşdur ki: “İnne hayre min iste'erte'l-kavıyyü'l-emîn.²²³” Bu tağdîrce ecîri hem kavî ve hem emîn olmak gerekmiş. Ke-zâlik şahib-i Mısr, Yûsuf 'aleyhi's-selâma didi ki: “İnneke'l-yevme le-deynâ mekînü emîn²²⁴.” ve Hâk te'âlâ şıfat-ı Cibrîl'de buyurdu ki: “İnnü le-kavlü rasûlün kerîm²²⁵, Zî kuvvetin inde zi'l-'arşı mekîn²²⁶, me'tân sümmе emîn²²⁷.” Kuvvet dahı niçe nev' ile mütenevvi' ve envâ'-ı aqşâma mütevezzî'dür. [R-21a] Ve her vilâyete mülâyim ve her emre lâzım kuvvet vardur. Nitekim emâret-i harbde kuvvet-i şecâ'at qalbe ve çürüb-ı hurûba tecrübe [C-63b] ve hıbrete ve'l-harbü hud'atün²²⁸ mücibince hud'anuñ dağâyıqına ve envâ'-ı kıtâle mümâresete ve zafer ü harbe kerr ü ferre 'ilme râcî'dür. Nitekim

220 Allah, hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz (Bakara 286).

221 Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra yoldan sapan kimseler size zarar veremez (Mâ'ide 105).

222 Nefsün vüs'ati ve istitâ'ati deñli buyurmuşdur] -C.

223 Zîra senin çalıştıracağın adam böyle kuvvetli ve güvenilir biri olmalı (Kasas 26).

224 Muhakkak ki sen bugün güvenilir bir şekilde yanımıza yerleştin.

225 Bu Kurân, pek kerim bir elçinin (getirip okuduğu) sözdür (Hakkâ 40; Tekvîr 19).

226 O elçi ki çok kuvvetlidir. Yüce arş sahibi Allah'ın nezdinde pek itibarlıdır (Tekvîr 20).

227 Göklere ona itaat edilir, vahiyler ona emanettir (Tekvîr 21).

228 Harp hiledir.

naşs-ı Kur'an'da vârid olmuştur: “*Ve e'iddū lehūm mā isteta'üm min kuvvetin ve min ribāli'l-hayli*²²⁹” Ve Müslim rivāyetinde hadīste vârid olmuştur ki: “*İrmū ve'rkebū ve in termū uhibbū ileyye min en terkebū ve men te'ulleme'r-ramī fe-nesiye fe-leyse minnā*²³⁰.” Bir rivāyetde “*fe-hiye ni'meti cehdihā*”, ya'nī yaraqlanūñ kâdir olduđuñuz kadar kuvvetden, dađı atlar şaklamakdan. Müslim rivāyetinde ya'nī ođ atuñ ve atlara binūñ. Ođ atduđuñuz sevgilidür baña ata bindüğüñüzden ve her kim ki ođ atmađ öğrense şoñra unutsa ol bizden degüldür. Bir rivāyetde ol bir ni'metdür ki aña inkâr itmişdür. Ma'lūm oldı ki ata binmegüñ envā'ın öğrenmek ve ođ atmađuñ envā'ın öğrenmek ve vađt-i hâcete yaraqlamak gerekmiş. Ammā beyne'n-nās [**Ş-22b**] hüküm itmekte kuvvet-i emānet ki lāzımdur, kuvvet-i 'ilmle 'adālete rāci'dür ki kütüb ü sünnet ve cevbi 'adle delālet ider ve dađı tenfīz-i ahkāmā ve icrā'-ı şer' nebī 'aleyhi's-selāma rāci'dür [**C-64a**] ve emānetu'llāhdan haşyet idüp Allāh'ūñ āyātın semen-i kalble bey' itmeyüp nāsdan haşyeti terke rāci'dür. Bu üç hışalı [**R-21b**] Hađ te'ālā nāsdan bir hākime emr idüp buyurmuşdur ki: “*Fe-lā tahşevū'n-nāse vahşevni velā teşterū bāyātī semenen kalīlen ve men lem yahkūm bimā enzela'llāhū fe'ulā'ike hüümü'l-kāfirūn*²³¹.” Bu sebebden rasūlu'llāh buyurmuşdur ki: “*El-każā'ü selesetün kāżyāni fi'n-nāri ve kāzin fi'l-cenneti*²³².”

Lā-büdü bir kimesne ki Hađđ'ı bildi hilāfınca hüküm itdi, nārdadur. Ke-zālık bir şahş ki cehl üzre hüküm itdi, Hađ te'ālāya iftirā idüp “Bu mādde de Allāh'ūñ emri ve rasūlüñ şer'ı budur” didi, ol dağı nārdadur. Ammā şol kâđi ki Hađđ'ı bildi ve mūcibi ile 'amel kıldı ol kâđi cennetdedür. Kâđi her kimesneye ıtlāk olunur ki iki kimesne mā-beyninde hüküm ü faşl ide. Gerek halife ve gerek sulţān ve gerek vezir ve gerek nāyib ve gerek vālī ve gerek ahkām-ı şer'iyye tenfīziçün manşüb olsun, gerek umūr-ı 'ādiye icrāsiçün müvellā olsun, hattā oğlancuğlar hağlar yazup “Kağımızuñ hağtı eyidür, gör.” diyü bir kimesneyi ihtiyār [**C-64b**] idüp anuñ hükmine rāzi olsalar aña dağı aşhāb-ı nebī kâđi dirler. Āyet-i kerīmeye de vākı' olan haşlet-i ulā ki Hađ te'ālā buyurmuşdur: “Benden qorquñ, nāsdan qorqmañ.” Ya'nī benüm emrüm icrā eylemekde ğayruñ havf u haşyetin gönlüñüzden giderüñ. İkinci haşlet dağı [**Ş-23a**] “Benüm āyātumu az bahāya şatmañ.” Ya'nī rişvet alup emrüm icrāsında ihmāl

•••••

²²⁹ *Düşmanlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın (Enfāl 60).*

²³⁰ *Ok atmayı ve ata binmeyi öğreniniz. Ama ok atmak, ata binmekten daha sevimli bir iştir. Kim ok atmayı öğrenir ve sonra da unutursa bizden degüldür.*

²³¹ *O halde ey hakimler, insanlardan korkmayın. Benden korkun. Ayetlerimi az bir menfaat karşılığında satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ahkām ile hükmetmezse işte onlar tam kafirdirler (Mā'ide 44).*

²³² *Hüküm üçtür. Her fetva verenin ikisi cehennemde, birisi cennete gidecektir.*

eylemeñ. Üçüncü **[R-22a]** haşlet her kim ki Hâk te'âlânuñ inzâl buyurduğı ile hüküm eylemezse anlar kâfirlerdür. *Allâhümme innâ ne'üzübike min derki's-sıkâ'î ve sü'î'l-kazâ ve şemâtetü'l-a'dâ*²³³.

Bu münâsebetle kazâyâ ve kuzâta münâsib kelimât ilhâk olunmağa ikdâm olındı. El-hâk hâkîkatde kazâ bir emr-i mahzûr olduğına hadîs-i sâbık ile *men kalledi kazâ'î fe-kad zebehe bi-ğayri sikkîn*²³⁴ hadîsi şâhideyn-i 'âdileyndür ve imâmumuz ve muktedâmuz İmâm-ı A'zam kabûl-i kazâ itmeyüp habs ü darbı ihtiyâr itdügi dahı kıdvde olur. Ammâ ba'zılar kabûle ruşsat virmişlerdür. Kendinüñ emr-i kazâyı *kemâ hüve haqkahû*²³⁵ ikâmet ideceğine i'tikâdi ve vüsûkı olduğü taqdirce ve Yûsuf 'aleyhi's-selâm: *"Ec'alnâ [C-65a] 'alâ hazâ'ni'l-arzı innî hafîzun 'alim*²³⁶" buyurduğıyla istidlâl eylemişlerdür ki Hâzret-i Yûsuf ol zemân-ı kahtda hazâyin kendi taşarrufında olmağ halka nâfi' olduğün bilüp ve kendi mübâseret itmedügi taqdirce halka mazarrat irecegin bilüp manşib-ı hıfz-ı hazâyine tâlib oldılar. Ammâ mezhebümüzde imâm-ı şânî Ebü Yûsuf ve imâm-ı şâliş İmâm Muhammed emr-i kazâyâ kendiler duhûl idüp anlardan sonra kabûl idenler anlara iktidâ eylemişlerdür. Fi'l-vâkı' İmâm Haşşâf Edeb-i Kâdî'sinde böyle taḥkîk eylemişdür ki kitâba ve sünnete ve ictihâd u rây u nazara 'âlim olmayan kimesne kazâyâ müvellâ olmağ câyiz degüldür. **[R-22b]** Ammâ bunlara 'âlim olsa ol kişi 'adl üzre olur. Kazâyâ tevellâ eylemek câyiz olur, gerek **[Ş-23b]** sulṭân-ı 'âdil cânibinden gerek sulṭân-ı câyir²³⁷ tarafından olsun. Cevâz-ı vilâyetinde tereddüd ü iştibâh yokdur kitâbla ve sünnetle ve icmâ'-ı ümmetle. Ammâ kitâbla *"Ani ahküm beynehüm bimâ enze'lallahü"*²³⁸ bu hitâb kâffe-i nâsa hitâbdur ki imâm kâffe-i nâsuñ maḳâmına kâyimdür. Huḳûku'llâhı ikâmet eylemekde ol taqdirce ikâmet-i hudüddan huḳûku'llâh ikâmetine bir kimesneyi naşb itmege **[C-65b]** kâdir olur, ammâ sünnet ile câyiz olduğü budur ki rasûlu'llâh 'aleyhi's-selâm *'alâ radıya'llâhü 'anh* ve Mu'âz bin Cebel'i ve 'Ammâr bin Yâsir'i ve Hâlid bin Velîd'i kazâyâ ve sâyir umûra müvellâ eylediler. Ammâ icmâ'-ı ümmetle câyiz olduğü budur ki rasûlu'llâh zemânından bu zemâna dek bir kimesne hilâfına 'âzim olmadı. Ammâ sulṭân-ı câyir kıbelinden müvellâ

.....

²³³ *Cehennemliklerin yoluna gütmekten, kötü işler işlemekten ve düşmanın maskarası olmaktan sana sığınırım ey Allah'm.*

²³⁴ *Kim bir fetvayı taklit ederse ayrı bir bıçakla kesmiş olur.*

²³⁵ *Olması gerektiği gibi.*

²³⁶ *Beni ülkenin hazîne işlerinden sorumlu bakan olarak görevlendir (Yûsuf 55).*

²³⁷ *Olur, gerek sulṭân-ı 'âdil cânibinden gerek sulṭân-ı câyir] -R.*

²³⁸ *Ve şu emri indirdük! Aralarında, Allah'm sana indirdiği ahkâm ile hükmet (Mâ'ide 49).*

olmanın cevâzı ve hükmlerinin nifâzı olduğu aşâb-ı nebî *'aleyhi's-selâm ve rağya'llähü 'anhüm* Mu'aviye'den ve Hâzret-i 'Alî üzerine hurûc iden havâricden kazâya ve şâyir umûra tevliyet kabûl itdüklerinden ma'lûmdur. Ma'a-hâzâ Hâk Hâzret-i 'Alî cânibinde idi. Ammâ kazâyaya duhûli câyiz görmeyenler bu hadîs-i şerîfle istidlâl eylediler ki: *"Yucâ'ü bi'l-kâzî yevme'l-kıyâmeti fe-yelkî min şiddeti'l-'azâbi mâ yeveddü lev lem yahküm beyne işneyn"*, ya'nî kıyâmet gününde kaçîyi getüreler, şiddet-i 'azâbdan bir mertebeye vara ki *"İki kimesne arasında n'olaydı hüküm eylemeyeydüm."* [R-23a] diye. Zirâ her kazâda hem Allâh'ın emrin infâz hem benî âdemün haqqın ibkâ vardur ve hasebü'l-vâcib Allâh'ın emrin infâz ve benî âdemün haqqın ibkâya kimesne kâdir degüldür ve bir hadîs-i [C-66a] şerîf dağı budur ki [Ş-24a] Hâzret-i 'Alî *kerrema'llähü vechehü zî-fekârda* başında kara 'imâme var iken bir hutbe okıdı ve içinde bu hadîs-i şerîfi naql eylemişdür: *"Kâle rasûlu'llâh şalla'llähü 'aleyhi ve sellem leyse min vâlin ve lâ kâzîn illâ ve yu'î bihi yevme'l-kıyâmeti hattâ yuwekkâfî beyne yedei'llâhi sübhânehü ve te'âlâ 'ale's-ş-şrâti şümme yenşiru'l-melâ'îketi sîretehü fe-yakrâ'ü 'alâ ru'üsü'l-halâlyık fe-in kâne 'adlen neccâhu'llâhü ba'de lehü ve in kâne ğayra zâlike intakeza bihi's-şrâti intakâzin şara beyne 'udveyni in a'zâ'hi mesîrati mi'etü senetin şümme inne's-şrâta yeteharraķu bihi fe-mâ yetelakkâ ka'ru ceennem illâ bi-vechü"²³⁹.* Bir dağı bu hadîsle istidlâl eylemişlerdür ki Ebü Hüreyre *rağya'llähü 'anh* bir gün rasûlu'llâha gelüp *"Umûr-ı nâsdan birine beni müvellâ eyle."* didükde buyurdılar ki: *"İnnî erâke za'şfan ve innî uhibbü leke mâ uhibbü li-nefsî fe lâ tevelleyenme mâ beynehum ve lâ te'mürün 'alâ işneyn"²⁴⁰,* ya'nî ben seni za'if görürem. Kendi nefsüme şandığım saña şanuram. Nâsuñ mâ-beyninde müvellâ olma ve iki kimesneye emîr olma. Bundan fehmi olındı ki emr-i kazâ vü tenfîze duhûl müsteħab olsa Ebü Zer Ğıfârî duhûlden men' eylemezdi. Ammâ duhûli tecvîz [R-23b] idenler dimişlerdür ki: *"Şöyle ki nefsinde [C-66b] munşif ola, hevâya tâbî' olmaya ve kazâyı hükmu'llâh üzerine tenfîz idüp nefsuñ hevâsın veyâ âherün rızâsın Hâk'dan terciħ ü taķdîm itmeye. Kâçî Zeynel gibi ol vaķt duhûl câyiz olur."* Ve bu hadîs-i şerîfle dağı istidlâl eylerler ki Ebü Hüreyre *rağya'llähü 'anh* rivâyet ider ki rasûlu'llâh buyurmuşdur: *"İzâ ğakemü'l-ğakimu fe'şâbe felehu ecrani ve izâ ğakeme [Ş-24b] fe'ctehede fe'ğatâ'è felehu ecr"*, ya'nî bir ğakim hüküm eylese, hükminde işabet eylese, Hâk te'âlâ aña iki

239 Rasûlullah sallallahü aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Hiçbir vali ve hiçbir hakim yoktur ki kıyâmet gününde Sırat'ın üzerinde, Allah'ın önünde durdurulmasın, hesaba çekilmesin. Melekler o kişiyi diğer insanların göreceği bir yere yükseltirler. Şayet o, adil biri ise Allah onu kurtuluşa erdirir, ama adaletinde eksiklikler var ise iki uzvu birbirinden yüz senelik mesafede ayırır, sonra Sırat hareket etmeye başlar ve yüzü üstüne cehenneme atılır.

240 Seni zayıf görüyorum. Kendi nefsim için sevdiğimi senin için de severim. İki kişiye bile olsa âmirlik etme!

ecir virür ve eger hüküm eylese ve hükminde ictihād eylese, ammā ḥaṭā eylese, añā bir ecir virür.

Ve Ḥasan *radıya'llāhü 'anh* rivāyet ider ki rasūlu'llāh buyurmuşdur ki: “*Lā-cereme ḥākīmün 'adlin 'adele yevmen vāḥiden efzālū min ecri muṣallin yuṣallī fī beytihi seb'in seneten*”, ya'nī bir ḥākīm-i 'ādil ki bir gün 'adl ide onuñ ecri efḍaldür yitmiş yıl evinde yalñuz namāz kılan kimesnenüñ ecrinden. Zīrā namāz kılanuñ ḥayrı ancak kendi evine maḥşūşdur. Ammā 'adlūñ ḥayrı ve bereketi her eve vāşıl olur. Bu sözi Ḥasan kendiden demek yoḡdur. Zīrā meḳādīr-i şevābı ta'yīn eylemek tevfiḳīdur. Yā rasūlden yā aṣḫābdan tevfiḳa istimā'a münḥaşırdur.

Ve yine rasūlu'llāh buyurmuşdur [C-67a] 'Amr bin 'Amire ki: “*İkdi in ictehdede fe-aşabte feleke 'aşru ḥasenātın ve in aḥtā te feleke ḥasenetiñ vāḥidetün*”, ya'nī każā eyle, eger ictihād idüp işabet iderseñ on şevāb [R-24a] elüñe girür. Eger ḥaṭā iderseñ bir şevāb elüñe girür ve bi'l-cümle bu maḳüle ile tecvīz itdiler. Mezḥebi ile nefsiñe i'timād u vüṣūḳı olana każāya duḫūli tecvīz itmişlerdür.

Egerçi kütüb-i fetāvā vü fūrū'da każāya müte'allıḳ söz çoḡdur. Lākin Edeb-i Ḳāḍī-i Ḥaṣṣāf'dan bu kadar ile iktifā olındı. Ammā Kitābü Mu'īnū'l-Ḥük-kām'da olunan taḫḳīḳātuñ tercemesi budur. 'İlm-i każā 'ulūmuñ ecelli ve e'azzi ve eşrefidür. Zīrā mañşıb-ı nebevī ve maḳām-ı 'Alī'dür ve Ḥüseyn *radıya'llāhü 'anh* rivāyet eyler ki Ḳur'ān'da “*Ve āteynāhū'l-ḥikmete ve faşle'l-ḥitāb*”²⁴¹ dan murād 'ilm-i każādur ve ekşer mü'ellifin ki mañşıb-ı każāya duḫūlden terḥīb ü taḫzīrde mübālaḡa eylemişlerdür [Ş-25a] ve każāya sa'y eylemekden terḡīb eylemekde teşdīd itmişlerdür. Ḥattā şöyle olmuşdur ki ba'zı fuḳahānuñ ezhānında muḳarrer olmuşdur ki bir kimesne każāya müvellā olsa dīni emri sehl ola ve kendüyi tehlükeye ilkā [C-67b] itmiş ola ve każāyı qabūl ile terk-i efḍal itmiş ola. İmdi bu ḥaṭā'-i fāḫişdür. Bu i'tikāddan rücu' u tevbe lāzımdur. Bu mañşıb-ı şerīfūñ şerefın ve ta'zīmın bilmek vācibdür. Zīrā bu bir ni'metdür ki rasūlu'llāh bu ni'metde ḥasedi mübāḥ kılop buyurmuşdur ki İbni Mes'ūd rivāyet ider: “*Lā-ḥa-sede illā fī işneteyni racülü ātaḥü'llāhü mālen fesallataḥü 'alā helketihi fi'l-ḥaḳḳı ve racülü ātaḥü'llāhü ḥikmeten fehve yakzī biḥā*”²⁴². Şübhesüz 'ilmle [R-24b] 'amel każāda bulunur ve Ḥaḳ te'ālā buyurur ki: “*Ve in ḥikmete feḥküm beynehüm bi'l-ḳuṣti inna'llāhe yuḥibbū'l-muḳsiṭin*”²⁴³, ya'nī hüküm eyleseñüz 'adl ile hüküm eyleñ ki Ḥaḳ te'ālā

.....

²⁴¹ Ona hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve meramını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik (Sād 20).

²⁴² Ancak iki haslet sahibine gıpta edebilir: Bunlardan birisi, Allah tarafından kendisine mal verilip de malını Hak yolunda harcayan kimse, diğeri de ilim ve hikmet verilip de onunla hükmeden ve onu (başkalarına) öğreten kimsedir.

²⁴³ Şayet hükmedersen, aralarında adaletle hükmet! Çünkü Allah âdilleri sever (Mā'ide 42).

kıstla ‘amel idenleri sever. Pes maḥabbetu’llāhdan eḥabb ne var ki ādem aña ṭālib olmaya ve Ḥaḫ te‘ālā każādan imtinā‘ idenleri bu āyet ile zemm itdi ki: “*Ve izā du ū ila’llāhi ve rasūlihī liyeḫkūme beynehüm izā ferīkun minhüm mu’riżün*²⁴⁴” ve da‘vet-i şer‘e icābet idenleri medḫ eyledi ki: “*İnnemā kaḫle’l-mü’miñne izā du ū ila’llāhi ve rasūlihī li-yeḫkūm beynehüme in yeḫlū semi’ñā ve ata’ñā*²⁴⁵.” Bu sebeb-dendir ki ‘ulemā müsteḫab görmişlerdür. Bir kimesneyi şer‘e da‘vet eyleseler *Semi’ñā ve ata’ñā [C-68a]* diye ve şol eḫādīs-i şerīfe ki każādan taḫvīf ü taḫzīri müştemildür, şol kużāt ḫaḫḫındadır ki ‘ulemādan ola, ammā cāyir olalar yāḫud ceheleden olup teḫşir-i māl [Ş-25b] idüp tevfir-i vebālden kaçmayalar ve dirler ki: “*Min veliyye’l-każā’è fe-kaḫ zūbiḫa bi-ğayri sekkīn*²⁴⁶” ḫādīsī daḫı şeref-i każāya delildür ki ḫāḫī olan kendi hevāsına ve eḫārib ü tevābī’inüñ hevāsına muḫālefet itmekle nefsiyle mücāhede iderler. Zebīḫu’llāḫ olup şühedā mer-tebesine vāşıl olurlar.

Rasūlu’llāḫ ‘Alī’yi ve Mu‘āz’ı ve ‘Ammār’ı każāya müvellā eyledi. Zihī zābiḫ ki rasūlu’llāḫ ola ve zihī mezbūḫ ki bunlardur. Ammā vāḫı‘ olan teḫdīdāt ü taḫzīrāt ḫükminde cevr [R-25a] ü zulmdendir, nefsi każādan degüldür. Her emrde zulm ü cevr a‘zam-ı zünüb ve ekber-i kebāyirdendir.

Ve taleb-i każā beş vech üzredür. Vācibdür ki kendi ehl-i icthāddan ve ehl-i ‘adāletden olsa, yāḫud ol każāsın taleb itdüğü beldede ḫāḫī olmasa, yāḫud olsa, ammā każāsı cāyiz olanlardan olmasa, ‘abd gibi, a’mā gibi, aşam gibi, mürted gibi, yāḫud ṭālibler de kendüden şāliḫ olmasa, ol [C-68b] vaḫt ḫaşdı ḫıfz-ı ḫuḫük ve icrā’ü’ş-şer‘ ‘alā vefkü’ş-şer‘ olcaḫ talebi vācib olur.

Vech-i sānī bunlar olmasa, ammā faḫir olup ‘iyāli keşir olsa, yāḫud kendüden bir zararı każā ile def müyesser olsa ki ḫāḫī olmayıcaḫ nefsiñe yā ‘ırzına bir belā ‘arız olsa, ol vaḫt taleb-i każā mübāḫ olur.

Vech-i sālīs ‘ālim olsa, ammā ‘ilmi ḫaḫḫa ḫafī olsa ḫaḫḫ anuñ ‘ilmin²⁴⁷ bilme-seler, sultān anı ḫāḫī itmekle ol beledün cāhillerine ta‘līm ve müsterşidlerine iftā eylesün diyü ḫaşd eylese, yāḫud kendinüñ ‘ilmin ve każāya aşlahiyyetin imām ve ḫaḫḫ bilmese, każāya müvellā olmaḫla ‘ilmin bildürmek ḫaşd eylese,

•••••

²⁴⁴ Aralarında hükmetmesi için Allah’ın ve rasûlünün hükmüne davet edildiklerinde bir de bakarsın onlardan bir kısmı yüz çeviriyor (Nûr 48).

²⁴⁵ Haklarında hüküm verilmeğe üzere Allah’a ve rasûline davet edilen müminlerin söyledikleri tek söz “Hay hay! Başüstüne” demek olmuştur (Nûr 51).

²⁴⁶ İnsanlar arasında kadı tayin edilen kişi bıçaksız boğazlanmış demektir.

²⁴⁷ ‘İlmin] -C, R.

[Ş-26a] yâhud bilse ki ol virdükleri kimesne dağı tevliyyet-i kazâya müstaḥak-
dur, ammâ kendi andan ḥalka enfa'dur, ol bundan kâşırdur. Ol vaqt ṭaleb
müsteḥab olur.

Vech-i râbi' ṭaleb-i kazâda sa'y, taḥşîl-i câh u şöhret için ve ḥalka ululanmak
için olsa, ol vaqt ṭaleb-i kazâ mekrûh olur. Eger ḥarâm [R-25b] olursa da
diseler vechi vardur ki *tilke'd-dârü'l-âhirete nec'aliha'l-lezîne lâ yuridüne ũliüven
fi'l-'arzi [C-69a] ve lâ fesâden ve'l-'âkıbetü li'l-muttakîn*²⁴⁸ buyurulmuşdur. Ammâ
kazâya aḥz-i rızık eylese, 'ilmi meşhûr olsa, kendüyi fazl ile teşhîre ihtiyâcı ol-
masa mekrûh olur.

Vech-i ḥâmis oldur ki kendüde kazâya ehliyyet olmaya, yâhud ola, ammâ
kendi fâsık ola, kazâyı hevâ-yı nefsine vesîle idinüp toymca şarâb içmek,
oğlanlar şalındurup rişvetler alup müzahrafâta şarf idüp a'dâsından intikâm
almağı için kâdî ola, ol vaqt kazâya sa'y u ṭaleb ḥarâm olur.

Ve Kitâbü Edebü'l-Kâdî ve Kitâbü Mu'înü'l-Hükkâm'da yazar ki kuzâta lâ-
zım olan oldur ki Ḥazret-i 'Ömer Fârûk *radıya'llâhü 'anh Ebü Mûsâ-i Eş'arî*'yi
kâdî naşb itdükde aña yazup gönderdüğü mektûbuñ mazmûni ile 'amel eyleye.
Mektûb bi-'aynihâ budur ki şüreti naql olındı. *Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm,
Ammâ ba'd fe-inne'l-kazâ'e farîzatün muḥkemetün ve sünnetün müşbi'atün fefhem fe-izâ
edlâ ileyke fenfez fe-innehü lâ yenfe'u tekellüm bi-hakkı lâ nefâzilihi beynen-nâs fı vechike
ve meclisike ve 'adlike [Ş-26b] hattâ lâ yetma' şerefi fı hayfike ve lâ yehâfî za'ıfî cevrike
[C-69b] ve beyyinetü li'l-müdde' ve'l-yemîni 'ale'l-müdde' 'aleyh ve'ş-şulhu câyüzün
beynen-nâsi el-aşlahu ehallü ḥarâmen ev ḥarreme helâlen ve lâ yemna'uke kazâ'en kuẓite
fe-râce'te fıhi nefseke [R-26a] ev hedyete fıhi li-rüşdike in terâci' fıhi'l-hak fe-inne'l-hakka
kadîmün ve lâ yabtlü ve merâce'ate el-hakka ḥayrun mine't-temâdî fı'l-bâtl el-fehmü el-
fehmi fı mâ yahtelici fı şadrike mimma leyse fı Kur'âni ve lâ sünnetin şümme a'rafel-emsâli
ve'l-eşkâli ve kassa'l-umüri 'inde zâlike ve a'hed ilâ aḥarribihâ ila'llâhi ve eşbehühâ bi'l-
hakki ic'al li'l-müdde' emeden el-yentehî ileyhi izâ idde'a ḥakkan ğâyiben ev beyyineten
fe-in aḥzara beyyinetü a'ṭaytehü ḥakkaḥü ve illâ vecebet 'aleyhi'l-kazâ' fe-inne zâlike eclâ
li'l-'amâ ve eblağ fı'l-özri el-müslimüne 'udülün ba'zuhum 'alâ ba'zin illâ ḥudûden fı
haddin ev muḥayyiran 'aleyhi şehâdetü zürin ev zaneyne fı velâ'in ev karâbetin fe-inna'llâhe
te'âlâ tevellâ minküm es-serâ'ır ve deran 'anküm bi's-seyyi'âti ve iyâke ve'l-kaşab ve'z-żacir
ve't-te'zî bi'l-be's ve't-tünekkiru 'inde'l-ḥuşûmi fı'l-kazâ' fı mevâṭni'l-kazâ' mimma yüci-*

.....

²⁴⁸ Ama ahiret diyarına gelince: Biz orayı dünyada büyüklük taslamayanlara, fesatçılık ve bozgunculuk peşinde
olmayanlara veririz. Hayırlı akabet, günahlardan sakınanlardır (Kasas 83).

bu mina'llāhi'l-ecir ve yuhsinü bihi'z-zecir fe-innehü men yuslih mā beynehü ve beyna'llāhi ve lev 'alā nefsihi yekfihillāhü mā beynehü ve beyne'n-nāsi ve men yerā bimā ya'lemu minhu [C-70a] *halāk şānehu'llāhi fe-innehü te'ālā mā yukbelu min 'ibādi illā mā kāne lehü hālīşan fe-mā zannüke bi-sevābin fi 'acilin rızkahü ve hazā'ni rahmetehü*²⁴⁹.

Bu vaşıyyet-nāme ki vaşıyyet-nāme-i Fārūķ'dur, mişdāķ-ı haķ üzre maşdüķdur. Sermāye-i efāl-i dīn ü devlet ve pīrāye-i 'arūs-ı a'māl-i dūnyā vü āhi-retdür, [Ş-27a] ammā bu faķīr ü haķīr daķı küstāhāne 'arz itdügi budur ki aşhāb-ı sa'adete şerrefehümü'llāh te'ālā bi'l-fevzi [R-26b] ile's-sa'adeti illā bediyyeti a'ā' menāşibü ve me'arib²⁵⁰ ve ilķā'-i merātibde naşīhati budur. Egerçi dāyire-i edebden ħurūc ve men ta'addī tavrühü²⁵¹ rütbesinden 'urūcdur, ammā çün anlar vükelā'-i ulü'l-emrdür ve her ulü'l-emr ve şāvīrhüm²⁵² ile me'mürlardur, ve'l-müsteşāru mü'temen²⁵³ olup müsteşār olanlar bildügin dimekte ma'zūrlardur. Hātır-ı fātra lāyiķ olanı 'arz eylemekte ķabāhat yoķdur. **Beyt:**

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Fe'ülün

'Acebdür bu 'aceb söz bü'l-'acebden

Edīb alur edeb her bī-edebden

Haķ te'ālā ki zü'l-celālü ve'l-cemāldür, hādī vü muzill ü mu'izz ü müzilldür, istiħķāķı olana hidāyet ider, olmayanı izlāl ider. Muṭī'a 'izzet virür. [C-70b] 'Aşīye zillet virür ve rasūlü'llāh ki Rabb ile 'abd mā-beyninde vāsītadır, beşīr ü nezīrdür. Ķabül-i da'vet idene beşāret ve 'āşīye şefā'at ider, ammā münkir

www.tuba.gov.tr

²⁴⁹ *Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... Bundan sonra muhakkak ki hüküm vermek farz olan Kur'an ve sünnetle sabit bir iştir. Kur'an ve sünnetten delil bulduğun sürece insanların arasında bunun harici bir şeyi konuşma ve başka bir yol tutma. Çünkü senin meclisin, senin yüzünü ve adaletini, hatta şerefini temsil eder. Delil getirmek iddia sahibinin yapacağı bir iştir. Ancak yemin etmek ise iddia sahibinin karşısındaki taraf ile ilgilidir. İnsanlar arasında barışı getirmen en doğru iştir. Bir mesele hakkında nefsinden hükmedip sonra doğruyu görmüş olmanda hiçbir engel yoktur. Asıl rüşt, mesele hakkında hakikate dönmektir. Muhakkak ki hak, eskidir ve asla değişmez. Hakka dönüyor olman batıla meyletmenden daha hayırlıdır. Anlatılan şeyi anla. Göğsünde Kur'an ve sünnet olsun. Daha sonra meseleleri ve şekilleri anlamaya çalış. İşleri birbirine kıyas et. Allah'a yaklaşmak için çaba sarfet. İddia sahibinin iddiasını bitirmesini bekle. Bir iddiada bulunur ve bir delil getirirse delili alur, hakkı kendisine iade edersin. Bu, kör olmak ve özürlü sunmaktan daha iyidir. Müslümanların bir kısmı diğer bir kısmına karşı adildirler ve aralarında hükümün sınırları vardır veya şahidin gözlemi vardır. Allah sizi mutlulukla velti tayin eder. Kötülikle ondan uzaklaşmayın. Zorluk ve sıkıntı çıkarmaktan kaçın. Hükümlerin arasında hasımlık etmeyin. Allah'tan ecir bekleyin. Kişilerle Allah arasında barış oluşturun. Senin nefsin Allah yeter. O tüm yaratılmışları gören ve bilendir. Allah şanı yüce olandır ve kullarından ancak saf ve temiz olanları kabul eder. O zaman senin zannın doğruya isabet eder ve rahmetinin hazinelerini açar.*

²⁵⁰ *Allahü teala onu başarı ile şereflendirdi ve ona makam ve şeref bahşetti.*

²⁵¹ *Tavrından başka bir tavrı alırsa.*

²⁵² *Onlarla müşavere et (Al-i İmrân 159).*

²⁵³ *Kendisiyle istişare edilen kişi, emindir.*

ü mütemerride 'azâb u 'ıqâb ile va'îd ider ve sünnet-i İlahiye bunuñ üzerine cārîdür ki halkuñ kimi sa'îd ve kimi şakî ve kimi ceyyid ve kimi redîdür. Şunlar ki habl-i metn-i şer'-i mübîne i'tişâm ideler, *ve men ya 'aşım bi'llāhi fekad hūdiye ilā sūrātın müstakīm*²⁵⁴ anlar hakkında nâzîldür. Şunlar ki dâlalet ve sünnet-i nebeviyyeye 'adem-i teb'iyet ile mevşûf oldılar, *ulā 'ike lehüm 'azābün 'azīm*²⁵⁵ anlar hakkında şâmîldür. **Beyt:**

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

Hâk be-yek kes cümle rā lâyıq nedîd

Her kesî rā behr-i kârî âferîd²⁵⁶ [R-27a] [Ş-27b]

Lâ-cerem nâyib-i Allâh ve nâyib-i rasûlu'llâh olan ulü'l-emr selâtin ü nevwâb-ı selâtin olan esâatine vâcibdür ki *tehallakū bi-aḥlākı'llāh*²⁵⁷ mücibince hulûk-ı İlahî-ye taklîd idüp *es-sultânü nesîmün 'alā kavmi ve semümün 'alā kavmi*²⁵⁸ muktezâsınca su'edâ vü eşkiyâ beynin temyiz idüp her birinüñ fi'line ve 'ameline göre cezâsın tencîz ideler. Ya'nî kavâbil-i nesemât semât-ı ihşânla ve reşehât şehâb-ı luṭf-ı bî'imtinânla [C-71a] neşv ü nemâ bulup ḥandân ve erâzil-i şarşar-ı kâhr ile berg-i ḥazân gibi rîzân ola ve her ḥâkimüñ maḥkûmı olan ṭâyife ki fi'l-ḥâkîka bir bâğdur, içinde terbiyyete kâbil olanlar tertîb olnup nâ-kâbillerüñ vücûd-ı bî-südü ḥâr u ḥâşâk gibi gülşen-i 'âlemden izâle olnup hem gülşen-i pâk ve hem güller müzâheme-i ḥârdan ḥalaş olup tâbnâk olalar. **Beyt:**

Müfte'ilün / Müfte'ilün / Fâ'ilün

Hest der in dâyire-i lâciverd

Mertebe-i merd be-miḳdâr-ı merd²⁵⁹

Ger buvedet meyl ki bâşî be-ḥâk

Cây berân dih ki şevêd müstaḥâk²⁶⁰

Ṭu'me-i ṭuṭî nedihî zâğ rā

Cây-ı ḥarân hem nekunî bâğ rā²⁶¹

●●●●●●●●●●

²⁵⁴ *Kim Allah'a gönülden sımsıkı bağlanırsa muhakkak ki o doğru yola konulmuştur (Âl-i İmrân 101).*

²⁵⁵ *Onlar için büyük bir azap vardır (Âl-i İmrân 105).*

²⁵⁶ *Allah bütün işleri tek bir kimseye layık görmedi. Bu yüzden herkesi bir iş için yarattı.*

²⁵⁷ *Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın.*

²⁵⁸ *Sultan, kavminin rüzgardır.*

²⁵⁹ *Dünyada insanın rütbesi, değerine göreler.*

²⁶⁰ *Hak yolunda kalmak istersen layık olana yer açmalısın.*

²⁶¹ *Papağanın yemini kargaya vermediğin gibi eşeklerin de yerinin bağ olmadığını düşünmelisin.*

Kâr râ merd-i kâr mî-bāyed
Tā dem-ā-dem revāceş efzāyed²⁷⁰

Rāh u revnağ eger tu h'āhî bāz
Herkesî râ be-ḳadr-i ü be-nevāz²⁷¹

Ger dihi ḥār râ tū āb-ı ḥayāt
V'er kunî terbiyet be-āb-ı nebāt

‘Āḳıbet şāḥ-ı ḥār ḥār şevēd
Hem-dem-i tūşe yār-ı nār şevēd²⁷²

Her zemānda nā-merd ü nā-bekār zelîl ü h'ār yegdür. **Beyt:**

Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ülün / Fe'ül

Bed-endîş-i merdüm ser-efgende bih

Dıraḥt-ı bed ez bîḥ ber-kende bih²⁷³

Ve erbāb-ı ḥall ü 'aḳdün üzerine bu vechle işlāḥ-ı 'ālem vācibdür ve imtiyāz-ı benî ādem lāzım u lāzibdür. **Şîr:**

İnna'llāhe 'ibāde faṭmen

*Ersalu'llāhe li-def'i'l-fitnen*²⁷⁴

Ammā ne fāyide ki 'ālemdē aḥvāl-i şalāḥ ma'ḳūs, cühele vü süfelenün ūbı göge ağmış ve 'ulemā vü fuзалānuñ livā-yı baḥtı menkūsdur. **Nazm:**

Mef'ülü / Fā'ilätü / Mefā'ilü / Fā'ilün

Gerdün hemişe süfle vü dūn-pervered çı sūd

Yek-reh be-sū-yı mihr ü vefā nü'gzered çı sūd²⁷⁵

Ḳalb-i nebehrec ü zer-i ḥāliş be-yek bahāst

Şarrāf-ı faẓl râ **[R-28a]** zi miḥekk-i ḥıred çı sūd²⁷⁶ **[C-72a]** **[Ş-28b]**

270 İşin düzgün bir şekilde ilerlemesi için ehline vermek gerekir.

271 Eğer yolunun açık olmasını istiyorsan insanlara hak ettiğin kadar değer ver.

272 Eğer sen dikene su yerine can suyu veya şerbet verirsen sonunda yine dikenden diken çıkar ve dostu balta ve ateş olur.

273 Kötü ağacın kökünden koparılması gerektiği gibi insanın da kötü niyetlisinin zelil olması gerekir.

274 Allah zeki kullarını fitneyi defetmek için göndermiştir.

275 Ne yazık ki felek her zaman alçakları ve kötüleri besliyor. Ne fayda ki bir kere olsun günlün istediği olmuyor.

276 Sahte para ve saf altın aynı değerdedir. Fazilet sarrafına akıl mihekinin ne faydası var?

Bā-dūd hayf tîre nümāyed çerāğ-ı kām
Mey gerçi gam bered çü humār āvered çi sūd²⁷⁷

Ammā manşib-ı kazā niyābet-i Allāh ve hilāfet-i rasūlullāh ve emānet-i aḥkām u fetāvā ve zabt-ı aḥvāl ü emvāl-i re‘āyādur. *Felā ve rabbike lā yu‘minüne ḥattā yuḥkīmūke fīmā şecere beynehüm şümme lā-yecidü fî-enfüsihehim ḥaracen fīmā kazāyet ve yüsellimū teslīmā*²⁷⁸ mişkāt-ı envārından muḳtebes, *faḥküm beyne’n-nāsi bi’l-ḥaḳḳı velā tetebbi‘l-hevā*²⁷⁹ mirkāt-i āşārından mültemesdür. Egerçi ki Ḥaḳ sübhānehū ve te‘ālā *hel yestevî’l-lezîne ya’lemüne ve’l-lezîne lā-ya’lemün*²⁸⁰ buyurdu, ammā her birinün derecesi ve feyz-i ‘ilmden isti‘dādına göre ḥişsesi mütefāvit olduğın işāret idüp *ve’l-lezîne ütü’l-‘ilme derecātın*²⁸¹ buyurdu ve ‘ilme hergiz niḥāyet olmayup her ‘ilmün māverāsında bir ‘ilm ve her ‘ālimün fevḳında bir ‘ālim olduğın i‘lām için *ve fevḳa külli zî ‘ilmin ‘ālim*²⁸² buyurdu. Bu daḥı ma‘lūmdur ki her ‘ilmün dünyāda ḳadr ü menzileti ve ‘indillāh derece vü rütbeti bir degül, belki ‘indillāh muḳarreb **[C-72b]** ü maḳbül ve ‘inde’n-nās muḳallid ü muḳtedî olmağa lāyık. Şol ehl-i ‘ilmdür ki ‘ilmiyle ‘āmil olup dīni üzre muḥkem ve şer‘ üzre şābit ü rāsih-ḳadem olup aḡrāz-ı fāsideden aḡmāz-ı ‘ayn ide, ne ān ki tarīḳ-ı müstakīmden ‘udül ve ḥaḳḳ-ı şariḥden nukül idüp “Cāyiz ki itdügüm fülān şāḥib-i devlete hoş ge” diyü ḥaḳḳı setr **[R-28b]** idüp adını işlāḥ-ı zātü’l-beyn ide, bu ma’nāya şāhiddür ki Ḥaḳ te‘ālā vücūd-ı şerifinün vaḥdāniyyetin işbāt eyledükde zāt-ı pākiniün ve melāyike-i kirāmunün şehādetinden şonra **[Ş-29a]** “*Ve ulü’l-‘ilmi kā’imen bi’l-ḳıst*²⁸³” diyüp şuhūd-ı ‘ulemāyı ḳıstās-ı dīn üzre ḳāyim olmağla tezkiye eyler. Zīrā ne her ḳāḍī ehl-i ‘ilm olur ve ne her ehl-i ‘ilm ḳāḍī ‘ilmiyle ‘amele tevfiḳ bulur. **Beyt:**

Mefā’ilün / Fe’ilātün / Mefā’ilün / Fe’ilün

Ne her ki çihre ber-efrūḥt dilberī dāned

Ne her ki āyine sāzed Sikenderī dāned²⁸⁴

●●●●●●●●●●

²⁷⁷ Ne yazık ki baht çerağı işiyle kara görünmektedir. Şarap gamı götürse de baş ağrısı bırakır, ne fayda!

²⁷⁸ Hayır, hayır! Senin Rabb’in hakkı için onlar aralarında ihtilaf ettikleri meselelerde seni hakem kalıp sonra da verdiğin hükümden ötürü içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın sana tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar (Nisâ 65).

²⁷⁹ Sen de insanlar arasında adaletle hükmet (Sâd 26).

²⁸⁰ Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (Zümer 9).

²⁸¹ İlim nasiip edilenlerin derecelerini yükseltsin (Mücâdele 11).

²⁸² Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur (Yûsuf 76).

²⁸³ Hak ve adalatten ayrılmayan ilim adamları da bu gerçeğe şahittirler (Âl-i İmrân 19).

²⁸⁴ Her kaç çatan dilberliği; her ayna tutan da İskenderliği bilmez.

Niçe kâdî vardur ki 'ilmini 'amel-i bâtılna vesîle idüp nefsanî murâd ve dünyevî ğaraż için haĥdan göz yuma. Eĥâvîl-i bâtıla ve ebâtil-i 'âtıla ile ĥuĥûĥ-ı 'ibâdı zâyî' itmek için emvâl-i nâsı ekl itmek sebîline gider. 'İnda'llâh ve 'inde'n-nâs cevâb [C-73a] olmayıcaĥ çok nesneleri cevâb-ı şavâb diyü yazar, itdüĝi 'amel-i saĥîķi ve fi'l-i şeni'î şüret-i haĥda gösterüp niçe bî-ĥaberi haĥ yoldan şadd idüp bâb-ı haĥķı sedd eyler. *Li-ye kültüne emvâlü'n-nâse ve yaşuddüne 'an sebîli'llâhi*²⁸⁵ ĥâşâ fe-ĥâşâ ki bu ĥâlli kuzât ile şol rızâ-yı²⁸⁶ haĥķı rızâ-yı haĥķdan taĥdîm iden kâdîlar berâber ola. *Ve mâ-yestevî'l-a'mâ ve'l-başıru vele'z-zulumâtu vele'n-nüru vele'z-zullü vele'l-harûru*²⁸⁷, heyhât heyhât ĥâzâ 'azbün fûrâtün sâ'ĝun şarâbüĥü ve ĥâzâ milĥun ücâcün²⁸⁸. Bu ma'nâ Ķur'an'da iki âyetle şâbitdür. Biri budur ki: *Ve mine'n-nâsi men ya budu'llâhe 'alâ harfin fe-in aşâbehü ĥayrû't-mâ'enne bihi ve in aşâbethü fitnetü'n-ķalebe 'alâ vechih, ĥasire'd-* [R-29a] *dünyâ ve'l-âĥirete zâlike ĥüve'l-ĥüsrânü'l-mübîn*²⁸⁹. Biri budur ki: *Ve daraba'llâhü meselen racüleyni eĥadühümâ ebkemu lâ-yakdiru 'alâ şey'in ve ĥüve küllî 'alâ mevlâhü eynemâ yüveccihhu lâ-ye'ti bi-ĥayrin hel yestevî ĥüve ve men ye'murü bi'l-'adli ve ĥüve 'alâ şarâtn müstaķim*²⁹⁰, *Meseli'l-ferikayni ke'l-e'mâ ve'lâ şummi ve'l-başîri ve's-semî' hel yesteviyâni meselen efelâ tezekerün*²⁹¹. [C-73b] Ve zümre-i kuzâtdan beyne'n-nâs każâ-yı ĥükümât ve faşl-ı ĥuşümât iden t̥âyifeden [Ş-29b] ĥükm-i bî'l-bâtil idüp şirât-ı müstaķimden ve câdde-i 'adlden 'udül idüp ĥükm idenler haĥķında Haĥ te'âlâ bu âyetlerde buyurduĥları şâmildür ki *ve men lem yahķüm bi-mâ enzela'llâhü fe-ulâ'ıke ĥümü'l-fâsikün*²⁹² ve bir maĥalde *ve men lem yahķüm bi-mâ enzela'llâhü fe-ulâ'ıke ĥümü'l-kâfirün*²⁹³, *ve men lem yahķüm bi-mâ enzela'llâhü fe-ulâ'ıke'z-zâlimün*²⁹⁴ zihî ĥâzâ vü ĥaserât ki nâyib-i Allâh ve ĥâyim-maĥâm-ı rasülü'llâh iken anlar ĥükmiyle ĥükm itmeyüp Haĥ

.....

²⁸⁵ Allah yolundan insanları uzaklaştıranlar gibi olmayın (Enfâl 47).

²⁸⁶ Rızâ-yı -R.

²⁸⁷ Görenle görmeyen, karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz (Fâtür 19-21).

²⁸⁸ Şu tatlı, içimi afiyetli boğazdan kaywerir; o ise tuzlu, acıdır (Fâtür 12).

²⁸⁹ Öyle insanlar vardır ki Allah'a, sırf bir hesaba binâen, imanla küfrün arasında bir yerde ibadet eder. Şayet umduĝu faydayı elde ederse onunla huzur bulup sevinir, eĝer bir sıkıntı ve imtihana maruz kalırsa yüzüstü dönüverir. Dünyayı da ahireti de kaybeder. İşte besbelli olan ĥüsrân budur (Hacc 22).

²⁹⁰ Allah bir de şu temsili getiriyor: İki kişi vardır. Birisi dilsiz, hiçbir şey beceremez, efendisine sadece yük! Ne tarafa gönderse hiçbir işe yaramaz! Şimdi hiç bu zavallı ile hakkı hakikati bilen, adaleti dile getirip gerĥekleştiren, dosdoĝru yol üzere ilerleyen bir insan eşit tutulabilir mi? (Nahl 76).

²⁹¹ Bu iki zümrenin durumu, tıĥķ âmâ ve saĝıra kıyasla, gören ve işiten kimsenin durumu gibidir. Bunların hali hiç eşit olur mu? Artık düşünüp ibret almaz mısın? (Hûd 24).

²⁹² Allah'ın indirĝiyiyle ĥükmetmeyenler fâsıĝın ta kendisidir.

²⁹³ Allah'ın indirĝiyiyle ĥükmetmeyenler kâfirin ta kendisidir.

²⁹⁴ Allah'ın indirĝiyiyle ĥükmetmeyenler zâlimin ta kendisidir.

sübḥānehū ve te‘ālā kendi ‘azameti ile fıskına ve zulmine ve küfrine hüküm itdü-
gi kullardan olup *elā la hetu’llāhi ‘ale’z-zālīmīn*²⁹⁵ mücibince mel‘ūniyyet vaşında
maṭrūd-ı Hāḡ merdūd-ı ebed şeyṭān-ı racīm ‘aleyhū’l-la’ne²⁹⁶ ile müsterek ola.
*Allāhümme innā ne’üzübike min derki’ş-şikā’ ve sū’l-każā ve şemātātū’l-a’dā*²⁹⁷. **Beyt:**

Mef’ülü / Mefā’ilün / Mefā’ilün / Fa’

Hāl-i ‘acebī muḡālif-i māzī şod

Z’īn pīş kücā kesī bedīn rāzī şod

Seg şaḡne vü gāv muḡtesib ḡar nāyib

Ser-kelle-i īn ḡar-gele hem kādī şod²⁹⁸

Ol maḡüle **[C-74a]** kādīlaruñ ‘unvān-ı **[R-29b]** berātları bu vaşfla mu’an-
vendür ki **Nazm:**

Mefā’ilün / Mefā’ilün / Mefā’ilün / Mefā’ilün

Ser-i ḡūn-rīḡten dāred sipihr ü çarḡ-ı gerdāneş

Meger yād āredeş ḡūn-rīzī-i kādī-i devrāneş²⁹⁹

Çi kādī kādī-i k’ez vey ḡudā vü ḡalḡ nā-rāzī

Resīde leşker-i zulm ü rubūde dīn ü īmāneş

Şarāb ez māl-i mescid ḡurde kādī-i Müselmānān

Kūnūn mī-bāyed ez dil-hā-yı sūzān murḡ-ı büryāneş³⁰⁰

ḡasūdī vü ‘alemdārī vü cehlī vü sitem-kārī

Çi bed-baḡtī ki inhā āyetī būd-est der şāneş³⁰¹

Çi ḡüccethā-yı nā-ḡaḡ nāme-i a’māl’ş şod bāḡl

Kesī k’ūrā çenīn ḡüccet buved īn-est bürḡāneş³⁰² **[Ş-30a]**

●●●●●●●●●●

²⁹⁵ *Allah’ın lâneti zâlimin üzerine deġil midir?*

²⁹⁶ *Allah ona lanet etsin.*

²⁹⁷ *Ey Allah’ım kötü insanların işlerinden, kötülöklere bulaşmaktan ve düşmanın alayına maruz kalmaktan sana sığınırım.*

²⁹⁸ *Zaman çok acayip bir hal aldı. Eskiden böyle şeyler nasıl olabildi? Köpek bekçi, öküz zabıta, eşek nayip, bunların başı olan hergele de kadı oldu.*

²⁹⁹ *Yine felek kan akıtma düşüncesindedir. Yoksa yine eski kaduların kan dökücülüġünü mü hatırladı acaba?*

³⁰⁰ *Hangi kadı? Allah’ın ve halkın razı olmadığı, zulüm ordusu dinini ve imanını çalmış olan kadı. Cami malıyla şarap içip şimdi de yanmış gönüllerden meze olarak kendine büryan isteyen, Müslümanlar kadısı!*

³⁰¹ *Nasıl bir bedbahıtlıktır ki kaskançlık, cehalet ve zulüm gibi şeyler onun şanını gösteren delillerdi.*

³⁰² *Haksız delillerden dolayı amel defteri batıl oldu. Böyle sahte delil sunanın defteri de böyle olur zaten.*

Me-ters ez tımçturağ-ı çâr-tâğ-ı hâne-i zâlim
Ki ez dūd-ı dil-i dervīş üftād-est eyvāneş³⁰³

Nedārem hadd-i kāfir güften ān gāret-ger-i dīn rā
Müselmān nīst bārī her ki mī-gūyed Müselmāneş³⁰⁴

Ve her da'vā vü huşūmete mürāfa'aya gelen erbāb-ı hācāt öñine geldüklerinde selām yirine bu rubā'īyi okurlar ki **Rubā'ī**:

*Tekalledeti'l-kazā' bi-ğayrı hāğkın
Ve kādī el-cevri fi'l-ahkāmī feyzān*

*Zübihat bi-ğayrı sikkīni ve innā
Le-nercū ez-zebħa bi's-sikkīni eyzan³⁰⁵*

Cehl ü hamākatlerinden hükm-i şer'ide murād-ı müctehide ve [C-74b] kelimāt-ı mü'ellife ve mefhūm-ı kitāba vāşil olmaduklarından *fe's'elū ehle'z-zikri in küntüm lā ta'lemūn*³⁰⁶, ya'nī bilmezseñüz ehl-i 'ilmden su'al eyleñ ve ehline mürāca'at eyleñ mazmūniyla 'amel eyleñ. **Mısrā'**:

Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün

Sen iz'an eylemezseñ bārī bir aşlın bilenden şor

Rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* “*Er-rahmānu 'alleme'l-Kur'an*³⁰⁷” [R-30a] ta'zīmine mā-şadağ iken Cebra'yīl *'aleyhi's-selām* yılda bir kerre Kur'an'ı 'arz iderdi. Müteveffā oldukları yıl iki kerre 'arz eylediler ve umūrda ve *şavirhūm fi'l-emri*³⁰⁸ emrine imtişāl idüp aşhāb-ı kirāmla meşveret buyururlardı. Ke-zālik Şiddīğ-i Ekber zemān-ı hilāfetinde sayir aşhābla meşveret iderlerdi. Hāzret-i Fārūğ hod niçe ferāyiz mes'elesinde hükm itdüğinden şoñra Zeyd bin Sābit'ün kendine muhālif re'yin işidüp evine varup bilüp yine gelüp minbere çıkup kendü re'yinden rücū' itmışdür ve bir def'a bir gebe 'avrete hadd urmağ kaşd eyledükde Mu'āz bin Cebel hāzır bulnup “Yā emīre'l-mü'minīn, sen bu 'avrete emīr iseñ [Ş-30b] karnındağına emīr degülsin.” didi. [C-75a] Hāzret-i 'Ömer, Mu'āz söziyle hadden ferāğat eyledi.

.....

³⁰³ Zālīmın evinin ihtışamından korkma. Çünkü dervişin gönliñün āhundan her şeyi yerle bir olabilir.

³⁰⁴ O dīn çapulusuna kāfir demeye bile dīlim varmıyor. Sadece şunu diyebilirim: Ona Müslüman diyen, Müslüman değildir.

³⁰⁵ Kadı haksız yere hüküm verdi. Bu hükümde hata etti. Böyle yaparak sanki bir hayvanı bıçaksız boğazlamış oldu. (Murdar olmaması için) biz o hayvanın tekrar bıçakla kesilmesini istiyoruz.

³⁰⁶ Şayet bilmiyorsanız bunu bilenlere sorunuz. (Nahl 43; Enbiyā 7).

³⁰⁷ O Rahman, Kur'an'ı öğretti (Rahmān 1-2).

³⁰⁸ Onlarla müşavere et (Al-i İmrān 159).

Ke-zâlik ‘Osmân *radhya’llâhü ‘anh* zemânında bir ‘avret ere varup altı ayda oğlan toğurup Hâzret-i ‘Osmân “Zinâ itdün.” diyü ‘avrete hâdd urmak kaçd eyledi. Hâzret-i ‘Alî hâzır bulunup “Hâk te‘âlâ Kır‘ân’da “*Ve hamlehü ve fişâlehü sülâsüne şehran*³⁰⁹” diyü buyurdu. Ya‘nî veledün hamli ve anasından ayrılması otuz aydur dimek olur ve bir âyetde dağı *ve’l-vâlidâtü yurzi’na evlâdehünne hawleyni kâmileyni*³¹⁰ buyurmuşdur. Ya‘nî analar evlâdların iki yıl emzürürler dimek olur. Otuz ayuñ iki yılı ki yigirmi dört ay olur, emzürmek hissesi düşer, haml hissesine altı ay **[R-30b]** kalur. Altı ayda oğlan toğmak câyiz olur.” didi. Hâzret-i ‘Osmân kabül idüp “*Lev lâ ‘Alıyyün le-heleke ‘Osmân*³¹¹” buyurdu. Sâyr aşhâb dağı böyle ideler. Hattâ Ebü Mûsâ-i Eş‘arî zemânında bir mes‘ele istiftâ eyleseler ‘Abdu’llâh bin Mes‘ud’ı gösterüp “Ol bunda iken benden nesne şormañ.” dir idi. Ke-zâlik e‘imme-i müctehidinden niçesi bir kavle zâhib olduklarından soñra yine rücu‘ itmişlerdür **[C-75b]** ve İmâm-ı A‘zam *radhya’llâhü ‘anh a‘zam-ı e‘imme* iken niçe huşuşda kendi kavinden rücu‘ idüp şakirdleri olan İmâm-ı Ebü Yusufla İmâm-ı Muhammed kavllerine tâbi‘ olmuşdur.

Ve bi’l-cümle bir yirde *el-hakki ehakku in yüttebe’a*³¹²dür. Hâk te‘âlâ buyurur ki: “*İnna’llâhe lâ-yestahyri*³¹³” *Ani’l-hakki*³¹⁴ hâkda hayâ vü havf u haşyet olmamak gerekdür ve ‘ulemâya dağı vâcib olur ki *tehallakü bi-ahlakı’llâh*³¹⁵ emriyle me’mur olup anlar dağı hâk sözi söylemekden istihyâ itmeyeler. Zîrâ âyet-i kerîmede vâkı‘ olmuşdur ki *le-kad ersalnâ rusülenâ bi’l-beyyinâti* **[Ş-31a]** *ve enzelnâ ma‘ahümül’l-kitâbe ve’l-mûzâne bi’l-hakki li-yekume’n-nâsü bi’l-kıstı ve li-ya’lema’llâhü men yenşurühü ve rusülühü bi’l-ğaybi*³¹⁶, ya‘nî biz peygamberler gönderdik mu‘cizat-ı bâhire ile ve dağı anlarla kitâb inzâl eyledük. Dağı şer‘ indirdük halk kıst üzre kıyım olmağıçün, dağı Allâhü te‘âlâyı bilmek için ki kendüye ve rusüline kim yardım ider, şer‘ine takviyyet³¹⁷ ider. Bu âyetüñ mefhümü cümle

●●●●●●●●●●

³⁰⁹ Çocuğın anne karında taşınması ve süttten kesilmesi otuz ay sürer (Ahkaf 15).

³¹⁰ Anneler çocuklarını iki tam yıl emzürsünler (Bakara 233).

³¹¹ Alî olmasa Osman helâk olurdu.

³¹² Gerçeğe ancak Allah hidayet eder (Yûnus 35).

³¹³ Allah gerçeği açıklamak için (Bakara 26).

³¹⁴ Hak konusunda.

³¹⁵ Allah’ın ahlakıyla ahlaklanm.

³¹⁶ Şu kesindir ki biz rasüllerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti gerçekleştirmeleri için, rasüllerle beraber kitap ve adalet terazisi indirdik. Mahiyetinde büyük bir kuvvet ve insanlara bir çok fayda bulunan demiri de kullanmaları ve Allah’ı görmedikleri halde O’nun dinini ve peygamberini, kimlerin bu kuvvet ile destekleyeceğini bilip ortaya çıkarmak için büyük bir nimet olarak indirdik (Hadîd 25).

³¹⁷ Takviyyet] -R.

ümmet-i ecānibe **[R-31a]** şāmıldür. ‘Umūmen ümmet-i Muhammedī huşūsan içlerinde olan ehl-i kabz u bast ve erbāb-ı hall ü ‘aḳdı izhār-ı ḥaḳḳa ve nuşret-i şer‘e terḡib **[C-76a]** vardır. Maḥşūsan ‘ulemā ḥaḳḳında bu āyet nāzıldür ki: “*İnne’l-lezīne yektümüne mā-enzelnā mine’l-beyyināti ve’l-hūdā min ba’di mā-beyyināhū li’n-nāsi fi’l-kitābi. Ūlā ūke yel’anühümü’llāhū ve yel’anühümü’l-lā’imūn*³¹⁸”, ya’nī şunlar ki biz ḳullarumuza indürdügümüz beyyināt u şerāyī’ aḥḳām-ı hūdādan ketm iderler kim biz anı kitābda beyān itdügümüzden şoñra onlara Allāh la’net ider. Daḫı ins ü cinden la’net idiciler la’net iderler. Ma’lūm oldu ki cümle-i ‘ulemā huşūsan ehl-i ḥükm olan ḳuzāt kitābu’llāhda olan aḥḳām-ı şerāyī’ olduḡı üzre ḥaḳḳa bildürmek gerek imiş. Kimesne rızāsıçün ḥaḳdan ‘udül eylemek gerekmez imiş. Yoksa Allāh’uñ ve melāyike ve ins ü cinnüñ la’netine mazhar olur imiş. Egerçi zāhiren rızāsına tābī’ olduḡı aşḫāb-ı devlet ol ḳāḏī hevāsına tābī’ olup rızāsına tābī’ olduḡından ḥazz ider. Ammā ‘ālem-i inşāfdan nazar idüp ḥaḳdan ‘udül itdügünden şoñra bi’z-zarūret derūndan istikrāh ider ve la’net daḫı ider. Cümle la’net idenlerüñ biri daḫı ol olur. Aşḫāb-ı ḥikmet **[C-76b]** bunı şol kimesneye teşbīh iderler ki bir kimesne muḳtezā-yı şehvetle **[Ş-31b]** bir ‘avret yā bir oḡlandan şöḫbet ḫaleb idüp ol daḫı rāzī olsa gerçi şehvet maḥalinde hevāsına tābī’ olduḡından nefsi ḥazz **[R-31b]** ider, ammā şehvetinüñ sevretü kesr olduḡdan şoñra, ‘aḳlı ve sırrı ve rūḫı maḡlūbiyyet-i şehvetden ḫalāş olduḡdan şoñra³¹⁹ “Bu ḥüsnle bu kimesne yazıḳ yā ḳaḫbe veyā ḫiz imiş” diyü bi-iḫtiyār nefret ü la’net ḳılır. *Men ḫalebe saḫata’llāhū fi rızā’i’n-nāsi saḫata’llāhū ‘aleyhi ve eşḫatahu ‘aleyhi’n-nāsi ve men ḫalebe rızā’u’llāhi radiya’llāhū ‘anh ve arza’n-nāse ‘anhū*³²⁰ ḥadīş-i şerīfi bu ma’nāya delīl-i vāzıḫ olur. Ammā Ḥaḳḳ’ı bilüp Ḥaḳḳ’a ittibā’la merzūḳ olan kimesne ‘ulemā-yı muḳşıfūnden olur imiş. Rasūlu’llāhdan me’sūr olan ed’iyedendür ki *Allāhümme erine’l-ḥaḳḳa ḥaḳḳan ve’rzuḳnā ittebā’ehu ve erine’l-bāḫtle bātlen ve’rzuḳnā icinābehū*³²¹. Zemāne ḳāḏılarınuñ ba’zı ki ‘ilmden ve fehmden ‘arīlerdür, ne ‘ilmleri vardır ki ‘amel ideler, ne bilenlerden şorarlar ki öğreneler, *ulā ūke ke’l-en ‘ami bel ḥüm eḏallū*³²² ve ba’zı āḫer daḫı egerçi ‘ilmleri vardır bilürler, **[C-77a]** ammā bildüḡi ile ‘amel itmezler, aḡrāz-ı fāsideden

•••••

³¹⁸ İnsanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra, indirmiş olduğumuz âşikâr delilleri ve hidayeti gizleyenler var ya, işte onlara Allah lanet ettiği gibi, lanet edebilecek herkes de lanet eder (Bakara 159).

³¹⁹ ‘Aḳlı ve sırrı ve rūḫı maḡlūbiyyet-i şehvetden ḫalāş olduḡdan şoñra] -R.

³²⁰ İnsanların rızası için Allah’ı kızdırana Allah da kızar, insanları da kızdırır. Ama kim Allah’ı memnun etmek için şabalarsa, ondan Allah da memnun olur, insanlar da memnun olur.

³²¹ Ey Allah’ım, hakkı hak olarak görmeyi ve ona uymayı bize nasip et. Batıl da batıl olarak görmeyi ve ondan ictinab etmeyi bize nasip et.

³²² Hasılı onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da şaşkandurlar (A’raf 179).

biri ile haqdan göz yumarlar, bāṭıla uyarlar. Ol ‘ilmden anlara ne fāyide *ke-meseli’l-ḥumārī yahmilü esfādrā*³²³. *Ke-ennehüm ḥumrun müstenfirat, ferret min ḳasveret*³²⁴. Yāḥūd ‘aklların ve dīnlerin aqçaya ve filoriye şatarlar. Şoñra ḥaṭāların yüzlerine ursañ “Aqlumuz uğurladılar” dirler. Yāḥūd “Sen bönsün. Aḥvāl-i ‘ālemi bilmezsin. Ekābirüñ rızāsı böyledür” dirler. Bu cümle daḥı iki nev‘dür. Bir nev‘i baş açup meydāna girüp **Ḳıṭ‘a**:

Fā‘ilātün / Fā‘ilātün / Fā‘ilün

Ḳāḍī ger manşib-ı bī-dīnī est

Kāfirem ger cümle rā server ni’yem³²⁵ [R-32a] [Ş-32a]

V’er sezāvar-ı kesān-ı cāhilīst

Hem der-ū ez ḥiç-kes kem-ter ni’yem³²⁶

dirler. Bu maḳūle eşḥāsuñ işlāḥına kimesne ḳādir degüldür. **Li-muḥarririhī**:

Fe‘ilātün / Mefā‘ilün / Fe‘ilün

Kişide olmayınca fıtrat-ı pāk

Terbiyet eylemez eşer dirler

Terbiyet kılsa niçe yıl ḥurşid

Seng-i ḥārāyı idemez gevher

Yunsa şābūn-ı mihr ile zengī

Yüz ağardılmaz anda itmez eşer

Gitmez imiş merāret-i zātu

Şekeristānda bitse ḥanzel eger

Şeb-i tār içre yansa ger biñ şem‘

Zāt-ı leyle irer mi lem‘a vü fer

Baḥr-ı şūra virür mi ḥiç taęyir

Bunca enhār-ı hem çü şehd ü [C-77b] şeker

Leb-i efīde ḳatre-i nisān

Zehr olur anı şanma ola güher

●●●●●●●●

³²³ *Tıpkı cilllerle kitap taşıyan merkebe benzer (Cum‘a 5).*

³²⁴ *Aslanlardan kaçır gibi, ürküp kaçır yaban eşeği gibi kaçırıyorlar (Müddessir 50-51).*

³²⁵ *Kadılık dīnsizlik makamıysa, ben kadıların tamamının baş tacı değilsem kāfir olayım!*

³²⁶ *Veğa kadılık cahilerin hakettiği bir mesleke, bu durumda da kimseden bir ekşiğim yoktur.*

Cümle zāyî' olur bu sa'y u emek

Fıtnat u fıtrati olur azher

Nefî itmez bunuñ aña te'sîr

Buña anuñ civârı eyler eğer

Şey' bulur inkişâf zıddı ile

Cehl ile 'ilm ü 'ayb birle hüner

Büy-ı bed zâhir ide kâzürât

Dem ura çün nesîm-i vaqt-i seher

N'eylesün 'Aşıkâ mürebbî aña

Çünkü dâver durur degül dâder

Bir nevî dağı mücerred müzevvecesüz adımın atmayup³²⁷ sağalın kabardup iri nigendeli kaftanlar geyüp ca'l ile âvâzın ince idüp ve za'îf idüp şüret-i riâyla ekâbiri aldamağ kaşd idüp *tağyirü's-şekli li-ecli'l-ekl*³²⁸ iderler. Egerçi dülbendleri kabâ [Ş-32b] ve sağalları kabadur, ammâ ser-i mü istikâmetden ve 'adâlet ü şadâkatden [R-32b] behreleri yokdur. Sağalları mücerred tûb-ı ta'n ve seng-i siteme metersdür zan iderler. Bilmezler ki halk-ı 'âlem mü-şikâf u 'âriflerdür. Bunlaruñ kıl ü kâline müte'allik umürda kılı kırk yararlar vâkıflardur. **Şîr:**

Leyse bi-tülü'l-lıhye yestecibüne'l-kazâ

*Lev kâne hâzâ kezâ fe'ltebese 'adliü rızâ*³²⁹

Ve añlamazlar ki ca'lî cübbe vü destâr, cibillî vaqâhat ü kabâhatlerin setr itmez, [C-78a] 'âriyeti vaz' u vağâr ile âdem âdem olmaz. **Beyt:**

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

Düzd düzd-est eger câme-i kâdî dâred

Hem çü İblîs hemân tînet-i mâzî dâred³³⁰

Temâşâ bundadur ki ittifâk-ı müfessirîn ü sâyir 'ulemâ bunuñ üzerinedür ki enbiyâ-yı 'amme hüsn-i şüret ve hüsn-i şavtla mevşûflardur. Ekmel-i kemâlât-i halkî vü hulķî anlarda mevcüddur. Rasûlu'llâh hod cümleden ecmel ve her vaşfdâ ekmeldür. İmâm-ı Kâdî 'Iyâz ve sâyir şemâyil-i nebî cem' iden müver-

●●●●●●●●

³²⁷ Adımın atmayup] edeb itmeyüp R.

³²⁸ Kılık değiştirmekteki kasıt yemek içindir.

³²⁹ Hüküm sakalın uzunluğuna bağlı olsaydı adalet ve rıza buna göre şekil değiştirirdi.

³³⁰ Kadı elbisesi giyise de hürsüz hürsüzdür, şeytanın eski alışkanlığından vaz geçmediği gibi.

rihler ittifâkla rasûlu'llâh keşşü'l-lihyedür, tavîlü'l-lihye ve keşîfü'l-lihye degül-
dür. Ke-zâlik rasûlu'llâh ki leyle-i Mî'râc'da olan veķâyî'i naql buyurduķların
Kütüb-i Sitte aşhâbı ki cem' itmişlerdür ve ol gice her semâda enbiyânun
ba'zıyla mülâķâtların rivâyet itdüklerin naql itmişlerdür ve hilye vü şemâyil-
lerin vaşf eylemişlerdür, hiç birisin tavîlü'l-lihyelikle beyân³³¹ itmemişlerdür.
Ammâ kütüb-i muhâzarâtda tül-i lihye 'alâmet-i humķ ve vaşf-ı kabîh olduķı
meşûr u muşarrahdur. **Şîr:**

Helūfehü yahmiluhā mā'ık
Maklūbu [R-33a] Hārūn ehā lāyık³³²

Bejt:

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün
Tül-i lihye 'alâmet-i humķ-est [Ş-33a]
Ger buved ü ez ân-ı 'allâme³³³

Egerçi zenbâzlık 'aleminde ve maħbüb-dostlık deminde anlar [C-78b] bun-
larun saķallarından utanup râm olurlar, bunlar daķı “Saķalumuz seyrekdür,
sözümüz geçmez” dimeyüp zevķ idüp vâşıl-ı merâm olur, ammâ 'ârifler saķal-
larına gülüp halka gülünc olurlar. Kimi tülek ve kimi gürenc olurlar. Bî-çâre
Köse 'Aşık gerçi saķalı uzunlarun ayaķı tozı geçer, ammâ ne ekâbir ve ne
meħâbib yanında sözi geçer. **Li-muħarririhî:**

Fe'ilâtün / Mefâ'ilün / Fe'ilün.tuba.gov.tr
Gerçi 'Aşık talebde zeyrekdür
Sözi geçmez saķalı seyrekdür

Bu maķüle kâğîlara daķı lāyık budur ki ne ekâbir mu'ın ü zahîr ola ki Hâķ
te'alânun ve'z-zâlimüne mâlehüm min veliyyin ve lâ naşîr³³⁴ buyurduķına ittibâ' ola
ve ne sâyir halk ol maķüle 'ilmde bizâ'a-i müzcâtı ve 'amelde ķillet-i mübâlâtı
olan sâyir kâğîlarun hükmi saķîf-i bâtil ve re'y-i saķim-i 'atılma râzî olsa ez-
zarîr izâ ķâde'-z-zarîr vâķı'an ma'a fi'l-bi'r³³⁵, ya'nî **Şîr:**

331 Beyân] vaşf R.

332 Uzun sakalı ahmak olan taşır. Harun'un kalbi layığına göre değişir.

333 Bir âlimin olsa bile, uzun sakal ahmaklık işaretidir.

334 Zâlimlerin ise ne koruyucuları, ne de yardımcıları vardır (Şarâ 8).

335 Kôr köre kılavuzluk ederse ikisi de kuyuya düşer.

*İzā iltekā fī hadbin vāhid
Seb ūne aʿmā bi-makādīr
Ve şayyiru ve ebʿazuhum kāʾiden
Fe-küllühum yeskuṭu fiʿl-biʿr*

Terceme li-muḥarririhī:

Mefāʿilün / Mefāʿilün / Feʿülün

Dizilse niçe kör bir iple farzā
Yeden anları aʿmā olsa ammā

Ꞑuyuya cümle bir yirden düşerler
Temāşā itmege eller üşerler

Ammā anlar evc-i aʿlāya çıksalar *men taşaddara ḳable avānihi* [C-79a] *fe-ḳad taʿar-raza lehwānihi*³³⁶ mücibince zevāli kemāline ḳarşu gelür. *El-cāhilü yeğūru yeğūru şümme yeğūr*³³⁷ muḳtezāsınca [R-33b] Şüreyyāʾya vāşıl olsa yine şerāya nāzil olur. Ke-zālik zāhiren ekābir nazarıyla manzūr [Ş-33b] ve saʿyları meşkūr olur, ammā be-her-ḫāl *el-ḫaḳku yaʿlū ve lā-yuʿlā*³³⁸ dur. Dem olur ki ḫaḳīḳat-i ḫāl-leri ve sūʾ-i bālleri nümāyān olur. Ol maḳūlenüñ daḫı teḳaddüminden ehl-i dil dil-gīr ve aşḫāb-ı ḡayret ʿibret-pezīr olmaz. **Ḳıṭʿa:**

Mefāʿilün / Feʿilātün / Mefāʿilün / Feʿilün

ʿAceb mi meyl ider ise edāniye dūnyā

Ki şerʿde zene vācib ki küfv ola şevher

Züḫāl gibi yiri şadr-ı semāda her naḫsuñ

Hilāl gibi ahālīye şaff-ı naʿl maḳar

Ꞑo cāhile ululanmaḡı ḳadri çün artmaz

Ḫacimde olsa şadef-pāre lüʿlüʾden ekber

Olur mı devlet ile ehl-i ḳadr her nā-cins

Bahār ile ola mı şāḫ-ı ḫuşk bār-āver

Cibilletinde ki olmaya süflenüñ devlet

Döner sege kʾola boynında tavḳ-ı pür-gevher

●●●●●●●●

³³⁶ Halkan seçmesinden önce liderliğini ilan eden kişi basilliğini ifade etmiş olur.

³³⁷ Cāhil battıkça batar, sonra tekrar batar.

³³⁸ Hak yücedir, yüceltmeye gerek duymaz.

Olur mı hîç dil-i sâdeyle bir derûn-ı tehî
Miyân-ı nâzûke beñzer mi renc ile lâğar

Rasûl didi ki: *Câhil yeğûru sümme yeğûr*³³⁹
Hâbâb gibi denî çarha çıksa yine iner

Ve *mehmâ emkün*³⁴⁰ iltifât-ı vüzerâ ve terbiyet-i vükelâ kuẓât içinde ahâlîye ve vülât arasında diyânet [C-79b] ü ‘adâletde e‘âlîye gerekdür. Himmet semend-i sa‘ya tâziyâne ve sâyrirlerün ‘adl ü şadâkate meyline bahânedür ve *el-ħandü li’llâh* ki eyüler daħı her vechle bulunmağ müyesserdür. Belki mülâzemetle çapularında der-be-derdür ve muşdâğ-ı haber-i hayru’l-beşerdür ki *lâ tezâlî ĩyâfetiñ min ümmetî zâhirîne ‘ale’l-ħağğı lâ yazurruħüm men ĩzâzelehum ĩattâ ye ĩye emru’llâhî*³⁴¹ ve hem ke-zâlık bu ĩyâfeyi arayup bulup ri‘âyet idicek hem Allâh’uñ emriyle emâneti ehline edâ itmiş olur, hem rasûl çavliyle Allâh’a ve rasûle ve cemâ‘at-i Müslimîne ĩyânetden [Ş-34a] intihâ itmiş olur. *İnna’l-lâhe ĩbâden emcâden ce‘aleħumu’llâhu li-münâfi‘i’n-nâsi bi-‘ayni’l-‘ibâd fı ĩavâyciħim ulâ ĩke ĩümü’l-‘âminüne min ‘ikâbi’llâhî yevme’l-‘kıyâmeti*³⁴² beşâretine mazhar olup dünyâların ta‘mîr idüp ‘arz-ı vezâreti ri‘âyetle nâm-ı nigû taħşîl idüp hem işlâh-ı ‘âlem idüp şevâb-ı ‘azîm kesb idüp âĩiretleri emrin tekmiñ ider. **Beýt li-muħarririħi:**

Fe‘ilâtün / Mefâ‘ilün / Fe‘ilün

Şân-ı şer‘-i şerîfe lâyığ mı

Gayret-i dîne yâ muvâfiğ mı

Çavm-i cühhâl ü zümre-i erzâl

İltizâm ide şer‘i çün ‘ummâl

Çâğîlık manşıb-ı mükerrem idi

Çâğîlar cümle ehl-i [C-80a] âdem idi³⁴³

Pür iken dehr içi efâzıldan

Şimdi olmaz ĩalâş erâzilden

●●●●●●●●●●

³³⁹ *Câhil battıkça batar.*

³⁴⁰ *İmkân dâhilinde.*

³⁴¹ *Ümmetinden ĩak üzere olan bir grup olur ki Allâh’ın emri gelene kadar ĩilecilerin ĩilesi onlara zarar vermez.*

³⁴² *Allâh’ın övülmüş kulları vardır. Onlar insanların menfaatleri için insanların gözü önünde çalışırlar. Onlar kıyâmet gününde Allâh’ın azabından emin olunacak kimselerdir.*

³⁴³ İdi] dür C Ş.

Faşl: Bu dağı ma'lûm olmak gerekdür ki kuvvet ü emânet ikisi bir kimesnede cem' olmak az vâkı' olur. Bu sebebden 'Ömer bin el-Hattâb buyurmuşlardur ki: “*Allâhümme ileyke eşkü cilde'l-fâciru ve 'aczi's-sikati*”, ya'nî yâ Rab saña şikâyet iderem fâcirün kuvvetinden ve şikanuñ 'acizinden. Zîrâ kavî olan ekşer fâcir ve emîn olan ekşer za'îf ü 'âciz olağan olur. Pes lâzım budur ki bir emre tâliblerden birisi emânet [R-34b] cihetinden a'zam ve biri kuvvet cihetinde a'zam olsa, ol emre kağısı enfa' ve kağısınuñ zararı eķall ise ol ihtiyâr olına. Meşelâ harb emâretine za'îf şâlih-i³⁴⁴ emînden kavî fâcir-i şücâ' terciħ olına. Hattâ İmâm Ahmed'den su'âl olunmuşdur ki: “İki bölük 'asker olsa, birinüñ emîri fâcir-i kavî ve birinüñ emîri şâlih-i za'îf olsa, kağısıyla gâzâ [Ş-34b] olunmak gerekdür?” Fetvâyı virmişdür ki: “Kavî fâcirün fücürü zararı kendüye ve kuvvetinüñ nefi Müsliminedür, ammâ za'îf şâlihün şalâhınuñ nefi nefsine ve za'finuñ zararı Müsliminedür.” [C-80b] Lâ-cerem kavî fâcir ile gâzâ efdaldür ve rasûlu'llâh *salla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*İnna'llâhe yu'eyyidü hâzâ'd-dîne bi'r-racülü'l-fâcir*”³⁴⁵, fâcir olmasa da lâkin emâret-i harbe evlâ olsa dîn emrinde eşlah olandan ol evlâdur. Zîrâ rasûlu'llâh *salla'llâhü 'aleyhi ve sellem* Hâlid bin el-Velîd'i İslâm'a geldüğü günden dâyimâ ser-'asker eylerdi. Ma'a-hâzâ ki ba'zî zemânda ba'zî ahvâline inkâr iderdi. Hattâ Benî Huzeyme'ye irsâl eyledükde Hâlid nev'î şübhe ile kendülerin katl ve mâllerin ahz eyledi. Hâlid ile olan aşhâbdan ba'zî bu vaz'a inkâr idüp rasûlu'llâha i'lam eylediler. Rasûl ol kavmün mâllerin yine kendülere virüp ellerin göge kaldurup “*Allâhümme innî ebrâ'u ileyke mimmâ fa'ale Hâlid*”³⁴⁶ [R-35a] diyüp Hâlid'ün fi'linden teberrâ 'arz itdiler. Yine bu cümle ile ceys üzre emîr eylemekden hâlî olmazlar idi bâb-ı emâret-i harbde gâyrıdan eşlah olduğı cihetden ve itdüğü fi'l nev'î te'vîlle şalâha kâbil olduğı hayşiyetden. Ammâ bā-vücūd ki Ebū Zer Ğıfārî emânetde ve şadakada andan eşlah idi ve rasûl anuñ hakkında “*Mā azallet el-hadrâ' ve lā eķalletü el-ğubrâ' eşdaķa lehcetü Ebū Zer*”³⁴⁷ buyurmuş iken za'fina işâret ve za'îf olana emârete [C-81a] 'adem-i ehliyyet fehmi olup “*Yâ Ebā Zer innî erâķe za'feyn ve innî eķabbü leke mā eķabbü li-nefsî lā te'murenne 'alā işneyn* [Ş-35a] ve lā tevellîne mâle yetim”³⁴⁸ diyü buyurmuşdur. Ammâ bir şahşdan eşlahlar var iken

344 Şâlih-i] fâcir-i C, R.

345 *Allah, günahkar kişinin eliyle bile dinini teyit eder.*

346 *Allah'ım Halit'in yaptığından sana sığınırım.*

347 *Yeşillığe gölge çöktüğünde ve tozlar kesildiğinde Ebu Zer'in sözünün doğru manası ortaya çıkar.*

348 *Ey Ebū Zer, seni çayıf görüyorum. Kendim için istediğim ve sevdiğim şeyi senin için de istiyorum. İki kişiye bile emir olma ve yetimin malının da velisi olma.*

bir cihete rāciha ve maşlahat-ı nāciha ecli için eşlahları koyup ol şahşı emīr naşb eylemege ruḥṣat-ı şer'iyye ve sünnet-i nebeviyye vardur. Nitekim rasūl *'aleyhi's-selām* 'Amr bin 'Aş'ı akāribine isti'tāf için kendüden eşlahlar üzerine emīr kıldı ve Usāme ibni Zeyd'i babasnuñ şārın, ya'nī kanın taleb itmek için kendüden eşlahlar üzerine emīr kıldı. Ke-zālik Ebū Bekr-i Şiddīk *radıya'llāhü 'anh* ehl-i riddetde ve fetḥ-i 'Irāk u Şām'da³⁴⁹ Hālid bin Velīd'i emīr naşb eyledi. Bā-vücūd ki "Andan ba'zı hefevāt bilmege meyl-i hevā vü şehvet şādr olurdu" dirler idi. Anuñçün anı ihtiyār iderler idi ki anı emīr eylemekde olan nef-i 'ām kendi nefsinde olan müfside-i [R-35b] hāşşeye gālib idüğü ma'lūm ve emr-i emāretde anuñ maḳāmına kāyim olur kimesne ma'dūm idi. Bir sebep imāmuñ yāhud mütevellā-yı kebīrūñ hulķı leyyine māyil olsa, nāyibinūñ hulķı şiddete māyil gerek ve anuñ hulķı şiddete māyil olsa, [C-81b] nāyibinūñ hulķı leyyine māyil gerek ki kemāl-i itidāl bula ve nizām-ı memleketde māni'-i ihtilāl ola.

Ve hāzā Ebū Bekr-i Şiddīk *radıya'llāhü 'anh* Hālid bin Velīd'i istinābe iderdi ve Hāzret-i Fārūk *radıya'llāhü 'anh* Ebū 'Ubeyde'yi cerrāhı istiḥlāf iderdi. Zīrā Şiddīk ile Ebū 'Ubeyde leyyinü'l-cānibü beyne'n-nās idi ve Fārūk ile Hālid şāhib-i şiddet ü ye's idi. Lā-cerem emrleri mu'tedil ve zemānlarında re'āyānuñ feşād-ı hālleri şalāha müteḥavvil oldı ve kendüler bunuñla mu'tedilü'l-emr olan rasūle ḫalīfe oldılar ki rasūlü'llāh: "İnnā nebıyyi'r-raḫıme ve nebıyyü'l-melḫame ve innā'z-zaḫūke'l-ḫitāb³⁵⁰" buyurdılar ve ümmeti daḫı [Ş-35b] ber-mücbib-i fermüde-i naşs-ı Kur'an ümmete vāsiḫdur ki ḫaḳlarında "Eşiddā'ü 'ale'l-küffāri ruḫamā'ü beynehum terāḫum rukke'an sücceden³⁵¹" buyrulmuşdur ve bir yirde daḫı "Ezilletin 'ala'l-mü'minīne e'zzetin 'ale'l-kāfirin³⁵²" buyrulmuşdur. Bu ecildendür ki rasūlü'llāh zemānında ki Şiddīk leyyine ve Fārūk şiddete nisbet olunurdu, emr-i ḫilāfetde ḫilāfi zuḫūr idüp ehl-i riddetüñ ḳatı huşuşında Şiddīk'ün şeca'atı Fārūk'dan ve sāyir aşḫābuñ şeca'atinden ziyāde idüğü şudür itdi. [C-82a] [R-36a]

Faşl: Ammā emānete ihtiyāc velāyetde eşedd olsa, farzan ḫıfz gibi ol vaḳt ḳavīden taḳdīm ü terciḫ olunur, ammā ikisi bile lāzım olsa, taḫşil-i maḫşülāt-ı a'māl gibi ol vaḳt şedīd ü ḳavī naşb olunmaḫ gerekdür ki şiddetle a'mālden emvāl-i istiḫrāc eyleye ve ḫıbret-i emānetle ḫıfz eyleye, ammā mañşib-ı ḳazāya

349 Ke-zālik Ebū Bekr-i Şiddīk *radıya'llāhü 'anh* ehl-i riddetde ve fetḥ-i 'Irāk u Şām'da -R.

350 Muhakkak ki ben rahmet ve savaş peygamberiyim. Biz hem savaşırız, hem güleriz.

351 Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. Sen onları rüku ederken, secde ederken, Allah'tan lutf ve ırza ararken görürsün (Fetih 29).

352 Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar (Mâ'ide 54).

tâlib, müte'addid olsa, a'lem ü evra' u ekfâ olan taqđim olunur. Birisi a'lem ve biri evra' olsa, hükmi zâhir olup hevâya ittibâ' ihtimâli olur, umürda evra' ihtiyâr olunur. Hükmi zâhir olup hevâya iştibâh olan umürda a'lem ihtiyâr olunur. Hadîs-i şerîfde vârid olmuştur ki: *"İnna'llâhe yuhibbu'l-başîrû'n-nâkid inde vürûdu's-sübhât ve yuhibbu'l-'akli'l-kâmil inde hulûlü's-shevât"*³⁵³.” Ve ekfâ olan evra' u a'lem üzerine taqđim olunur. Kaçan kâđînuñ meziyyet-i 'ilm ü ver'e ihtiyâcdan kuvvet ü i'ânete ihtiyâci ekşer ü ziyâde-ter olsa, zîrâ muṭlaqâ kâđî 'âlim ü 'âdil ü kâdir olmağa muṭtâcdur. Belki vülât-ı Müslimînden her vâlî bu üç ḥaşlete muṭtâcdur. Lâ-cerem bu şıfâtdan her kağsı ki nâkış ola, ol **[C-82b]** noḳşân sebebi ile ḥalel zâhir olur. Bir âḫer şıfâtda meziyyet-i zâyide lâzımdur ki anuñla cebr-i kesr ḥâşıl ola. Kifâyet daḫı iḥsân u rağbet **[Ş-36a]** yâḫud kaḫr u rehbet sebebi ile ḥâşıl olur. Her birinüñ emr-i vilâyetde daḫl-i tāmı ve **[R-36b]** sebkat-i mâ-lâ-kelemlâ vardır. Ba'zı 'ulemâdan su'âl olmuştur ki: “Emr-i każâyâ müvellâ olmağa kâbil kimesne olmasa, illâ fâsık 'âlim yâḫud câhil deyyin³⁵⁴ olsa, kağsı ihtiyâr u taqđim olunur?” Cevâb virmişdür ki: “Eger ol diyârda aḫkâm-ı dînüñ icrâsına ihtiyâc ziyâde ise câhil dîndâr ihtiyâr olma. Eger aḫkâm-ı şer'üñ tenfîzine ihtiyâc ziyâde ise fâsık 'âlim ihtiyâr olma. Vilâyete ehl olmamayı müvellâ itmek daḫı câyizdür ba'zı zarûret ilcâ' eylese. Şol vaḫt ki eşlaḫ-ı mevcûd ol olsa, ammâ ol ğayr-ı ehl naşb olunduğı vaḫt daḫı yine te'hîr olunmayup ehl teccüs olup bulunduğı vaḫt bilâ-te'hîr ğayr-ı ehl 'azl olup yirine ehl naşb olunmaḫ lâzımdur. Nitekim medyün-i mu'sirde ḫuḫûḫ-ı 'ibâd ḫâl-i i'sârda taleb olunmazsa, ammâ yine mu'sir, duyûnıñ edâya sa'y u küşîş itmek **[C-83a]** mühimdür ve niteki iḫâmet-i ğazâ vü cihâd bir kimesneden 'aciz ü za'f sebebi ile sâkıṭ olsa, ammâ yine a'dâd-ı kuvvet-i ribât u ḫayl ile ve sâyir muḫaddemâtn terbiyyet ile cihâda isti'dâd u i'tâd lâzımdur. Zîrâ her nesne ki vâcib anuñla temâm ola, ol vâcibdür, *mâ lâ yütimme'l-vâcib illâ bihî fe hüve vâcib*³⁵⁵.”

Faşl: Bu bâbda ehem ve bu emrde etemm oldur ki vilâyetden maḫşüduñ ma'rifetine ve tariḫ-ı maḫşüduñ ma'rifetine 'ârif olma. Vaḫtâ ki vesâyil ü vesâyîta maḫâşid ma'lûm ola, **[R-37a]** emr temâm ve aḫvâl pür-intizâm olur. Bu vesâyile 'âlim olmaduḫlarındandır ki zemân-ı selefde **[Ş-36b]** ekşer mülük

•••••

³⁵³ Muḫakkak ki Allah şüpheler oluştuğunda eleştiren gözü sever ve şehvetler oluştuğunda da ondan uzaklaşan olgun aklı sever.

³⁵⁴ Deyyin] dîndâr R.

³⁵⁵ Vâcib ancak kendisi gibi vâcib olan bir şeyle tamam olur.

din emrinde sâhil ve dünyaları meşâlihinde kâhil olsa, ekseriyyâ kendi maķâ-sıdlarına mu'ayyen olmak ihtimâli olanları umûra vâlî iderlerdi. Riyâset-i nefsi-leri murâdları olduğı cihetden riyâsetlerine takviyyet idenleri taķdîm ü ihtiyâr idüp kaçır-ı kıdrlerin 'âlî iderlerdi. Ammâ sünnet-i nebeviyye-i kadîme budur ki emr-i dîne kim vâlî olursa, dünyâ emrinüñ şalâhına ol kâfil ola. Nitekim rasûl 'aleyhi's-selâm Şıddîķ'ı dîn emrine vâlî idüp şalâtda nâyib itdiyse, Müslimîn dağı emâret-i [C-83b] ģarbde anı taķdîm idüp ģilâfetine aşģâb ittifâķ u icmâ' eylediler ve her 'askere ki bir kimesneyi emîr naşb iderlerdi, şalâtlarında dağı ol kimesneyi imâm iderlerdi ve sâyir aģkâmı tenfîzi ve ģudûdı ol iķâmet iderdi. Ke-zâlik bilâdda istinâbe itdükleri dağı 'Utab bin Esîd'dür Mekke'de ve 'Oşmân ibni Ebi'l-Âş'dur Tâyif'de, 'Alî ve Mu'âz ve Ebû Mûsâ Eş'arî'dür Yemen'de, 'Amr bin Ĥurrem'dür Buģîrân'da (?). Bu cümle hem imâmet-i şalât ve hem faşl-ı ģuşûmât ve tenfîz-i aģkâm-ı şer'ıyyât iderlerdi ve ģulefâ'ü'r-râşıdîn ve mülûk-i Emeviyyîn ve ba'zı ģulefâ-yı 'Abbâsîn dağı bu emre iķtidâ ve bu işre iķtifâ iderlerdi. Zîrâ umûr-ı dîn [R-37b] şalât u cihâddur ki birisi 'imâd-ı dîn ve birisi sebep-i beķâ-yı şer'-i mübîndür. Bu sebebdendir ki şalât u cihâd ģuşûşında vârid olan eģâdîş-i şerîfe çokdur.

Ve rasûl'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem marîz 'ıyâdet eyleseler *Allâhümme işfi' 'abdike yeşhedu leke şalâten ve süknâ leke 'adıvven*³⁵⁶ buyururlardı. Ke-zâlik [Ş-37a] Mu'âz'ı Yemen'e gönderdiklerinde: "Yâ Mu'âz, ehem emrûñ şalât olsun." buyurdılar. *Ve 'atâ ģâzâ'l-ķyâs*³⁵⁷ 'Ömer 'ummâline mektûb gönderse "Ehem emrûñüz benüm yanumda [C-84a] emr-i şalâtdur. Şöyle ki aña muģâfız idesiz, dînüñüz maģfûz olur. Şöyle ki şalâtı zâyî' idesiz ve dînüñüz zâyî' olur ve dînüñüz zâyî' olması ehl-i İslâm'a eşedd âfâtdur." dirdi. Zîrâ rasûl: "Şalât 'imâd-ı dîndür." buyurmuşlardır ve Ĥaķ te'âlâ "*inne's-şalâte tenhâ 'anı'l-faģşâ'î ve'l-münker*³⁵⁸" buyurmuşdur. Lâ-cerem mütevellâ ümerâya 'imâd-ı dîni iķâmet emr eylese nâsi sâyir tâ'ate dağı i'ânnet itmiş olur. Zîrâ Ĥaķ te'âlânun "*Ve'sta 'inû bi's-şabri ve's-şalâti inneģa le-ķebîratîn illâ 'ale'l-ģâşi 'în*³⁵⁹" buyurduğı kavlinde sâyir 'ibâdete şalâtle isti'ânnet olduğına delâlet vardur. Bir maģalde "*Ve'sta 'inû bi's-şabri ve's-şalât inna'llâhe ma'a's-şabirîn*³⁶⁰" diyü buyurduğında mezîd-i meziy-

356 *Ey Allah'ım, namazımı koruyan ve cihad ederken yaralanan kişilere şifa ver.*

357 *Bu kıyasa göre.*

358 *Muhakkak ki namaz kötülüğten ve kötü iş yapmaktan alıkoyar.*

359 *Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin. Gerçi bu çok zor bir iştir, fakat içi saygı ile ürperenlere değıl (Bakara 45).*

360 *Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım dileyin. Muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir*

yet vardır ve Hâk te'âlânun "Ve'mür ehleke bi's-salâti ve'stabir 'aleyhâ. Lâ nes'eluke rızakan. Nahnu nerzîkuke. Ve'l-âkabetü li'ttakvâ"³⁶¹ ve bir mahalde da "Ve mâ hâ-laktü'l-cinne ve'l-inse [R-38a] illâ li-ya budün. Mâ ürridü minhüm min rızkın ve mâ ürridü en yuf'tmün. İnnâ'llâhe hüve'r-rezzâku zü'l-kuvveti'l-metin"³⁶² buyurduğunda takviyyet vardır. Velâyâtdan maşşud vâcib-i işlâh-ı dîn-i hâlkdur. [C-84b] Şöyle ki fevt ola, bunlara hüsran-ı 'azîm lâhık olur. Dünyâda ni'am-ı keşîre ile mütene'im oldukları fâyide itmez.

Ve emr-i dünyâdan şol nesne ki dîn anuñla kıyım olur, iki nev'dür. Biri taqsîm-i mâl-i beyne'l-müstehakkîndür. Biri da "Ş-37b] icrâ'-i uqûbât-i beyne'l-mu'tedîndür, kim ki te'addî itmezse, anuñ dîn ü dünyâsı şâlih olur ve li-hâzâ 'Ömer bin Hattâb buyurmuşdur ki: "Ben 'ummâli size anuñçün gönderdüm ki size kitâb-ı İllâhî ve sünnet-i nebîyi ta'lîm eyleye ve beytü'l-mâlden olan hûkûkuñuzu mâ-beynünüzde hâk üzere taqsîm eyleye." Lâ-cerem râ'î ki ra'iyetüñ dîn ü dünyâsı emrin işlâh kâşd eyleye, zemânmuñ efdâli olur ve mücâhidînden efdal olur. Rasûlü'llâh buyurmuşdur ki: "Nevmü imâmin 'âdilîn efdalu min 'ibâdeti sittine senetin"³⁶³. Ve Şâhîhayn'da mestürdür ki: "Seb'atün yezîllihümü'l-lâhü fi zâllihî yevme lâ zülle illâ zâllihü. İmâmün 'âdilün ve şâbbün neşe'ê fi 'ibâdeti'llâhi ve racülün kalbühü mu'allağun bi'l-mesâcidi izâ harace minhu ya şüdü ileyhi racülâni tehâbba fi'llâhi ictima'a 'alâ zâlike ve tefarrağa 'aleyhi ve racülen. Zekera'llâhü hâliyen fe-fâdat 'aynâhü ve racülen dâ'at imratün zâte cemâlün fe-kâle innî ehşafu'llâhi Rabbü'l-âlemîn ve racülün [C-85a] taşaddâka bi-sadakatin fe-ahşâhâ hattâ lâ ta'lemü şimâlehi mâ enfakat yemîne"³⁶⁴. [R-38b] Ve Şâhîh-i Müslim'de bu hadîs 'Iyâz bin Şâlet'den mervidür ki: "Ehlü'l-cenneti şelâsetün zü sultânîn maşşuf ve racülün rahîmü'l-kalb bi-küllî zî-kurbâ Müslim ve racülün ganiyyü afîf"³⁶⁵. Ve Sünen'de bu vechle mervidür ki:

•••••

(Bakara 153).

³⁶¹ Ailene ve ümmetine namaz kılmalarını emret. Kendin de namaza devam et. Biz senden rızık istemiyoruz. Bilakis senin rızık bize aittir. Güzel âkâbet takvâdır. Yani Allah'ı sayıp haramlardan korunmaktır (Tâ Hâ 132).

³⁶² Ben cinleri ve insanları sâf beni tanıyıp yalnız bana ibadet etsinler diye yarattım. Onlardan naşaka istemiyorum, beni yedirip beslemelerini de istemiyorum. Asıl bütün mahlukların rızıklarını veren, kâmil kuvvet ve tam iktidar sahibi olan Allah'ı tealâdır (Zâriyât 56-58).

³⁶³ Âdil yöneticinin uykusu almış sene ibadetten daha hayırlıdır.

³⁶⁴ Yedi sınıf insan vardır ki, Allah'ı teâlâ onları hiçbir gölgenin bulunmadığı (Kıyâmet) gününde Arş'in gölgesinde gölgelendirir. Adaletli yönetici, Allah'a ibadette büyüyen genç, kalbi camilere bağlı kimse, Allah için birbirini seven, bu uğurda bir araya gelip bu sevgi ile ayrılan iki kimse, mevki sahibi olan güzel bir kadın tarafından birlikte olmaya çağırıldığı halde, "Ben Allah'tan korkarım." cevabı ile karşılık veren kimse, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak şekilde gizli sadaka veren kimse, tenha yerde Allah'ı anarak gözleri yaşla dolup taşan kimse.

³⁶⁵ Üç kişi cennet ehlidir. Adaletli yönetici, merhametli bir kalbe sahip olan kişi ve akrabayı gözetken. Müslim rivayetinde ise cömert eki vardır.

“*Eş-şā‘ī ale’ş-şadaqati bi’l-ḥaqqı ke’l-mücāhidīn fī sebīli’llāhi*”, ya’nī şadaqāt cem‘ine ḥaḳ üzere sâ‘ī olanlar sebīlu’llāhda mücāhede idenler gibidür şevābda. Vaḳtā ki cihād farz olduğına vaḥy-i İllāhī vārid olup ve *Ḳātelühüm ḥattā lā tekūnū fitneten ve yekūne’d-dīne li’llāh*³⁶⁶ [Ş-38a] āyeti nāzil oldu. Aşḫāb: “Yā rasūla’llāh içimizden ba‘zımız şecā‘aten ḳitāl eyler ve ba‘zımız ḥamiyyeten ḳitāl eyler ve ba‘zımız riya‘en ḳitāl eyler. Bunlardan ḳangısı fī sebīli’llāh mücāhiddür?” didiler. Rasūlu’llāh buyurdi ki: “Şol kimesne ki kelimetu’llāh i‘lāsı için ḳitāl eyler, ol fī sebīli’llāhdur³⁶⁷.” Bu ḥadīş Şaḫīḫ-i Buḫārī ve Şaḫīḫ-i Müslim’de meşḫurdur.

Lā-cerem kelimetu’llāh cemī‘-i kelimātu cāmi‘ ismdür. Kelimātu’llāh oldur ki kitābu’llāhdan emr olunmuşdur ve yine Ḥaḳ te‘ālā buyurmuşdur ki: “*Le-ḳad erselnā rusulenā bi’l-beyyināti ve enzelnā ma‘ahümü’l-kitābe ve’l-mīzān yekūmu’n-nāsi bi’l-ḳıst*³⁶⁸.” Bu āyet-i [C-85b] kerīme mücibince irsāl-i rasūl ve inzāl-i kitābdan murād oldur ki nās ḥuḳūḳ-ı İllāhīde ve ḥuḳūḳ-ı nāsda ḳıştās-ı müstaḳīm üzere ḳāyim olalar. Bu āyetün aḳabinde buyurmuşdur ki: “*Ve enzelne’l-ḥadīde fīhi be’sün şedīdün ve menāfi’u li’n-nāsi ve li-ya’lema’llāhü [R-39a] men yenşuruhü ve rusulehü bi’l-ğayb*³⁶⁹”, ya’nī her kimesne ki kitābu’llāhdan udūl idicek ol ḥadīd ile taḳvīm olına. Zīrā dīnün ḳıvāmı muşḫafla ve seyfledür.

Cābir bin Abdu’llāh Ensārī rivāyet ider ki rasūlu’llāh *şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* buyurdi ki: “Bundan, ya’nī muşḫafdān ‘udūl ideni bunuñla ya’nī seyfle işlāḫ iderüz.” Maḳşūd bu olcaḳ *el-aḳrebü fe’l-aḳrebü*³⁷⁰ ile tevessül olunur. Meşelā vilāyet-i imāmet olsa rasūlu’llāh ḥadīşinde taḳdīm buyurduḡı taḳdīm olına, ya’nī rasūlu’llāh: “*Ye’ümümü’l-ḳavme aḳrāühüm bi-kitābi’llāhi fe-in kănü sevā’ün fi’l-ḳirā’ati fa’lemhüm bi’s-sünneti fe-in kănü sevā’en fa’ḳdimihum ḥıcreti ve in kănü sevā’ün fi’l-ḥıcreti fa’ḳdimuhum sinnen ve lā yū’eminü’r-racilü fī sulṫānihi ev fī ehlihi*³⁷¹.” [Ş-38b] Eger berāber olsalar, yāḫud eşlāḫ ḳangısı idüḡı maḫfī olsa, ḳur‘a olına. Ḥattā feth-i Ḳādisiye’de aşḫāb ezān oḳımaḳ ḫıdmetine raḡbet eylediler. [C-86a] Rasūlu’l-

●●●●●●●●●●

³⁶⁶ *Fıtne tamamen yok edilinceye ve dīn (kulluk) de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşıp. (Bakara 193).*

³⁶⁷ *Kīm Allah rızası için savaşırsa o Allah yolundadır.*

³⁶⁸ *Andolsun biz peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabi ve mizani indirdik (Hadid 25).*

³⁶⁹ *Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah’ın, dine ve peygamberlerine gayba inanarak yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, daima üstündür (Hadid 25).*

³⁷⁰ *Akraba yakındır.*

³⁷¹ *Bir kavme namazda imamlık etme hususunda ilk önce kitabı en iyi bilen imamlık eder. Herkes eşitse o zaman krat ve sünneti en iyi bilene bakılır. Herkes eşitse o zaman hicret edene bakılır. Herkes eşitse o zaman yaşça en büyük olana bakılır. Kişi kişiye sultana yakınlığından ya da ailesinden dolayı imam olmaz.*

lâhuñ “Halk eger nidâ-yı şalâtda vaşf-ı evvelde olan şevâbı bilseler kur‘a iderlerdi.” diyü buyurduklarına binâ‘en münâza‘a eylediler. Sa‘d bin Ebî Vakkâş emîr-i ceşş idi. Kur‘a eyledi. Çün sultân emru’llâh mücibince bu diğkâterleri yirinde itmiş ola inna’llâhe ye‘muruküm en tü‘eddül emânâti ilâ ehlihâ³⁷² emrine itâ‘at itmiş olur.

Faşl: Emânâtdan kısm-ı şânî emvâldür. Bu bâbda aşl **[R-39b]** Hâk te‘âlânüñ duyûnda “fe-in emine ba‘duküm ba‘dan fehyü‘eddi’l-lezî‘tümüne emânetehü velyettekallâhe rabbeh³⁷³” diyü buyurduğıdur. Bu kısm da cemî‘-ı huğûk-ı a‘yân ve duyûn-ı hâşşe ve duyûn-ı âmme ve redd-i vedâyi‘ ve mâl-i şirket ve mâl-i vekâle ve mâl-i muğârebe ve mâl-i yetim ve mâl-i vakfa şâmıldür. Ke-zâlik ibkâ‘-i ešmân-ı me-bî‘ât ve bedel-i qarız ve mehr-i evzâc ve ucûr-ı menâfi‘ bu mazmûnda dâhıldür ve yine Hâk te‘âlâ buyurur ki: “İnne’l-insâne halka hulû‘â izâ messe’s-şer cüzû‘an ve izâ messe’l-hayr ille’l-muşallîn e’llezînehüm alâ şalâtihim dâimûn vellezîne hümm fi emvâlihüm hağkûn ma’lûm li sâyili ve’l-mağrûm³⁷⁴, Ve’llezîne hümm **[C-86b]** li-emânehim ve ahduhum râ‘ûn³⁷⁵.” Bir yirde dağı buyırılmışdır: “İnnâ erselnâ ileyke’l-kitâb bi’l-hağkâ li-yeğkumi beyne’n-nâs bimâ enzela’llâhü ve tekünü li’l-hâyinîn haşimâ³⁷⁶”, ya’nî biz saña kitâb gönderdük hağk üzre, tâ ki nâs ortasında ol kitâb ile hükm eylesesin **[Ş-39a]** ve hâyinlerden ötüri kimesne ile huşümet eylemeyesin.

Ve rasûl’llâh buyurmuşdır ki: “Eddi’l-emânete menî‘temeneke ve lâ tağni men hâ-nek³⁷⁷.” Seni emîn bilüp sende emânet vaz‘ idene emâneti edâ eyle. Ammâ saña hıyânet idene sen hıyânet eyleme. Ve yine buyurmuşlardur ki: “El-mü’minü men emenehü’l-Müslimüne alâ dimâ’ihim ve emvâlihüm ve’l-Müslimüne men selime’l-Müslimüne min yedihi ve lisânihi el-muğâciru men hâcira ammâ neha’llâhü ‘anhü ve’l-mücâhidü men câhede nefsehü fi **[R-40a]** zâti’llâhi”, ya’nî mü‘min oldur ki mü‘minler anı demlerine ve mâllerine emîn ideler ve Müslimler oldur ki³⁷⁸ Müslimler anuñ

•••••

³⁷² Allah size, mutlaka emanetleri ehlî olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder (Nisâ 58).

³⁷³ Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah’tan korksun (Bakara 283).

³⁷⁴ Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir. Ancak şunlar öyle değildir: Namaz kılanlar, ki onlar namazlarında devambıdurlar (ihmal göstermezler) Mallarında, isteyene ve (isteyemediği için) mahrum kalırsa belli bir hak tanıyanlar (Me’âric 19-25).

³⁷⁵ Emanetlerine ve ahillerine riayet edenler (Me’âric 32).

³⁷⁶ Allah’ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitâb’ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma! (Nisâ 105).

³⁷⁷ Emaneti sana ihanet edene değil, güvenilir olana teslim et.

³⁷⁸ Mü‘minler anı demlerine ve mâllerine emîn ideler ve Müslimler oldur ki] -C.

yedinden ve lisânından sâlim olalar ve muhâcir oldur ki Hâk te‘âlâ nehy itdüğinden hicret eyleye ve mücâhid oldur ki³⁷⁹ zâtu’llâhda nefsiyle mücâhede ide. Bu hadîs-i şerîf Şahîh-i Buḥârî ve Şahîh-i Müslim ve Câmî’ ve Tirmizî’de mezkûrdur ve rasûlu’llâh buyurmuşdur ki: “Bir kimesne bir kimsenenün mâlin alsa, edâ murâd eylese, Hâk te‘âlâ anı edâ eyler. Alup [C-87a] itlâf itmek murâd eylese, itlâf eyler.” Bu hadîs hadîs-i Buḥârî’dür.

Ve Hâk te‘âlâ çünki edâ-yı emâneti bi-hâkḳın vâcib eyledi lâ-büd bunda tenbîh vardur ki gâşib gâşib itdüğü şeyi ve sârık sirka itdüğünü ve hâyinler huyânetle aldıkları emvâli ve zâlimler hûkûk-ı ‘ibâdda itdükleri mezâlimi aşḥâbına edâ vü redd eyleyler.

Ve rasûlu’llâh hacetü’l-vedâ’da Müslimîne hutbe okuduklarında buyurdılar ki: “*El-âriyetü merdûdetün ve’l-münahhatü merdûdetün ve’l-lezîne yakzî ve’r-rağîmü gârimü inna’llâhe kad a’fâ külli zî hâkḳun hâkḳahu fe lâ ḥuşşate li-vâris*”, ya’nî müsta’îr-i ‘âriyeti redd eylemek lâzımdur [Ş-39b] ve hibe muḳâbelesinde mâdâm ki ‘i-vâz olmaya, reddi kâbildür ve dînün ḳazâsı vâcibdür ve kefil kefil olduğı mâlün gârâmetin çeker. Hattâ Hâk te‘âlâ her şâhib-i hâkḳun hâkḳın virdi.

Lâ-cerem vârişe vaşyyet câyiz degüldür. Zîrâ ki hâkḳı mîrâşdur, alur. [R-40b] Vaşyyet daḫı olıcaḳ tekrâr almaḳ lâzım gelür ve bir kısım vülât u ra’iyyete bile şâmindür, ya’nî vülâta vâcibdür ki ra’iyyetün hâkḳın ra’iyyete edâ ideler. Vecebât-ı emvâle ve ehl-i divâna vâcibdür ki edâsı vâcib olanı sultâna edâ ideler. Ke-zâlik ra’iyyete daḫı vâcibdür ki zîmmetlerinde [C-87b] olan hûkûkı sultâna kemâ-yenbağî edâ eyleyler ve ra’iyyet daḫı hâkḳları olmayanı vülât-ı emvâlden taleb eylemek yoḳdur. İderlerse *ve minhüm men yelmezûke fi’ş-şadaḳâti fe-in u’fû minhâ radû ve in lem yu’faw minhâ izâ hüüm yeshâḩun. Ve lev ennehüm radû mâ âtâhümü’llâhü ve rasûlühü ve ḳalû ḥasebünâ’llâhü seyü’îna’llâhü min faẓlihî ve rasûlühü innâ ila’llâhi râğıbün*³⁸⁰ zümresinden olurlar ve sultâna edâsı vâcib olan hûkûkı edâ eylemek ra’iyyetün zîmmetlerine vâcibdür farzan sultân zâlim daḫı olur. Zîrâ rasûlu’llâh buyurmuşdur ki: “Siz sultâna hûkûkı edâ eyleñ, Hâk te‘âlâ anlara ra’iyyetlerinden su’âl eylese gerekdür.”

Ve Şahîh-i Buḥârî ve Şahîh-i Müslim’de Ebû Hüreyre rivâyet ider ki, rasûlu’llâh

379 Hâk te‘âlâ nehy itdüğünden hicret eyleye ve mücâhid oldur ki] -C.

380 Onlardan bazıları da senin zekat ve sadakaları taksim edişine dil uzatırlar. Bu mallardan kendilerine pay verilirse memnun olurlar, verilmeyince hemen kızıp öfkelenirler. Eğer onlar Allah’ın ve rasûlünün kendilerine verdiklerine razı olsalar ve “Allah’ın lutfu bize yeter. Allah bize lutfundan yine verir, rasûlü de. Bizim isteğimiz sadece Allah’ın rızasıdır.” deselerdi, kendileri için elbette daha iyi olurdu (Tevbe 58-59).

buyurmuşdur: “Benî İsrâîl’de enbiyâya siyâset iderlerdi. Biri gitse³⁸¹ biri dağı yirine gelürdi “Ben hâtemü’l-enbiyâyam. Benden sonra nebî gelmez, hülefâ olsalar gerekdir.” Aşhâb didiler ki: “Yâ bize ne buyurursuz? Anlarla nice mu‘â-mele idelüm?” Buyurdılar ki: “Kimünle evvel bî‘at idersenüz [Ş-40a] aña vefâ eyleñ ve haqlarını edâ eyleñ. Haq te‘âlâ ra‘iyyetlerün [R-41a] haqların andan su‘âl eylese gerekdir.” Ve Şaḥîḥayn’da İbni Mes‘ud’dan [C-88a] mervîdür ki rasûlü’llâh buyurmuşdur ki: “Siz benden sonra ba‘zı âşâr u umûr görüp inkâr itseñüz gerekdir.” Aşhâb didiler ki: “Yâ bize ne buyurursuz?” Buyurdılar ki: “Haqlıya haqların virün ve sizün anlarda olan haqqunuz Haqq’a havâle eyleñ ve dağı vülât-ı emvâl emvâli hevâlarına göre mâlik mülkini taḥsîm ider gibi taḥsîm eylemek revâ degüldür. Bunlar mellâk degüldür, ümerâ vü nevvâbdur, vükelâdur.” Zîrâ rasûlü’llâh buyurmuşdur ki: “Ben birine virüp birinden men‘ itsem bir kâsım kimesneyem, emr olnduğum üzre yirine vaz‘ iderem.” Hadîṣ-i Buḥârî’den rasûl-i Rabbü’l-âlemîn böyle haber virüp men‘ ü ‘atâ kendi ihtiyârı ve ihtihâdı ile olmaduğın haber viricek sâyıir mülük ve vekîlleri istediklerine virüp istediklerinden men‘ itmek revâ degüldür.

Ke-zâlik bir kimesne ‘Ömer *radıya’llâhü ‘anha* gelüp “Yâ emîre’l-mü’minîn bey-tü’l-mâl elüñdedür, niçün nefsüñi vüs‘at üzre infâk itmezsin?” didi. Buyurdılar ki: “Benümle halkun meşeli bir ehl-i sefer tayıfeye beñzer ki içlerinden birin ihtiyâr idüp nafaḫaya lâzım aḫçaların aña teslîm idüp emîn naşb ideler. Ol ihtiyâr olınan kimesne ol aḫçayı kendi maşârifine şarf [C-88b] itmek câyiz midür? Ke-zâlik ben dağı mü‘minlerün emîniyem, kendi [R-41b] nefsüme ziyâde şarf eylemek câyiz degüldür.”

Bir def’a Hâzret-i ‘Ömer’e aḫmâsdan mâl-i ‘azîm geldi. ‘Ömer buyurdi ki: “Bunlar mâli ve emâneti emîne edâ itdiler, ḥikmet emînde ḫaldı.” [Ş-40b] Hâzırlar dirler ki: “Sen emâneti Allâh’a edâ eyledün, ümmet dağı saña edâ eylediler, sen ziyâde eyle ki anlar dağı ziyâde ideler.”

‘Ömer bin Abdü’l-‘Azîz dimişlerdür ki: “Bir bâzârda ki revâc ola, her yirün metâ‘ı aña celb olunur, kâr ü kesb ziyâde olur. Veliyyü’l-emr dağı bir bâzârdur, söyle ki anda sıdḫ u emânet ve iḥsân u ‘adâlet ziyâde ola, eṭrâf u eknâfdan mâl anda ziyâde gelüp cem‘ olur. Veliyyü’l-emre vâcib olan budur ki mâli ḫallinden ala, haqqına şarf eyleye ve müsteḫâkından men‘ eylemeye.”

‘Alî Murtażâ *kerrema’llâhü vecheye* ba‘zı nâyiblerinün zulm ü sitemi ḫaberi ge-

.....

³⁸¹ Biri gitse] -R.

lüp vâşıl olsa “Yâ Rab, sen bilürsin ki anlara ben “Senüñ haqqıñ terk idüp halkıña zulm eyle” diyü emr eylemedüm.” dirdi.

Faşl: Emvâl-i sultâninün aşlı kitab-ı İllâhî ve sünnet-i nebevîde üç nev'dür. Biri māl-i ganimetdür. Biri māl-i fey'dür. Biri māl-i şadaqadur. Māl-i ganimet küffârdan kıtâl ile [C-89a] alınan maldür. Haq te'âlâ Gazve-i Bedr'de inzâl itdüğü Süre-i Enfâl'de beyân itdüğü vech üzere ki *yes'elüneke 'ani'l-enfâ*³⁸² âyetinün evvelinden [R-42a] *va'lemü ennenâ ganimtüñ*³⁸³ âyetine varınca bu âyetün eşnâsında *fekülü mimmä ganimtüñ halâlen tayyiben*³⁸⁴ diyü buyurup hallin taşrih buyurmuşdur. Şahîh-i Buḥârî ve Şahîh-i Müslim'de Cābir-i Enşārî'den *radıya'llāhü 'anh* mervîdür ki, rasûlü'llāh buyurmuşdur ki: “Haq te'âlâ baña beş nesne i'tâ eylemişdür ki benden muḳaddem bir nebîye virilmemişdür. Biri budur ki gâzâya teveccüh eylesem bir aylık mesâfede olan 'adü ḳalbine ru'b, ya'nî [Ş-41a] ḳavf âriz olmağla manşûram. Sâni budur ki sayir enbiyânun ümmeti mescidlerinden gâyrı yirde namâz kılmak câyiz degüldi, baña Haq te'âlâ cemî'i vech-i arzı mescid ü tahûr eyledi. Ümmetümden her kimesne ki namâzuñ vaḳtı irişe, hemân ol maḳalde namâz kılsun. Şâliş budur ki māl-i gānāyim baña ḫelâldür. Benden muḳaddem nebîye ve ümmete ḫelâl kılınmış degüldür. Râbi' baña şefâ'at-i 'uzmâ virilmişdür. Ḫâmis her nebî ancak ḳavmine meb'ûş idi, ben kâffe-i enāma meb'ûşam.”

Ve yine buyurmuşlardur ki: “Ben bir nebîyem ki kıyâmet³⁸⁵ olunca seyfle gönderildüm. Çak halk Haq te'âlâya [C-89b] 'ibâdet idüp vaḫdāniyyetine ve şerîki olmaduğına ikrâr idince ve benüm rızḳum gönderüm gölgesi altında kılınmışdur ve benüm emrüne muḫâlefet idenlere züll ü şîğâr muḳadderdür ve bir kimesne bir ḳavme teşebbüh eylese ol ḳavmdendür.”

Bu ḫadîş-i şerîfi İmâm [R-42b] Aḫmed, Müsned'inde ‘Ömer *radıya'llāhü 'anh* rivâyet ider: “Ve māl-i ganimetde evvel vâcib budur ki meğānimi taḫmîs ideler, ḫumsı maşârifine şarf eyleyeler. Haq te'âlâ buyurduğı vücüh üzere ki buyurmuşdur *ḳulil'enfâlü li'llāhi ve'r-rasûli*³⁸⁶ *ve zi'l-ḳurbâ*³⁸⁷, ḫumsdan bâḳi ḳalanı gūzât-ı gānimin beyninde kısmet ideler.”

●●●●●●●●●●

³⁸² *Sana savaş ganimetlerinden soruyorlar (Enfâl 1).*

³⁸³ *Bir de malunuz olsun ki savaşta elde ettiğimiz ganimetin... (Enfâl 41).*

³⁸⁴ *Artık elde ettiğimiz ganimetleri helal ve temiz olarak yiyin (Enfâl 69).*

³⁸⁵ *Ḳıyâmet] -R.*

³⁸⁶ *De ki: “Onun taksimi Allah'a ve rasûlüne aittir.” (Enfâl 1).*

³⁸⁷ *Ve onun akrabalarına (Bakara 83; Nisâ 36; Enfâl 41).*

‘Ömer *radıya’llâhü ‘anh* buyurmuşdur ki: “Ġanîmet vâkı‘aya, ya‘nî cenge³⁸⁸ hâzır olanuñdur. Anlar şunlardur ki kıtâle hâzır olalar, gerek kendiler kıtâl eylesünler, gerek kıtâl eylesünler.” Ve ġanîmîn beyninde kısmet ‘adl üzere olmak gerekdür. Kimesneden havf idüp haqqından ziyâde virilmeye, gerek riyâseti, **[Ş-41b]** gerek nebâheti, gerek fazlı ziyâde olsun. Zîrâ rasûlu’llâh ve hulefâ’-i râşidîn böyle iderlerdi.

Şaġih-i Buġârî’de meşûrdur ki bir def’a Sa’d bin Ebî Vaġkâş *radıya’llâhü ‘anh* kısmet-i ġanâyimde kendüden dün olanlaruñ üzerine fazl da‘vâ eyledi. **[C-90a]** Rasûlu’llâh buyurdi ki: “*Hel tenşürün ve terzuġun illâ baż ‘afâ’iküm*”, ya‘nî siz za‘îflerüñüz sebebi ile rızqlanursız ve yardımlanursız. Ġanâyim bu vechle kısmet olunmaġdan zâyil olmadı. Benî Ümeyye ve Benî ‘Abbâs devletlerinde ki ol zemânda Müslümân, Rüm, Türk ve bir yire ġazâdan hâlî degüller idi, kısmet daġı vech-i meşrûh üzere olurdu. Lâkin bir kimesne ki sayır **[R-43a]** ceşden ziyâde nekâyet izhâr eylese, bir şa‘b yire varup bir ġal‘anuñ fethine sebep olsa, yâġud ‘adünuñ re‘îsini ġatl eylese, ‘adünuñ hezîmetine sebep olsa, imâm aña mâl-i ġanâyimden nakl-i ġarîkı ile ziyâde virmek câyizdür. Zîrâ nebî ‘aleyhi’s-selâm ve hulefâ’-i kirâm tenfîl iderlerdi. Ba‘zılar dimişlerdür ki: “Evvel tenfîl-i ġams ġumsdan olmaġ gerekdür ki sayirler üzerine tafzîl lâzım gelmeye, ammâ şaġih budur ki erba‘atü’l-aġmâsden câyizdür maşlahat-ı dîniyye içün olup hevâ-yı nefis ġalt olunmayıcak. Ve bir yire seriyye gönderseler, evâyil-i İslâm’da aña rub’-ı rub’ı ba‘de’l-ġumsla tenfîl iderlerdi, öteden beri döndükde şülüş-i ba‘de’l-ġums ile tenfîl iderlerdi, ammâ bir şart üzerine rub’-ı **[C-90b]** ġanâyimle yâ şülüş-i ġanâyimle tenfîl eylemek câyizdür. Ya‘nî rub’-ı ġanâyim fülân ġal‘aya ġılaġuzlık **[Ş-42a]** idenüñ olsun ve “Şülüş-i ġanâyim fülân kesüñ başımı kesenüñ olsun” demek câyizdür. Ammâ ba‘zılar ġatında³⁸⁹ şülüşden ziyâde ile tenfîl câyiz degüldür. Ya‘nî nişfla ve şülüşânla tenfîl câyiz degüldür ve şart eylemedin tenfîl câyiz degüldür. ġavl-i şaġih üzere imâm bir maşlahatı râciġ görüp “Her kişi meġanîmenden ne alursa kendinüñ olsun” demek câyizdür. Zîrâ rasûlu’llâh Ġazve-i Bedr’de böyle buyurdılar idi.

Ve imâm ġanîmeti cem’ idüp maşârifine şarf itdüġi vaġt bir kimesne mâl-i ġanâyimden bir nesne alup setr eylemek câyiz degüldür. Zîrâ ġulûl, ġıyânetdendür ve rasûlu’llâh ġulûlden nehy eylemişdür ve **[R-43b]** naşş-ı Ġur‘ân’la

.....

³⁸⁸ Ya‘nî cenge] -R, Ş.

³⁸⁹ Şülüş-i ġanâyim fülân kesük başımı kesenüñ olsun” demek câyizdür. Ammâ ba‘zılar ġatında] -R.

ğulül idenüñ hakkında va'îd-i şedîd vârid olmuştur ki *ve men yağlül ye 'î bi-mâ galle yevme'l-kıyâmeti*³⁹⁰. Ammâ imâm cem' ü kısmeti terk eylese, ahze izz-i câyizle izz virürse, ol vaqt bir kimesne taħmîsden şöñra bilâ-'udvân bir nesne alsa, helâldür ve izz câyiz olmasa, daħı her nesne ki izz delâlet eyleye, izndür. Ammâ imâm izz [C-91a] virmese, yâhud izz-i ğayr-ı câyizle izz virse, ol vaqt bir kimesne ħîñ-i kısmetde kendüye degecek dükelî ħişşe almağ câyizdür ve kısmet-i ğanâyimde 'adl budur ki yayaya bir sehm ve 'Arabî atluva üç sehm vireler bir sehm kendü için ve iki sehm atı için. Rasûlü'llâh Ğazve-i Ğayber'de bu vechle kısmet eyledi ve fuğahâdan ba'zı kavlınce yayaya bir sehm ve atluva iki sehm virilmek gerekdür, ammâ kavlı-i evvel eşağdur. Zîrâ feresüñ bir kendi me'ûneti ve bir daħı sâyesi [Ş-42b] me'ûneti vardur ve bir fârisüñ menfa'atı iki râcil menfa'atından ziyâdedür. Ammâ ba'zılar 'Arabî ile hecini fark itmediler, ba'zılar hecine bir sehm ve şâhibine bir sehm ta'yîn itdiler. Hecin oldur ki anası 'Arabî olmaya gerek ayğır olsun gerek olmasun. Ba'zı selef kıtâle ayğır beslerdi kuvvet ü ħiddeti ziyâde olduğün, ammâ ğarete ğitseler enenmiş uydururlardı şâhîlî yoğdur, a'dâ mütenebbih olmaz diyü ve mâl-i ğanâyimde bir kimesnenüñ 'aynı ile 'akârı yâhud [R-44a] mâl-i menkûlî bulınsa, şâhibi ma'lûm idinse, şâhibinüñdür.

Faşl: Ammâ mâl-i şadâkât oldur ki Ğağ te'âlâ kitâbında buyurmuşdur ki *inneme's-şadâkâtü [C-91b] li'l-fuğarâ'î ve'l-mesâkinî ve'l-âmülîne 'aleyhâ ve'l-mü'ellefeti kulübühüm ve fi'r-riğabi ve'l-ğarimîne ve fi sebîli'llâhi vebni's-sebîli, ferîzaten mina'llâhi, va'llâhü alîmün ħakîm*³⁹¹.

Rasûl *'aleyhi's-selâm*dan mervîdür ki bir kimesne ğelüp şadâkâtden ħişşe taleb eyledi. Buyurdılar ki: "Ğağ te'âlâ şadâkâda nebîñüñ ve ğayruñ tağsîmine râzî olmayup sekiz cüz eylemişdür. Eger ol eczâda dâħil iseñ virürem, dâħil değül iseñ ħağkuñ yoğdur." Ammâ fuğarâ vü mesâkinüñ 'illet-i câmi'ası birdür ki fağrdur ve kifâfa ihtiyâcdur. Lâ-cerem ğanî vü kavî müktesebe ħişşe yoğdur. Ammâ şadâka üzerine 'âmil olanlara cibâyet ü ħıfz itdükleri muğâbelesindedür. Bir maşrafı daħı mü'ellifetü'l-ğulübdur ki bâb-ı fey'de mezkûr olsa gerekdür. Biri daħı riğâbdur, ya'nî mekâtib olan ħullaruñ bedel-i kitâbetlerinden edâya

•••••

³⁹⁰ Her kim hıyanet edip de ganimetten veya kamuya ait hasılatıdan bir şey aşırır, bunu da gizlerse kıyamet günü o vebalini aldiği şeyler boynuna asılı olarak gelir (Âl-i İmrân 161).

³⁹¹ Zekatlar sadece yoksullara, düşkünlere, (zekat toplayan) memurlara, gönülleri (İslam'a) ısındırılacak olanlara, esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolcuya mahsustur. Allah tarafından böyle farz buyuruldu. Allah pek iyi bilendir, hikmet sahibidir (Tevebe 60).

mu'âvenete ve küffârda esîr olanları fideye virüp halâş eylemege [Ş-43a] ve ehl-i İslâm ellerinde esîr olanları alup i'tâk eylemege şâmindür. Egerçi rikâbda aqvâl-i müte'arîza çokdur, ammâ aqvâsı bu zıkr itdügümüzdür. *Ve'l-ğarîmîn* anlar şunlardur ki duyünları vardur, [R-44b] edâsına [C-92a] vefâ ider mâl-leri yokdur, anlarıñ duyünların dañı şadaqât-ı beytü'l-mâlden edâ eylemek vâcibdür, maşârif-i haqdandur eger çok dañı olursa. Meger ki ma'siyetde tahşîl olunmuş duyün ola, ol vaqt anlarıñ duyünü edâ olunmaz mādâm ki tevbe itmeyeler ve *fî sebîli'llâh* güzâtdur ki tarîk-ı gâzâda me'ûnetlerine vefâ idecek nesne virilmiş olmaya. Ol vaqt beytü'l-mâlden anlarıñ me'ûnetlerine kifâyet idecek yâ lâzım olacağ silâh ve nafağa virilmek vâcibdür. Maşârif-i şadaqât-dandur ve huccâcuñ me'ûnetlerine kifâyet idecek harc dañı *fî sebîli'llâh*dandur. Nitekim Rasûl'llâh buyurmuşdur ki *vebni's-sebîlü hüve'l-lezî yectâzü min beledin ilâ beledin*³⁹².

Faşl: Ammâ mâl-i feyde aş-ı şer' Süre-i Haşr'da mezkûr olan âyetdür ki Vağ'a-i Bedr'den sonra Gâzve-i Beni'n-naşîr'de nâzil³⁹³ olmuşdur: *Mâ efâ'e'l-lâhü 'alâ rasûlihî min ehli'l-kurâ fe-li'llâhî ve li'r-rasûli ve'l-lezî'l-kurbâ ve'l-yetâmâ ve'l-mesâkin vebni's-sebîl*³⁹⁴. *Rabbenâ inneke ra'ufü'r-raḥîm*³⁹⁵, varınca Hağ te'âlâ evvel muhâcirîni ba'dehû enşârî ba'dehû anlardan sonra gelenleri zıkr eyledi. Lâ-cerem muhâcirîn ü enşârdan sonra [C-92b] kıyâmete degin gelenler şımf-ı evvelde dâhıldür *ve'l-lezîne âmenü min ba'dü ve hæcerü* [Ş-43b] *ve câhedü me'âküm fe-ulâ'ike minküm, ve ülü'l-erhâmî ba'duhüm evlâ bi-ba'din* [R-45a] *fî kitâbi'llâhî in-na'llâhe bi-küllî şey'in alîm*³⁹⁶, mazmûnuyla dâhîl oldukları gibi ve dañı *ve'l-lezîne ettebühüm bi-ihsânî*³⁹⁷ mefhûmında dâhîl olduğu gibi ve dañı *fe-mâ evceftüm 'aleyhi min ḥaylin ve lâ rikâb*³⁹⁸ mefhûmında dâhîl olduğu gibi. Bu sebebendür ki fuğahâ dimişlerdür. Mâl-i fey' küffârdan bi-gayri kıtâl alınan mâldür. Zîrâ icâf-ı ḥayl ü rikâbda ma'nâ-yı kıtâl vardur ve mâl-i fey'e mâl-i fey' dimege sebep Hağ te'âlâ küffârdan alup Müslümânlara ifâ itdügüdür ve zîrâ ifâ redd ma'nâsma-

•••••

³⁹² *Sebil çocuğu: O, memleket memleket dolaşan kimsedir, yani yolcu demektir.*

³⁹³ Nâzil] vâkı' Ş.

³⁹⁴ *Savaş olmaksızın fethedilen ülkelerin halklarına ait mallardan Allah'ın, peygamberlerine nasip ettiği ganimetler, Allah'a, rasûlüne, akrabalarına, yetimlere, fakirlere ve yolda kalmış gariplere aittir (Haşr 7).*

³⁹⁵ *Allah'ım duamızızı kabul et. Çünkü senin şefkatın ve ihsanın fazladır (Haşr 10).*

³⁹⁶ *Sonradan iman eden ve hicret edip de sizlerle beraber cihad edenler de sizdendir. Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (vâris olmağa) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir (Enfal 75).*

³⁹⁷ *İşte Allah, onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır (Tevbe 100).*

³⁹⁸ *Siz onun için ne at ne deve koşturdunuz (Haşr 6).*

dur. Bunuñ aşlı ve haķıķati budur ki Hāķ te‘ālā māli ‘ibādetine i‘ānet için halk eylemişdür ve halkı daħı ‘ibādet için halk eylemişdür. Vaķtā kim kāfirler nefleriyle ‘ibādet itmeyüp mälleriyle Hāķķ’uñ ‘ibādetine isti‘ānet itmedilerse, Hāķ te‘ālā kāfirleruñ nefslerin ve mällerin Müslümānlara mübāh eyledi. Yahūdī ve Naşārīden küffār üzerine vaż’ olunan cizye daħı bu ķabīlendür. Kāfirler **[C-93a]** mällerin ıarīķ-ı Hāķķ’a şarf itmeyüp Rabblerinuñ ‘ibādetine ol māl ile isti‘ānet itmedükleri ecilden Hāķ te‘ālā anlara zecr için mällerinden birer miķdārın beytül-māl için almaķ buyurdu ki hem anlara ‘uķūbet ü izrār olup hem Müslümānlara anuñla ‘ibādeti isti‘ānet ideler ve imām-ı Müslimīn ‘adū ile şulh eyledüklerine a‘dā beytül-māle gönderdüğü hediye daħı bu ķabīlendür **[R-45b]** ve tüccār ehl-i ģarbde alınan ‘öşr ve tüccār ehl-i zimmetden alınan nişf ‘öşr ki Hāzret-i ‘Ömer öyle vaż’ itmişdür ve naķz-ı ‘ahd eyledüklerinde aldıkları **[Ş-44a]** māl daħı ve ibtidā’en bunlaruñ üzerine vaż’ olunan ģarāc-ı arzī ki ba‘dehū Müslimīn yedine düşmişdür, bu ķabīlendür ve māl-i Müslimīn olmayup sāyir emvāl-i sulţāniyye ile cem’ olunan emvāl daħı māl-i fey’ ile cem’ olunur mālūñ māl-i mu‘ayyeni olmayan kısmı gibi ve ģaşb u ‘āriyyet-i vedī’atden zāhir olup aşĥābına işāli müte‘azzir olan māl gibi, Müslimīnden fevt olup vārisi ma‘lūm olmayan māl gibi. Gerek ‘aķār ve gerek menķül Hāķ te‘ālā kitābında māl-i fey’i zikr idüp ģayrı māli **[C-93b]** zikr itmedüğüne sebep budur ki rasūl zemānında bir kimesne fevt olup vāriş olmamaķ olmazdı. Bir defa bir kimesne fevt olup vāriş-i ma‘lūmı bulunmadı. Mīrāşın ķabīlesinuñ re‘īsine virdiler ceddine neseb cihetinden aķreb olduģıçün. ‘Ulemādan ba‘zı ģattā İmām Aĥmed bir ķavlede bu mezhebi ihtiyār itmişdür.

Ve bir defa daħı bir kimesne fevt olup bir atīķ kılından ģayrı kimesnesi ķalınmadı. Mīrāşın aña virdiler. İmām Aĥmed aşĥābında ba‘zı bu ķavle zāhib olmuşdur.

Bir defa daħı bir kimesne fevt olup mīrāşın ķaryeden **[R-46a]** bir kimesneye virdiler. Rasūl’llāh *şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* ve ģulefā-yı rāşidīn mevţānuñ mīrāşın virmekde kemāl-i tevassu‘ iderlerdi. Fi’l-cümle mā-beynlerinde neseb olanlara virüp “Var bu aķça ile *fī sebīli’llāh* mücāhede eyle.” dilerdi. Ol vaķt emvāl-i maķbūza ve emvāl-i maķşūme için müstaķil dīvān-ı cāmī’, ya’nī defter yoğ idi. Evvel ģalīfe olan Ebū Bekr *rağya’llāhü ‘anh* daħı gelen māli şey’en feşey’en alup yine şey’en feşey’en maşārifine şarf iderlerdi. **[C-94a]** Ammā ‘Ömer *rağya’llāhü ‘anh* **[Ş-44b]** dīvān cem’ eyledi. Muķātele aţāyāşıçün müstaķil dīvān cem’ eyledi. Defātir ü devāvīnuñ ehemmi ģalā ‘asker defteri didükleri dīvāndur ki ekşer maşārif-i beytül-māl-i cāmī’dür ve her vilāyetuñ fey’ ü ģarā-

cından cem' ü kabz olan māl için müstakîl dīvân itmişlerdi ve rasûlü'llâh ve hulefâ-yı rāşidûn şadâkât mâli ve fey' mâli üzre olan 'ummâl ü mübâşeretüñ muhâsebelerin görürlerdi.

Faşl: Zemân-ı kadîmde olsun ve fî zemâninâ olsun cem' olman māl üç nev'-dür. Bir nev'i ol mâldür ki imâm ol mâli kitâb u sünnet ve icmâ'-ı ümmetle cem' ü kabz eylemek lâzımdur. Ve bir kısmı dağı ol mâldür ki ahzî bi'l-icmâ' haramdur zemânede vâkı' olan cibâyât u mükûs gibi. Ve bir kısmı dağı ol mâldür ki ahzî ihtilâfîdür. Ba'zı [R-46b] müctehidîn tecvîz itmişler, ba'zıları itmemişlerdür. Şol māl-i meyyit gibi ki şâhib-i farz u 'aşabesi olmaya, zevi'l-erhâmdan ba'zı vârişi ola. Ba'zı müctehidîn zevi'l-erhâmı vâriş itmişdür. Ba'zıları "Zevi'l-erhâma irş yokdur, ol māl beytü'l-mâle râcî'dür." demişlerdür [C-94b] ve dağı ba'zılar reddi tecvîz itmişlerdür, ba'zılar itmemişdür. Meşelâ bir kimesne fevt olsa, vereseden hemân bir kıızı yâhud bir kız qarındaşı kalsa, ol kız qarındaş ol meyyitüñ mâlinüñ nişfîm farziyyet ile alur, ol kalan nişf-ı bâkîyi dağı redd ile alur. Ammâ İmâm Şâfi'î mezhebinde ancak nişf-ı evveli farziyyet ile alur, nişf-ı bâkî beytü'l-mâlüñdür, redde kâbil degüldür.

Ve zemânede vülât-ı [Ş-45a] ahkâmdan cem'-i mâlden niçe zulm şâdir olur. Şol cihetden ki ahzî helâl olmayanları ahz idüp âşim ü mu'âhiz olurlar ve ba'zı mevâdda üzerlerine cem'î vâcib olan mâli terk idüp cem' itmemek ile mes'ûl ü mu'âkib olurlar. Ke-zâlik ba'zı kenzi vâcib olmaz mâlleri kenz iderler ve kenzi vâcib olanları kenz itmezler. Ve emvâl üzre 'ukûbâtda dağı hâl böyledür. Ba'zı ahzinde 'ukûbet mübâh olan mevâzi'da 'ukûbet itmezler ve 'ukûbet mübâh olmayanlarda 'ukûbet iderler. Bunuñ aşlı budur ki farzan bir kimesnenüñ [R-47a] üzerinde māl olsa ki ol mâlüñ edası vâcib olsa mâl-i vedî'a [C-95a] ve mâl-i muğârebe, mâl-i şirket, mâl-i yetîm, mâl-i vaqf, mâl-i beytü'l-mâl gibi yâhud zimmetinde olan deyn gibi ve anuñ edasına kâdir dağı olsa. Şöyle ki ol kimesne gerek 'ayn ve gerek deyn üzerine vâcib olan icmâ' eylediler. Zîrâ ekşer fesâd-ı nâsa bâ'îş māl ü câhdur. Ehl-i bedv ü hâzaruñ ve qurâ vü emşâruñ³⁹⁹ harâb olduğına bâ'îş kavîdür. Zîrâ vâlî vü mütevâlî irtişâ itmekle ta'îl-i hâdd ider⁴⁰⁰. Hâkkuñ edâsından imtinâ' eylese, edâsına kâdir olduğu ma'rûf olsa, 'ukûbete müsteħâk olur çâk mâli izhâr idüp yâhud mevzî'ine delâlet idince. Çünkü māl ma'lûm olma ve hâbse şabr eyleye. Ol vaqt ancak māl alınup

.....

³⁹⁹ İcmâ' eylediler. Zîrâ ekşer fesâd-ı nâsa bâ'îş māl ü câhdur. Ehl-i bedv ü hâzaruñ ve qurâ vü emşâruñ] -R, Ş.

⁴⁰⁰ Harâb olduğına bâ'îş kavîdür. Zîrâ vâlî vü mütevâlî irtişâ itmekle ta'îl-i hâdd ider] -Ş.

darb olunmaz. Ammā şöyle ki mâli edâdan yâhud mevzî'ine delâletden imtinâ' eylese, ol vakt darb olunur. Yâ hâkķı edâ idüp yâhud edâsına mu'terif olup mehil taleb idince bi-hasebi's-şer' kendi üzerine vâcib olan nafaķât-ı meşrû'ayı edâda daķı imtinâ' eylese, hâl böyledür, ya'nî 'avretinüñ yâ sayir nafaķası vâcib **[C-95b]** olan kimesnenüñ nafaķasın edâda ta'allül eylese, ķudreti daķı olsa, ol habs olunur. Hâbse şabr eylese, darb olunur. **[Ş-45b]**

Leyye'l-vâcidü yahullü 'arzıhi ve 'ukûbetihi. "Leyy" teşdîd ile maṭal ü ihmâl ma'nâsınadır, "Vâcid" kâdir ma'nâsınadır, ya'nî kâdir olan kimesne leyy ü **[R-47b]** 'inâd eylese ol leyy anuñ 'arzımı ve 'ukûbetini helâl eyler. Bu hadîş-i şerîfi aşķâb-ı Sünen rivâyet ider. Ve bir hadîş-i şerîfde daķı "*Maṭalü'l-ġaniyyi zulmün*" diyü buyurmuşdur, ya'nî ġanî olan kimesne ķudreti var iken üzerine vâcib olan hûķûķı edâ eylemekde maṭal üzere olmak zulmdür ve "maṭal" şavuşdurmaġa dirler. Bu hadîş Buķârî vü Müslim'dedür. Zâlim hod 'ukûbet ü ta'zîre müsteħaķ olduġı müttefeķun 'aleyhdür. Her kimesne ki bir harâm olmuş nesneyi irtikâb eylese, yâhud terk-i vâcib eylese, 'ukûbete müsteħaķ olur. Muķâbelede şer'en muķadder olmuş mu'ayyen nesne olcaķ had dirler. Mu'ayyen nesne muķadder olcaķ ta'zîr dirler. Ol re'y imâma müfevvez emr-i ictihâdîdür. Hâkim re'y gördüġi üzere ta'zîr eyler. Pes ġaniyyi mâtle **[C-96a]** habs ile ta'zîr ideler. Muşırr olursa darb ile te'dîb ideler.

Ve Şaḫîḫ-i Buķârî'de İbni 'Ömer'den *radıya'llâhü 'anh* mervîdür ki rasül '*aleyhi's-selâm* ehl-i Ḥayber'le şuferâ vü beyzâ vü silâḫ, ya'nî altun ve gümüş ve âlât-ı ceng üzere şulḫ itdüklerinde kibâr, Yahûd-ı Ḥayber'den Şu'be'ye müteveffâ olan İbni 'Ammî Ḥay bin Aḫṭab'ın kenzinden su'âl buyurdılar. Şu'be cevâb virür: "Aşâkir nafaķası ve harb ḫarcı ol kenzi ifnâ itdi." didi. Rasül '*aleyhi's-selâm* "İbni Aḫṭab fevt olalı zemân azdur, ol mâl çokdur. **[R-48a]** Ol kadar zemânda bu kadar mâl ḫarcı çokdur." didi ve Şu'be'yi Zübeyr'ün eline virdi. Zübeyr Şu'be'ye 'azâbla⁴⁰¹ yapışdı. İbni 'Ömer rivâyet **[Ş-46a]** ider ki "Şu'be'yi gördüm. Bir ḫarâbeyi tavâf iderdi. Ardınca vardılar. Ol ḫarâbede vâfir misk buldılar. Bundan fehm olunur ki istîfâ-yı hûķûķ için ikdâm u 'unf câyiz ola. Zîrâ ol kimesne zemmi idi ve zemmînüñ 'ukûbeti helâl olmaz. *İllâ bi-haķķı* rasûlü'llâh ol zemmiye 'ukûbete rızâ virdüġi delîldür ki istîfâ-yı hûķûķda 'ukûbet câyiz ola." Ke-zâlik bir kimesnenüñ üzerine delâleti **[C-96b]** vâcib olandan ibâ idüp izḫârı vâcib olanı ketm eylese, hâl böyledür. Terk-i vâcib

.....

⁴⁰¹ 'Azâbla] 'adlle R.

üzerine anlara 'ukûbet lâzımdur ve vülât-ı emvâl ve sayır 'ummâl-i emvâl Müslimînden bi-ğayri haqqın aldukları mâli veliyyü'l-emr-i 'âdil istihrâc eylemek lâzımdur 'amelleri sebebi ile ellerinden aldukları hedâyâ gibi.

Ebû Sa'îd-i Hudrî rivâyet ider ki hedâyâ-yı 'ummâl gülüldür. İbrâhîm Harbî Kitâb-ı Hedâyâ'da İbni 'Abbâs'dan rivâyet ider ki 'ummâlûn ümerâya virdükleri hedâyâ⁴⁰² gülüldür⁴⁰³. Gülü'l ne idügi sâbıkan mezkûr olmuştur.

Ve Şaḫîḫayn-i Buḫārî ve Müslim'de Ebû Ḥamîd Sâ'idî rivâyet ider ki rasûlü'llâh kavm-i Âzerden bir kimesneyi şadaḫaya 'âmil eyledi. Aña Ebu'l-Lüyenbe dirlerdi. Geldükden [R-48b] soñra ba'zı mâli mâl-i şadaḫadur, diyü rasûle teslîm eyledi. Ve ba'zı mâli bu baña hediyye geldi, diyü virmedi. Rasûlü'llâh buyurdı ki: "Bu ne ḫâldür ki ba'zı ḫuşûşa ba'zı kimesneyi isti'mâl eylerüz. Getürdükleri mâlüñ kimin bu sizüñdür, diyü bize virürler, kimin bu bize hediyye geldi, diyü kendüler alurlardı. Anası babası evinde otursa, ol hediyyeyi aña virürler miydi? Ol Allâh haqqıçün ki benüm nefsum anuñ yed-i kudretindedür, ol mâlden bir nesne almaz ki kıyâmetde [Ş-46b] anı getürülmeye. Eger deve ise bağıra ve eger şıgır ise böğüre [C-97a] ve eger koyun ise meleye" diyüp ba'dehü mübârek ellerin şol kadar ḫaldurdılar ki mübârek ḫoltuḫların gördük. Ba'dehü üç defa "Allâhümme hel bellaḡtü" didiler, ya'nî yâ Rabbî buyurduḡuñ üzre senüñ emrûñ ümmete teblîḡ itdüm mi, diyü üç kerre tekrâr eylediler.

Muḫaşşal vülâtuñ mu'âmelâtda, mübâya'âtda, müvâcerede ve müzârebede ve müsâfâtda ve müzâra'ada olan muḫâbâtları nev'-i hediyyedendür. Vaḡtâ ki imâm ve ra'ıyyet müteḡayyir oldıysa, her insâna vâcib oldı ki üzerine vâcib olanlardan ḫâdir olduḡın işleye ve ḫarâm olanı terk eyleye. Haḫ te'âlâ ḫarâm itdüḡin mübâḫ ḫılmaya ve mübâḫ itdüḡin ḫarâm ḫılmaya ve haḫ budur ki şimdi nâs vülâta hediyye virmeḡe mübtelâ olmuşlardır. İstüfâ-yı mezâlim ve kazâ-yı ḫavâycide hediyye virmek lâzım olmuştur ve niçe kimseler vesîle olmuşlardır. Erbâb-ı ḫacâtta [R-49a] vülât-ı umûra hedâyâ taḫşîlinde ve vülât-ı umûr ol kendilere hedâyâ taḫşîlinde vâşıta olanlara kendülere menfa'at olduḡuñ ziyâde raḡbet eylerler. İki bile ḫâyib ü ḫâsirlerdür. Evvelkisi añunçün ki kendüñüñ âḫiretin ḡayruñ dünyâsına [C-97b] bey' itmiştür. İkincisi ol sebebden ki aḡrâz-ı fâsideyi ve hevâ-yı nefsi rızâ-yı Haḫ'dan taḫdîm ü terciḫ eylemişdür ve vesâyiḡ ü vesâyile lâzım olan oldur ki keff-i zülme sa'y eyleye. Kudreti ḫase-

.....

⁴⁰² Hedâyâ] -C, R.

⁴⁰³ İbrâhîm Harbî Kitâb-ı Hedâyâ'da İbni ... ümerâya virdükleri hedâyâ gülüldür] -C.

bince⁴⁰⁴ erbâb-ı hâcâtun havâyicin kazâ eyleye. Kendi kâdir olmazsa, vülât-ı umûra bunların hâcâtın teblîğ eyleye. Umûrların ta'rif eyleyüp meşâlihlerine delâlet eyleye ve mefâsidden men' eyleye. Taraf-ı la'îfenün envâ'ı ile ki anuñ bir kısmına **[Ş47a]** le'tâyifü'l-hiyel dirler, hâlen aşhâb-ı sa'adet yanlarında mesmû'u'l-ke'lâm olan küttâb ve sâbir aşhâb-ı ağrâz-ı fâside ile bunun hîlâfına sâ'ilerdür. Niteki rasûlden Ebû Hâle rivâyet ider ki: "Hâcetin baña iblâğ itmege kâdir olmayanların hâcetin baña iblâğ eyleñ. Zîrâ her kimesne kim bir hâcetin iblâğa kâdir olmayan kimesnenün hâcetin sultâna iblâğ eyleye, Hâk te'âlâ anuñ kademîn şırâţ üzerinde şâbit eyleye. Şol günki anda kademler tayana."

Yine İmâm Aḥmed Müsned'inde ve Ebû Dâvûd Sünen'inde Ebû İmâme-i Bâhîlî'den rivâyet iderler ki **[R-49b]** rasûlu'llâh buyurdu ki: "Bir kimesne bir qarındaşı hakkında şefâ'at eylese, ol şefâ'at muqâbelesinde aña **[C-98a]** bir nesne hediye gönderilse, ol hediyeyi kabûl eylese, anuñ ol hediyeyi kabûli bâb-ı riya'dan bir bâbdur."

İbrâhîm bin Ḥavîlî 'Abdu'llâh bin Mes'ûd'dan rivâyet ider ki ol suht ki naşş-ı Kûr'an'la mezmûm ve anı aḥz iden 'indi'llâh ve 'indi'n-nâs melûmdur, oldur ki bir kimesne bir kimesneden hâcet taleb eyledükde ol daḥı kabûl idüp muqâbelede virdügi hediyeyi kabûl eyleye.

Ve Mesrûk'dan daḥı rivâyet olmur ki İbni Ziyâd'a bir muzlime huşûşında söyledi. İbni Ziyâd, ol muzlimeni redd eyledi. Ol muzlimeniñ şâhibi Mesrûk'a bir vaşîf hediye gönderdi. Mesrûk anı redd eyledi ve didi: "Ben İbni Mes'ûd'dan şöyle işitdüm ki bir kimesne bir Müslimden bir muzlime redd eylese, ol muzlime şâhibi ol muqâbelede kâlîl ü keşîr aña bir nesne virse, ol suhtdur." Su'âl itdiler ki: "Yâ Ebû 'Abde'r-raḥmân biz suhtı hükm muqâbelesinde olur rişvet bilürdük." Mesrûk didi ki: "Ol küfrdür. Ammâ kaçan veliyyü'l-emr 'ummâlden istihrâc itdügin beytü'l-mâl ve mesâlih-i Müslimîn için istihrâc eylemese kendüye haşr eylese **[Ş-47b]** ve havâşma haşr eylese, ol vakt lâyıḳ budur ki **[C-98b]** kimesne anuñ istihrâcında i'ânet eylemeye. Zîrâ o uğrı ḥarâmîden almaḳ gibidür." Ke-zâlik iki tâyife **[R-50a]** birbiriyle ta'aşşub-ı riya'set için iktitâl eyleseler, ğarazları izhâr-ı ḥaḳḳ olmasa, ol vaḳt zulme 'avn olmaḳ ḥelâl degüldür. Zîrâ te'âvün ikidür. Biri bir ü taḳvâ üzerinde te'âvündür. Cihâdda ve ikâmet-i hudûdda ve istîfâ-yı ḥuḳûḳ ve i'tâ-yı müstaḥaḳînde te'âvün gibi ve

.....

⁴⁰⁴ Hasebince] mücibince R.

te'âvenü 'ale'l-birri ve't-taḳvâ⁴⁰⁵ mücibince cenâb-ı İlahîden emr olunan te'âvün ol te'âvündür. A'vân-ı zalemeden olmak ḥasebiyle bu te'âvünden imsâk eyleyen yâ farz-ı 'ayn terk itmiş olur, yâ farz-ı kifâye terk itmiş olur. Te'âvün-i şânî isim ü 'udvân üzre te'âvündür dem-i ma'sûma i'ânet gibi, ḍarba müstaḥaḳ olmayanları ḍarb gibi. Daḥı bunun emşâli Allâh ve rasûli ḥarâm itdüğü umûra te'âvün gibi. Ammâ şol vaḳt ki emvâli aşḥâbından bi-ğayri ḥaḳ aḥz olınsa ve yine aşḥâbına reddi müte'azzir olsa, ol maḳûle emvâl, meşâlih-i Müslimîne şarf olunmaḳ câyizdür sedd-i şüḡür-ı Müslimîn gibi, nafaḳa-i muḳâtele gibi. Bu maḳûlenün taḥşîline i'ânet birr ü taḳvâya i'ânetdür. Ke-zâlik sultân, zâlim olsa, aşḥâbına [C-99a] redd eylemese ve maşârifine şarf daḥı eylemese, ol vaḳt daḥı mâli maşârifine şarf-ı i'ânet birr ü taḳvâ üzre i'ânetdür. Zîrâ medâr-ı şerî'at *Fe'tteku'llâhe mâ'steḳâ tum*⁴⁰⁶ âyetidür. *Yâ eyyühe'l-lezîne âmenu'tteku'llâhe ḥaḳḳa tükâtihi*⁴⁰⁷ âyetidür ve rasûlü'llâhuñ *izâ emertüküm bi-emrin fe'tu minhü mâ'steḳâ tum*⁴⁰⁸ [R-50b] [Ş-48a] ḥadîs-i şerîfidür ki Şaḫîḥayn'da mezkûrdur. Bir sebebi daḥı budur ki sultâna ve nâsa vâcib olan mehmâ-emkene meşâlihüñ taḥşîl ü tekmîli ve mefâsidüñ tabûli vü taḳlîlidir. Ammâ iki maşlahat vâḳı' olup te'âruz eylese, a'zamıñ taḥşîli ehemdür. Ke-zâlik iki müfside cem' olsa, ehven-i şerrini kabûl idüp ol müfsidelerüñ ednâsın taḥammül idüp a'zamı def elzendür. Ammâ isim ü 'udvâna mu'în oldur ki zâlimüñ zulmine mu'âvenet eyleye. Ammâ mazlûmdan taḥfif-i zulme sa'y idenler yâ muzlimesinüñ izâlesine mu'âvenet eyleseler, isim ü 'udvân üzre mu'âvenet itmiş olmaz. Bunun mişâli bir mâl-i yetimüñ vaşisi yâhud mâl-i vaḳfuñ mütevellisi ola, bir zâlim mâl-i yetimden yâhud mâl-i vaḳfdan zulm ile almaḳ istese, vaşî vü mütevellî imtinâ' idüp mâl-i keşiri taḫlîş için [C-99b] me'tâlib olandan eḳall-i mâl daḥı bezl idüp ol zulmi def eyleseler, anlar muḫsin olurlar. Ke-zâlik selâtin ü ümerâ yanında maḳbûlü'l-ke'lâm olan küttâb ve aşḥâb-ı umûr, 'ibâdu'llâhdan mümkün olduğça def-i zulme sa'y idüp eḳall ile itmâm itmek ḳaşd eyleseler, sultânın ü ümerâya mu'âvenet itdükleri cihetden isim ü 'udvân üzre i'ânet itmiş olur. Ḥalkdan keff-i zulm itdükleri sebebden birr ü taḳvâ üzre te'âvün [R-51a] itmiş olur. Ke-zâlik cânib-i sultândan bir ḳarye, yâ bir sūḳ yâhud bir maḫalle ehline bir nesne teklîf olınsa, ḫilâf-ı şer' zemânede olan 'avârız ve kürekçi aḳçası gibi içlerinden bir muḫsin kimesne vesîle idüp mümkün olduğça anlardan def-i

•••••

⁴⁰⁵ İyilik ve sakınma üzerinde yardımlaşın (Mâ'ide 2).

⁴⁰⁶ O halde gücümüz yettiğince Allah'a isyandan kaçının (Tegâbün 16).

⁴⁰⁷ Ey iman edenler, Allah'tan ona yaraşır şekilde korkun (Âl-i İmrân 102).

⁴⁰⁸ Size emrettiklerimi elinizden geldiği kadar yapmaya çalışınız.

zulme maḳdūrın şarf eylese, kendi nefesine yāhud **[Ş-48b]** ğayra muḫābātu olmasa, irtişā idüp rişvet ḫāṭırıçün daḫı olmasa, ol kimesne muḫsin olur. İm ü ‘udvān üzre te‘āvün itmiş olmaz. Lākin zemānede bu maḳūle umūrda tavassuṭ idenler ğālibā vekīl-i zaleme olup yā muḫābā, yā irtişā idüp istediğinden alup ve istediğine ḫimāyet ider ve kimine vüs‘atinden ziyāde teklīf idüp kimine ḫaddinden **[C-100a]** dūn teklīf idüp⁴⁰⁹ ḫürmet eyler. Bunlar ol zalemedendir ki a‘vān u ittibā’ıyla nārdan tābūtlerde ḫaşr olup nāra ilḳā olunur.

Fasl: Ammā maşārifde vācib oldur ki el-ehemü fe’l-ehem ile ‘amel olına. Evvel meşālih-i Müsliminden menfa‘at-i ‘āmmeye olan ile ibtidā’ olındı ki ol erzāḳ-ı muḳāteledür ki anlara dīn-i İslām ehl-i nuşret ve ehl-i cihāddur, fey’ mālīne onlar sāyirlerden eḫaḳdur ve bu cümleden esbaḳdur. Zīrā ki fey’ anlaruñla taḫşīl olınmışdur. Ḥattā bu ḫuşuşda fuḳahānuñ iḫtilāfi vurdur. Ba‘zılar dimişlerdür ki fey’, ehl-i cihād olan muḳāteleye muḫtaşdur, ba‘zılar māl-i fey’den sāyirlere daḫı **[R-51b]** naşīb vurdur. Sāyir emvāl-i beytü’l-māle ḫaḳları olan māl-i fey’de daḫı müştareklüdür, dimişlerdür. Ammā sāyir emvāl-i sultāniyye bi’l-it-tifāḳ cemī‘-i meşālih içündür. İllā şol māl ki⁴¹⁰ bir nev‘-i maḫşūşa maḫşūş olmasa, şadaḳātle mağānim gibi ki her birinüñ maşraf-ı mu‘ayyeni olduğı mezkūr olmışdur ve maşārif-i māle müstahaḳ olanlardur, umūr üzre vilāyeti olanlar vülāt gibi, ḳuzāt gibi, ‘ulemā gibi mālūñ ḫıfzında ve ḳismetinde medḫali olan ‘ummāl ü şa‘at, ḫattā e’imme-i **[Ş-49a]** şalāt u mü‘ezzinün daḫı maşārifde dāḫıldür **[C-100b]** ve bi’l-cümle sedd-i şuğūr-ı İslām’a lāzım olan umūr daḫı maşārifdendir. İttihāz-ı kirā‘ u silāḫ, ya’nī ceb-ḫāne vü ṭop-ḫāneler idüp ālāt-ı ḫarb ḫāzırlamaḳ ve ḫafir-i ābār, ya’nī lāzım olan mevāzi‘da ḳuyular ḳazmaḳ ve şular getürmek ve aḳar derelerden ḫarḳlar idüp şular almaḳ ve erbāb-ı ḫacāt daḫı müstahaḳındendir.

Fuḳahā bunda daḫı iḫtilāf eylemişlerdür. Şadaḳadan ğayrda māl-i fey’de ve ğayrda erbāb-ı ḫacāt taḳdīm olunurlar mı, olunmazlar mı? Ba‘zılar taḳdīm olunurlar dimişlerdür ve ba‘zılar sebep-i istihḳāḳ-ı İslām’dur. Müslimīn ol māle istihḳāḳda berāberlerdür vereşe-i mīrāşda berāber müstehaḳ olduklar gibi ki sebep-i istihḳāḳları ḳarābetdür. Ol ḳarābetde istihḳāḳları berāber manzūr olur. Ammā ḳavl-i şaḫīḫ budur ki taḳdīm olunurlar. Zīrā rasūlu’llāḫ zü’l-ḫacātı **[R-52a]** māl-i Beni’n-Nazīr’de taḳdīm eylemişdür ve ‘Ömer *raḳıya’llāḫü ‘anh*

.....

⁴⁰⁹ Kimine ḫaddinden dūn teklīf idüp] -R.

⁴¹⁰ İllā şol māl ki] -C, R.

buyurmuşdur ki: “Bu mâlde kimesne kimesneden eḥaḳ degüldür. Bu mâl şol kimesnenüñdür, yâ sâbıḳası ola, yâḥud ‘inâyeti ola, yâḥud belâsı ola, yâḥud ehl-i ḥâcet ola.” Ḥâzret-i ‘Ömer müstaḥaḳḳîn-i emvâli dört kısma taḳşım eyledi. Bir kısmı sâbıḳası ola didügidür, ya’nî dînde sâbıḳ ola [C-101a] mâl anlaruñ sâbıḳası ile ḥâşıl olmuş ola ve bir daḫı yâḥud ‘inâyeti ola, didi. Ya’nî dîne mu’în olmuş olalar ve Müslimîne mu’în olalar. Anlar daḫı iki nev’dür. Bir nev’i aḥkâm-ı dîne sâyir olanlardur. Ḥıfz-ı umûr, sedd-i şugûr itmekle dîne ve İslâm’a ve Müslimîne celb-i menâfi’ itmekle mu’în olurlar [Ş-49b] ve bir nev’i ‘ulemâdur ki tebyîn-i ḥelâl ü ḥarâm ve tenfîz-i fetâvâ vü aḥkâm itmekle dîne mu’în olmuşlardur. Müstaḥaḳḳîn-i mâlüñ bir kısmı daḫı emr-i dînde belâ-yı ḥâsen ile mübtelâ olanlardur ki Müslimînden zararlı def’ iderler sebîlü’llâhda cihâd idüp ğazâ iden cünüd-ı mücâhidin gibi ve ‘uyûn gibi ve ḳâşidin gibi. Ḳısm-ı râbîc’ zü’l-ḥâcâtdur. Bu muḳaddemâtdan ma’lûm oldu ki her kişiuñ ‘aḫsâ kendüden meşâliḥ-i Müslimîne menfa’at ü ḥâcetine göre imiş. Bundan ziyâdeye müsteḥaḳ olmazlar imiş. İllâ meger sâyir Müslimînle şirket-i ‘âm üzre istihḳâḳ taḫşil eyleye mâl-i mirâşda mâl-i ğanimetde istihḳâḳ gibi. Ve daḫı imâm için [R-52b] câyiz degüldür mâl-i Müslimînden kimesneye bi-ğayrı istihḳâḳ mâl vire hevâ-yı nefsi için, yâ ğayrı murâd için, ya’nî mâ-beynde ḳarâbet olanlara ziyâde [C-101b] virmek gibi, ya’nî muğannî vü muḫrib ü maşhara vü muḫḫik ü kâhin ü münecimlere virmek gibi. Ammâ ba’zı kimesnenüñ ḳalbinüñ te’ellüfine muḫtâc olsa, ol maḫûle te’lîf-i ḳalb için virmek câyizdür. Zîrâ Ḥaḳ te’âlâ Ḳur’ân’da mü’ellefetü’l-ḳulûba şadaḳâtden ‘aḫyâ ḥelâl eylemişdür ve rasûlü’llâh ‘aleyhi’s-selâm daḫı mü’ellifetü’l-ḳulûba⁴¹¹ mâl-i fey’den ziyâde ḥaḳ virmişdür. Daḫı mü’ellifetü’l-ḳulûbdan ğayrı ḳabâyil ü ‘aşâyirleruñ seyyidlerine ve muḫâ’larına virmişdür, Benî Temîm seyyidi Aḳra’ bin Ḥâbis gibi ve Benî Ferâze seyyidi ‘Uyeyne bin Ḥaşîm gibi ve Benî Kilâb seyyidi Zeydü’l-ḥayrı Ṭâ’î gibi. Ke-zâlik sâdât-ı Ḳureyş’uñ ḥulefâsına virmişdür, Şafvân bin Ümeyye gibi ve ‘İkrime ibni Ebû Cehl gibi ve Ebû Süfyân bin Ḥarb gibi ve Sehl bin ‘Amr gibi [Ş-50a] ve Ḥârîş bin Hişâm gibi. Daḫı bundan ğayrı niçelere virmişdür.

Şaḫîḥayn’da Ebû Sa’îd-i Ḥudrî’den mervîdür ki Ḥâzret-i ‘Alî Yemen’de iken rasûlü’llâha Yemen toprağında ḥâşıl olmuş bir miḳdâr altun gönderdi. Rasûlü’llâh ol altunu Aḳra’ bin Ḥâbis ve ‘Uyeyne ibni Ḥaşîm Ferâzî ve ‘Alḳame bin ‘Allâme-i ‘Âmirî ve Zeydü’l-ḥayrı Ṭâ’î mâ-beyninde taḳşım eyledi.

.....

⁴¹¹ Şadaḳâtden ‘aḫyâ ḥelâl eylemişdür ve rasûlü’llâh ‘aleyhi’s-selâm daḫı mü’ellifetü’l-ḳulûba] -C, R.

Muhâcirîn-i Kureyş ve enşâr gâzaba gelüp **[C-102a]** “Rasûl’llâh şanâdî-i necdî ri’âyet eyledi. Bizi terk **[R-53a]** eyledi.” didiler. Rasûl’llâh anlaruñ kâlbîn te’lîf iderdi. Bir kâlîñ saķallı, çuķur gözli, yumrı yañaķlı, alnı çıkık, başı kıazınmış kimesne gelüp “Yâ Muħammed Allâh’dan kıorķ.” didi. Rasûl’llâh: “Allâh’a ben ‘âşî olıcaķ yâ kim muṭî^c olur? Allâhü te’âlâ beni cümle arzâ emîn eyledi, siz emîn itmez misiz?” didi. Ol şaħş döndi gitdi. Aşħâbdan biri ki ‘inde’l-ba’z ‘Ömer ve ‘inde’l-ba’z Hâlid bin el-Velîd’dür, ol şaħşı kıatle rasûlden izn istedi. Rasûl *‘aleyhi’s-selâm* men’ idüp “Bunlardan bir kıavm vardur ki Kıur’an’ı okurlar, ammâ boğazlarından geçmez. Ehl-i İslâm’ı kıatlı idüp ehl-i evşâmı terk iderler. İslâm’dan şöyle çıkarlar ki oķ atılmakdan çıkar gibi. Eger ben anlaruñ zemânına irişeydüm anlaruñla Kıavm-i ‘Âd ile kıtâl ider gibi kıtâl iderdüm.” didi. Ol ṭâyife havâricdür ki Hâzret-i ‘Alî zemânında ħurûc itdiler.

Râfî bin Hâdîce’den mervîdür ki rasûl’llâh Ebü Süfyân’a ve Şafvân’a ve ‘Uyeyne’ye ve Aķra’a yüzer deve virdi ve ‘Abbâs bin Merdâs’a eksük virdi. **[C-102b]** ‘Abbâs: “Yâ rasûl’llâh benüm sehmümi ve ‘Ubeyd’uñ sehmîni niçün ‘Uyeyne ile **[Ş-50b]** Aķra’a virürsin? Hâşîñ ile Hâbis bir mecma’da Merdâs’dan tefavvuk itmemişlerdür ve ben daħı anlardan dün degülem.” didi. Rasûl’llâh anuñ ‘atâsın daħı itmâm idüp yüz deve eyledi. **[R-53b]** ‘Abbâs’uñ ‘Ubeyd didüğü kendüñüñ bir eyüce atı var idi, murâdı oldur.

Ve mü’ellefetü’l-kulüb iki nev’dür. Bir nev’i kâfirdür, bir nev’i Müslimdür. Kâfir ol vaķt ‘atâya müsteħaķ olur ki İslâm’a gelmesi gibi, yâħud Müslimînden mazarratı def olmaķ gibi bir menfa’atı recâ olınsa, ‘atâsuz müyesser olmaya ve Müslimden mü’ellefetü’l-kulüb oldur ki Müslim muṭâ’ ola, lâkin ‘atıyye ile anuñ daħı menfa’atı murâd olınsa. Yuķarıda zıkr olınan mü’ellefetü’l-kulüb, Müslimler gibi yâħud cibâyet-i mâl-i beytü’l-mâl ide. Anlara daħı ‘atâ câyizdür ve bi’l-cümle bir kimesneye ‘atâ virile, yâ ħavf için, yâħud nikâyet-i a’dâ için, yâħud Müslimînden keff-i zârüret için. Ol ‘atâyı virmedin keff müyesser olmasa, bu daħı ‘atâdan bir kıısmdır ki tecvîz olınmışdır. Egerçi bu mâddede **[C-103a]** zâhiren rü’esâyı ri’âyet ve zu’afâyı terk var ise, niteki mülûk-ı zemâne bunı eydürler: “*İnneme’l-a’mâlü bi’n-nıyyât*⁴¹²”dur. Şöyle ki niyyetleri dîne ve ehline bir maşlaħat olursa, rasûl’llâhuñ ve ħulefasınuñ ‘atâsı gibi olur. Şöyle ki ħarâzları arzda ‘ulüvv ü fesâd olursa, Fir’avn’uñ ‘atâsından bir kıısm olur, egerçi dîn-i fesâd-ı fâsîd şâħibleri zâhirine inkâr iderlerse. Niteki Zevî’l-Ĥu-

.....
⁴¹² Şüphesiz ki ameller niyete göre dir.

veyşıra rasüle inkâr eyledi. Ke-zâlik harb-i havâricde Hâricîler Hâzret-i 'Alî'ye inkâr eylediler. [R-54a] Ol vâkt ki Hâzret-i 'Alî Müslimînün ricâli katl ve nisâsi ve şıbyâmı seby olunmağı [Ş-51a] kerîh görüp taḥkîimde ḥayr u maşlahat fikr idüp kıtâli terk itdüğü vâkt anlar ol ḥâyifedür ki re'îsleri rasülüñ taḥsîmine inkâr itdükde rasül, nür-ı nübüvvetle fehîm idüp “Bunlar dînden çıkarlar.” diyü buyurup Hâzret-i 'Alî'ye inkâr ideceklerine işâret buyurmuşlardır. Zîrâ anlaruñ dînleri fâsiddür. Ne dünyâyâ yarar, ne âḥirete. Bu daḥı ma'lûm olacaḥdur ki çok olur ki ver'î fâsîd, cübñ ü buḥl ile müştebih olur. Zîrâ ikisinde bile terk [C-103b] ma'nâsi vardır. Lâ-büd ver' idüp Allâhü te'âlâ ḥaşyetden fesâd ihtiyârın terk itmekle cihâdı cibâyeten ötürü terk idüp ve nafaḥa vü şadaḥayı buḥlınden ötürü terk eylemegüñ beyinde fark müştebih olur.

Rasülü'llâh buyurmuşdur ki: “İnsânda olanuñ şerri şuhḥ-ı hâli' ve cübñ-i hâli'dür.” Bu ḥadîş Tirmizî'de mezkûrdur. Zîrâ insân gâh olur bir 'ameli terk eyler, yâ izḥâr ider, ver' zann eyler. Ammâ ol kibrdür ve irâde 'ulüvdür. Lâ-cerem rasülü'llâhuñ “İnneme'l-a'mâlü bi'n-niyât” buyurduğı bir kelime-i câmi'adur. Zîrâ 'amele niyyet, cesede rûḥ gibidür. Niteki Allâh'a secde idenle şemse, yâ ḳamere, yâ şaneme secde eylemesi birdür. Yire yüz urmaḥda farkı yoḥdur. Ammâ Hâḳḳ'a secde iden Hâḳḳ'a [R-54b] aḳreb-i ḥalḳ ve ḡayra secde iden eb'ad-i Hâḳḳ'dur.

Eşerde vâriddür ki eḑdal-i îmân semâḥat ü şabrdr. Niteki *ve tevâşav bi's-şabri ve tevâşav bi'l-merḥameti*⁴¹³, vârid olmuşdur. Şabr u merḥamet daḥı temâm olmaz, illâ ḥalḳı ri'âyet ü siyâsetle. Bu ri'âyet ü siyâset daḥı temâm olmaz⁴¹⁴, illâ 'atâ vü şecâ'atle. [Ş-51b] Zîrâ dîn ü dünyâ emri bunlarla temâm olur. Bu ecildendür ki bunlaruñla 'âmil olmayanları Hâḳ te'âlâ tefrî' idüp ve emri vilâyet ü ḥükümeti [C-104a] bunlardan alup âḥere virmek ile taḥvîf eyledi ve buyurdu: “*Yâ eyyühe'l-lezîne âmenü mâ leküm izâ ḳîle lekümü'nfirü fî sebîli'llâhi'ssâḳal-tüm ile'l-arḑi. Erâdîtüm bi'l-ḥayâti'd-dünyâ mine'l âḥiret. Fe-mâ metâ'u'l-ḥayâti'd-dünyâ fî'l-âḥireti illâ ḳalîl. İllâ tenfirü yu'azziküm 'azâben elîmen ve yestebḑil ḳavmen ḡayraküm velâ tezurrühü şey'en. Va'llâhü 'alâ külli şey'in ḳadir*”⁴¹⁵.” Ve bir yirde daḥı buyur-

•••••

⁴¹³ *Birbirlerine sabrı tavsiye edenlerden ve birbirlerine acımayı öğütleyenlerden olmaktadır. İşte bunlar sağdakilerdir (Beled 17).*

⁴¹⁴ İllâ ḥalḳı ri'âyet ü siyâsetle. Bu ri'âyet ü siyâset daḥı temâm olmaz] -C, R.

⁴¹⁵ *Ey iman edenler, size ne oldu ki “Allah yolunda savaşa çıkın” denildiği zaman yere çakılıp kalyorsunuz. Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası ahiretin yanında pek azdır. Eğer (gerektiğinde savaşa) çıkmazsanız Allah sizi pek elem verici bir azapla cezalandırır ve yerinize sizden başka bir kavim getirir; siz (savaşa çıkmamakla) ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir (Tevbe 38-39).*

mişdur ki: “*Hā entüm hā ülä’i tüd’awne li-tünfikü fî sebîli’llāh. Fe-minküm men yebhal. Ven men yebhal fe-innemā yebhalu ‘an nefsihi. Va’llāhü’l-ğaniyyü ve entümü’l-fukarā’. Ve in tetevellve yestebdil kavmen ğayraküm şümme lā-yekünü emsäleküm*⁴¹⁶.” Ve bir yirde dağı buyurmuşdur ki: “*Lā-yestevî minküm men enfeka min ħabli’l-fethi ve ħätel. Ulā ĩke a’zāmu dereceten mine’l-lezîne enfekü min ba’dü ve ħätelü. Ve küllen va’ade’llāhü’l-ħüsnā, va’llāhü bi-mā ta’melüne ħabîr*⁴¹⁷.” Ħađ te’ālā emr-i infāħa ta’lîħ eyledi ki infāħ seĥādur ve kıtāle ta’lîħ eyledi ki kıtālden murād şecā’atdür ve bir mevzi’de dağı “*Ve cāhidü [R-55a] bi-emvāliküm ve enfisiküm fî sebîli’llāh*⁴¹⁸.” buyurmuşdur ve buĥl-i kebāyirden olduğın bu āyet-i kerîmede beyān itdi ki: “*Ve lā-yahsebene’l-lezîne yebhalüne bi- mā atāhümü’llāhü min fadlihi hüve ħayran lehüm. Bel hüve şerrun [C-104b] lehüm. Seyuĥaweķüne mā baĥilü bihi yevme’l-ħyāmeĥ*⁴¹⁹.” Ve fî sebîli’llāh infāħ-ı māl itmeyenlerüñ ĥađında bu āyetle va’id-i şedîd eyledi ve buyurdi ki: “*Ve’l-lezîne yeknizüne’z-zehbe ve’l-fiddate ve lā-yünfikühē fî sebîli’llāhi fe-beşşirhüm bi-azābin elîm. Yevme yuĥmā ‘aleyhā*⁴²⁰.” Ve cübni dağı bu āyetle [Ş-52a] bu vechle zemm itmişlerdür: “*Ve men yüvellihim yevme’zin dübürahü illā müteĥarriĥen li-ħatālin ev müteĥayyizen ilā fî’etin fe-ħad bā’è bi-ġazābin mina’llāhi ve me’vāhü cehennem. Ve bi’se’l-maşîr*⁴²¹.” Ve cemî’-i ĥalk-ı ‘ālem şecā’atüñ ve semāĥatüñ efdāl-i ĥaşā-yil olduğlarına ittifaħ itmişlerdür. Ħattā meşel-i meşhürdür. ‘Arab ortasında “*Lā ħa’nete ve lā ciĥnete*⁴²²” dirler ki “*lā Fārisü’l-ĥaylü ve lā vechü’l-Arab*⁴²³”, ammā aĥz-i emvāl ve şarf-ı menālde ĥalk üç fırĥa olmişlardır. Bir fırĥaya ĥubb-ı ‘u-lüvv ü arzda fesād eylemek ħabî’atlerine ġālib olmuşdur, ‘ākıbet-i me’āda nazar eylemezler. Dirler ki: “Sultānuñ şaltānatı māl ile ħāyim olur ve māl ĥalkdan

.....

⁴¹⁶ İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz. İcinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama kim cimrilik ederse ancak kendisine cimrilik etmiş olur. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer ondan yüz çevirseniz yerinize sizden başka bir toplum getirir. Artık onlar sizin gibi de olmazlar (Muhammed 38).

⁴¹⁷ Elbette icinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcıyıp savaşanlara eşit değildir. Onların derecesi sonradan infak eden ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vadetmiştir. Allah’ın yaptıklarınızdan haberi vardır (Hadid 10).

⁴¹⁸ (Ey müminler) mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin (Tevbe 41).

⁴¹⁹ Allah’ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta) cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırdır. Tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır (Al-i İmran 180).

⁴²⁰ Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu? İşte onlara elem verici bir azabı müjdele (Tevbe 34).

⁴²¹ Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşım mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse muhakkak ki o, Allah’ın gazabını hak etmiş olarak döner. Onun yeri de cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir (Enfâl 16).

⁴²² Ayrıtlama ve kötü davranış yoktur.

⁴²³ Ne Farsın atı, ne de Arabın yüzü.

istihlâşla olur, gerek tariḳ-ı helâlle, gerek tariḳ-ı harâm ile. Anlar vehhâb ü nehḥâblardur ve vâlî olan yimek ve yidürmek gerekdür.” dirler. **[C-105a]** Yiyüp yidürmiyeni riyâsete kabûl itmezler. ‘Âcil-i dünyâ ile ḳanâ‘at idüp ecel-i dünyâ vü ‘uḳbâdan **[R-55b]** igmâz-ı ‘ayn iderler. Anlaruñ ‘âḳibeti ‘âḳibet-i reddiyedür. Mâdâm ki tevbe-i ḥâlîşe ve ‘amel-i şâliḥa muḳârin olmayalar.

Bir fırḳa daḥı vardur ki Ḥaḳ te‘âlâdan ḥavf u ḥaşyet üzre olurlar, zulm-i ḥaḳ-
dan ve fi‘l-i muḥarremâtdan ve i‘tiḳâdât-ı ḳabîḥadan kendiler men‘ idecek
dînleri vardur. Bu fırḳa evvelki fırḳadan aḥsen ü eḥabdur. Lâkin bunuñla yine
şöyle i‘tiḳâd iderler ki irtikâb itdükleri muḥarremâtu itmedin siyâset ve celb-i
mâl olunmaya ve niḳâm-ı ‘âlem müyesser olmaya. Lâ-cerem mezâlim irtikâbı
lâzım gelür ve nefslerinde olan cübn ü buḥl ve zîḳ-ı ḥulḳ ki vardur, anlaruñ
mücibi üzre **[Ş-52b]** terk-i vâcib ü iḥtiyâr maḥzûr iderler ki ol vâcibüñ terki
kendilere ba‘zı muḥarremât irtikâbından ezarrdur ve ba‘zı vâcibden nehy
iderler ki anuñ nehyi sebîlillâhdan şadd olur ve ol vâcibi terk eylemegi vâcib-i
i‘tiḳâd iderler ve ḳıtâl olmadan maşlaḥat temâm olmaz ḳann iderler. Nitekim
zemân-ı selefde ḥavâric ile itdiler. Bunlar anlardur ki **[C-105b]** bunlaruñla
ne dünyâ şâliḥ olur, ne dîn kâmil olur. Ammâ envâ‘-ı dînden nev‘-i keşîr ḥâsıl
olur. Ba‘zı umûr-ı dünyâ daḥı ḥâsıl olur. Lâkin müctehid oldukları cihetden
ḥaḳtaları ma‘füvv ve ḳuşûrları maḡfurdur. Bunlar anlardur ki Ḥaḳ te‘âlâ anlaruñ
ḥaḳḳında buyurmışdur: “*Ḳul hel nünebbi űüküm bi’l-aḥserîne a‘mâlen. El-lezîne dalle*
[R-56a] *sa űühüm fi’l-ḥayâti’d-dünyâ ve hüm yahsebüne ennehum yuḥsinüne şun’an*⁴²⁴.”
Bu tariḳat ol ḫâyifenüñ tariḳatidür ki ne nefsi için aḥz ide ve ne ḡayra vire ve ne
küffâr ve ne füccârdan kimesnenüñ ḳalbin te‘lîf için ‘aḫâ ide. Belki te‘lîf-i ḳulüb
içün virdügi ‘aḫâyı cevrden ‘add ide. Fariḳ-ı şâliḡ ümmet-i vasaḫdur ki anlar
vülât-ı umûr-ı dîn-i Muḥammed’dür ve rasûlüñ ḫulefâsıdur. Yevm-i ḳiyâmete
degin ümmet-i Muḥammed’üñ ḫavâşş u ‘avâmı üzre anlaruñ re‘yi infâḳ-ı mâl
ve ilḳâ‘-i menâfi’dür. Nâsuñ ḥâcetleri mücibince aḫvâl-i dîn ü dünyâ iḳâmeti
içün enfüs ü âfâḳuñ şalâḫı emrine ḳâyim olup taḳvâ vü iḥsânı cem‘ iderler.
Ḥaḳ te‘âlâ anlara mu‘în ü naşîrdür. “*İnna’llâhe ma‘a’l-lezîne tteḳav ve’l-lezîne hüm*
*muḥsinün*⁴²⁵.” Aşl-ı siyâset-i **[C-106a]** dîniyye daḥı temâm olmaz illâ bunuñla
ve dîn ü dünyâ şâliḥ olmaz illâ bunuñla. Muḫtâc **[Ş-53a]** olanlara mâlin infâḳ
eyler ve mesâḳîne ta‘âmin iḫ‘âm ider. Bu tariḳ ile iḥsân ider ve kendi Allâh’dan

.....

⁴²⁴ De ki: Sîze, (yaptıkları) işler bakımından en çok ziyana uğrayanları bildirelim mi? (Bunlar) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir (Kehf 103-104).

⁴²⁵ Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir (Nahl 128).

korçup muharremâtdan şakınur ve katl-i nâsdan ihtirâz ider. Lâzım gelen kışâs u huķûķ u ĥudûdı iķâmet idüp yâ ĥâtır yâĥud mâl için ĥimâyet eylemez. Bu tariķla taķvâ idüp ikisin bile cem' itmiş olur. Şahîĥayn'da mestürdur ki Ebû Süf-yân'a Heraķl Kāyşer ki melik-i Rûm'dur, [R-56b] "Muĥammed size nenünle emr eyledi?" Ebû Süf-yân didi ki: "Şalât u şadaķa vü 'afâfla ve şıla-i raĥmle ki mu'azzamât-ı umûr-ı dîn-i İslâm bunlardur. Bunlar kâmil olcaķ ĩmânı ĩmân-ı kâmil olur." Eşerde vâriddür ki Ĥaķ sübhânehü ve te'âlâ ĥazret-i rasûle vaĥy ile didi ki: "Bilür misin seni niçün ĥalîl idindüm?" "Yoķ." didi. Ĥaķ te'âlâ buyurdu ki: "Gördüm ki saña 'aķa vü aĥzdan ya'nî virmek, almaķdan eĥabdur. Anuñçün ĥalîl idindüm." Ve 'aķadan murâd ancaķ seĥâ degüldür. Bezl-i menâfi' daĥı seĥâdur ve şecâ'at ancaķ [C-106b] ĥarbde⁴²⁶ şecâ'at degüldür. Def-i mazarrâtda olan kuvvet-i ĥazâbiyye daĥı şecâ'atdır. Ke-zâlık nâs daĥı üç kısmdur ki bir kısmı oldur ki hem Allâĥ için hem nefleriçün ĥazâb iderler. Bir kısm vardır ki ne Rableriçün⁴²⁷ ne nefleriçün⁴²⁸ ĥazâb iderler, bir kısm vardır ki dînleriçün ĥazâb iderler⁴²⁹, nefleriçün ĥazâb itmezler. Ümmet-i va-saķ bu kısmdur. Nitiki 'Âyişe'den mervîdür ki rasûlü'llâĥ kendi eliyle ne 'avretlerin döĥerdi ve ne ĥâdimlerin döĥerdi ve ne tavarların döĥerdi. İllâ *fi sebîli'llâĥ* mücâhede iderdi. Rabbiçün katl-i nefis ve iķâmet-i ĥudûd ider ve kimesneden nefsi için intikâm itmezlerdi. [Ş-53b] İllâ meĥer ki hetk-i ĥaremât-ı dîn ola, ol vaķt Allâĥ intikâm iderdi. Ammâ şol kısm ki nefsiçün ĥazâb ide, Rabbiçün itmeye⁴³⁰ nefsiçün ala ve ĥayra virmeye. Bu kısm, kısm-ı rabî'dür ki ĥalkuñ eş-rârdur. [R-57a] Ne dîne ve ne dünyâya şâlih olurlar. Siyâset-i kâmile erbâbı şol şâlihlerdür ki vâcibâtı iķâmet iderler ve muĥarremâtı terk iderler. Dîne şâlih olan 'aķâyâyı maşârifine ĥaķ üzre [C-107a] virürler ve kendilere mübâĥ olandan ĥayrı almazlar. Hetk-i meĥârim olan mevâzi'da ĥazâb iderler. Ĥazze nefse râci' ĥazâbların kezm idüp bezlde ve def'de ekmel-i umûra temessük idüp rasûlüñ aĥlâķına iķtidâ iderler. Vâlî-i mü'mine lâyık budur ki bu evşâfla muttasîf olup Ĥaķ te'âlâya bunuñla taķarrüb itmege ceĥd ide. Bundan şoñra vâķı' olan kuşur u zellâtına istıĥfâr ide. "İnna'llâĥe ye mürüküm en te'eddü't-emanâti ilâ ehliĥa"⁴³¹ âyetine iķtidâ olınmış ola.

●●●●●●●●●●

⁴²⁶ Ĥarbde] -C, R.

⁴²⁷ Rableriçün] dînleriçün Ş.

⁴²⁸ Ne nefleriçün] -R.

⁴²⁹ Bir kısm vardır ki dînleriçün ĥazâb iderler] -R.

⁴³⁰ İtmeye -R.

⁴³¹ *Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi emreder (Nisâ 58).*

Faşl: *Ve izâ hakentüm beyne'n-nâsi en tahkümü bi'l-ʿadl*⁴³² ki buyurmuşdur, beyne'n-nâs hüküm-i hudüd u ʿukûkda olur. Ol hüküm dağı iki kısmdur. Kısm-ı evvel şol hudüd u ʿukûkdur ki Müsliminden bir kavm-i huşûşî için olmaya, belki menfaʿati muṭlak ola ve cemîʿ-i Müslimîn aña muḥtâc ola. Ol kısma hudüdu'llâh u huḳûku'llâh dirler. Kaṭṭâʿ-ı ʿarîḳ ve sürrâḳ u zünât hudüdi gibi ve emvâl-i sultâniyyede olan aḥkâm gibi ve evkâf u veşâyâ gibi umûr-ı velâyatuñ ehemmi ve etemmidür. Bu sebebden Hâzret-i ʿAlî buyurmuşdur ki: “*Lâ-büdde li'n-nâsi min emâretin [R-57b] birratin ev fâciratın*”, ya'nî nâsa bir emîr [C-107b] lâzımdur gerekse birr olsun gerekse fâcir olsun. [Ş-54a] Didiler ki: “Emâret-i birreyi bilürüz. Yâ emâret-i fâcire nedür?” Buyurdi ki: “Be-her-ḫâl ol emîr-i fâcir dağı olursa anuñla hudüd iḳâmet olunur. Yollar emn üzre olur. ʿAdüya cihâd olunur. Feyʿ anuñla takṣîm olunur.”

Bir kısım hudüd oldur ki vülât-ı umûr anı tefahhuş idüp iḳâmet eylemek lâzım olur. Kimesnenüñ daʿvâ vü şehâdetine ihtiyâc olmaz ve şehâdet dağı olınsa daʿvâya muḥtâc olmaz. Egerçi ʿulemâ ihtilâf itmişlerdür anda ki “Mesrûḳ mâlini taleb lâzım olur mı?” diyü. Ammâ iḳâmet-i hadd kaṭʿ-ı yedde mesrûkuñ hadd talebi lâzım degüldür ve elinüñ üzerine iḳâmet-i⁴³³ hadd idüp kaṭʿ-ı yed itmek lâzımdur ve bu kısım haddüñ iḳâmeti şerîf ü vazîʿ ve zelîl ü rafîʿ ve ḳavî vü zaʿîf üzerine vâcibdür. Şefâʿatle ve hediye ile ve ḡayrı ile taʿṭil-i hadd câyiz degüldür. Bu mâddede şefâʿat helâl dağı degüldür ve her kim bu vâcib olan haddi iḳâmete ḳâdir iken iḳâmet eylemeyüp taʿṭil iderse *fe-ʿaleyhi la'netu'llâhi ve'l-melâ'ike ve'n-nâsi ecma ʿin*⁴³⁴. Zîrâ bunuñ vücbü ayâtu'llâh ile şâbitdür. Lâ-cerem taʿṭil iden ayâtu'llâhi şemen-i ḳalîle şatmış olur.

Ve Ebü Dâvûd Sünen'inde rivâyet ider ki [C-108a] her kimesnenüñ ki şefâʿati hudüdün bir ḫadde ḫâyil olsa, Hâḳ teʿâlâya teẓâd itmiş olur ve her kim Hâḳ teʿâlâ ile bâṭıl [R-58a] üzerine muḫâşama eylese, Hâḳ teʿâlânüñ suḫṭı anuñ üzerinden zâyil olmaz, mādâm ki ol fiʿlden inâbet eylemeye. Ve bir kimesne bir Müslimüñ ḫaḳḳında ol Müslimde olmayan nesneyi söylese, ya'nî yalan şehâdet eylese, ol kişi revḡatü'l-cibâl üzre oturmuş olur, mādâm ki ḳavlınden rücüʿ itmeye. [Ş-54b] Didiler ki: “Yâ rasûla'llâh revḡatü'l-cibâl nedür?” Buyurdılar ki: “Ehl-i nâruñ ʿuşâresi, ya'nî şiddet-i ʿazâb-ı nârdan cesedlerinden şızup ḳıçan ḳan ve irin ve şaru şu.” Bu ḫadıṣ-i şerîfde

•••••

⁴³² Allah size insanlar arasında hükmettiğimiz zaman adaletle hükmetmenizi emreder (Nisâ 58).

⁴³³ Hadd kaṭʿ-ı yedde mesrûkuñ hadd talebi lâzım degüldür ve elinüñ üzerine iḳâmet] -C, R.

⁴³⁴ Bütün insanların, meleklerin ve Allah'ın laneti üzerine olsun.

rasûlu'llâh hâkimleri ve şahidleri ve haşmları beyân eyledi ki bunlar erkân-ı hükmdür.

Ve Şahîh-i Buḥārî ile Şahîh-i Müslim'de 'Âyişe'den mervîdür ki Benî Maḥzûm'dan bir 'avret sirka eyledi. Kureyş "İkâmet-i hadd olup kaç-ı yed ola" diyü havflarından gam-nâk olup "Bunu rasûlu'llâha Usâme bin Zeyd'den gayrı kimesne söylemez." didiler. Usâme'ye ibrâm idüp rasûle söylediler. Rasûlu'llâh gâzab idüp "Yâ Usâme, ḥudûdu'llâhdan bir ḥadde şefâ'at mi idersin? [C-108b] Benî İsrâ'yîl ol sebebden helâk oldular ki içlerinden şerîfleri sirka eylese, terk iderlerdi. Ol Allâh ḥaqqıçün ki nefsum yed-i kudretinde musahḥardur, eger kızum Fâtıma daḥı sirka eylese, elin keserdüm" didi. Bu kışşada itbâr lâzımdur ki eşref-i büyü-tü Kureyş Kureyş'de eşref-i büyü-tü Benî Hâşim [R-58b] ve Benî Hâşim'de eşref-i rasûlu'llâh iken ve rasûlu'llâhuñ evlâdına maḥabbeti ve şefkati sâ'yir-i nâsdan ziyâde iken "Kızum sirka eylese elin keserdüm." diye seyyidetü nisâ'ü'l-âlemîn ile çarb-ı meşel ide ve ol ḥuşûşda sârıka olan eşref-i büyü-tü Kureyş olan Benî Maḥzûm'dan ola ve şefâ'at iden rasûlu'llâha eḥabb-ı nâs olan Usâme iken böyle buyurılıcaḥ ḥudûdu'llâhdan üzerine ḥad lâzım olan sâ'yir-i nâsdan olıcaḥ şefâ'at ne vechle müstenkir ü müstekrih olur? Ve rivâyet olunur ki sârıka-i mezkûrenüñ eli kaç olduğdan şoñra yine beyt-i rasûle gelür gider idi [Ş-55a] ve rasûl anuñ ḥacetin kazâ iderdi.

Ve bu daḥı mervîdür ki sârık tevbe eylese kesilen eli cennete kendiden evvel gider ve tevbe itmezse cehenneme gider [C-109a] ve Mâlik, Muvattâ'da rivâyet ider ki bir cemâ'at bir uğrı⁴³⁵ tıdılar. Emirü'l-mü'minîn 'Oşmân'a getürdiler, yolda Zübeyr'e râst geldiler. İledenlere şefâ'at eyledi. Anlara "Biz bunu emirü'l-mü'minîne iledürüz. Anlara iletdüğümüzden şoñra şefâ'at idersin." didiler. Zübeyr eyitdi: "Ḥudûd-ı sulṭâna varduḡdan şoñra şefâ'at idene la'net ve şefâ'ati kabûl idene la'net." didi.

Bu daḥı mervîdür ki Şafvân bin Ümeyye mescid-i nebîde ridâsı üzre yatup uyur iken bir sârık gelüp [R-59a] ridâsın sirka eyledi. Tıutup rasûle getürdüklerinde kaç-ı yed buyurdi. Şafvân: "Yâ rasûla'llâh benüm ridâmdan ötüri eli mi kesilsün? Ben aña bağışladum." didi. Rasûlu'llâh: "Baña gelmeden bağışlamak gerek idi. Şimden girü fâyide itmez." diyü emr eyledi, yedin kaç eylediler. Ehl-i sünnet bu rivâyetde böyle ma'nâ virdiler ki ya'nî "Baña gelmedin 'afv

.....

⁴³⁵ Uğrı] ḥşş R, Ş.

itmeliydi, baña geldükden sonra 'afv u şefâ'at ü hibe ile ta'tîl-i had cāyiz de-
güldür." Bu sebebdendir ki 'ulemâ ittifâk itmişlerdir ki kâṭı'u't-ṭarîkı ve hıssı ve
bunların emşâlini veliyyü'l-emre getürseler, ba'dehü [C-109b] tevbe eylese
anlardan had sâkıṭ olmaz, belki ba'de't-tevbe yine ikâmet-i hudüd lâzımdır.
Eger tevbelerinde şâdıklar ise hadd anlara keffâret olur, ikâmet-i haddi ka-
bülleri tevbe-i şâdıka olur. Bunda aṣl budur ki Hâk te'âlâ buyurmuşdur: "*Men
yeşfa' şefâ'aten ḥaseneten yekün lehü naşibün minhâ ve men yeşfa' şefâ'aten seyyi'eten yekün
lehü kiflün minhâ ve kāna'llâhü 'alâ külli şey'in muḳūlen*"⁴³⁶. [Ş-55b] Zîrâ şefâ'at
aşlda tâlibe î'ânetdür. Ke-ennehü tâlib vitr idi, ya'nî tek idi. Şefî' aña şefâ'at
itmekle şef' oldu, ya'nî cüft oldılar. Şöyle ki ol şefâ'at birr ü taḳvāya î'ânet ola,
şefâ'at-i ḥasene olur. İsm ü 'udvân üzre î'ânet olursa, şefâ'at-i seyyi'et olur. Birr
oldur ki cenâb-ı İllâhîden [R-59b] anuñla emr olunmuş ola. İsm oldur ki nehy
olunmuş ola. Eger ba'd-ı vücbü'l-hadd-i tayib olanlar tevbelerinde kâzibler ise
ve-inna'llâhe lâ-yehdî keyde'l-hâ'in"⁴³⁷ kavline mazhar olmuş olurlar ve Hâk te'âlâ
buyurmuşdur ki: "*İnnemâ cezâ'üllezîne yuḥâribüna'llâhe ve rasülehü ve yes'awne fi'l-arḍi
fesâden en yaḳatelü ev [C-110a] yuşallebū ev tuḳatṭa'ü eydihim ve erculühüm min ḥilâfın
ev yunfū mine'l-arḍi zâlike lehum ḥuzzî fi'd-dünyâ ve lehum fi'l-âhireti 'azâbün 'azîm*"⁴³⁸
ille'llezîne tâbü min kabli an takdirü 'aleyhim fa'lemü inna'llâhe ḡafûrun raḥîm"⁴³⁹ bu
âyet-i kerîmede Hâk te'âlâ kable'l-ḳudrete tayib olanları istiṣnâ eyledi. Ba'-
de'l-ḳudrete tayib olanlar bâkîdür.

Ve Sünen-i Ebü Dâvüd'da mestürdür ki rasûlü'llâh buyurmuşdur ki: "Mâ-bey-
nüñüzde vâḳı' olan hudüdda 'afvlaşuñ. Ammâ baña vâsıl olduḳdan sonra had
vâcib olur.

Ve sünen-i Nesâ'î ve İbni Mâce'de mestürdür ki Ebü Hüreyre rasûlden rivâyet
ider ki rasûl '*aleyhi's-selâm*'⁴⁴⁰ buyurmuşdur ki: "Vech-i arzda hudüdü'llâhdan bir
hadd ikâmet olunmaḳuñ bereketi yegdür kırk şabâḥ yağmur yağmaḳdan. Zîrâ
ma'âşî mûcibi sebep-i naḳş-ı rızḳdur ve sebep-i havf-ı 'adüdur. Çünki ikâmet

⁴³⁶ Her kım güzel bir şefaatte bulunursa, o iyilikten kendisine de bir nasip vardır. Kım de kötü bir hususta şefaate ederse, ondan da kendisine bir pay düşer. Allah her şey üzerinde kadirlerdir (Nisâ 85).

⁴³⁷ Allah'ın hainlerin hilesini iflah etmeyeceğini bilirsin (Yûsuf 52).

⁴³⁸ Allah ve rasûlüne savaş açanların, (yol keserek ve terör eylemi yaparak) yer yüzünü ifsad etmek için koşuşanların cezası; öldürülmeleri veya asılmaları yahut sağ elleriyle sol ayaklarının kesilmesi yahut da buldukları yerlerinden sürülmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onların dünyadaki riisvaylıḳıdır. Ahirette ise onlara başkaca müthiş bir ceza vardır (Mâ'ide 33).

⁴³⁹ Ancak kendilerini ele geçirmenizden önce tövbe edenler, bu hükmün dışındadır. Biliniz ki Allah ḡafurdur, rahimdir (affi ve merhameti boldur) (Mâ'ide 34).

⁴⁴⁰ Rasûl '*aleyhi's-selâm*] -Ş.

hüdud olma tâ'ata'llâh zâhir ve ma'sıyyet nâkış olup rızk u nuşret-i dîn hâsıl olur.” [Ş-56a] Kitâb u sünnet dağı bu mazmûna delâlet [R-60a] ider.

Ve sultân zânî vü sâriqdan ve şâribü'l-hamr [C-110b] ve kâtı'u't-tarıqden ve bunların emşâli mücriminden ta'tîl-i hadd idelüm diyü⁴⁴¹ beytü'l-mâl için ve ğayr için aldığı mâl suht-ı habîşdür. Kaçan veliyyü'l-emr ahz-i mâl idüp ta'tîl-i hadd eylese iki fesâdı cem' etmiş olur. Biri ta'tîl-i hadd ve biri ekl-i suht. Yâhud böyle ta'bîr olma ki biri terk-i vâcib ve biri irtikâb-ı muharrem. Hağ te'âlâ buyurmuşdur ki: “*Lev lâ yunhîhimü'r-rabbeniyyün ve'l-aşbârü 'an kaolihimü'l-is-me ve eklihümü's-suhte lebes'e mâ-kânü yaşna ün*”⁴⁴².” Ammâ zemânedede ta'tîl-i hadd olunmayup hem ikâmet-i hadd olunup hem yanınca ta'zîr bi'l-mâl olunmağı tecvîz eylemişlerdür ve Hağ te'âlâ kavm-i Yahüddan *semmâ'üne li'l-kezibi ekkâlüne li's-suhtü*⁴⁴³ diyü ta'bîr ider. Zîrâ Yahüd tayifesi rişvet alup ta'tîl-i hadd iderlerdi ki ol rişvetün bir adı dağı birtîldür ve ol birtîle gâhî hediye tesmiyye olunur. Vağtâ ki vâlî rişvet yiye, elbette kizb istimâ'ı lâzım gelür, ya'nî şehâdet-i kizb istimâ' eylemek lâzım olur. *Semmâ'üne li'l-kezibi ekkâlüne li's-suhtü*⁴⁴⁴ yirin buldı.

Rasûlu'llâh râşî ve mürteşîye la'net idüp *la'ana'llâhu er-râşî* [C-111a] *ve'l-mür-teşî ve'r-râyiş*⁴⁴⁵ diyü buyurmuşlardur. Râyiş, râşî vü mürteşî mâ-beyninde vesîle olandur ve Şahîhâyın'da mestürdür ki iki kimesne rasûlu'llâha muhâşama eylediler. Biri didi ki: [R-60b] “Yâ rasûla'llâh mâ-beynümüzde kitâbu'llâh ile kazâ eyle” ve ol biri ki bundan efkah idi “Yâ rasûla'llâh mâ-beynümüzde kitâb-ı İllâhî ile kazâ eyle⁴⁴⁶ ve baña ızın vir söylemege.” didi. Rasûlu'llâh: “Söyle” didi. Ol eyitdi⁴⁴⁷: “Yâ rasûla'llâh benüm oğlum bu kişide 'asîf, ya'nî ecîr idi. 'Avreti ile zinâ eyledi. Yüz koyun ve bir hâtem fidâ virdüm. [Ş-56b] Ba'dehü bir ehl-i 'ilmden işitdüm ki oğluma yüz celde ile ta'zîb-i 'âm lâzım olur imiş ve bunun 'avretine recm vâcib olur imiş.” didi. Rasûlu'llâh: “Va'llâhî sizün mâ-beynünüzde kitâbu'llâhla hükm⁴⁴⁸ ideyüm. Yüz koyun ile hâtem saña merdüddur. Oğlunı yüz celde ile ta'zîb-i 'âm lâzımdur.” didiler. Andan Enîs'e

441 Ta'tîl-i hadd idelüm diyü] -Ş.

442 *Bârî, onların mürşitleri ve fakihleri onların günah olan şeyler söylemelerine ve haram yemelerini önleselerdi ya! Ama heyhat! Bunların yaptıkları da ayrıca bir çirkin (Mâ'ide 63).*

443 *Yalan dinlemeye çok meraklı, haram yemeye çok düşküncüler (Mâ'ide 42).*

444 *Yalan dinlemeye çok meraklı, haram yemeye çok düşküncüler (Mâ'ide 42).*

445 *Rüşvet alana, verene ve buna aracılık yapana Allah lanet etmiştir.*

446 *Ve ol biri ki bundan efkah idi “Yâ rasûla'llâh mâ-beynümüzde kitâb-ı İllâhî ile kazâ eyle” -R, Ş.*

447 *Eyitdi] didi R.*

448 *Hükm] kazâ Ş.*

hıtab idüp buyurdılar ki: “Yâ Enîs onuñ ‘avretine şor, eger itirâf iderse, recm eyle.” Bu hadîşde bezl cāyiz olmaduğına delâlet vardur ki rasûl *‘aleyhi’s-selâm* bezl olan mâlûñ yine [C-IIIb] reddine hükm eyledi ve ikâmet-i hadd eyledi. Ol alınmış mâli Müslimînüñ mücâhidîn ve fuķarası için alup beytül-mâl için kabûl eylemedi ve Müslimün dağı bezl-i mâliyle ta‘îl-i hadd olunmaduğına ictimâ‘ eylediler ve zānî vü sārık u şāribü’l-hāmrdan ve sāyir muħarremātu istîmāl iden mücriminden alınan mâl, mâl-i suħt idüğine icmâ‘ eylediler. Zîrâ ekşer fesād-ı nāsa bâ‘iş mâl ü cāhdur. Ehl-i bedv ü ħazaruñ [R-6Ia] ve ħurâ vü emşāruñ ħarâb olduğına bâ‘iş-i ħavîdür. Zîrâ vālî vü mütevellî irtişâ itmekle ta‘îl-i hadd iderler ve kendüye za‘f-ı ħalb ħarî olup ra‘iyyetüñ yanında mehābe-ti ħalmaz. Ĥadd-i aħer lâzım gelse, anuñ dağı ikâmetine ħâdir olmaz.

Birtîl ki rişvete dirler, aş-ı luğatde bir uzun taşa dirler ki mürteşî anı yutmağla boğazına ħurur, ħaħķı söylemege ħâdir olmaz. Niteki haberde vārid olmuşdur ki rişvet bâbdan⁴⁴⁹ dāħil olsa, emānet bacadan ħıķar ve ehl-i fesāduñ delâlet için aldıkları mâl dağı suħt kabîlindendür. Niteki a‘râb-ı müfsidîn ba‘zı ki-mesnenüñ mâlin⁴⁵⁰ alsalar, aldıkları mâlden ba‘zı at u esbâb [C-112a] beglerine piş-keş virürlerdi. Begleri dağı [Ş-57a] alup ikâmet-i hadd idemezlerdi. Ol müfsidlere dağı ħuvvet-i ħalb olur, fesāda cerî olurlar ve tama‘ları ziyāde olurdu. Bu sebebden ħürmet-i vilāyet zāyil olup saltānata za‘f gelür ve ra‘iyyet fāsîd olurdu. Ke-zālik fellāħlar ve şarābü’l-ħamrlar şāribü’l-ħamrlar aħz olın-salar, ba‘zı mâllerin ehl-i ħükme virürler ve ħammārlar dağı kesb itdükleri mâlden bir miħdārın ehl-i ħükme virürler⁴⁵¹, bey‘-i ħamrda bî-ħavf olurlar ve şāribü’l-ħamr şürb-i⁴⁵² ħamra bî-ħavf meşħûl olurlar. Bu cümle alınan mâl-i suħtdur ve ba‘zı fellāħın ħaryelerinde cerîme⁴⁵³ [R-6Ib] eylese bir ħayrı ħaryeye varup ol varduğı ħaryenüñ şāħibine mâl fidâ virüp ħimāyetine sebep olurlar ve ol ħaryenüñ şāħibi mazħar-ı la‘net olmuş olur. Bu hadîş-i şerîf müci-bince ki Şāħîħ-i Müslim’de vāķı‘ olmuşdur ki ‘Alî bin Ebü Tālîb rivāyet eyler ki rasûlullāħ buyurmuşdur ki: “Bir kimesne bir ħadeş ihdās eylese, yāħud ħadeş ihdās idene me‘vâ olsa, Allāh’uñ la‘neti anuñ üzerine olur.” Bu cümle ekl-i suħt idüp ehl-i ħadeşe me‘vâ olanlar hadîş-i rasûlde la‘net ile zıkr olanlardandur.

449 Bâbdan] ħapudan C.

450 Mâlin] -C, R.

451 Dağı kesb itdükleri mâlden bir miħdārın ehl-i ħükme virürler] -Ş.

452 Şürb-i] -C, R.

453 Cerîme] cürm R.

Vaktâ ki rasûl buyurdıysa ki her kimesnenüñ şefâ'ati ki bir haddüñ **[C-112b]** iķâmetine ħâyil olsa, Allâhü te'âlâ ile ol şahş⁴⁵⁴ teẓâd itmiş olur. Pes ħudüdi ħudretiyle ve yediyle men' idüp mücrimîn-i müfsidîne “Aĥz-i suĥt ile iķâmet-i ħadd itmeyenüñ ħâli nice olur?” Bu maķûlede cem'iyen aĥz-i mâl eylemek icmâ'-ı Müslimîn ile ħarâmdur.

Ĥânât-ı zinâ ve büyüt-ı ħammâr binâ idenlerüñ ve istiĥbâr idenlerüñ ħâlleri daĥı böyledür. Her kim ki buña râzî olsa ve aĥz-i mâl ile mu'în olsa, bu alduĥı mâl ħaĥbelerüñ zinâ muķâbelesinde alduķları ücrete ve kâhinler alduĥı ħelvâlık aķçasına ve şemen-i külbeye ve ħarâm mâ-beyninde vâsıta olan **[Ş-57b]** ‘Arabca ħavvâd ve Türkçe pezevenk didükleri **[R-62a]** kimesnenüñ alduĥı aķçaya sebîhdür. Zîrâ rasûlü'llâh buyurmuşdur ki: “Mehr-i baĥy ħabîşdür ve ħulvân-ı kâhin ħabîşdür.” Ve bu ħadîşi Buĥârî rivâyet ider ve memâlik ü aĥrârdan şıbyân-ı muĥanneşeye virilen aķça mehr-i baĥy ħabîlinden ve müneccimîne virilen aķça daĥı ħulvân-ı kâhin ħabîlindendir. Veliyyü'l-emr münkirâta inkârı terk eylese ve iķâmet-i ħudüdda aĥz-i mâl ile ihmâl eylese, muĥâribîn ile muķâsime iden ħarâmî başları gibi olur ve ħarâm mâ-beyninde **[C-113a]** vâsıta olan kimesne ħavvâd menzilesinde olur ve zevce-i Lût Nebî olan yaramaz ‘avret ħabîlinden olur ki füccârî zayfına, ya'nî ħonuĥına delâlet iderdi. Ĥaĥ te'âlâ ol yaramaz ‘avrete ol yaramaz ħavvâd ile ‘azâb eyledi. Niteki Ĥaĥ te'âlâ buyurur ki: “*Fe-enceynâhü ve ehlehu illâ emrâtehü kânet mine'l-ġâbirîn*”⁴⁵⁵. Bir yirde daĥı buyurmuşdur ki: “*Fe-esri bi-ehlike bi-kut'ın mine'l-leyli velâ yeltefit münküim ehadün illâ emrâteke innehü müstübühâ mâ-aşâbehüm*”⁴⁵⁶. Ĥaĥ te'âlâ ol ‘acüze-i sev' ol ħavm-i sev' ile bile ‘azâb eyledi. Zîrâ bu vechle aĥz-i mâl cem'îsi işm ü ‘udvâna i'ânet içündür.

Veliyyü'l-emr emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker için mevzû'dur. Vilâyetden maķşûd budur. Veliyyü'l-emr aĥz-i mâl ile münkere izn virüp aĥz-i mâl ile ma'rûfi terk iderse vilâyetden **[R-62b]** maķşûd olanuñ zıddı ile 'amel itmiş olur. Ĥâricde mişâli şuña beñzer ki sen bir kimesneyi saña 'adünüñ üzerine mu'âvenet eylemek için naşb idesin, ol 'adü ki mu'âvenet eyleye ve daĥı şuña beñzer ki bir kimesneye aķça viresin küffâr ile mücâhede **[C-113b]** ide diyü, ol kimesne ol aķçayı alup küffârdan yaña olup Müslimînle ħıtâl ide. Bunuñ

.....

⁴⁵⁴ Şahş] ħul C.

⁴⁵⁵ Bizde onu ve ailesini kurtardık. Ancak eşi geride kalıp helak olanlardan oldu (A'râf 83).

⁴⁵⁶ Haydi öyleyse, gecenin bir vaktinde ailenle yola çık, yürü! Beraberindekilerin hiçbirini geri dönüp bakmayın, yalnız eşin bunun dışındadır. Zîrâ ötekilere ulaşan hangi rüsvaylık varsa ona da gelecektir (Hûd 81)

tavzîhi budur ki **[Ş-58a]** şalâh-ı ma'âş ve me'âd-ı Hakk'ı'nı tâ'atinde olmak şalâh-ı 'ibâd ile olur. Şalâh-ı 'ibâd emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münkerle olur ve ümmet-i Muhammed ümmet-i vasa'at ve hayru'l-ümem olmağa sebep emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker itdükleridir ki Kır'ân'da buyurmuşdur: "*Küntüm hayra ummetin uhricet li'n-nâsi te'murüne bi'l-ma'rûfi ve tenhavne 'ani'l-munkeri*⁴⁵⁷." Ve mevzî-i âherde buyurmuşdur ki: "*Veltekün minkum ümmeten yed'üne ile'l-hayri ve ye'murüne bi'l-ma'rûfi ve yenhavne 'ani'l-munkeri ve ülâ'ike hüümü'l-müflihün*⁴⁵⁸." Ve bir mevzî'de dağı Benî İsrâyl'den hikâyet olunur ki: "*Kânü lâ-yetenâhavne 'an münkerin fe-ülüh lebi'se mâ-kânü yef'alün*⁴⁵⁹." Ve mevzî-i âherde buyurulmuşdur ki: "*Fe-lemmâ nesü mâ-zukkirü bihî enceynellezîne yenhevne 'anis süi ve ahaznellezîne zalemü bi 'azâbin be'sin bi-mâ kânü yefsukün*⁴⁶⁰." Pes bu âyetlerden Hakk te'âlâ haber virdi ki vaqtâ ki 'azâb nâzil oldıysa seyyi'âtdan **[R-63a]** münte'hî olanları Hakk te'âlâ incâ eyledi ve zâlimleri 'azâb-ı **[C-114a]** şedîd ile ağız eyledi.

Ve hadîs-i şâbitde vârid olmuşdur ki Ebû Bekr-i Şiddîk *radıya'llâhü 'anh* minber-i rasûlde nâsa huṭbe okuyup didi ki: "Ey nâs bu âyeti okursız, ammâ gayr-i mevzî'inde vaz' idersiz ki ol âyet budur: "*Yâ eyyühe'llezîne âmenü âleyküm enfuseküm lâ-yazurrüküm men ḍalle izâ ihtedeytum*⁴⁶¹". Ben işitdüm rasûlu'llâh buyurdi ki nâs münkeri görseler, tağyîr eylemeseler, qarîbdür ki ol münker işleyen kimesnelere nâzil olan 'azâb cümleye nâzil ola."

Ve hadîs-i âherde vârid olmuşdur ki ma'sıyyet mahfî olsa, şâhibinden gayrıya zararı müteretteb olmaz. **[Ş-58b]** Ammâ zâhir olsa, 'ammeye zararı sirâyet eyler. Bu bâbda zikr eyledüğümüz hudûd u huḫûḫdan maḫṣûd-ı ekber emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münkerdür. Emr-i ma'rûf şalât gibi zekât gibi ve şavm u ḥacc gibi ve şadağa vü emânet ve birr-i vâlideyn ve şıla-i erḫâm ve ḫüsn-i mu'âşeret ehl ü cîrân ile dağı bunuñ emşâli.

Evvelâ şalâtda veliyyü'l-emre vâcib olan şalât mektûbe ile emr idüp ve târi-kine 'ukûbet eylemekdür icmâ'-ı Müslimînle. Bir cemâ'at ki ittifâk ile terk-i

457 (Ey ümmeti Muhammed) Siz insanları iyiliği için meydana çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği yayarak kötülüğü önlersiniz (Âl-i İmrân 110).

458 Ey müminler içinizden hayra çağırın, iyiliği yayıp kötülükleri önleyen bir topluluk bulunsun. İşte selamet ve felah bulanlar bunlar olacaktırlar (Âl-i İmrân 104).

459 Onlar kötülük yaptıkları zaman birbirlerini kötülüğün vâzgeçirmeye çalışmazlardı. Ne çirkin davranıştı bu tutumları! (Mâ'ide 79).

460 Kendilerine verilen öğütleri ve uyarıları kulak ardı edip onları bir tarafa bırakarak içlerinden kötülükleri önlemeye çalışanları kurtarıp o zalimleri fasıkları yüzünden şiddetli bir azaba uğrattık (A'râf 165).

461 Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakın! Siz doğru yolda olduktan sonra sapanlar size zarar veremez (Mâ'ide 105).

şalât eyleseler, muḳâtele lâzımdır. Terk-i **[C-114b]** zekât ve terk-i şavm ve terk-i hacc ‘alâ tarîḳü’l-istiḥlâl idenlerle daḫı kıtâl vâcibdür icmâ‘-ı Müslimîn-le. Ke-zâlik sāyir-i muḫarremât ki ḫürmeti mecma‘-ı ‘aliyye **[R-63b]** ola, sebîlü’l-istiḥlâl⁴⁶² irtikâb ideni ḫatıl vâcibdür zevât-ı meḫârimüñ nikâhı gibi, fesâd fi’l-arz gibi ve emşâl-i zâlik. Ve her ne t̄âyife ki şerâyi‘-i İslâm’dan bir şer‘iyyet-i zâhire-i mütevâtirenüñ iltizâmından imtinâ‘ eyleye, cihâdı vâcibdür. İttifâḫ-ı ‘ulemâ ile *hattâ yekûni’d-dînü küllühü li’llâh*⁴⁶³ ammâ târikü’s-şalât racül vâhid olsa, egerçi ba‘zılar dimişlerdür ki ḫarb ile mu‘âḫıb olur iḫâmet-i şalâta müdâvemem idince. Ammâ cumhūr-ı ‘ulemâ anuñ üzerinedür ki evvelâ istitâb olma, tevbe idüp müdâvemem iderse, fe-bihâ ve illâ ḫatıl olma yâ kāfiren, yâ Müslimen *‘alâ ihtilâfî’l-ḫavleyn*⁴⁶⁴. Ekşer selefüñ ḫavli oldur ki kāfiren ḫatıl olma ve bunuñ cümlesi vücûbına ikrâr idüp iḫâmet itmedüḡi taḫdîrdedür. Ammâ vücûbına inkâr eylese, kāfirdür bi’l-icmâ‘. Ke-zâlik şol muḫarremât ki terki ile anuñ üzerine kıtâl vâcib ola, **[Ş-59a]** inkâr ile ol daḫı kāfirdür bi’l-icmâ‘. Ve bi’l-cümle terk-i vâcibâta ve fi’l-i muḫarremâta **[C-115a]** ‘uḫûbet *fî sebîli’llâh* cihâddur, emîre vâcibdür. İttifâḫ-ı Müslimînle ve kitâb u sünnet delâleti ile bunuñ gibi cihâd efdâl-i a‘mâldür. Rivâyet olmur ki bir şaḫş rasûle geldi, didi: “Yâ rasûle’llâh beni bir ‘amele delâlet eyle ki cihâd ‘ameline mu‘âdil olsun.” Rasûlü’llâh⁴⁶⁵ buyurdi ki: “Ḳâdir degülsin.” Racül eyitdi ki: “Ne sebebden?” Rasûl didi ki: “Taḫâḫat **[R-64a]** getürmeysin, aña şâyim olasin, ḫiç ifşâr itmeysin ve ‘ibâdeteye ḫâyim olasin, ḫiç yorulmayasın.” Racül didi ki: “Ḳâdir degülem.” Rasûlü’llâh didi: “Ancaḫ bu ‘amel cihâda mu‘âdil olur.”

Ve rasûlü’llâh buyurmuşdur ki: “Cennetde yüz derece vardur. Her⁴⁶⁶ derecenüñ mâ-beyni beyne’s-semâ ve’l-arzdur. Ḥaḫ te‘alâ anları mücâhidîn için ihzâr itmişdür.” Bu ḫadışler Şaḫîḫayn’da mevcûddur.” Ve rasûlü’llâh buyurmuşdur ki: “İşüñ başı İslâm’dur, ‘amüdi şalâtdur ve zirve-i senâmi cihâd-ı *fî sebîli’llâh*dur.” Ve Ḥaḫ te‘alâ cihâd ḫaḫḫında buyurmuşdur ki: “*İnneme’l-mu‘minüne’l-lezîne âmenü bi’llâhi ve rasûlihi şumme lem yertâbü ve câhedü bi emvâlihim ve enfusihim fî sebîli’llâhi ulâ’ike hümu’s-şâdikün*⁴⁶⁷.” Ve yine buyurmuşdur ki: **[C-115b]** “*Ece’altüm*

.....

⁴⁶² Sebîlü’l-istiḥlâl] ‘aliyyü’l-istiḥlâl R.

⁴⁶³ *Ta ki dînin tamamı Allah’ın oluncaya kadar.*

⁴⁶⁴ *İki görüşteki ihtilafa göre.*

⁴⁶⁵ Rasûlü’llâh] -R.

⁴⁶⁶ Derece vardur. Her] -R.

⁴⁶⁷ *Müminler ancak o kimselerdir ki Allah’a rasûlünü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücadele ederler. İşte imana bağlı gerçek müminler bunlardır (Hucurât 15).*

sikâyete'l-hacci ve 'ımârete'l-mescidi'l-harâmi kemen âmene bi'llâhi velyevmi'l-âhiri ve câhede fî sebîli'llâhi lâ yestevün 'ında'llâhi va'llâhü lâ yehdi'l-ķavme'z-zâlimîn⁴⁶⁸, e'lleżîne âmenü ve hæcerü ve câhedü fî sebîli'llâhi bi emvâlihîm ve enfusuhîm a'zamü dereceten 'ında'llâhi ve ulâ'ķe hüümü'l-fâ'izün⁴⁶⁹, yubeşşirühüm rabbihüm bi rahmetin minhü ve ridvânin ve cennâtin lehüm [Ş-59b] fihâ na'ımün muķim⁴⁷⁰, hâlidîne fihâ ebeden inna'llâhe 'indehü ecrun 'azîm⁴⁷¹.” Tefâşîli tefâşîrde mevcüddür ki mā nahnu fihî⁴⁷² şürü'-ı evvelidür.

Faşl: Bu cümle cihâddandır. ‘Uķûbet-i muķâribîn, ya'nî kuṭṭâ'-ı ṭarîķ ki ṭurukâtıda nâsuñ mâllerine ve nefslerine silâhla ta'arruz [R-64b] iderler, mâllerin mücâhereten ğaşb iderler ‘Arabdan ve Türkmenen ve Ekrâddan ve feseķa-i cündden ve sāyir re'âyâdan. Anlaruñ hakkında Hâķ te'âlâ buyurmuşdur ki: “İnnemâ ceżâulleżîne yuhâribüna'llâhe ve rasülehü ve yes'awne fil arđı fesâden en yukattelü ev yusallebü ev tukatta'ü eydihîm ve erculuhum min hilâfin ev yunsev minel arđı, zâlike lehüm hıyyun fî'd-dünyâ ve lehüm fî'l-âhurati azâbun azîm⁴⁷³.” İmâm Şâ'fî Mûsned'inde İbni 'Abbâs'dan rivâyet [C-116a] ider ki kuṭṭâ'-ı ṭarîķ hem kıṭâl idüp hem ahz-i mâl eyleseler, hem katl olınurlar, hem şalb olınurlar. Ammâ katl idüp ahz-i mâl eyleseler, ancak katl olınurlar, şalb olınmazlar. Ammâ ahz-i mâl idüp katl-i nefis eyleseler, elleri dirseklerinden ve ayakları dizlerinden kaç olınurlar. Ammâ ancak yolları muķavvef idüp ne katl-i nefis, ne ahz-i mâl eyleseler, arzdan nefy olınurlar. Ekşer-i ehl-i 'ilm ve müctehidîn ve İmâm Aḫmed bu re'y üzerinedür. İmâm-ı A'zam mezhebi daḫı bu mezhebe ķarîbdür. Ba'zılar re'y-i imâma ḫavâle eylemişlerdür. Kâtl-i nefis itmeyen ķatı'-ı ṭarîķuñ daḫı katlinde maşlaḫat gördüklerin katl iderler içlerinde re'is-i kuṭṭâ' olan gibi. Ve ahz-i mâl itmeyenlerde imâm re'y idüğünüñ eydâ vü ercülün⁴⁷⁴ kaç eyleye celd ü şücâ' olanlar gibi ve kuvvet-i müfrıtası olup ol ķavme kuvvet-i [R-65a] ķalb

⁴⁶⁸ Siz hacca gelenlere su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı mamur etme işini, Allah'a ve ahiret gününe iman edip, Allah yolunda cihad eden mümini işiyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah indinde eşit olmazlar. Allah o zalimler günruhuna hıdayet etmez, umduklarına erişirmez (Tevbe 19).

⁴⁶⁹ İman edip hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunca cihad edenler var ya, işte onlar Allah indinde daha yüksek derecelere sahiptirler. Ve işte onlardır umduklarına nail olanlar (Tevbe 20).

⁴⁷⁰ Onların Rabbi kendilerinin katında bir rahmete, bir rıdvana ve içinde daimi nimetler bulunan cennetlere gireceklerini müjdeler (Tevbe 21).

⁴⁷¹ Onlar, o cennetlerde ebediyyen kalacaklardır. Muhakkak ki en büyük mükâfat Allah'ın yanındadır (Tevbe 22).

⁴⁷² Bahsettiğimiz konu

⁴⁷³ Allah ve rasulüne savaş açanların, (yol keserek terör eylemleri yaparak) yeryüzünü ifsad etmek için koşuşanların cezası; öldürülmeleri veya asılmaları yahut sağ elleri ile sol ayaklarının kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara başkaca müthiş bir ceza vardır (Mâ'ide 33).

⁴⁷⁴ Eydâ vü ercülün] ellerin ve ayakların C.

olmağa bā'ış olanlar gibi⁴⁷⁵. Ammā muhāribinden olup katl-i nefis [Ş-60a] ideni hadden katl eylemek elbette lāzımdur. Hīç bir hālle 'afv cāyiz degüldür. İcmā'-ı 'ulemā ile verese-i katlūn da'vā vü talebine ihtiyāc yoқdur. Lākin bir kimesne bir kimesneyi [C-116b] yā 'adāvet-i sābika, yā huşūmet-i lāhika, yā sāyir esbāb-ı hāşşadan bir sebeble katl eylese, demi evliya-yı katile rāci'dür. Severlerse kışāş iderler, severlerse 'afv iderler, severlerse diyet alurlar. Ammā muhāribün böyle degüldür. Katl-i nefis itdikleri mahzān ahz-i emvāl-i nās içündür. Surrāk menzilesinde olurlar. Katlleri hadden olur. Bu kavil fuḡahānuñ katında müttefeḡun 'aleyhdür. Hattā maḡtül kätilden ġayr-ı mükāf olsa, maḡtül 'abd olup kätil hür olmağ gibi, kätil Müslim olup maḡtül zımmī olmağ gibi, kätil Müslim olup maḡtül müste'min olmağ gibi. Bu muhārebede vāḡı' olsa, fuḡahā ihtilāf eylemişlerdür. Ammā kavli-i şahih üzere elbette katl olınurlar. Zīrā bunların katli fesād-ı 'ām içündür, hadden katl olınurlar. Ammā muhāribün bir cemā'at olup içlerinden birisi bi-nefsihī katle mübāşeret idüp mā-'adāsı 'avn olsalar dinilmişdür ki ancak mübāşir-i katl katl olunur faḡat. Lākin cumhūr-ı re'y oldur ki eger yüz nefer de olursa, cümlesi katl olına. Hulefā-yı rāşidīnden me'sūr [R-65b] olan budur. [C-117a] Zīrā 'Ömer bin Ḥattāb de'iyeye muhāribini katl iderdi. De'iyeye-i muhāribin oldur ki bir yüksek yirde otura, nāzır olup gelenleri gözedüp kuḡtā'-ı tarika haber vire, kendi katle mübāşeret itmeye. Sebebi budur ki kätilün katle mübāşereti a'vān u enşarı müzāhereti iledür. Zīrā bir tayıfe [Ş-60b] birbiriyle mustaḡır olup müctemī'in olsalar, anların cümlesi şevāb u iḡābında müstereklerdür, mücāhidin gibi. Zīrā rasūlu'llāh buyurmuşdur ki: "Müslimīnün demāsı tekāfi iderler, ya'nī küfüv olurlar. Birinün zimmeti ile birisi ahz olunur ve bunlar yed-i vāhıde hükminededür. Hattā bir yire bir seriyye irsāl olınsa, ol seriyye māl-i ġanīmete mālīk olsalar, ol ceşş cümle ol mālde müşārik olurlar. Nihāyet ol seriyyeye müstaḡil naḡl virilür. Zīrā seriyye ceşş maşlahatındadır. Rasūlu'llāh 'aleyhi's-selām Ġazve-i Bedr'de Ḥalḡa vü Zübeyr'i ceşş meşālihinden bir maşlahata gönderdilerdi. Yine ġanāyim-i Bedr'den anlara daḡı sehmi virdi. Bu taḡdīrce bir tayıfe imtinā' eyleseler, a'vān u enşarı ile katl olınurlar ve bilā-te'vīl bāḡıl üzere kıḡāl idenler ve ta'aşşub-ı [C-117b] cāhiliyye üzere ittifaḡ idüp kıḡāl idenlerde daḡı hāl bu minvāldür. Nitekim Ḳays u Yemen (?) bu vechle kıḡāl iderlerdi.

Şahihayn şahibleri bu hadīs-i şerīfi ihḡāc eylemişlerdür ki iki Müslim birbiriyle seyfle [R-66a] iltikā idüp ya'nī bulşalar kätil ü maḡtül daḡı nārdadır. Aşḡāb

.....

⁴⁷⁵ Ve kuvvet-i müfritası olup ol kavme kuvvet-i kalb olmağa bā'ış olanlar gibi] -Ş.

dididi: “Kâtilün günâhı ma'lûm, yâ maqtûlün şuçı nedür?” Buyurdılar ki: “Zîrâ sâhibin katle kaçd eyledi.”

Ve kıtâl iden t̄âyifeden her t̄âyife âherüñ itlâf itdüğü şeyi zâmin olurlar gerek nefis itlâf itsünler, gerek mâl itlâf etsünler, egerçi mütlif kim olduğı şahşıyla ma'lûm olmazsa dağı. Zîrâ ol t̄âyife şahş-ı vâhid hükmindedir. Ammâ ancak ağız-i mâl idüp katl-i nefis eylemeseler, fî zemâninâ a'râb itdükleri gibi anlarıñ [Ş-61a] her birinün sağ eli dirseginden ve şol ayağı dizinden kat' olınurlar. İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Şâfi'î ve İmâm Ahmed ve fuğahâdan ekşeri katında Hâk te'âlânun *ev tuğatta'a eydihim ve erculühüm min hülâfın*⁴⁷⁶ buyurduğunun ma'nası budur ve kat'-ı yede sebab-i baş idüp aldugı kat'-ı ricle sebab ol ayağla yürüyüp fişk u fesâd itdügüdür. Ve [C-118a] ba'de'l-kağ' elleri ve ayakları kızmış zeytle yâ kağrân ile hasm olunur. Bu fi'l katlden ezcerdür. Zîrâ a'râb u feseğa-i cünd içlerinde bunları görseler, itdükleri cürmi zikr iderler, bunun emşâli ef'âlden imtinâ' iderler. Ammâ katl olunmağla maqtûl görünmeyüp bâkî kalanlar sehl zemânda unudurlar. Ke-zâlik ba'zı nüfus kağ'-ı yed ü riclerinden katl-i nefislerden ihtiyâr [R-66b] iderler. Bu sebebden tenkilde dağı ziyâde olur ki 'uğubetden ğarâz çün mücrime tenkîl ve sâyire mücib-i 'ibretdür, bu 'uğubet anlara katlden ezcer olmuş olur. Ammâ yarağ şıyursalar, katl-i nefis eylemeseler ve ağız-i mâl eylemeseler, mağlûb oldukları gibi kaçup terk-i harb eyleseler, ancak nefis olınurlar. Ba'zılar didiler ki: “Nefyden murâd teşriddür, ya'nî bilâddan bir beldede süknâ itmege ruğşat virilmez.” Ba'zılar didiler ki: “Teşridden murâd ğabs-i ebedîdür.”

Faşl: Katl-i meşrû' seyf ile ğarb-ı rağabedür. Hâk te'âlâ benî Âdemden ve bahâyimden katli mübâh olanlarıñ katllerin seyfle meşrû' eyledi. Ve rasûlü'l-lâh [Ş-61b] buyurdi ki: “Hâk te'âlâ her şey'ün üzerine tağdir-i iğsân itmişdür. [C-118b] Katilde dağı iğsân budur ki şüfreñüz keskin idüp ağsen-i vech ile zebğ ve ağsen-i vech ile katl eyleñ.” Bu ğadîş-i şerîfi Müslim rivâyet ider.

Ve e'aff-ı nâs katilde ehl-i İslâm'dur. Lâ-cerem ehl-i İslâm'ın katli seyfle gerekdür. Ammâ şalb-i meşhürdan ğarâz bir mekân-ı 'âlîye çıkarmağdur ki cümle nâs görüp i'tibâr ideler ve maşlûbun emri meşhür ola. Ammâ şalb-i cumhür 'ulemâ yanında ba'de'l-kağl gerekdür. Ba'zı fuğahâ bi-ğayri seyf katli dağı tecvîz itmişlerdür. Ğattâ bir mekân-ı 'âlîde, yâ bir mağâm-ı ğâlîde konup ta'âm u

.....

⁴⁷⁶ Sağ elleriyle sol ayaklarının kesilmesi... (Mâ'ide 33).

şarāb virmeyüp [R-67a] *hatfe enfühim*⁴⁷⁷ olunca terk olinmağı tecvīz itmişlerdür. Ammā temsīl, ya'nī gözün çıkarmak ve burnın, kulağın budamak menhīdür. Meger 'alā vechi'l-kışāş ola, ya'nī bir kesüñ bir kes gözün çıkarsa, yā burnın ve kulağın budasa, kışāşen anuñ dağı eylemelik cāyızdır.

İmrān bin Hāşīn rivāyet ider ki rasūlu'llāh bize bir hūṭbe oğumazdı ki illā ol hūṭbede şadaқа ile emr itmeyüp müşle ile nehy itmeyeler. Hattā küffarı bile қатл itdügümüzde müşle idüp ba'de'l-қатл burunların ve kulaқların budamazduқ, meger anlar Müslümān қатllerine itmiş olalar. [C-119a] Ol vaқt cezā'en biz dağı anlara iderdük. Ammā anda dağı terk efdaldür. *Ve in 'akabtüm fe 'akabū bi-mişli mā 'ukubtüm bihi ve le'ın şabartüm lehuwe hayrun li'ş-şābirin*.⁴⁷⁸ Bu āyet, Ğazve-i Uḥud'da müşrikīn, Hāmza'yı ve sāyir şühedāyı müşle itdükle-rinde [Ş-62a] nāzil oldı. Rasūlu'llāh: “Eger Hāқ te'ālā beni bunlaruñ üzerine muzaffer idecek olursa, anlardan ne қadar kimesne müşle itdilerse, ben dağı anlardan iki ol deñli kimesneyi müşle ideyin.” didi. Ol vaқt bu āyet-i kerīme nāzil oldı ki eger 'ikāb iderseñüz, size 'ikāb itdüklerinüñ mişli ile 'ikāb eyleñ. Eger şabr iderseñüz ol dağı hayrlıdır. Rasūlu'llāh bu āyeti işidüp “Biz dağı şabr idelüm.” buyurdılar.

Şaḥīḥ-i Müslim'de [R-67b] Büreyre bin Hāşīn rasūlden rivāyet ider ki nebī 'aleyhi's-selām bir yire seriyye gönderse emīrine vaşıyyet iderdi ki hāşşaten kendi taқvā ile ola, ya'nī her fi'lde ve қavilde Allāh'la ola. Allāh'dan қorқu ile ola. Ba'dehū bile giden Müslimīni ışmarlardı, ba'dehū ağızı “*Bi'smi'llāh ve fi sebīli'llāh*” dirdi. “Kāfir-i bi'llāh olanla қıtāl eyleñ. Ğulūl eylemeñ, ya'nī māl-i ğanāyimden nesne ketm [C-119b] eylemeñ ve müşle eylemeñ, ya'nī esīrleruñ a'zālarından ve cevāriḥlerinden birin eksük eylemeñ ve nā-bāliğı қатл eylemeñ⁴⁷⁹.” diyü vaşıyyet iderdi. Ammā ḥarāmīler şehrler içinde yarak şıyursalar lākin aḥz-i māl için şaḥrāda şehr-i şilāḥ eyleseler, ba'zı fuқahā dimişlerdür ki anlar muḥāribīnden degüldür. Anlara muḥtelis dirler, müntehib dirler. Zīrā maṭlūb hayқırup istigāse eylese, nāsdan ğavṣ u 'avn irişmek қābildür. Ammā ekşer bunuñ üzerinedür ki bünyānla şaḥrānuñ ḥükmi bir ola. İmām-ı Şāfi' ve ekşer aşḥāb-ı Aḥmed ve ba'zı aşḥāb-ı İmām-ı A'zam bunuñ üzerinedür. Belki şaḥrāda 'ukubet-i bünyānda 'ukūbetden ziyāde gerekdür. Bünyān maḥall-i

477 Güçsüz kalıp ölince.

478 Ceza verecek olursanız, size yapılan muamelenin misliyle cezalandırın. Ama eğer bu hususta sabrederseniz, bilin ki bu, sabredener için daha hayırlıdır (Nahl 126).

479 Ve nā-bāliğı қатл eylemeñ] -C.

emn ü i'tmînândur. Maḥall-i te'āvün-i tenâşurdur. Bünyânda muḥârebe vü muḳâtelede [Ş-62b] şiddet-i iḳdâm fehm olunur. Ve evde kıtâl eyleseler, cümle mâlini selb iderler. Ammâ müsâfirüñ ğâliben ekşer mâli kendüsüyle bile olmaz. Ol sebebden bünyânda muḥârebe idenler [R-68a] 'uḳûbete eḳaḳlardır. Ke-zâlik âlet-i ḥarb ü silahla kıtâl eylemeyüp 'aşâ vü el ile atılan taş ve şapanla atılan taşla ve bunuñ emşâliyle muḥârebe eyleseler, bunlar daḥı muḥârib ḥükminde olurlar ve ba'zı fuḳahâ dimişlerdür ki muḥaddid, ya'nî [C-120a] kesici nesneden ğayrı ile muḥârebe idenlerde muḥâribîn ḥükmi icrâ olunmaz. Ve ba'zular muḥaddid ve müşâḳıldan ğayrı ile muḥârebede muḥâribîn ḥükmi icrâ olunmaduğına fuḳahânuñ icmâ'ın rivâyet ider. Bu tafşîl kütüb-i fetâvâda ma'lûm olur. Ammâ taḥḳîḳ budur ki bir kimesne aḥz-i mâl üzre kıtâl eylese, envâ'-ı kıtâlden ne nev'le kıtâl iderse eylesün anlar muḥâriblerdür. Ke-zâlik küffâr ile kıtâl iden Müslim gerek seyfle, gerek rumhla, gerek oḳ ile, gerek taşla ve 'aşâ ile olsun ol kimesne mücâhid-i *fi sebîli'llâh*dur. Ammâ ol muḥâribler ki ḳatli-nüfus eyleseler, aḥz-i mâl için şol kimesneler gibi ki ḥânlar yapup ebnâ'-i sebîle kirâya virürler, müsâfirî tenhâ bulsalar, ḳat iderler ve mâllerin aḥz iderler ve kendiler isticâr itdükleri menzile tabîb yâ ḥayyâṯ ve bunuñ emşâli kimesneler da'vet idüp tenhâ bulnsalar, ḳat ider dirler. Bu ḳatle kimi ḳatli-ğalebe ve ba'zı nâs ḳatli-maraz dir. Bunlarda iki ḳavl vardır. Bir ḳavl budur ki ḳatl olunurlar muḥâribîn gibi. Zîrâ ḥile ile ḳatl meḳâbire ile ḳatl gibidür. İkisinden bile ihtirâz mümkin degüldür. Belki [C-120b] bunuñ zararî eşeddür. [R-68b] Zîrâ ğâfilâne vâḳi' [Ş-63a] olur. Ḳavl-i şânî budur ki muḥârib mücâhid bi'l-ḳitâldür. Bunuñ gibi ḳâtilüñ emri veliyy-i deme râcî'dür gerek 'afv eylesün, gerek mu'âḥeze eylesün. Ammâ ḳavl-i evvel uşul-i şer'îyyete eşbehdür. Zîrâ bunuñ zararî eşeddür ki ne vaḳt ḳatl idecegin bilmez ki kendi daḥı yâ muḳâtele, yâ müdâfa'a ide.

Faşl: Bu cümle anlara zafer bulunup ḳâdir olduklarındadır. Ammâ sultân yâḥud nevvâbı bunları iḳâmet-i ḥadd için taleb eyledüklerinde bunlar imtinâ' eyleseler, ol taḳdîrce ittifaḳ-ı 'ulemâ ile 'âmmе-i Müslimîne kıtâlleri vâcib olur. Ḥattâ cümlesine ḳâdir olunca şöyle ki ḳatlden ğayrı ile münḳâd olmasalar, cümlesi ḳatl olunur ve anlar ḳatl olunduğından ğayrı anları ḥimâyet idüp anlara mu'âvenet idenler bile ḳatl olunur. Bu kıtâl idenlere mu'âvenet idenleri ḳatl iḳâmet-i ḥaddür. Ke-zâlik şerâyi'-i İslâm'dan imtinâ' iden tavâyifuñ kıtâli daḥı iḳâmet-i ḥaddür. Zîrâ şerâyi'-i İslâm'dan imtinâ' idenler fesâd-ı nüfus ve fesâd-ı

emvâle ve fesâd-ı hârş ve fesâd-ı nesle ikâmet-i nefis itmişlerdir. Mağşûdları⁴⁸⁰ ikâmet-i [C-121a] dîn ve ikâmet-i mülk degüldür. Bunlar şol muhâribîn hük-mindedür, bir kal'aya yâhud bir mağaraya, yâ tağ başına, yâ vâdiye taşaşşun idüp kaç'-ı t̄arîk iderler. Kendüye gelenlerün yolın kaç' idüp mâlin nehb [R-69a] iderler. Veliyyü'l-emrûn 'askeri gelüp cemâ'at-i Müslimîne duhûlin ve t̄a'atin taleb eyleseler, muqâtele iderler ve müdâfa'a iderler, şol a'râb gibi ki huccâcuñ yolın kaç' iderler ve sâyir harâmîler gibi efrâfda kaç'-ı t̄arîk iderler. Cebelîler ki re's-i cibâle ve mağârâta i'tişâm idüp kaç'-ı t̄arîk iderler, [Ş-63b] bunlar dahı katl olınurlar. Nihâyet kıtâlleri küffâr kıtalleri menzilesinde degüldür eger kâfir degüllerse ve eger bi-ğayri haq aḥz-i emvâl itmiş olursa, anlaruñ üzerinedür. Aldukları mâlün zımânı aldıkları deñli mâl anlardan aḥz olunur. Eger aḥzün 'aymı bulunmazsa, aldıkları deñli mâl tazmîn olunur, aşḥâbına redd olunur. Aşḥâb ma'lûm olmak müte'azzir olsa, beytü'l-mâlde meşâliḥ-i Müslimîn için hıfz olunur. Erzâk-ı muqâteleye ve ğayra şarf olunur. Bunlardan biri mecrûḥ olsa, ardınca varılmaz ve 'ilâc olunmaz. Ölünce [C-121b] hâli üzre terk olunur. İllâ meger ol bir kimseye katl itmiş olup ol maqtûlün veliyy-i demi anı bulup kışâşan katl murâd idine ve kaçanı qovulmaz, meger üzerine ḥadd vâcib olup t̄alibi olmuş ola, yâhud varup bir fitneye mübâşeret ide diyü 'âkıbetinden ḥavf olına ve anlardan esîr [R-69b] olanlara sâyir Müslimîn gibi ikâmet-i ḥadd olunur. Ba'zı mâlleri ğanimetdür, tahmîsi dahı câyizdür, dimişler. Ammâ ekşer fuqahâ bu mertebeye teşdididen ibâ itmişlerdür. Ammâ şerî'at-ı İslâmiyye'den hâric bir t̄ayifenün memleketine ilticâ eyleseler, yâhud Müslimînle kıtâl iden t̄ayifeye mu'âvenet eyleseler, ol vaqt ol t̄ayifede icrâ olunan aḥkâmüñ cemî'si bunlarda icrâ olunur. Ammâ şunlar ki kaç'-ı t̄arîk itmeyeler, lâkin yolcıdan mu'ayyen aqça alalar ki aña qarbiyye dirler, yâ es-bâblarından, yâ tavarları başından aqça alalar, anlaruñ 'uḫûbeti mekkâslar 'uḫûbetidür, ya'nî bâc alanlar 'uḫûbetidür. Cevâz-ı katllerinde fuqahâ ihtilâf eylemişledür. Egerçi bunlar kuṭtâ'-ı t̄arîk degüllerdür, [Ş-64a] ammâ yevm-i kıyâmetde nâsuñ eşedd-i [C-122a] 'azâb ile mu'azzeb olanlarındandır. Zîrâ ba'zı medenîler rasûl ḥuzûrında tevbe itdükleri vaqt buyurdılar ki: "Bu tevbeyi şâhib-i mekr dahı eylese, mağfûr olurdu." Ve muhâribler bir t̄ayifenün üzerine gelüp mâllerin aḥz ve kendilerin katle qaşd eyleseler, icmâ'-ı Müslimînle anlar muhâribîn ile kıtâl eylemek câyizdür. Kıtâlleri mümkün iken az ve çok bezl-i mâl eylemek câyiz degüldür. Zîrâ rasûlu'llâh 'aleyhi's-selâm buyurmuşdur ki:

.....

⁴⁸⁰ Mağşûdları] -R.

“Bir kimesne mâli üzerinde katl olursa, şehîddür. Dîni üzerine [R-70a] katl olursa, şehîddür. Demi üzerine katl olursa, şehîddür⁴⁸¹. Hâremi üzerine katl olursa, şehîddür.” Fuḫahānuñ şâyil didükleri budur. Def-i şâyil kıtâle olmayup bezl-i māl ile müyesser olsa, cāyizdür. Ammā bezl-i māl eylemek bezl-i māl ile olmasa, bezl-i nefse olsa, ol vaḫt bezl-i nefis cāyiz degüldür, kıtāl lâzımdur. Farzān bir fâsıḫ bir ‘avretten zinā ḫaşd eylese, yâ emred ile livâṭa ḫaşd eylese, iṭâ‘at eylemekle ḫalâş müyesser olsa, iṭâ‘at eylemeye, kıtâle müdâfa‘a eyleye.

Ve sulṭānuñ ve nevvābınuñ üzerine lâzımdur ki [C-122b] muḫāribīnden zafer bulduklarına aldıkları mālîleri istiḫzār itdürmek ve *bi-eyyi ṭarīḫan kāne*⁴⁸² iḫrāc itdürmek ve aşḫābına redd eylemek ve aḫizlere iḫāmet-i ḫadd eylemek. Ke-zālik sārīḫa iḫzār-ı mâli teklîf eylemek⁴⁸³ ve ba‘de’s-ṣubūt iḫrācında ‘inād iderse, ‘ukūbet eylemek, ḫabs ile ve ḫarb ile, yâ iḫzār idüp yâ iḫzāra bir kimesneyi tevkîl idince, yâ iḫfā itdüğü mekāmı ta‘yîn idince lâzımdur. Zîrā her kimesnenüñ üzerine bir nesne lâzım ola ve ol vācib olamı edādan imtinā‘ eyleye, aña ‘ukūbet lâzımdur. Ḥattā Ḥaḫ te‘ālā kitāb-ı kerīminde Müslimīnden nāşize ‘avretleri [Ş-64b] ḫarb itmegi mübāḫ eyledi. Üzerine vācib olan ḫaḫḫı edādan imtinā‘ itdüğüçün bu muṭālebe vü ‘ukūbet rabb-i mâliñ ḫaḫḫıdır. Eger rabb-i māl māl-i [R-70b] mesrūḫı hibe, yâ muşālaḫa, yâ ‘afv murād idinürse, ḫādirdür. Ammā iḫāmet-i ḫadde böyle degüldür. Anda ‘afva sebîl yoḫdur ve imām Tokḫmīl-māl ḫaḫḫından bir şey’ün terkiyle ilzām eylemek cāyiz degüldür. Ammā emvālüñ ‘aynı ekl ile, yâ ḡayr ile telef olup yâ sārīḫ, yâ ehl-i ḫükm yanında helāk olsa, Şāfi‘î [C-123a] ve Aḫmed ḫatında sāyir ḡaşıblardan tazmîn olınuğu gibi tazmîn olunur. Eger mu‘asser ise zemān-ı yesāra te’ḫîr olunur. İmām-ı A‘zam mezhebinde ḡurm ile ḫaṭ‘ cem‘ olmaz. Ya‘nî hem tazmîn, hem ḫaṭ‘-ı yed cāyiz degüldür. Mālüñ yanında zemān-ı yesārda tazmîn olunur, ‘asārda olunmaz.

Ve sulṭān-ı nāsuñ muḫāribīnden ve sārīḫīnden aḫçaların alıvirdüğüçün ve iḫāmet-i ḫudūd itdüğüçün aşḫāb-ı emvālden cu‘l almaḫ ḫelāl degüldür ne nefsiçün ve ne ol muḫāribleri ve sārīḫları ele getüren a‘vāmı için. Zîrā anları taleb-i sulṭāna lâzım olan cihād *fî sebîli’llāh* kısmından bir nev‘dür. Sāyir ḡazavātta ceys-i İslām çıḫduđu gibi bunda daḫı ceys-i İslām çıḫmaḫ lâzımdur ve sāyir ḡa-

●●●●●●●●

⁴⁸¹ Demi üzerine katl olursa şehîddür] -Ş.

⁴⁸² *Hangi yolla olursa olsun.*

⁴⁸³ Ve aḫizlere iḫāmet-i ḫadd eylemek. Ke-zālik sārīḫa iḫzār-ı mâli teklîf eylemek] -R.

zavâtda ceÿşe ittifâk lâzım olduğı gibi bunda dağı lâzımdur⁴⁸⁴. Eger ol mağûle ceÿşüñ evvelden olan iktâ‘ u ‘ağâyaları me‘ünetlerine kifâyet iderse fe-bihâ, kifâyet itmezse kifâyet miğdârı rızıkların beytü’l-mâlden virmek lâzımdur ki bu dağı ebnâ’-i sebîl levâzımındandır. [R-71a] Ammâ edâ’-i zekât eylemez tüccârüñ [Ş-65a] mâlleri ađz olınsa ol vağt imâm ol [C-123b] tüccârüñ zekât-ı emvâllerin alup muğarıbîne talebe gönderdüği cünde şarf eylemek câyizdür. Zîrâ zekâtuñ maşarîfinden biri ebnâ’-ı sebîldür. Bunlar dağı ebnâ’-ı sebîldür. Ve eger muđarıbîñüñ şevket-i tâmmesi olup şevketlerin kesr için re‘îslerine te‘lîf-i kalb için ba‘zı nesne virseler ki ol nesneyi virmekle re‘îsleri terk-i ser idüp bâkîsine za‘f-ı kalb gelse, bu mağûle câyizdür, mü’ellefetü’l-kulüb kısmından olur. İmâm Ađmed’den ve ğayrıdan bunuñ emşâli menđüldür. Kitâb u sünnet ve uşûl-i şer‘iyetden zâhirdür ve dağı imâm ğarâmîlere muğavemetde za‘îf olanları irsâl eylemek câyiz degüldür. Belki ceÿşüñ ağviyâsın, ümenâsın irsâl eyleye, müyesser olmazsa *el-emşâlü fe’l-emşâl*⁴⁸⁵, eger sulţanuñ ba‘zı nüvvâbı ve ba‘zı kurrânüñ rü‘esâsı ğarâmîlere sırran ğaber gönderüp yâ zâhiren mu‘âvenet idüp yâ alduğları mâli berâber muğâseme idüp yâğud aşğâb-ı emvâlüñ me‘hûz olan mâllerinüñ ba‘zın virüp irzâ eyleseler, bunlaruñ cürmi rü‘esâ-yı ğarâmîyye cürminden ziyâdedür. Zîrâ ğarâmîlerüñ defî bunlaruñ [C-124a] refinden ehvendür. Muđaddemen mezkûr olan tayıfenüñ katlleri [R-71b] nice lâzım ise bunlaruñ dağı katlleri öyle lâzımdur. Ke-zâlik ol mâlden anlar dağı ađz iderlerse, anlaruñ dağı sâyir sârıklar gibi elleri ve ayağları kat‘ olunur. Eger hem katl idüp hem ađz-i mâl eyleseler, katl olurlar, şalb olurlar. Ammâ anlara katl u nehbe izn virmeyüp lâkin kâdir olduğda mâllerin alup terk-i kıtal eylese, yâğud [Ş-65b] ba‘zı ğudûd u ğukûkı ta‘îl eylese, yâğud muğarıb ü sârığa, yâğud ba‘zı ğudûd kâtile melce’ olsa ve bi’l-cümle ğukûku’llâhdan ve ğukûk-ı ‘ibâddan üzerine bir ğağ vâcib olan kimesneye me’vâ olup istîfâ-yı ğağğa mâni’ olsa, bilâ-‘udvân ol mücrime cürimde şerîk olup Allâh’uñ ve rasûlüñ la‘netine mazğar olur. Zîrâ Şağığayn’da ‘Alî bin Ebî Tâlib’den mervîdür ki *la‘ana’llâhü men ağdesse ğadîsen ev ervi*⁴⁸⁶ buyurulmuşdur. Ol me’vâ-yı muğaddiş olan kimesneye zafer⁴⁸⁷ bulmıcağ aña muđaddişüñ izğarı teklîf olunur ve ne yirde setr itdirdüđüñüñ i‘lâmı ilzâm olunur. Eger imtinâ‘ iderse, *merreten ba‘de*

•••••

⁴⁸⁴ Ve sâyir ğazavâtda ceÿşe ittifâk lâzım olduğı gibi bunda dağı lâzımdur] -R.

⁴⁸⁵ Örnek, örnektir.

⁴⁸⁶ Allah ğadis uyduran ve onu rivayet eden kişiyeye lanet etsin.

⁴⁸⁷ Zafer] -C, R.

*uḫrâ*⁴⁸⁸ darb u ḥabsle ‘uḫûbet olunur, tâ mücrimi [C-124b] iḫzâr idince. Zîrâ edâ-yı māl-i vâcibden imtinâ’ idene ‘uḫûbet cāyiz olcaḫ nüfusdan iḫzârı vâcib olanuñ iḫzârından imtinâ’ idene ‘uḫûbet, evlâ bi’t-tarîḫdur. [R-72a] Ve bir kimesne ki māl-i maṭlûb ve ricl-i maṭlûb ḳande idügin bilse, i’lâmı vâcib olur ve delâlet itmek lâzım olur. Zîrâ i’lâmı *te’avenü ‘ali’l-birri ve’t-taḳvâ*⁴⁸⁹ kabîlinden olur. Ammâ māl yâḫud nefis bi-ğayri ḫaḳ maṭlûb olup ya’nî bâṭıl üzre maṭlûb olsa, ol vaḳt i’lâm u delâlet ḫelâl olmaz. Zîrâ bu *te’avenü ‘ali’l-işmi ve’l-udvânî*⁴⁹⁰ ḳabîlindendir. Belki refi vâcib olur. Zîrâ naşr-ı maṭlûm vâcibdür.

Şaḫîḫayn’da Enes bin Mâlik’den mervîdür ki rasûlu’llâḫ: “*Enşara ḫâke zâlimen ev mazlûmen*⁴⁹¹” didi. Enes bin Mâlik: “Yâ rasûla’llâḫ maṭlûma nuşret idelüm, yâ zâlime niçe nuşret idelüm?” didi. Rasûlu’llâḫ *şalla’llâḫü ‘aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Zulmden men’ eyle.”

Yine Şaḫîḫayn’da Berâ’ bin ‘Âzib’den mervîdür ki rasûlu’llâḫ [Ş-66a] yedi nesne ile emr itdi ve yedi nesneden nehy itdi. Emr itdükleri ‘iyâdet-i marîz ve teşyî’-i cenâze ve teşmiyyet-i ‘âṭıs ve ebrâr-ı ḳısm u taḳسیم ve icâbet-i da’vet ve nuşret-i maṭlûm. Nehy [C-125a] itdükleri ḫavâtim-i zeheb ü avânî-i zeheb ve fidḳadan ekl u şûrb ü meyser ve übs-i ḫarîr ve fişḳ u dîbâc ve istebraḳ isti’mâli. Ammâ bundan ḳayrı mevâdda ki ya’nî zimmetine vâcib olan ḫuḳûḳu’llâḫı ve ḫuḳûḳ-ı ‘ibâdı ketm ideni [R-72b] bilüp i’lâmdan imtinâ’ ideni mu’âḫzadan ḳayrı kimesne âḫerüñ cinâyeti ile mu’âḫiz olunmaz ki *vellâ teziru veziretin vizre uḫrâ*⁴⁹² maṭmûmna *velâ yücnâ cānin illâ ‘alâ nefsihi*⁴⁹³ ḫadışinüñ mefḫûmına muḫâlif olmaya. Ya’nî bir kimesne bir kimesneye vekîl ü kefil ü zâmin-i derek degül iken bunuñ zimmetine vâcib olan māl andan muṭâlib ola, yâḫud bir kimesne aḳrabâsından yâ cîrânından birinüñ cinâyeti ile mu’âṭib u muṭâlib ola ki kendi terk-i vâcib ve irtikâb-ı fi’l-i ḫarâm itmiş olmaya. Bu maḳûle kimesne âḫerüñ zenbi ile muṭâlib olmaḳ ḫelâl degüldür. Ammâ kendinüñ zenbi ile mes’ûl ü mu’âḳıb olmaḳ ma’ḳûl u meşrû’dur. Ammâ zâlimüñ mekânını bilüp istîfâ-yı ḫaḳ ḳaşd idenlere delâlet eylememek ve ḫuḳûḳ-ı müstaḫaḳḳîn müte‘allıḳ olan

488 *Birbiri ardınca.*

489 *İyilik ve takva üzere yardımlaşın (Mâ’ide 2)*

490 *Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın (Mâ’ide 2)*

491 *Mazluma yardım ederim; lâkin zâlime nasıl yardım edebilirim?*

492 *Hiç kimse bir başkasının günahını yüklenmez (En’âm 164; Fâtur 18; Zümer 7).*

493 *Birini öldüren, kendi nefisini öldürmüş olur.*

mālūñ mekânın bilüp daħı delâlet⁴⁹⁴ eylememek kendi nefsinüñ zenbidür. Kitâb u sünnet ü icmâ' ile üzerine î'âneti ve nuşreti lâzım **[C-125b]** olan nes-neden imtinâ' itdüğüçün müznib olmuş olur. Gerek imtinâ'ı zâlîme muhâbâten ola, ehl-i ta'aşşubuñ ba'zınuñ ba'zısına itdüğü gibi gerek mazlûma buğzen ve 'adâveten ola. Zîrâ Hâk te'âlâ buyurur: “*Velâ yecri menekküm şenânü kavmin 'alâ allâ ta'dilü [Ş-66b] i'dilü hüve akrebu li't-takvâ*⁴⁹⁵.” Gerek ĥod ĥuķūķu'llâha kıyâmdan **[R-73a]** ve yâħud üzerine lâzım olan kıştan i'râzan ve gerek ĥazlanan olsun. Zîrâ Hâk te'âlâ kendüye ve rasûline nuşreti terk idüp dîne ve kitâba nuşreti terk idenlerüñ ĥaķķında buyurmuşdur: “*İzâ ķile lekümü'n-firūğ fı sebîli'llâhi's-sakaltüm ile'l-'arzi*.”⁴⁹⁶ Bu maķûlelere 'uķûbet olınmayup bu sebîle sülük idüp ta'îl-i ĥaķ idenlerüñ itdüķleri yanlarında ķalursa, ġâlib maġlûbi ve ķavî za'îfi ekl eyler⁴⁹⁷ ve bununñ meşeli oldur ki bir kimesnenüñ bir kimesne zımmetinde ĥaķķı ola, ol kişi mümâtaile ide, ya'nî “Bu ġün yarın vireyin.” diyü şavuşdura, yüriye, şâhibine edâ itmeye, yâħud ehlinden ve aķâribinden ve memâlikinden ve bahâyiminden üzerine lâzım olan nafaķayı edâda imtinâ' eyleye, ol 'uķûbete müstaĥaķ olurdu. Ke-zâlik bu maķûle daħı 'uķûbete **[C-126a]** müstaĥaķ olur. Ammâ bir kimesne bir maġlûbuñ taleb olduġın bilüp ve mekânın daħı bilse, lâkin tâlib olan kimesne maġlûba zafer bulduķda mücerred ĥaķķınıñ istîfâsıyla ķanâ'at itmeyüp ta'addî vü tecâvüz ideceğini muķarrer bilse, ol vaķt i'lâmdan imtinâ' eylese, müsteĥab u müstaĥsendür. Ammâ bu iki imtinâ'uñ biri birine müştebihdür, mâ-beyni fark eylemek 'asîrdür. Müslümân olanlara lâzımdur ki diķķat eyleye. Tevâbi'inden bir kimesne ĥaķ üzere maġlûb olsa, ġayret-i câhilliye idüp⁴⁹⁸ fülân kimesne etbâ'inuñ **[R-73b]** üzerine döner bir ķuş bir çalya şıġınur bu daħı kendüye ilticâ idenleri ĥimâyet ider, ele virmez dimeġi murâd idinür ve tevâbi'inüñ üzerine müteveccih olan ĥuķūķuñ **[Ş-67a]** zâyî' olmasına sebep olup *İnda'llâhe müznübün ve İnde'n-nâs*⁴⁹⁹ melâm olur.

Fesâd-ı dîn ü dünyâya sebep ķavîdür ve tevâriħde meşûrdur ki bu maķûle ĥamiyyet-i câhilliye sebebi ile niçe ĥarb olmuşdur. Ķabâyil-i 'Arabdan Benî

•••••

⁴⁹⁴ Delâlet] -R.

⁴⁹⁵ *Bir topluluġa karşı, içinde beslediġimiz kin ve öfke, sizi adaletsizliġe sürüklemesin. Adil davranın, takvaya en uygun hareket budur (Mâ'ide 8).*

⁴⁹⁶ *Size ne oldu ki “Allah yolunda seferber olunuz” emri verilince bulunduġunuz yere yığılıp kaldınız? Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? (Tevebe 38).*

⁴⁹⁷ Ekl eyler] eglerler R.

⁴⁹⁸ Bir kimesne ĥaķ üzere maġlûb olsa ġayret-i câhilliye idüp] -R.

⁴⁹⁹ *Allah katında ġünahkar olan kişi, insanlar katında da ġünahkar olur.*

Bekr ve Benî Şa'leb mâ-beyninde vâkı' olan Hârb-i Besûs ki meşhûrdur, bu vechle olmuşdur ve Türk ve Mogoluñ diyâr-ı İslâm'a duhûli [C-126b] ve Mâ-verâ'ü'n-nehr ve Hırasân'a istilâsına sebep bu olmuşdur. Lâ-büd Müslümân olan Hâk te'âlâdan korkup anuñ emrine 'izzet idüp kendi hevâsına muhâlefet ile nefsinin tezlîl eylese, Hâk katında ekrem olur, *inne ekremeküm 'ında'llâhi enfüsekiüm*⁵⁰⁰. Ammâ bir kimesne ki kendüyi 'azîz bilüp hevâsın terk itmeyüp emr-i Hâk'ka ittibâ'ı nefsinin tezlîl 'add eylese, *men kâne yurîdü'l- 'izzete fe-li'llâhi'l- 'izzete cemî'an*⁵⁰¹dur ve Hâk te'âlâ münâfıklardan ötüri buyurur ki: "*Le 'in rece'nâ ile'l-medîneti li- yuhrihanne'l-e'azzu minha'l-ezell ve'li'llâhi'l- 'izzeti ve li-rasûlihî ve li'l-mü'minîne velâkinne'l-münâfikîne lâ ya'lemün*⁵⁰²." Ve yine buyurur ki: "*Ve izâ tevellâ sa' fi'l-arđi li- yüfside fihâ ve yuhlike'l-harse ve'n-nesle [R-74a] va'llâhü lâ yuhîbbü'l-fesâde*⁵⁰³, *Ve izâ kîle lehü ettika'llâhe eħazethü'l- 'izzeti bi'l-ismi fe-hasbühü cehennemü ve lew'ise'l-mihâd*⁵⁰⁴." Ammâ iki tayife biribiriyle muķâtele eylese, hevâlarına tâbî' oldukları sebebden, yâhud ehl-i emşâr ile ehl-i bâdiye mâ-beyninde olan 'adâvet sebebinden, yâhud bir şübhe ve ğalať te'vîl-i fâside sebebi ile ol vaķt kaçd idüp mâ-beynlerin işlâh ide, yâ te'vîllerin iz'ân itdürmekle, [Ş-67b] yâ şübhelere izâh [C-127a] itmekle, yâ ğalaťların taşhîh itmekle. Nitekim Hâk te'âlâ buyurur: "*Ve in tâ'ifetâni mine'l-mü'minîne aķtetalü fe-aşlihü beynehümâ*⁵⁰⁵." Ve bi'l-cümle ħamiyyet-i câhiliyye idüp "Benüm tevâbi'ümdendür, baña şıgındı" diyü ele virmemek ğayret-i câhiliyyedendür. Müslime lâyıķ budur ki şer'a ħavâle idüp zâlimden mazlûmuñ ħakķı alına. Zîrâ rasûlü'llâh zemânında enşârdan bir şaĥâbî ile muhâcirinden biri ħuşümet itdiler. Enşârî "Yâ eyyühe'l-enşâr" didi. Muhâciri "Yâ eyyühe'l-muhâcirün" didi. Rasûlü'llâh şiddet-i ğâzab ile ğâzab idüp "Ben sizün içünüzde iken da'vâ-yı câhiliyyet ile da'vâ mı idersiz?" didi.

Faşl: Fî ikâmeti'l-ħudûd, sârıķuñ sağ eli kať' olunur kitabla ve sünnetle ve icmâ' ile. Zîrâ Hâk te'âlâ buyurur ki: "*Ve's-sârıķu ve's-sârıķatü fe'ķtâ'ü eydiyehümâ cezâ'en*

•••••

⁵⁰⁰ Allah'ın nazârında en değerli, en üstün olanımız takvada en ileri olandır (Hucrât 13).

⁵⁰¹ Kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ındır (Fâtr 10).

⁵⁰² Medine'ye bir dönelim; göreceksiniz aziz olan, zelil olanı oradan dışarı atacaktır. Heyhat! Allah'ın, rasûlünün ve mü'minlerindir. Ne var ki münâfıklar bunu bilmezler (Münâfikîn 8).

⁵⁰³ Senin yanından ayrılmıca, ülkede fesat çıkarmaya çalışır, ürünleri ve nesilleri mahfetmek için uğraşır. Allah, elbette fesadı (bozgunculuğu) semez (Bakara 205).

⁵⁰⁴ O adama: "Allah'tan kork da fesat çıkarma!" denildiğinde, kendini benlik ve gurur kaplar ve bu, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesinin hakkından cehennem gelir. Gerçekten de ne fena yataktır o cehennem! (Bakara 206).

⁵⁰⁵ Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun (Hucrât 9).

*bi-mā kesebe nekālen mina'llāhi [R-74b] va'llāhü 'az̄z̄ün ḥakīm*⁵⁰⁶, *Fe-men tābe min ba'di zulmihī ve aṣlaḥa fe-inna'llāhe yetübü 'aleyhi inna'llāhe ḡafūrün raḥīm*⁵⁰⁷.” Ve ḥadd-i beyyine yā ikrār ile şābit olduğdan sonra, yā ḥabsle, yā fidā'-i malle te'ḥīr olunmaz ve eyyām-ı şerīf ve evkāt-ı mu'azzamada [C-127b] vākı' olmagla te'ḥīr olunmaz. Ramazān günü Ḳadir gicesidür dinmez. Zīrā iḳāmet-i ḥad sāyir 'ibādāt gibi bir 'ibādetdür, cihād-ı *fī sebīli'llāh* gibi ve iḳāmet-i ḥad Ḥaḳ te'ālādan ḳullarına raḥmetdür. Zīrā cānīden 'azāb-ı āḥireti def' ider ve sāyirlere mūcib-i 'ibretdür. Lā-cerem vālī iḳāmet-i ḥadde şedīd gerekdür. *Fī dīni'llāh* ref'et ü şefḳat-i mezmūmdur ve iḳāmet-i ḥadden ḳaşdları ḥālḳa raḥmet olmak gerekdür ve nāsı münkirātdan men' eylemek ḳaşd itmek gerekdür. Ḥālḳa ḡulūvv ü 'ulūvv ḳaşd idüp kendi ḡayz u ḡazabınūñ [Ş-68a] şifāsın murād idinmek niyyet eylememek gerekdür. Ḥākīm ḥālḳa vālid, ya'nī baba⁵⁰⁸ gibidür. Nitekim vālid veledini anası terbiyyetine ḳomaz. Zīrā ananın veledine şefḳati ḡālibdür. Gāḥ olur ki noḳşān 'aklı sebebi ile şefḳat maḥabbete ḡālib olup maḥabbet muḳtezāsı ıslāḥ iken anuñla 'amel itmeyüp şefḳat muḳtezāsı ile terk idüp veled telef ü zāyī' olur. Vālid veledin te'dīb idüp dögdüğü zāhir maḥabbetindendür. Ke-zālik ḥālḳa ḥākīm vālid-i şefīḳ mertebesindedür. Şefḳat ü merḥamet izḥār idüp [R-75a] te'dīb idüp ıslāḥ murād idinür. Ke-zālik ṭabīb menzilesindedür ki [C-128a] devā'-i kerīḥ ile şifā ḳaşd ider ve ākileye mübtelā olan marīzūñ bir 'uzvı mūte'ekkel olsa, sāyir-i a'zāya sirāyet itmesün diyü ḳaṭ' eyler ve faşşād 'ilāc için ḳaṭ'-ı 'ırḳ eyler. Egerçi ol mübtelānūñ a'zāsı zāhiren acır, ammā şifā'-i 'ākibet mülāḥazāsıyla ol eleme şabr u taḥammül ider ve ṭabīb ü faşşādūñ bu cümle itdüğü marīza şifā ḥāşıl olsun diyü ḥayr u şalāḥ ḳaşd itdüğündendir.

Ḥudūd-ı şer'ī daḥı bu ḳabīlendür⁵⁰⁹. Vālīnūñ ḳaşdı şalāḥ-ı ra'ıyyet olmak gerekdür. Ra'ıyyeti münkirātdan men' ve anlar için celb ü nef' olmak gerekdür. Bu cümle *ibtüḡā' li-marzāti'llāh*⁵¹⁰ olup hevā-yı nefsanī ve ḡarāz-ı şehvānī olmamak gerekdür, ya'nī Ḥaḳ te'ālā 'uḳūbet-i yesīre ile anuñ ḡünāhına keffāret

•••••

⁵⁰⁶ *Hırsız erkek ile hırsız kadının irtikap ettikleri suça karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz. Allah aziz ve hakimdir. Mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir (Mâ'ide 38).*

⁵⁰⁷ *Kim yaptığı zulüm ve haksızlıktan sonra tövbe edip halimi ve işini düzeltirse Allah tövbesini kabul eder; çünkü Allah gafurdur, rahimdir (affi ve merhameti boldur) (Mâ'ide 39).*

⁵⁰⁸ Ya'nī baba] -R, Ş.

⁵⁰⁹ Ḥudūd-ı şer'ī daḥı bu ḳabīlendür] -C.

⁵¹⁰ *Allah'ın rızasını kazanmak için.*

virüp 'azâb-ı uhrevîden necât vire ve Ʒalbine Ʒavf virüp min-ba'd anuñ emşâli zenb irtikâbından ihtirâz üzre ola ve maħdûd dahı Allâh'ıñ 'uƷûbetin keffâret-i zünûb bilüp kendi de iƷâmet-i ħadd olıduğından incinmeye. Şöyle ki vâlinüñ ķarazi ħalka 'ulüvv ü ķulüvv ve iƷâmet-i riyâset olup ħalk [Ş-68b] kendiye bezl-i 'arż ve bezl-i mâl eylesünler dimek [R-75b] olsa, ol vaƷt niyyeti kendi üzerine mün'akis olur.

Mervîdür ki 'Ömer bin 'Abdü'l-'azîz ħalîfe olmazdan [C-128b] muƷaddem Velîd bin 'Abdü'l-melik cânibinden Medîne'de emîr idi ve siyâset-i şâliħa ile siyâset itmekle ma'rûf idi ve Ĥaccâc-ı Zâlim 'İrâƷ'da emîr olup su'-i siyâsetle ehl-i 'İrâƷ'a 'azâb eylerdi. 'İrâƷ'dan Medîne'ye geldükde ehl-i Medîne'ye 'Ömer bin 'Abdü'l-'azîz'üñ şemâylinden su'âl itdi. "Heybetinden nicesüñüz?" didi. "Yüzine nazar itmege Ʒâdir degülüz." didiler. "Yâ maħabbetüñüz nicedür?" didi. "Ehl ü evlâdumuzdan bize eħabdur." didiler. "Yâ te'dîbi nicedür?" didi. "Üç savƷdan on savƷta dek te'dîb eyler, ziyâde eylemez." didiler. Ĥaccâc işidüp "Bir kişinüñ ki heybeti böyle ola, maħabbeti böyle ola, edebi böyle ola, bu fi'l-i beşer degüldür, emr-i semâvidür, mü'eyyed-i min 'indi'llâh⁵¹¹ olmayan böyle olmaz." didi.

Ve sârıkuñ eli ƷaƷ olıduğdan sonra eli ħasm olunur, ya'nî yâ zeyt, yâ Ʒatrânla dağlanur ve boynına aşmaƷ dahı müsteħabdur. Eger ikinci def'a sîrka iderse, şol ayağı ƷaƷ olunur. Ammâ şâlişen râbî'an sîrka iderse, anda iki Ʒavl vardır, bir Ʒavl budur ki erba'atı ƷaƷ olunur. Bu Ʒavl Ebü Bekr'üñdür ve İmâm-ı Şâfi'î ve İmâm Aħmed mezhebidür. Ʒavl-i şânî ħabs olunmaƷdur. Bu Ʒavl [R-76a] 'Alî [C-129a] ve Kûfiyyün mezhebidür ve Aħmed'den bir rivâyet budur. Ammâ ƷaƷ-ı yed İcâb ider sîrka nişâb temâm olıcaƷdur. Kütüb-i Fürü'da nişâb muşarraħdur ki mezheb-i Ĥanefî'dür. On dirhem-i şer'î yâħud bahâsı on dirhem eyler esbâb sîrka eylemek gerekdür. Şaħîħ-i Buħârî ve Şaħîħ-i Müslim'de İbni 'Ömer'den mervîdür ki [Ş-69a] rasûlü'llâh 'aleyhi's-selâm kıymeti üç aƷçaluk Ʒalkın sîrƷasında ƷaƷ-ı yed eyledi ve rub' dînârda ƷaƷ-ı yed eyledi. Zîrâ ol vaƷt bir dînâr on iki aƷça iderdi. Rub' üç aƷça olur. Üç aƷça kıymetli nesnenüñ sîrƷasında ƷaƷ-ı yed lâzım olur ve sârıƷ, sârıƷ olmaz, mādâm ki ħırzdan almaya. Şâħibinden zâyif olmuş mâli yâħud şaħrâda ħâfızı yok şecer üstinde mîveyi ve yanında râ'î olmayan mâşiyeyi ve bunuñ emşâli mâli alana ƷaƷ-ı yed lâzım olmaz. Lâkin aħz ü ta'rîz olunur ve ķurmu taz'îf olunur. Ammâ

.....
⁵¹¹ Allah katından.

taẓ'îfde 'ulemâ ihtilâf itmişlerdür. Taẓ'îfe kıyıl olan İmâm Aḥmed'dür. Râfî bin Ḥadîc rivâyet ider ki rasûlu'llâh buyurmuşdur ki: "*Lâ kat'u fî şemerin ve lâ kesrin*", ya'nî şemerde ve kesrde kaç'-ı yed yokdur, kesr diyü ḥurmânuñ [C-129b] qoruğına dirler. Ammâ müntehibe ve muhtelise ve ḥâyine kaç'-ı yed yokdur. Müntehib oldur ki ḥalk nâzır iken ala, Türkçe yağmâcılar gibi. [R-76b] Muhtelis oldur ki bir nesneyi ala, ammâ aldığı gibi biline dülbend kapucı gibi. Ve ḥâyin oldur ki müdi' gibi, müste'ir gibi, ya'nî bir kimesne bir kimesneye ba'zı esbâb emânet kıoya, yâḥud âriyyeti esbâb vire, ol daḥı inkâr ide. Tarrâr oldur ki ḥalkuñ ceyblerinden ve yanlarından ve kıyonlarından aqça ala ki aña Türkçe yankesici dirler.

Faşl: Ḥudüduñ biri daḥı ḥadd-i zinâdur. Bu ḥuşuşda ḥükm-i şer'î budur ki muşşan olsa ḥicâre ile recm olma. Nitekim rasûlu'llâh Mâ'iz bin Mâlikü'l-Eslemî'yi recm eyledi ve Âmiriyye ve Yahüdiyye'yi recm eyledi ve ba'de 'ahdü'l-bennî ḥulefâ'-i râşidün daḥı bu minvâl üzre recm eylediler [Ş-69b] ve eger ğayr-ı muşşan ise kitâbu'llâh ḥükmi üzre yüz celde ile celd olunur ve sünet-i nebeviyye üzre bir yıl tağrîb olunur. Ammâ ba'zı 'ulemâ vücüb-ı tağrîbi revâ görmemişlerdür ve 'alâ kile't-tağdirin gerek recm ve gerek celd ḥadd-i zinâ ikâmet olunmaz, mādâm ki dört şâhid 'adl-i şehâdet eylemeye, yâḥud dört meclis-i müte'addide zânî kendi nefsi üzerine şehâdet idüp [C-130a] zinâ itdüğüne ikrâr eylemeye ve nefsi üzerine şehâdet ü ikrâr itdüğünden soñra ikrârından rücu' eylese, ḥad yine sâkıḥ olur ve muşşan 'inde's-şer' oldur ki ḥür mükellef olduğı ḥâlde nikâḥ-ı şaḥîḥ [R-77a] ile menkûḥasına bir kerre kıublinden vatı itmiş ola, ammâ mevtü'a bu şıfatda vâḥ'a müsâvî olmaḥ lâzım mıdur degül midür? 'Ulemâ ihtilâf eylemişler ve vâḥ-ı bâliğ mürâḥikaya vatı' eylese muşşan olur mı? Ol daḥı ihtilâfidür ki ehl-i zimmet Şâfi' ve Aḥmed yanında muşşan olur. Zîrâ rasûlu'llâh Yahüdî ile Yahüdiyye'yi recm eyledi. Mescidi yanında ve millet-i İslâmiyye'de olan evvel recm oldur. Ke-zâlik müzenniye olan 'avret ḥâmil olsa ve efendisi olmasa ve ḥamlinde kendi şübhe da'vâsın eylemese, recm olunur mı? Bu daḥı ihtilâfidür. İmâm Aḥmed katında aña ḥad yokdur. Zîrâ câyiz ki ikrâḥ, yâḥud şübhe ile vatı' olma şübhe ile ḥod ḥadd sâkıḥ olur. Ammâ mezheb-i ehl-i Medîne budur ki ḥadd olma. Zîrâ Mâlik mezhebinde ihtimâlât-ı nâdireye iltifât olunmaz. Ammâ livâḥada ba'zı 'ulemâ dimişlerdür ki: "Ḥaddi ḥadd-i zinâdur." Ba'zılar dimişlerdür ki: "Ḥadd-i zinâdan dündür." Kıavl-i [C-130b] şaḥîḥ ki aşḥâb anuñ üzerine [Ş-70a] ittifâk itmişlerdür, oldur ki a'lâ vü esfelüñ ikisi bile katl olunurlar, ya'nî fâ'il ü mef'ul gerek ikisi bile muşşan olsun, gerek olmasun. Zîrâ ehl-i sünet

İbni 'Abbâs'dan⁵¹² rivâyet ider ki rasûlü'llâh buyurmuşdur ki: “*Men vecede temühü [R-77b] ya'mel 'amele kavme Lûtin fa'ktulü el-fâ'ile ve'l mef'üle bih*⁵¹³” Ve Ebû Dâvûd Sünen'de İbni 'Abbâs'dan rivâyet eyledi ki rasûlü'llâha su'âl eylediler şol bikrden ki aña livâta olunmuşdı, “Recm olunur” diyü buyurdu. Hâzret-i 'Alî dahı bunuñ mişlin rivâyet eyledi. Ammâ aşhâbı katle icmâ' itmeyüp müteferriķ olmışlardur. Ebû Bekr-i Şiddîk'dan ihrâķ rivâyet olunur. Ğayrılardan kiminden ķatl rivâyet olunur ve kiminden mekân-ı şâhiķdan ilkâ rivâyet olunur ve ba'zından üzerine cidâr yapılup ölince anda vaz' olunmaķ hikâyet olunur ve ba'zından aķbeķ mevâzı'da ölince ħabs olunmaķ rivâyet olunur ve ba'zından ol ķaryenüñ cidârlarınıñ a'lâsından atılup ardınca taşlar atılmaķ mervîdür. Nitekim Hâķ te'âlâ ķavm-i Lût'a öyle eylemişdür. Bu cümle İbni 'Abbâs'dan rivâyetdür. Bir rivâyet dahı recmdür. Ekşer-i selef anuñ üzerinedür. [C-131a] İstidlâlleri dahı budur ki Hâķ te'âlâ ķavm-i Lût'ı recm eylemişdür ve zânîyi dahı recm anlara teşbîhendür. Lâ-cerem ol 'ameli işleyeni dahı recm lâzımdur ve livâtada fâ'il ü mef'ül recm olınurlar gerek ikisi bile ħürr olsun, gerekse ikisi bile memlûk olsun, gerekse biri ħür biri memlûk olsun. Ammâ recm ikisi bile bâliĝ olıcaķdur. [R-78a] Ammâ biri bâliĝ, biri Ğayr-ı bâliĝ olsa, bâliĝ recm olunur, nâ-bâliĝ mādün-ı ķatl ile 'uķûbet olunur. [Ş-70b]

Faşl: Ĥudüduñ biri dahı ħadd-i şürbdür ki sünnet-i rasüle icmâ'-ı ümmetle şâbitdür. Ehl-i sünnet rasûlden vücüh-ı rivâyetle rivâyet eylemişlerdür ki: “*Men şeribe'l-ĥamra fe'clüdühü sümme in şeribe fe'clüdühü sümme in şeribe fi'r-râbi'ati fa'ktulühü*⁵¹⁴.” Ve kendülerden şâbit oldı ki defa'atle şâribü'l-ĥamrı teclîd eylediler. Ĥulefâ'-i râşidîn ve sayır e'imme-i Müslimîn ke-zâlik ammâ merre'-i râbî'ada ķatl ekşer-i 'ulemâ ķatında mensûĥdur ve ba'zılar dimişlerdür ki: “Bu ta'zîrdür.” İmâm vaķt-i ħâcetde bunuñla ta'zîr ider. Rasûlden *şalla'llâhü 'aleyhi ve selem* şâbit oldı ki şâribü'l-ĥamrı cerîd ü ni'âl ile kırķar ħarbla teclîd eyledi ve Ebû Bekr ke-zâlik kırķ celde ile [C-131b] ħarb eyledi. Ammâ 'Ömer seksen celde ile teclîd eyledi ve 'Alî *radıya'llâhü 'anhüm* gâĥ kırķ, gâĥ seksen ile celd eyledi. Pes 'ulemâ dirler ki: “Ĥarb-ı şemânîn lâzımdur.” Ve ba'zılar didiler ki: “Lâzım olan ħarb-ı erba'ındür. Ziyâdeyi imâm vaķt-i ħâcetde icrâ eyleye.” Ammâ İmâm-ı A'zam mezhebinde seksen ħürre ve kırķ 'abde lâzımdur. Ammâ Hâzret-i 'Ömer *radıya'llâhü 'anh* şâribü'l-ĥamr artduķda ve idmânların ziyâde

•••••
512 İbni 'Abbâs'dan] -Ş.

513 *Lut kavminin o ħirkin işini yapanları görürseniz, hem yaparı, hem de yaftararı öldürün.*

514 *İĥki içeni dövünüz. Bir daha içmeye devam ederse, tekrar dövünüz, bir daha içerse, dördüncüde öldürünüz.*

eyledükçe zecri daħı ziyāde **[R-78b]** eyledi. Zecrde mübālağa kaçd idüp başın kaçızdı ve ta'zīr olındukdan şöıra cerāyesi var ise cerāyesinüñ kaç'ıyle ve ehl-i vilāyetden ise vilāyetden 'azliyle ta'zīre daħı ruħşat vardır. Hattā Hazret-i 'Ömer ba'zı nüvvābinüñ ebyāt-ı hāmır ile temessülün işidüp vilāyetden 'azl eyledi ve şol hāmır ki Hāk te'ālā anuñ şürbin hārām eyledi, rasül anuñ şāribine hadd urdı, **[Ş-71a]** cümle müskirdür ki şimārdan ittiḥāz olındı. Gerek 'ineb olsun, ya'nī üzümden, ya bişmiş olmaya ki ol hāmırdur, yāḥud bişmiş ola. Ammā şülüsānından eksük gitmiş ola ki aña ba'zılar tılā ba'zılar bāzık dimişlerdür. **[C-132a]** Gerek hırmadan ve gerek incirden olsun, yāḥud ḥubūbātından ḥāşıl olsun, buğday gibi, arpa gibi 'aselden daħı ḥāşıl olan müskir böyledür. Hāk te'ālā tahrīm-i hāmır āyetin inzāl itdüğü vaḳt Medīne'de hāmır-ı 'inebden ğayrı bir nesne yoğ idi ve ol vaḳt Medīne'de şecer-i 'ineb yoğ idi. Belki Şām'dan celb olınurdu. 'Amme-i şarābları nebīz idi. Nebīz-i ḥulv isti'māl iderlerdi ve nebīzün ma'nāsı budur ki māye-i temr, yāḥud zebīb ki kırı üzümdür, tarḥ olma şu tatlı olmağıçün. Zīrā Ḥicāz'ün ekşer şuları tuzlıdır. Bu nebīz bi'l-ittifāk ḥelāldür, **[R-79a]** zīrā sekri yoḳdur 'aşir-i 'inebün müskir olmazdan evvel şürbi ḥelāl olduğı gibi. Ve rasūl'llāh ağızı bağı olmayan kablarda nebīz olmaḳdan nehy eyledi. Gerek ol kab tulum olsun, gerek ağac, gerek kabaḳ, gerek topraḳdan olsun ol daħı gerek ziftli olsun, gerek olmasun. Zīrā ağızı bağı olmayıcaḳ nebīzün şiddeti, ya'nī azması yap yap yürür karnıca ḥareketi gibi. İnsanüñ aña şu'urı olmaz, içdüğü gibi sekr virür. Ammā ağızı bağı zarflarda nebīz olunmaḳ **[C-132b]** buyurdu ki ol vaḳt azsa ve gögerse ol zarf çatlar. İnsān şürb-i müskirden emīn olur ve nebīzde şavāb budur ki **[Ş-71b]** cumhūr-ı Müslimīn re'yi üzre 'amel olunup her müskirün gerek nebīz gerek sāyir şāribi celd olma, gerek devā için olsun, gerek ğayrıçün. Zīrā rasūl'llāh hāmır ile tedāvīden su'āl itdüklerinde “Hāmır dāver-i devā degüldür.” Didiler, *ve inna'llāhe lem yec'al şifā'en ümmetī fi mā ḥarrame 'aleyhā*⁵¹⁵. Ve hadd ol vaḳt vācib olur ki beyyine ikāmet olınsa, yāḥud i'tirāf eylese, ammā ağızında rāyiḥa-i hāmır mevcūd olsa, yāḥud kay' iderken görilse, ol vaḳt aña ikāmet-i hadd olunmaz. Zīrā ihtimāldür ki hāmır olmayanı içmiş ola, yāḥud mükrehen içmiş ola. Ammā 'inde'l-ba'z kaçan ki rāyiḥa-i müskirden, **[R-79b]** yā kay'dan ma'lūm olsa, celd olunur. Hulefā-yı rāşidinden me'sūr olan budur ki İmām Aḥmed ve İmām Mālik mezhebi budur. Ammā ḥaşışe-i mel'üne ki varaḳ-ı kınnebden ittiḥāz olunur, zemānede esrār dimekle ma'rūfdur, hārāmdur, şāhibi celd olunur, şāribül'-hāmır gibi. Bu

.....

⁵¹⁵ Muhakkak ki Allah ümmetime haramı şifa vesilesi kılmanıştır.

hamrdan eşeddür. Şol cihetden ki 'aql u dīni ifsād ider. Hattā ākili bir mertebeye varur ki muhannesliği ve deyyüşlīgi ihtiyār iderler, dirler ve hamr bundan eşeddür. Şol [C-133a] cihetden ki muķātele vü muķāşamaya mü'eddī olur. Ammā ikisi bile zikru'llāhdan ve şalātdan men' eyler. Lākin ba'zı müte'ahhīrīn haşış ekl idene hadd lüzūmında tevaķķuf eylediler. Mādūn-ı hadd-i ta'zīr ile iktifā eylediler. Mīn ğayrı tarab olıcaķ benc gibidür, didiler. 'Ulemā-yı müteķaddimīnūñ bu huşuşda ķavli mesmū' degüldür, didiler. Ammā böyle degüldür. Belki bum ekl idenler şürb-i hamra taķlīd idüp [Ş-72a] ekl iderler. Ammā şarāb gibi māyi' olmayup ma'ūme-i cāmide oldıysa necāsetde fuķahā nizā itdiler. İmām Aħmed ve ğayr mezhebinde necisdür hamr-ı meşrūbe gibi. İ'tibār-ı şaħīh daħı budur ve 'inde'l-ba'z necis degüldür. Zīrā cāmiddür ve bir ķavilde māyi'i, ya'nī şovuğı necisdür, cāmidi, ya'nī tōñmışı necis degüldür. Beher-hāl muħarremde dāħıldür. Lafzen ve ma'nen müskirdür.

Rivāyet olunur ki Ebū [R-80a] Mūsā Eş'arī rasūlden su'āl idüp "Yā rasūla'llāh Yemen'de iki şarābımız var idi. Biri bit' idi ki 'aselden iderdük ve biri mürr idi ki tarıdan yā şa'irden iderdük. İkinin bile nebīz iderdük. Müştedd olup müte-nebbiz olduķdan soñra isti'māl iderdük. Anlaruñ haķķında ne buyurursız?" didi. Rasūla'llāh ki cevāmī'ü'l-kehim virilmişdür, [C-133b] bu vech-i eblağ ile cevāb virdiler ki: "Her müskir ħarāmdur." Bu ħadīş-i şerīf müttefekun 'aleyhdür.

Ve Nu'mān bin Beşīr rivāyet ider ki rasūla'llāh buyurdı ki: "Ĥıñtadan daħı hamr olur, şa'irden daħı hamr olur, zebībden daħı hamr olur, temrden daħı hamr olur, her müskirden sizi nehy iderüm."

Ebū Dāvūd ve İbni 'Abbās rivāyet iderler ki nebī buyurmuşdur ki: "Her hamr ħarāmdur." Ve bir rivāyetde "Her hamr müskirdür ve her müskir ħarāmdur." Bu ħadīşleri Müslim rivāyet ider ve aşķāb-ı Sünen niķe vücūhla bu ħadīş rivāyet itmişlerdür ki: "*Küllü müskiri ħarāmün ve mā eskere keşirühü fe-kalīlühü ħarām*⁵¹⁶." [Ş-72b] Ve ħuffāz-ı ħadīş bu ħadīş-i şaħīhdür dimişler ve Cābir bin 'Abdu'l-lāh'dan rivāyet olunur ki bir şaħş rasūla'llāhdan kendi yirlerinde iķegeldükleri tarı ħamrından su'āl eyledi. Rasūla'llāh: "Ol şey müskir midür?" Ol şaħş: "Müskirdür." diyü [R-80b] cevāb virdi. Rasūla'llāh: "Her müskir ħarāmdur ve Ĥaķ te'ālā bu ħamrdan iķene āħiretde tıynet-i ħabālden iķürmek 'ahd eylemişdür." buyurdı. "Tıynet-i ħabāl nedür?" diyü su'āl itdüklerinde "Uşāre-i ehl-i nārdur." diyü buyurdılar. Ya'nī cehennem ehlinūñ şiddet-i 'azābdan

.....

⁵¹⁶ Sarhoşluk veren her şey haramdır. Ve çok miktarı sarhoşluk veren bir şeyin az miktarı da haramdır.

sızındusu ve şıkındusudur ve rasūlu'llāha cevāmi'ü'l-kelim i'tā olduğu cihetden bu vechle [C-134a] kelām-ı cāmī' buyurmuşlardır ki: “Her nesne ki ‘aklı örte ve sekr vire, ol hārāmdur.” Bir nev' ile bir nev' ve me'külle meşrüb mā-beynin fark itmişlerdür ve haşīşden daḥı ḥamr ittihāz olup şuyula ezilüp içilmek kâbildür ve ḥamr daḥı ba'zı nesne ile ḥalt olup yinilmek kâbildür⁵¹⁷, bu cümle hārāmdur. Nihāyet müteḳaddimīn haşīşe ki benc dirler ve aña ta'arruz itmediler. Zīrā ol zemānda zuhūr idüp isti'māl olunmamış idi. Māye-i sādisenüñ evāhirinde biri zuhūr itmiş idi. Ammā kitāb u sünnetde kelām-ı cāmī' tahtında mündericdür.

Faşl: Ve ammā ma'āşī ki muḳābelesinde ḥadd-i muḳarrer yoḳdur, şabī öpmek gibi ve mer'āt-ı ecnebiyye öpmek gibi, cimā' itmeyüp muḳaddemātına mübāşeret itmek gibi, dem ü meyte ve sāyir ekli ḥelāl olmayanları ekl gibi, zinā ile remy itmeyüp sāyir ḳazflar gibi⁵¹⁸ ḥırz olmayan yirden sirḳa gibi, yāḥud mā-dün-ı nişābı sirḳa [R-81a] gibi, emānete ḥıyānet gibi, vülātuñ beytül-mālden ve māl-i yetīmden ve māl-i vaḳfdan [Ş-73a] ekli gibi ve vükelā vü şürekānuñ aşīl ü şerīklerine ḥıyāneti gibi, nāsla mu'amelātta ḥile gibi, et'ime vü şiyāb bey'inde ḡışş gibi, taḳfīf-i keyl gibi, taḥsīr-i mīzān gibi, şehādet-i zūr eylemek yāḥud şehādet-i zūr telḳīn eylemek [C-134b] gibi, ḥükmde irtisā eylemek gibi, *bi-ḡayri mā enzela'llāhü ḥükmē*⁵¹⁹ gibi, ra'ıyyete ta'addī gibi, zemān-ı cāhiliyyet 'ādetleri ile 'ādetlenmek gibi, zemān-ı cāhilliyyet aḥḳāmına iḳā'at gibi ve bi'l-cümle envā'-ı muḥarremātdan birin irtikāb iden ta'zīren ve tenkīlen mu'āḳab olınurlar, te'dīb olınurlar.

Vālī re'y gördüğü üzre zenbūñ ḳilletine, keşretine göre zenb keşīr olıcak 'uḳūbetde mübālaḡa maḳbūldür. Ḳalīl olıcak *ḳadri mā-yeḳfih*⁵²⁰ 'uḳūbet olınur. Ta'zīrūñ aḳalline ḥadd yoḳdur ve ta'zīrūñ ekşeri ḥaddür. Ba'zı kimesne mücerred va'z ü tevbīḥ ile ta'zīr olınur, ba'zı va'z-ı tevbīḥde iḡlāzla ta'zīr olınur, ba'zı hicret ü terk-i selāmla ta'zīr olınur⁵²¹, tā tevbe idince. Ḳaçan vālī anda maş-laḡat görse ve ol mertebe ta'zīrle münzecer olduğın fehmi eylese. Nitekim rasūl *'aleyhi's-selām* ol ḡazādan teḡallūf iden üç kimesneleri hicretle ta'zīr eyledi ve cünd-i Müslimīnde istiḥdāmı terk olunmaḡla ta'zīr olınur. [R-81b] Zaḥfdan

●●●●●●●●●●

⁵¹⁷ Ve ḥamr daḥı ba'zı nesne ile ḥalt olup yinilmek kâbildür] -Ş.

⁵¹⁸ Zinā ile remy itmeyüp sāyir ḳazflar gibi] -R.

⁵¹⁹ *Allah'ın indirmediği hükmün dışındaki.*

⁵²⁰ *Kıfayeti ettiği kadar.*

⁵²¹ Ba'zı hicret ü terk-i selāmla ta'zīr olınur] -R.

fırâr iden muḳâtile cündî ‘ulüfesin ve cerāyesin ḳaṭ‘ ile ta‘zîr olunur ve umūr-ı dīne muḳālîf bir münker nesneyi irtîḳâb iden emîr ‘azl ile ta‘zîr olunur ve ba‘zî mücrimîn ḳarbla ta‘zîr olunur ve ba‘zî ḥabsle ta‘zîr olunur ve ba‘zî hem ḳarb hem ḥabsle ta‘zîr olunur ve ba‘zî [Ş-73b] yüzine ḳara sürmekle ta‘zîr olunur ve ba‘zî merkebe ters bindürmekle ta‘zîr [C-135a] olunur. Zîrâ Ḥazret-i ‘Ömer şâhid-i zürda böyle eyledi. Sebebi daḥı budur ki kâzîbüñ iki ‘âlemde bile yüzi ḳaradır. Ol sebebdan yüzine⁵²² ḳara sürülür ve şaḥîḥ sözi dönderüp ḳalb itdügüçün merkebe maḳlûben bindürmekle cürmi ḥalka i‘lâm ü i‘lân olunur ve ba‘zılar ḳatında on savṭdan ziyâde ta‘zîr olunmaz. Ba‘zılar ḳatında ḥadd derecesine vâşıl olunca ta‘zîri tecvîz eylemişlerdür. Bunda daḥı ḳavl ikidür. Ba‘zılar eytidiler: “Ḥürde ḥür ḥudûdnuñ eḳalli ki seksendür, andan eksük olmaḳ gerekdür ve ‘abdde ‘abdi ḥudûdnuñ eḳalli ki kırḳdur, andan eksük⁵²³ olmaḳ gerekdür.” Ba‘zılar eytidiler: “Ḥürde ve ‘abdde ‘abd ḥudûdnuñ eḳalli olmaḳ gerekdür⁵²⁴.” Ve ba‘zılar dimişlerdür ki: “Her zenbde cinsinüñ ḥaddine irişmemek gerekdür. Ammâ âḥir zenbüñ ḥaddinden ziyâde olsa, ya‘nî sirḳadaki ğayr-ı muḥrez olup ta‘zîr lâzım gelse, yüz savṭ urmaḳ cāyızdır. Zîrâ egerçi yüz savṭ ḥadd-i zinâdur, ammâ hele maḥrezden [R-82a] sirḳanuñ ḥaddi ki ḳaṭ‘-ı yeddür, andan dündür.”

‘Ömer *radıya’llâhü ‘anh* bir kimesne ki ḥâteminüñ naḳşın kendi ḥâtemine ḳazdurup ol ḥîle ile beytü’l-mâlden aḳça aldı, aña evvel gün yüz savṭ urdı, ikinci gün, üçüncü gün ke-zâlik yüzer savṭ urdı. Beytü’l-mâlden aldugı ile ḳaṭ‘-ı yed [C-135b] eylemedi. Ammâ yüzer savṭ ki ḥadd-i ḳazfdan ziyâdedür, anuñla ta‘zîr eyledi. Ḥulefâ-yı râşîdinden mervîdür ki bir er ile bir ‘avreti liḥâf içinde, [Ş-74a] ya‘nî bir yorğan içinde buldılar. Yüzer savṭ urdılar. İşte egerçi zinâ şâbit olmadı, ḥadd lâzım olmayup ta‘zîr eylediler. Ammâ böyle ta‘zîr ḥadd-i ḳazfdan ve ḥadd-i şûrb-i ḥamrdan⁵²⁵ ki seksendür, artuḳdur. Ve rasûl ‘aleyhi’s-selâm zemânında bir er ‘avretinüñ cāriyesine cimâ‘ eylese, ‘avreti ḥelâl eylese, yüz savṭ ururdu, ḥelâl eylemese, recm eylerdi. Bu aḳvâlüñ cümlesi İmâm Aḥmed ve ğayr mezḥebindedür. Ḳavlan-ı evvelân Şâfî mezhebindedür. İmâm Mâlik ve ba‘zî e‘imme ḳatlarında ba‘zî cerāyimde ta‘zîrler ḳatle irüşmek mervîdür. Ba‘zî aşḥâb-ı Aḥmed daḥı muvâḳaṭ itmişlerdür. Meşelâ

●●●●●●●●●●

⁵²² Eyledi. Sebebi daḥı budur ki kâzîbüñ iki ‘âlemde bile yüzi ḳaradır. Ol sebebdan yüzine] -C.

⁵²³ Ki kırḳdur, andan eksük] -R.

⁵²⁴ Ba‘zılar eytidiler: “Ḥürde ve ‘abdde ‘abd ḥudûdnuñ eḳalli olmaḳ gerekdür] -R.

⁵²⁵ Şûrb-i ḥamrdan] şûrbden C, R.

cāsūs-ı Müslim ‘adüvv-i kāfir cānibin tecessüs eylese, İmām Aḥmed katlinde tevakkuf eyley. İmām Mālik ile ba‘zı Ḥanābile İbni ‘Akīl gibi ve ḡayr gibi katlin tecvīz iderler. İmām-ı A‘zam [R-82b] ve Şāfi‘i ve ba‘zı Ḥanābile Ḳāḍī Ebū Ya‘lā gibi katlin men‘ iderler. Lākin aṣḡāb-ı Şāfi‘iyye‘den ba‘zı ve İmām Aḥmed ve kitāb ü sūnnete muḡālīf olan bid‘ata dā‘ī olanları katl itmegi tecvīz ider ve aṣḡāb-ı İmām [C-136a] Mālik’ün ekṣeri daḡı bunlarla müttefiklerdür. Ammā İmām Mālik’ün ve sāyir mücevvizlerün Ḳaderiyyeyi katl itmegi tecvīz itdükleri riddetleriçün degüldür, arzda fesād itdükleriçündür. Ke-zālik sāyir ehl-i hevādan, ya‘nī Ḥavāric ü Revāfız’dan katlin tecvīz itdükleri mürtedd olduklarıçün degüldür, belki vech-i arzda fesād itdükleriçündür. Ammā ḡālā müftiyyü’l-mü‘minīn ve imāmü’l-Müslimīn şeyḡü’l-İslām ‘imād-ı dīnü’n-nebī [Ş-74b] ‘aleyhi’s-selām ḡulāṣatü’l-e‘immetü’l-mühtedīn baḡıyyetü’l-müctehidīn şeyḡünā ve mevlānā imāmūna ve muktedānā Ebu’s-Su‘ūd Efendi mette‘a’llāḡü’l-İslām ve’l-Müslimīn bi-tūl-i beḡā’a ve ṡavl-i liḡā’a Ḳızılbaş ‘avretlerinün sebyünün cevāzına virdükleri fetvādan fehmi olmur ki riddetleriçün katl olmalar.

Ke-zālik sāḡirde daḡı ekṣer ‘ulemā katllerine zāhib olmuṡlardur ve Cündī’den *radya’llāḡü ‘anha* mevḡūfen ve merfū’an rivāyet olmur ki sāḡiri ḡarb-ı bi’s-seyf cāyiz ola. Ammā ‘Ömer ve Oṡmān ve İbni ‘Ömer’den ve Ḥafṡa’dan ve sāyir ṡāḡābeden katli rivāyet olmur. Ba‘zılar küfr içün didiler. Zīrā [R-83a] siḡrūn ‘ameli bi’l-ittifāḡ küfrdür, ba‘zılar küfr içün degüldür, Fesād-ı [C-136b] fi’l-arz itdükleri içündür dirler ve İmām-ı A‘zam daḡı cerāyim mütekerrir olsa, katle ta‘zīri tecvīz itmīşlerdür. Ḳaçan ol cerīmenün cinsi katl icāb eylese, tekrār livāṡa iden kiṡi gibi ve emvāl-i nāsını aḡze mu‘tād olanlar gibi. Ve bu maḡūle katle katli siyāset dirler ve bunuñla istidlāl iderler ki müfsidün ṡerri katlden ḡayrı ile münkaṡı olmasa, katl olmur ve Müslim ṡāḡīḡayn’da ‘Arfece-i Eṡḡā‘ī’den rivāyet ider ki rasūlu’llāḡ *ṡalla’llāḡü ‘aleyhi ve sellem* buyurmuṡdur ki: “*Men atākūm ve emerakūm ‘alā racūlin vāḡdīn yūrīdū en yeṡuḡḡa ‘aṡākūm ve yaḡriku cemā’atekūm fa’ḡtulūḡū*”, ya‘nī siz bir kimesnenün imāretine rāzī olup ittifāḡ eyleseñüz, içünñuzden bir kimesne gelüp ‘aṡāñuz ṡaḡḡ idüp cemā‘atūñüz tefriḡ eylemek istese, ol kiṡiyi öldürün, ya‘nī ‘aṡā gibi siz bir yire müctemī’ olmuṡ iken ol kimesne sizi ‘aṡā yarar gibi yarup [Ş-75a] iki firḡa eylese ve⁵²⁶ sizün cemā‘atūñüz tefriḡ idüp ittifāḡuñuz ṡaḡıtmaḡ ḡaşd eylese öldürün. Ve bir rivāyetde “*Setekūnū ḡünāke ve ḡünāke fe-men arāde en yüfferiḡa bi-hāḡiḡi’l-ümmeti ve benā*

•••••

⁵²⁶ İki firḡa eylese ve] -Ş.

cemî' fe'drubühü bi's-seyfi ke'yyin men kâne”, ya'nî sizi niçe fırka olsañuz gerekdür, ol vaqt kim ki bu ümmeti bir yire gelmiş iken ayırmaq kaçd [R-83b] eyler kılcıca uruñ, [C-137a] öldürüñ, her kim olursa olsun. Ke-zâlik merre-i râbi'ada şâribü'l-hamrı katl eylediler.

Ve İmâm Aḥmed Müsned'inde Deylem Ḥamîrî'den rivâyet ider ki rasûlu'llâh *salla'llâhü 'aleyhi ve selleme* şordum: “Yâ rasûla'llâh bir yirde oluruz ki 'amel-i şedîd ile 'amel iderüz, buğdaydan şarâb ittiḥâz idüp anuñ tenâvülü ile 'amelle olduğumuz yirüñ berd-i şedîdine kavî oluruz.” Buyurdılar ki: “Sekr virür mi?” Didüm ki: “Virür.” “Andan ictinâb eyleñ.” didi. “Nâs anı terk itmezler.” didüm. “Eger terk itmezlerse katl eyleñ.” didi. Zîrâ müfsid şâyil gibidür ve şâyil katlden ğayrı ile mündefî' olmazsa, katl olunur ve icmâ' bunuñ üzerinedür ki 'uḳûbet iki nev'dür. Bir nev'i zenb-i mâzî üzerinedür, “*Cezâ'en bi-mâ kesebâ nekâlen mina'llâhi*”⁵²⁷ celd-i şârib gibi, ḥadd-i kâzîf gibi, kaṭ'-ı muḥârib ve kaṭ'-ı yed-i sârîk gibi, 'uḳûbet-i şehâdet-i zûr gibi. Ve kısm-ı şânî bir ḥaḳḳ-ı vâcibi edâ eyle diyü 'uḳûbetdür, yâḥud zemân-ı müstaḳbelde irtikâb-ı fi'l-i muḥarremüñ terkine 'uḳûbetdür⁵²⁸. Nitekim mürted Müslim olunca istitâbe olunur, eger tevbe iderse fe-bihâ ve illâ katl olunur ve târikü's-şalât 'uḳûbeti gibi ve ḥuḳûḳ-ı nâsuñ edâsı için olan ta'zîr gibi. Bu taḳdîrce kısm-ı evvelde olan ḍarb ta'zîr ḍarbindan eşeddür. Bu sebebden ki bu [C-137b] nev'de merreten ba'de uḫrâ ta'zîr câyiz olur, çâḳ edâ-yı şalât ve edâ-yı vâcib idince.

Faşl: [R-84a] Meşrû' olan, celd-i savt ile celd-i mu'tedildür. Zîrâ her emrûñ ḥıyârı evsaṭıdır. Ya'nî mu'tedil olan ortasıdır. 'Alî *radıya'llâhü 'anh* buyurmuşdur: “*Ḍarabe beyne ḍarbeyni ve savate beyne savtayni*”, ya'nî ḍarb üç mertebe taḳdîr olunup a'lâsı ve ednâsı terk olunup evsaṭı olan ḍarb⁵²⁹ ihtiyâr olındı. Şol kaçmı ile ki ol daḥı üç mertebe farz olunup a'lâsı ve ednâsı terk olunup evsaṭı ihtiyâr olına ve 'aşâ vü maḳârî' ile celd olunmaz ve dirre ile, ya'nî turre ile iktifâ olunmaz. Dirre ancak ta'zîrde isti'mâl olunur. Ḥudûdda celd lâzımdur. 'Ömer *radıya'llâhü 'anh* ta'zîrde dirre ile iktifâ iderdi. Ḥudûdda savt, ya'nî kaçmı taleb eylerdi ve libâsı nez' olunup 'uryân olunmaz. Ancak elem-i ḍarba mâni' olur kürki ve ḳalñ 'amâmesi var ise, anlar çıkardılır ve te'dîb olınan kimesne bağlanmaz, meger ki ta'annüd ü imtinâ' idüp bağlanmağa ihtiyâcı ola ve yüzine ḍarb olunmaz ve ölecek yerine ḍarb olunmaz. Zîrâ maḳşûd te'dîbidür, katli degüldür ve her

●●●●●●●●●●

⁵²⁷ Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz (Mâ'ide 38).

⁵²⁸ Yâḥud zemân-ı müstaḳbelde irtikâb-ı fi'l-i muḥarremüñ terkine 'uḳûbetdür] -Ş.

⁵²⁹ Olan ḍarb] -R.

‘uzvuna te’dībden ve çarbdan hazz irişmek lâzımdur arkasına ve [C-138a] bağırlarına ve dizlerine.

Faşl: Şol ‘ukübât ki Allâh’a ve rasûline ‘aşî olanlara meşrû‘ olmuşdur, iki nev’dür. Bir nev’i ferd-i vâhidüñ yâ ma’dûd-ı mu’ayyen tayifeden kudret olunduğına [R-84b] ‘ukübetdür. Nev’-i şânî bir tayifenüñ üzerine ‘ukübetdür ki katlden gayrı ile anlara kudret hâşıl olmaz. Bu bâbda aşl a’dâ-yı Allâh ve a’dâ-yı rasûl’llâh olan küffâra cihâddur [Ş-76a] ki her kimesneye ki rasûl’llâhuñ Allâh’a da’veti ve dîn-i İslâm’a da’veti vâşıl ola, icâbet eylemeye, katli vâcibdür, tâ ki fitne olmaya. “*Hattâ yeküne’d-dînü küllühü li’llâhi*⁵³⁰” Vaqtâ ki Hâk te’âlâ rasûl’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellemi* irsâl idüp halkı dîn-i hâkka da’vet eyledi, bir kimesnenüñ katline izn virmedi. Vaqtâ ki dağı izn virmedi⁵³¹, hattâ Medîne’ye hicret eyledi, ol vaqt rasûl’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve selleme* ve Müslimîne izn virildi ki ehl-i Mekke zâlim olup bi-gayrı hâk diyârlarından ihrâc itdükleriçün kıtal ideler. İllâ meger ki Rabbünâ Allâh diyü İslâm’a gelüp katlden hâlâş olalar ve Hâk te’âlâ kendi kelimesin a’lâ itmek için katli idenlere kendi naşr eylemege va’de eyledi ve bu âyeti inzâl eyledi ki: “*Ve levlâ def’u’llâh’in-nâse be-azahü bi-ba’zin lehüddimet şevâmi’u ve bi-ye’ün ve şalavâtiin ve mesâcidü yüzkerü* [C-138b] *fihâ ismi’llâhi keşîren ve leyenşaruna’llâhü men yenşuruhü inna’llâhe le-kaşiyiün azîz*⁵³² *ellezîne in mekkennâhüm fi’l-arzi akâmuş’şalâte ve âlevu’z-zekâtü ve emrû bi’l-ma’rûfi ve nehâv ‘ani’l-münkeri ve li’llâhi ‘âkâbetü’l-umûn*⁵³³.” Ba’dehü Hâk te’âlâ kıtalî vâcib idüp bu âyeti inzâl eyledi ki: “*Kütibe ‘aleykümü’l-kâtâlü ve hüve kürhün leküm ve ‘asâ en* [R-85a] *tekrehü şey’en ve hüve hayrün leküm ve ‘asâ en tuhıbbü şey’en ve hüve şerrün leküm va’llâhü ya’lemü ve entüm lâ-ta’lemün*⁵³⁴.” Ve Medîne’de nâzil olan sûrelerüñ cümlesinden icâb-ı kıtalî te’kid eyledi ve emr-i cihâdı ta’zîm eyledi ve târikleri tedmîr eyledi. Nifâkla tavşîf eyledi ve buyurdi: “*Kul in kâne ebâ’üküm ve ebnâ’üküm ve ihvânüküm ve ezvâcüküm ve ‘aşîretüküm* [Ş-76b] *ve emvâliin iktereftümüha ve ticâretüin tahşevne kesâdeha ve mesâkinü terzavnaha ehabbe ileyküm mi-*

⁵³⁰ Tamamen Allah’ın dinî oluncaya kadar onlarla savaşın! (Bakara 193; Enfal 39).

⁵³¹ Vaqtâ ki dağı izn virmedi] -R.

⁵³² Eğer Allah insanların bir kısmının zararını, diğer bir kısmı ile savaşıyor manastırlar, kiliseler, havvalar ve Allah’ın adının çok anıldığı meşicidler yıkılır giderdi. Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvelidür, mutlak galiptir (Hacc 40).

⁵³³ Onlar öyle mükemmel insanlardır ki şayet kendilerine dünyada hakimiyet nasip edersek namazlarını hakkıyla ifa eder, zekâtlarını verir, iyi ve meşrû olanı yayar, kötülüğü önlerler. Bütün işlerin akıbeti elbette Allah’a aittir (Hacc 41).

⁵³⁴ Hoşlanmasanız da savaş size farz kalındı. Olur ki hoşlanmadığımız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerrli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz! (Bakara 216).

na'llâhi ve rasûlihî ve cihâdin fî-sebîlihî fe-terabbeşu hattâ ye'îya'llâhü bi-emrihî va'llâhü lâ-yehdî'l-kavme'l-fâsikîn⁵³⁵.” Ve yine buyurmuşdur ki: “İnne'mü'minüne'l-lezîne âmenü bi'llâhi ve rasûlihî şümme lem yertabü ve câhedü bi-ewvâlihim ve enfüsühim fî sebîli'l-lâhi ulâ'ike humu's-şâdikûn⁵³⁶” Ve yine buyurmuşdur ki: “Fe-izâ ünzilet **[C-139a]** sûretün muhkemetün ve zükire fihâ'l-kutâli reayte'l-lezîne fî-kulûbihim marazün yenzurüne ileyke nazare'l-mağşiyi 'aleyhi mine'l-mevti fe-evlâ lehüm⁵³⁷ tâ'atün ve kavliin ma'rûfün fe-izâ 'azamü'l-emrû fe-lev şadaqu'llâhe le-kâne hayren lehüm⁵³⁸.” Ve bunlar emsâli âyât Kûr'ân'da çokdur. Ke-zâlik kıtâli ve ehl-i kıtâli ta'zîm Süre-i Şaf'da ki: “Yâ eyyühe'l-lezîne âmenü hel 'adullüküm 'alâ ticâretin tünciküm min azâbin elîm⁵³⁹ tu'minüne bi'llâhi ve rasûlihî ve tucâhidüne fî sebîli'llâhi bi-ewvâliküm ve enfüsüküm zâliküm hayrun leküm in küntüm tağlemün⁵⁴⁰” “Yâğfir leküm zunûbeküm ve yudhuküm cennâtin tecrî min **[R-85b]** tahtihâ'l-enhârü ve mesâkine tayyibeten fî-cennâti 'adnin zâlike'l-fevzü'l-azîm⁵⁴¹” “Ve uhrâ tühibbühâhan naşrûn mina'llâhi ve fetühün qarîbün ve beşşirü'l-mü'minîn⁵⁴².” Ve yine buyurmuşdur ki: “Yâ eyyühe'l-lezîne âmenü yertedda minküm 'an dînihi fe-sefsefatü'llâhü bi-kavmin yuhîbbühüm ve yuhîbbüne fî sebîli'llâhi velâ yehâfüne levmete lâimin zâlike fa'zlu'llâhi yu'tiyemen yeşâ'u⁵⁴³.” Ve yine buyurmuşdur ki: “Zâlike bi-ennehüm lâ-yüşîbihüm zemân velâ naşabün fî sebîli'llâhi velâ yetâune mevtian yağîzü'l-küffâre ve lâ yenâlüne min **[C-139b]** 'aduvî neylen illâ kütibe lehüm bihî 'amelîn şâlihün inna'l-

535 De ki: “Eğer babalarımız, oğullarımız, kardeşlerimiz, eşlerimiz, husum ve akrabamız, ter dökererek kazandığımız mallar, kesada uğramasından endişe ettiğimiz ticaret, hoşunuza giden konaklar, size Allah'tan ve Rasûlünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ve önemli olan ise, o halde Allah emrini göndericeye kadar bekleyin! Allah öyle fasıklar giruhunu hiddyet etmez, umduklarına eriştimez (Tevebe 24).

536 Müminler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve rasûlünü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücadele ederler. İşte imanına bağlı, gerçek müminler bunlardır (Hüccürât 15).

537 İman edenler: Keşke savaş hakkında bir süre indirilseydi ? diyorlar. Fakat net ve kesin bir süre indirilip de içinde savaşma emri zikredilince, kalplerinde hastalık bulunanların ölüm sekeratına giren kimsenin bakışı gibi boş gözlerle sana baktıklarını görürsün. Korktukları başlarına gelsin! (Muhammed 20).

538 Onlara düşen: İtaat etmek ve tatlı söz söylemektir. İş ciddiye bindiğinde Allah'a verdikleri sözde dursalardı, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu (Muhammed 21).

539 Ey iman edenler! Sizi gayet acı bir azaptan kurtaracak, üstelik size çok kârlı bir ticaret sağlayacak bir iş bildireyim mi? (Saff 10).

540 Allah'a ve elçisine inanır, Allah yolunda mallarımızla, canlarımızla mücadele edersiniz. Eğer bilerseniz bunu yapmak sizin için çok hayırlıdır (Saff 11).

541 Böyle yaparsanız Allah sizin günahlarınızı affeder ve sizi içinden ırmaklar akan cennete ve özellikle Adn cennetinde çok güzel saraylara yerleştirir. İşte en büyük başarı, mutluluk budur (Saff 12).

542 Memnun olacağımız bir şey daha var: Allahtan bir yardım veya yakınında gerçekleşecek bir zafer! Müminlere bunları müjdele (Saff 13).

543 Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücadele eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın öyle bir lutfudur ki dileğine verir. Allah vâsi ve âlîmdir (Mâ'ide 54).

lāhe [Ş-77a] *lā yuzī‘u ecre’l-muhsinīn*⁵⁴⁴ “*Ve lā yunfikūne nafakaten şağīraten velā kebīraten velā yakta‘une vādiyen illā kūtibe lehüm li-yecziziyehümü’llāhü ahsene mā-kānū ya’melūn*⁵⁴⁵.” Bu āyetlerde cihād ile emr eyledi ve cihāduñ fezāyilin bildürdi ve cihāda ne maķūle a‘malle mübāşeret lāzım idügin bildürdi. Bundan ğayrı kitāb u sünnetde cihāduñ fezāyili çoķdur. Bu sebebden⁵⁴⁶ cihād efđal-i a‘māldür ve a‘māl-i mütetavvi‘anuñ a‘lāsıdır. İttifāk-ı ‘ulemā ile hacc u umreden rāciħdür. Ve şalāt-ı taťavvu‘dan ve şavm-ı taťavvu‘dan rāciħdür.

Ve rasūl’llāh *şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşlardır ki: “Bir kimesnenüñ kademine *fī sebīli’llāh* toz toķınsa, Haķ te‘ālā aña nārı haram ider.” Bu hadīşi Buħārī rivāyet ider. Ve yine buyurmuşlardır ki: “Bir gün bir gice ribāt-ı *fī sebīli’llāh* bir ay gündüz şıyām ve [R-86a] gice kıyām itmekden efđaldür. Eger ribāt eylerken fevt olsa, ba‘de’l-mevt yine Allāhü te‘ālā ‘amelin icrā eyler, ya’nī ‘amelin defter-i hasenātına şebt ider ve ol ‘amele ecr ü şevāb virür.” Bu hadīşi Müslim rivāyet ider ve Sünen’de mezkürdür. Bir gün *fī sebīli’llāh* ribāt, ya’nī sefer eylemek biñ gün sâyir menāzilde ribātdan hayırlıdır ve rasūl’llāh *şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşlardır ki: [C-140a] “İki göze nār-ı cehennem yapışmaz. Biri şol gözdür Haķ te‘ālānuñ haşyetinden ağlaya. İkinci şol gözdür ki *fī sebīli’llāh* baķup bekle.” Bu hadīşi Tirmizī rivāyet eyler. Müsned-i İmām Aħmed’de mezkürdür ki bir gice *fī sebīli’llāh* uyumayup beklemek efđaldür biñ gice kıyām idüp gündüzi şayim olmaķdan ve Sünen’de mezkürdür ki her ümmetüñ bir seyāhati vardır, benüm ümmetimüñ seyāhati cihād-ı *fī sebīli’llāh*dur [Ş-77b] ve bu maķūle eħādīs-i şerīfe bī-haddür, i‘tibārda fazlı zāhirdür. Zīrā nefi ‘āmdür, fāyiline ve ğayra şāmıldür ve dīne ve dünyāya yarar ve cemī‘-ı ibādāt-ı bātnaya ve zāhireye āmdür ve maħabbetu’llāhı ve tevekkülü ve ihlāşı müştemildür ve teslīm-i nefis ü mālī ve şabr u zühdi ve zıķru’llāhı ve sâyir en-vā‘-ı a‘mālī cāmī‘dür ki sâyir ‘ameller anı müştemil degüldür ve her şahş ki cihād ile ‘āmil olsa, iki cihetle me‘cür olur ve iki hisbeye fāyiz olur. Biri hayāt⁵⁴⁷ [R-86b] hisbesi ve biri memāt hisbesi. Lā-cerem merābiť ü mücāhide dünyā

•••••

⁵⁴⁴ *Bu böyledir, çünkü onların Allah yolunda uğrayacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkeliendirecek tarzda bir yere ayak basıp ele geçirmeleri ve düşmana karşı başarı kazanmaları yoktur ki, mutlaka o sebeple kendilerine güzel bir iş ve sevap yazılmış olmasın. Çünkü Allah iyi davrananların mükâfatlarını zâyi etmez (Teobe 120).*

⁵⁴⁵ *Onlar Allah yolunda, az olsun çok olsun, hiçbir harcama yapmazlar, hak yolunda katettikleri hiçbir vadi olmaz ki, Allah’ın işledikleri bu iyilikleri en güzel tarzda ödüllendirmesi için, onların hesabına yazılmış olmasın (Teobe 121).*

⁵⁴⁶ Cihāduñ fezāyili çoķdur. Bu sebebden] -R.

⁵⁴⁷ Hayāt] mehyā C, Ş.

vü âhîret sa'âdetine fevz bulur. Zîrâ nâsa mehyâ vü memâtdan lâ-büddür. Elbette mehyâ sa'âdeti naşr u zaferdür ve memât sa'âdeti şehâdet ü cennetdür. Mücâhid olan kimesne bu iki sa'âdetüñ birine vâsıl olur ve terkinde **[C-140b]** bu iki sa'âdetüñ noķşâni vardur. Nâsda niçe kimesne vardur ki a'mâl-i şedîdeye raġbet idüp kılet-i menfa'ati var iken cihâd her 'amel-i şedîdeden enfa'dur. Mücâhid cihâdda terfih-i nefse raġbet eyler, hattâ mevte muşâdif olunca. Ve şehîdüñ mevti sâyir mevtlerüñ emîri ve efdalidür ve aşl kıtâl-i meşrû' cihâd olmuşdur ve cihâddan maķşud-ı aşlî dînüñ külli Allâh için olmaķdur ve kelimetu'llâhı i'lâ idince çalışmaķdur ve dînüñ küllîsi Allâh için olup kelimetu'llâh i'lâ olunmaķ ittifaķ-ı Müslimînle küffârla kıtâl olunmaķdur. Ammâ kâfirlerden mümâna'a ve müdâfa'aya kâdir olup muķâtele eylesinler nisâ gibi ve şıbyân gibi ve halkdan münkaṭı' olan râhibler gibi ve 'amelden kalmaş **[Ş-78a]** kocalar gibi ve kötürüm ve a'mâ gibi bunlaruñ emşâli katl olunmazlar. Cumhür-ı 'ulemâ ittifaķı bunuñ üzerinedür, illâ meger ki kulları ile sâyir kefereye mu'avenet ideler, kıtâle tahriż eyleyeler, yâhud ba'zı fi'leriyle mu'avenet eyleyeler.

Ve ba'zı 'ulemâ "Mücerred küfr sebebi ile nisâ vü şıbyândan ġayrısınuñ **[R-87a]** katli mübâhdur." dirler. Ammâ nisâ vü şıbyân sabî olup Müslimîne mâl olur diyü "Nisâ vü şıbyân terk olup katl olunmaz." dirler. Ammâ kavli evvel şavâbdur. **[C-141a]** Zîrâ kıtâl muķâtilinedür. Muķâtilin katl olmaġla dînu'llâh izhâr olur ve âyet-i kerîmede vârid olan emr daḡı muķâtilin katl olmaġadur ki buyurmuşdur: "*Ve kâtilü fi sebîli'llâhi e'llezine yuķâtilünekiüm velâ ta'tedü inna'llâhe lâ-yuhıbbü'l-mu'tedîn*"⁵⁴⁸, ya'nî sizüñle kıtâl idenlere kıtâl eyleñ i'tidâ eylemeñ. Haķ te'âlâ i'tidâ idenleri sevmez. Kıtâl eylemeyenleri katl eylemek ta'addidür, diyü buyurmuşdur ve Sünen'de mervîdür ki rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* ba'zı maġâzide bir maķtûle 'avret görürler. Üzerine halk üşüşmişler idi. Buyurdılar ki: "Bu 'avret hod kıtâl eylemezdi. Bunu niçün katl eylediler?" Ve Hâlid bin Velîd'e haber gönderdiler ki "Zürriyyeti ve asîfi katl eylesünler" diyü. Zürriyyet kıtâle kâdir olmayan evlâddur ve asîf ücretle hıdmete tutulmuş der oġlandıur. Ammâ kıtâle mübâşeret idicek katlleri vâcib olur.

Ve yine Şahîh-i Buḡârî ve Şahîh -i Müslim'de vardur ki rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* hazreti "Şeyḡ-i fânîyi ve tıfl-ı şaġîri ve 'avreti katl eylemeñ." dimişdür. Zîrâ Haķ te'âlâ katl-i nüfûsda şalâḡ-ı halk muḡtâc olduġı mertebeyi mübâḡ kıldı. **[Ş-78b]** Çünkü kâdir-i kıtâle mübâşirleri katl itmekle şalâḡ ḡâsıl

.....

⁵⁴⁸ Sizñle savaşanlara karşı, siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi olanları sevmez (Bakara 190).

olur. Şeyh-i [R-87b] fānī ve tıfl-ı şağiri ve ‘avreti katl eylemekden şalāh hāşıl olmaz. Ancak fitne olur [C-141b] ve *el-fitnetü ekberu mine’l-katldür*, ya’nī katilde şerr ü fesād var ise küffāruñ fitnessinde olan şerr ü fesād katilde olan şerr ü fesāddan ekber ü ekşerdür. Mādām ki Müslimün iķāmet-i dīnden imtinā’ itmeyeler, keferenüñ mazarratı olmaz, illā kendi nefslerine olur. Bu ecilden fuķahā dimişlerdür ki: “Kitāb u sünnete muķālif olan bid’ate dā’ī olan kāfir ile sākit olan berāber degüldür.” Ve ḥadīşde vārid olmuşdur ki: “Ḥattıyye ihfā olınsa, zarar eylemez, illā şāhibine. Ammā şāhibi irtikāb itdüğü ḥattıyyeyi i’lān üzre eylese ve görüp işidenler inkār idüp men’ eylemeseler, āmmeye zarar eyler.” Bu sebebdendür ki şerī’at küffāruñ kıtālin icāb eylemişdür. Ammā küffāruñ her kimsesine ķādir olınsa, katli vācib olmaz. Meşelā kāfirüñ kimileri pārelenüp bizüm diyārumuza düşse, yāḥud dārü’l-ḥarbüñ kārvānı kendi memleketlerine sefer iderken yol yañılıp bizüm vilāyetümüze düşse, yāḥud ḥile ile aḥz olınsa, katl olunmaz. Belki te’emmül olunup görölür, katl olunmaķdan ve istirkāk olunmaķdan ve yāḥud fidā için mālın alup ıtlāk olunmaķdan, yāḥud sāyir kāfirlerüñ kalblerin ṭatyīb [C-142a] için ve te’lif için ‘afv olunup ve katl olunmaķdan ķangısı Müslimīn’e [R-88a] nāfi’ ve ḥāle münāsib ise imām anuñla ‘amel eyleye. Ekşer-i ‘ulemānuñ mezhebi böyledür. Nitekim kitāb u sünnet daḥı buña delālet eyler. [Ş-79a] Ammā ba’zı fuķahā “*İmmā mennen ba’dü ve immā fidā’en*⁵⁴⁹” āyetinde olan māl-i fidā alup ıtlāk eylemek mensūḥdur diyü ol ķavle rızā virürler. Ehl-i kitāb u mecūsula kıtāl olunur, yā Müslim, yāḥud zelīl ü şağir oldukları ḥāle cizye virmegi ķabül idince. Bunlardan mā’adāda ekşer fuķahā bunun üzerinedür ki küffār-ı ‘Arabdan cizye alınmaya, yā İslām yā seyf. Zīrā nebī içlerinden gelüp ol da’vet anlara olmuş iken küfr üzre ısrār itdükleriçün cizye-i ṭā’at virdükleri maķbül olmaz. İslām u seyfdan lā-büddür ve ķangı ṭāyife ki Müslümān olsa, ammā ba’zı şerāyi’üñ iķāmetinden imtinā’ eyleseler, cihādı vācibdür ittifaķ-ı Müslimīn ile. Nitekim Ebü Bekr-i Şiddīķ *radıya’llāhü ‘anḥ* ve sāyir aşḥāb māni’-i zekāt olan Müslimīn ile kıtāl eylediler. Ḥattā ba’zı şāḥābe evvelinde tevaķķuf eylemiş iken yine ittifaķ idüp zekāt virmeyenler ile kıtāl eylediler. Ḥattā ‘Ömer, Ebü Bekr’e *radıya’llāhü ‘anḥ* [C-142b] muķābele idüp “Sen bunlar ile nice kıtāl idersen ki rasūlu’llāh *şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “Ben kıtālle emr olındum, ḥattā nās *eşhedü en lā ilāhe illa’llāh* [R-88b] ve *eşhedü enne Muḥammeden rasūlu’llāh*⁵⁵⁰ diyince. Çünki böyle diyeler

.....

⁵⁴⁹ *Fidyelerle bırakırsınız (Muhammed 4).*

⁵⁵⁰ *Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed Allah’ın peygamberidir.*

mâlleri ve demleri maşûn u ma'sûm⁵⁵¹ olur. Ancak mâllerinüñ haqqın virmek lâzım olur. Ba'deḥü ḥisâbı Allâh üzerinedür." diyü buyurmuşdur." didükde zekât daḥı ḥuḳûḳ-ı mâldendür. Şöyle ki rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve selleme* virdükleri mâlden baña bir deve dizın bağlayıcaḳ nesneyi eksük vireler kıtâl iderem." didi. 'Ömer buyurdi ki: "Gördüm ki Ḥaḳ te'âlâ Ebü Bekr'üñ şadrın kıtâl üzre şerḥ eylemişdür. Bildüm ki ḥaḳ andadur." didi ve Nebî 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâmdan vücüh-ı keşire ile **[Ş-79b]** şâbit olmuşdur. Kıtâl-i ḥavârice emr itdükleri Şaḫîḥayn'da 'Alî bin Ebü Tâlib'den mervîdür ki rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellemden* işitdüm ki buyurdi: "*Seyaḫrucu kavmün fî âḫiri'z-zemâni eḥdâsü'l-insâni süfêhâ'l-aḫlâm ve yeḳülüne min ḳavli'l-berrıyyeti lâ yücâvizü imânühüm ḥaşâcırühim yemriḳüne mine'd-dîni kemâ yemriḳu es-sehmü mine'r-ramıyyeti fe-eyyümâ laḳî-tümühüm fa'ḳtulühüm fe-inne fî ḳatlıhim ecrü li-men ḳatelehüm yevme'l-ḳyâmeti*⁵⁵²." Bu ḥadîş müttefêḳun 'aleyh⁵⁵³ dür ve bunlar ol tâyifedür ki Ḥaḫret-i **[C-143a]** 'Alî ile kıtâl itdiler ve Müslim'üñ bir rivâyetinde *seyekünü ümmetî fırḳateyni min beynehümâ mâzıḳatiin bi-lâ ḳatlıhim ve lâ bi-himâ bi'l-ḥaḳḳ*⁵⁵⁴. Bu iki fırḳa ehl-i Irâḳ ve ehl-i Şâm'dur ki anlara Ḥarûriyye dirler.

Bu ḥadîşlerle şâbit oldı ki şerî'at-i İslâm'dan ḥurûc **[R-89a]** idenlere kıtâl lâzım ola, egerçi anlar kelîme-i şehâdetle tekellüm daḥı iderse. Ve fuḳahâ ihtilâf eylediler şol tâyife-i mümteni'a ḥaḳḳında ki "Bir sünnet-i râtibeyi ittifâḳ ile cümlesi terk eyleseler, şalât-ı fecrünüñ sünnet-i mü'ekkesesi olan iki rek'at gibi ki ḳatlıeri câyiz olur mı olmaz mı?" İki fırḳa oldılar. Ba'zılar tecvîz itdi, ba'zılar itmedi. Ammâ farâyiz ü vâcibât-ı zâhireyi terk eyleseler, yâḫud muḫarremât-ı müstefizeden birini istihlâl vechi üzre irtikâb eyleseler, bi'l-ittifâḳ ḳatlıeri vâcib olur. Ḥattâ şalât-ı meḳtübeyi ikâmet ve zekât-ı mefrûzayı edâ ve şavm-ı Ramazân'ı ve ḥacc-ı beyti *in isteta'a üleyhi sebîlâ*⁵⁵⁵ ḳabül itmegi iltizâm idüp nikâḫ-ı maḫârim ve ekl-i ḫabâyiş ve dimâ vü emvâl-i nâsdan ihtirâz itmegi ḳabül idince. Zîrâ bunlaruñ kıtâli ibtidâ-yı bedv-i İslâm ve evvel-i zuḫûr-ı bi'set-i nebî 'aleyhi's-şalâtü ve's-selâmdan **[Ş-80a]** meşrû' olmuşdur. Ḳabül itdükden şoñra ki tekrâr imtinâ' idüp şerî'at-i İslâm'dan **[C-143b]** ḥurûc ideler, vücûb-ı ḳat-

•••••

⁵⁵¹ U ma'sûm] -R.

⁵⁵² *Kıyamet zamanında aptal insanlar gelecektir. Onlar, yalan İyilikten bahsedecekler. Onların imanları dillerinden öteye geçmeyecek. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkıp gidecekler. Onları nerede bulursanız öldürünüz. Kıyamet gününde onu öldürene sevap vardır.*

⁵⁵³ *Üzerinde görüş birliğine varılmış olan.*

⁵⁵⁴ *Ümmetim iki gruba ayrılacaktır. Onlarla adalet haricinde savaşmayınız.*

⁵⁵⁵ *Yolculuğuna gücü yetenlerin... (Al-i İmran 97).*

lleri müte'ekkid olur. Nitekim mümteni'ine ve kıttā'-ı ʔarīka vācib olmuştur, ammā ibtidā'en kıttāl farz-ı kifāyedür. Ba'zı Müslimīn iḳāmet itmekle def olcaḳ sāyir-i Müslimīnden sāḳıḳ olur, ammā iḳāmet idenlerüñ faẓlı sāyirlerinden muḳarrerdür. Zīrā Ḥaḳ te'ālā buyurmuştur **[R-89b]** ki: “*Lā yestevī'l-ḳā'idüne mine'l-mü'minüne ğayru evveli'z-zararı*⁵⁵⁶” diyü buyurmuştur ki: “*Feżżala'llāhu'l-mü-cāhidüne bi-emwālihim ve enfüsühim ale'l-ḳā'idüne dereceten ve küllen ve 'ada'llāhi'l-hüsnā ve feżżala'llāhi'l-mü-cāhidüne ale'l-ḳā'idüne ecren 'azīmen*⁵⁵⁷.” Ammā 'adü Müslimīne hücum eylese, cümle Müslimīnüñ i'ānete ḳādir olanlarına defi vācib olur. Zīrā Ḥaḳ te'ālā buyurmuştur ki: “*Ve inisten,şarıküm fi'd-dīni fe-aleykümü'n-naşr*⁵⁵⁸”; sizden yardım ʔaleb eyleseler, siz yardım eyleñ ve rasūlü'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* daḳı mü'minleri biribirine yardım itmekle emr eylemişdür ki gerekse ol kimesne evvelden kıttāl eylemek için beytü'l-mālden yā 'ulüfe yiyen, yā tūmār yiyenlerden olsun, gerekse sāyir-i nāsdan olsun. Her kişiye ḳuvveti ve ḳudreti yitişdükce süvār u piyāde ḫālli ḫāline göre ve ne ʔarīkla mümkün olursa **[C-144a]** yardım lāzımdur. Zīrā rasūlü'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* Ğazve-i Ḥendeḳ'de aşḫāba bu vechle emr eyledi. “Ḥaḳ te'ālā kimesneyi terk itmege izn⁵⁵⁹ virmedi.” diyü buyurdu ibtidā'en küffār ile kıttāle nuşret lāzım olduğı gibi. Bundan “Daḳı 'adü hücum itmişdür. Cümleye yardım lāzımdur.” diyü buyurdu ve rasūlü'llāhdan *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* **[Ş-80b]** terk-i nuşret itmek için izn isteyüp “Büyütümüz 'avretdür” diyenleri Ḥaḳ te'ālā Ḳur'ān'da zem eyledi. Büyütleri **[R-90a]** avretdür demekle ta'allül iderler. “Büyütleri 'avret degüldür, murādları firārdur.” diyü buyurdu. Zīrā ibtidā'en cihād cihād-ı ihtiyārīdür, mücerred 'adüyü taḫvīf ü irḫāb içündür. Ammā def'a-i şānīde⁵⁶⁰ cihād cihād-ı ızḫrārīdür, kişi hem dīninden, hem nefsinden, hem mālinden def'dür, dīni ihyā ve kelimetu'llāhi i'lā içündür. Ammā ehl-i diyār-ı İslām'dan bir ʔayife ki cem' olup imtınā' itmeyeler, anlara mebānī-i ḫams-i İslām ki *şehādetü enne lā-ilāhe illa'llāh ve enne Muḫammeden rasūlü'llāh*⁵⁶¹ ve iḳāmet-i şalāt ve itā'-i⁵⁶²

•••••

⁵⁵⁶ *Özür sahibi olmaksızın cihattan geri kalan müminlerle, Allah yolunca mallarıyla ve canlarıyla cihad eden müminler elbette bir olmaz (Nisā 95).*

⁵⁵⁷ *Allah malları ve canları ile mücadele edenleri, derece bakımından, cihada gitmeyenlerden üstün kılmiştir. Gerçi Allah hepsine de en güzel yurt olan cenneti vād etmiştir, ama mücadeleden, cihada katılmayanlardan çok daha büyük mükâfatlarla ... (Nisā 95).*

⁵⁵⁸ *Dil hususunda sizden yardım isterlerse, yardım etmeniz gerekir (Enfal 72).*

⁵⁵⁹ İzn] nuşret Ş.

⁵⁶⁰ Def'a-i şānīde] def'ada C, Ş.

⁵⁶¹ *Şahitlik ederim ki Allah'tan başka İlah yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir.*

⁵⁶² İtā'-i] edā'-i C, Ş.

zekât ve şavm-ı Ramazân⁵⁶³ ve hacc-ı beytu'llâh'dur, anlaruñla ilzâm olunur ve sâyir vâcibâta ilzâm olunur ve sâyir hûkûk-ı İslâm'dan edâ-yı emânât gibi ve mu'amelâtda vefâ-yı uhûd gibi ve sâyir bunlaruñ emsâli a'mâlî ilzâm olunur **[C-144b]** ve ricâl ü nisâdan bir çâyife terk-i şalât itseler, tâ ikâmet idince 'uqûbet olurlar icmâ'-ı 'ulemâ ile. Ba'zı 'ulemâ katllerin tecvîz etmişlerdür ve mübâh görmişlerdür ki evvel istitâbe olınalar, eger tevbe idüp ikâmet iderlerse fe-bihâ ve illâ katl olurlar. Bunda dañı ihtilâf olınmışdır ki "Fâsiqan mı katl olunur irtidâden mi katl olunur?" Ammâ İmâm Aḥmed'üñ kavli-i meşhûri üzere ve ekşer selef rivâyeti üzere küfren katl olunmağdır **[R-90b]** vücûb-ı şalâta ikrâr idüp kılmadığı taḥdîrce. Ammâ vücûbına inkâr idüp kılmasa, bi'l-ittifâk kâfirler olup katl olunur. Ve şıbyânüñ evliyâsına lâzımdur ki yidi yaşına irişdükte **[Ş-81a]** şalâtle emr eyleye, on yaşına varduğdan soñra terk eylese, çarbla te'dîb eyleye. Zîrâ rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdır ki: "*Mürühüm bi'-ş-şalâti bi-seb'in ve'drubühüm 'aleyhâ bi- 'aşrin ve ferriḳü beynehüm fi mezâci*"⁵⁶⁴. Ke-zâlik şalâtuñ miftâhı olan istincâ ve vuzû' ile şıbyâna emr eylemek vâcibdür ve mesâcid-i Müslimînle te'âhüd idüp varup gelüp ve e'imme-i Müslimînle turup oturmağ öğredeler ki umûr-ı dîni öğreneler ve ehl-i 'ilm **[C-145a]** ve ehl-i İslâm'la ihtilâf eyleyeler ki anlaruñ ḥâli bunlara sirâyet eyleyüp aḥvâl-i dînleri teraḳḳî üzere ola ve anlardan gördükleri ve işitdikleri üzere 'amel-i şâlih ideler. Zîrâ rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdır ki: "*Şalûkemâ re'âtümünî uşallî*"⁵⁶⁵. Bu hadîş-i şerîfi Buḥârî rivâyet eyler ve bir def'a dañı "Minber kenârında namâz kılip anuñçün böyle itdüm ki baña iḳtidâ idüp şalâtumdan ta'allüm idesiz ve imâm-ı nâsa lâzımdur ki şalâtu kemâ-yenbağî ikâmet eyleye, şalâtu kemâlî kıla ki muḳtedîler görüp ta'allüm ideler. **[R-91a]** Münferiden kılduğı gibi kılmaya ve kendüye iḳtidâ idenleri şalâtına nâzır ola, eksük fi'llerin görse tenbîh ide, tekmi'l itdüre."

Ke-zâlik imâm-ı hac ve emîr-i ḥarbe lâzımdur ki vech-i ekmel üzere 'amel ide ki tâbi'ler dañı görüp iḳtidâ ideler ve vekîl ü velîye dañı lâzımdur ki bey' ü şirâda müvekkil ü müvellâ için vech-i eşaḥḥ üzere mu'âmele ide. Zîrâ *el-lezîne bi-emânetihî*⁵⁶⁶dür ve emr-i dîn vâcibü'l-ihtimâmdur. Fuḳahâ bu ma'nâyı böyle zikr

.....

⁵⁶³ Ramazân] -C, Ş.

⁵⁶⁴ *Yedi yaşlarına geldiklerinde onlara namazı emrediniz. On yaşlarına geldiklerinde kalmıyorsa dövdünüz ve kız, erkek çocuklarının yataklarını ayırınız.*

⁵⁶⁵ *Namazı benden gördüğümüz şekilde kılınız.*

⁵⁶⁶ *Emanet o kimselerindir.*

eylediler ki her vakt ki vülât-ı umûr-ı dîn nâsuñ işlâhına [Ş-81b] ihtimâm ey-
leseler, dînleri ve dünyâları emri şâlih olur ve illâ ikisi bile [C-145b] fâsîd olur.
Cümlenüñ re'îsi hüsn-i niyyet ve işlâh-ı ahvâl-i ra'iyetdür ve ihlâş u tevekkül
şalâh-ı hâşşe vü âmmenüñ mebd'idür. Şalâh-ı hâşşe vü âmme tevfiķ-i İlahîye
mevķüfdur. Bu sebebdendir ki şalâtumuz ki 'imâd-ı dînümüzdür. "İyyâke na'
büdü ve iyyâke nestâin"⁵⁶⁷ dimekle me'mûruz ve eşerde vârid olmuştur ki bu iki
kelime kütüb-i münzelenüñ me'ânîsin câmi'dür ve rasûlü'llâh şalla'llâhü 'aleyhi
ve sellemden mervîdür ki ba'zı meğâzîlerinde "Mâliki yevmi'd-dîn iyyâke na'budü ve
iyyâke nestâin"⁵⁶⁸ dirler. Ru'ûs-ı ebdândan ayrılıp döküldüğün gördiler, bundan
ğayrı niçe mevzâ'ı da Hâķ te'âlâ "Fe-'abüdhü ve tevekkel 'aleyhi"⁵⁶⁹ diyü emr eyle-
mişdür ve bir mevzî'de [R-91b] dahı "Aleyhi tevekkeltü ve ileyhi ünüb"⁵⁷⁰ demişdür
ve bir mevzî'de "Aleyke tevekkelnâ ve ileyke enebnâ ve ileyke'l-maşîr"⁵⁷¹ buyrulmuşdur
ve rasûlü'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem uzıhıyye boğazladuķda "Allâhümme hezâ
mînke ve ileyke"⁵⁷² buyurmuşdur ve evliyâ-yı umûruñ hâşşaten ve sâyir-i nâsuñ
'âmmeten a'zam-ı umûri üç nesnedür. Evveli ihlâş li'llâh'dur ve tevekkel 'ala'l-
lâh'dur ve ihlâş u tevekkül karîn-i hâli olmağıçün du'âdur ki bu cümle şalâtda
mevcüddur. Muħâfaza-i şalâtle hâşıl olur ki kalb ve bedenle olur. [C-146a]
Sânîsi halka ihsân ve ilkâ-yı nef'dür ki ol zekâtla olur. Sâliş halkdan vâşıl olan
ezâya şabrdan ve ğayrıdan vâşıl olan nevâyibe taħammüddür. Bu ecildendir
ki Hâķ te'âlâ şalâtle şabruñ beynin cem' idüp bir mevzî'de zikr eylemişdür:
"Vesta'inü bi's-şabri ve's-şalâti"⁵⁷³ [Ş-82a] buyurmuşdur ve bir mevzî'de "Aki-
mü's-şalâte tarafeyi'n-nehâri ve zülfen mine'l-leyli inne'l-ħasenâti yüzhibne's-seyyi'âti zâliķe
zikrî li'z-zâkirin"⁵⁷⁴ ve "Veşbir fe-inna'llâhe lâ yüzî'ü ecre'l-muħsenin"⁵⁷⁵ ve yine bu-
yurmuşdur ki: "Fa'şbir 'alâ mâyekülüne ve sebbih bi-ħamdî Rabbike ĳable tulü'i's-şemsî ve
ķable'l-ğurûbihâ"⁵⁷⁶ ve yine Sûre-i Kâf da buyurmuşdur ki: "Fa'şbir 'alâ mâyekülüne

567 Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız (Fâtiha 5).

568 Dîn gününün, hesap gününün tek hakimidir. Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız (Fâtiha 4-5).

569 Öyleyse sen yalnız ona ibadet et.

570 Onun için ben de yalnız O'na dayanıyorum, O'na yöneliyorum (Hûd 88; Şûrâ 10).

571 Sana yönelik ve sonunda da senin huzuruna varacağız (Mümtehine 4).

572 Allah'ım bu sendendir ve sanadır.

573 Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin (Bakara 45).

574 Gündüzünün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Zira böyle güzel işler insandan uzak olmayan günahlara silip gider. Bu, düşünen ve ibret alanlara bir nasihattir (Hûd 114).

575 Sabret, zira Allah iyi davrananların mukafatını zayı etmez (Hûd 115).

576 O halde sen onların söylediklerine karşı sabret! Gerek güneşin doğuşundan gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et! (Kâf 39).

ve sebbih bi-hamdi Rabbike kable tulû'i's-şemsî ve kable'l-ğurûb⁵⁷⁷” ve yine buyurmuşdur ki: “*Ve lekade na'lemu enneke yezi'ku [R-92a] Şadrûke bimâ yakûlûn, fe-sebbih bi-hamdi Rabbike ve kün mine's-sâcidîn*⁵⁷⁸.” Ammâ zekâtı şalâtle qarîn buyurup “*Akîmus's-şalâte ve âtü'z-zekâte*⁵⁷⁹” buyrulduğı mevâzi'-ı keşîrede mevcüddür, her ehadüñ ma'lûmıdır, İrâda ihtiyâc yokdur. Lâ-cerem şalât ü zekât emrine kıyâm u şabr ile taħalluk râ'î ve ra'iyetüñ şalâhına [C-146b] sebebdür, insânüñ esmâ-yı câmî'aya duħûline sebebdür. Niteki şalâta duħûl zikru'llâhî ve du'âyı ve tîlavet-i Qur'an'ı ve ihlâş-ı dîni ve tevekkel 'ale'llâhî cem' eyler ve zekâta duħûl eylese halka ihsânla nef' irişdürüp niçe fakîre ma'îşet ve niçe mazlûma nuşret ve niçe melhûfe i'ânet idüp niçe muhtâcuñ kazâ-yı havâyicin cem' eyler.

Şahîhayn'da meşûrdur ki her ma'rûf, şadaqadır, eger baş-ı vech ve kelime-i tayyibe ve leyyin-i kelâm daħı olursa. Ve yine Şahîhayn'da 'Adî bin Hâtem'den mervîdür ki rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*Fe-meni'stetâ'a min küm en yeşukka'n-nâra ve lev bi-şakki temratin fe'l-yef'al fe-in lem yecid fe-bi-kelimetin tayyibetin*⁵⁸⁰.” Ma'lûm oldu ki yarım hurma şadaqa eylemek nâra mâni' olur imiş⁵⁸¹ ve yâhud maħallinde [Ş-82b] bir kelime-i tayyibe söylemek nâra mâni' olur imiş.

Ve Sünen'de meşûrdur ki rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*Ma'rûfdan hiç bir nesneyi haķir görmeñ, eger bir qarındaşuña [R-92b] güler yüzle buluşmak*⁵⁸² daħı olursa ve bir şu taleb ider kimesnenüñ koğasına şu dökmek daħı olursa.” Ve Ümmü Seleme'ye buyurmuşlardur ki: “*Hüsn-i hulķ dünyâ vü âhîret hayrların câmî'dür. Hüsn-i hulķ didükleri halkuñ ezâsına taħammül ve ğayz u ğazabı yutmaq, [C-147a] ya'nî öykeyi def itmek ve mücrimleri 'afv itmek ve hevâ-yı nefse muħâlefet itmek ve büyüklenmegi terk itmekdür.*” Niteki Haķ te'âlâ buyurmuşdur ki: “*Ve le'ñ ezakna'l-insâne minnâ rahmeten sümme neza'nâhâ minhü innehü le-ya'üsün kefürün ve le'ñ azaknâhü na'mâ'e*

•••••

⁵⁷⁷ O halde sen onların söylediklerine karşı sabret! Gerek güneşin doğuşundan gerek batışından önce Rabbine hamd ederek ibadet et! (Kaf 39).

⁵⁷⁸ Onların bu kabil iddialarından ötürü senin canının sıkıldığını çok iyi biliyoruz. Ama sen Rabb'ini hamd ile tenzih et ve secde edenlerden ol (Hicr 97-98).

⁵⁷⁹ Siz namazı hakkıyla ifa etmeye devam edin, zekatı verin (Bakara 83; Bakara 110; Nisâ 77; Nür 56).

⁵⁸⁰ Sizden biri cehennem azabını hafifletmek için bir hurma bile sadaka verebiliyorsa, onu yapşın. Şayet onu da bulamıyorsa güzel söz söyleyin.

⁵⁸¹ Nâra mâni' olur imiş] -C, Ş.

⁵⁸² Buluşmak] -R.

ba'de żarrā'e messathü le-yakülenne zehebe's-seyyi'ätü 'annî innehü le-ferihün fe-hürin il-le'l-lezîne şaberü ve a'milu's-şālihāti ülä'ke lehüm mağfiretin ve ecrün kebû⁵⁸³.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Huzil'afve fe-v'emur bi'l-örfi ve a'riz'ani'l-cāhühin*⁵⁸⁴.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Ve sārī'ü ilā mağfiretin min Rabbiküm ve cennetin arzūha's-semāwātü ve'l-arḍü ü'ḍdet li'l-müttakīn e'llezîne yunfiküne fi's-serrā'ī ve'z-żarrā'ī ve'l-kāzumīne'l-ğayza ve'l-āfīne 'anī'n-nāsi va'llahü yühubbü'l-muhsinīn*⁵⁸⁵.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Ve cezā'ü seyyi'atin seyyi'atiin mişluhā femen'afā ve aşlahā fe-ecruhü 'ala'llāhi innehü lā-yühubbü'z-żālimīn*⁵⁸⁶.”

Ve Hasan Başrī *radıya'llāhü 'anhdan* menķüldür ki yevm-i kıyāmetde 'arş içinden bir münādī nidā idüp “*Hāḡ te'ālā* üzerinde ecri olanlar ḡalksunlar.” [R-93a] diye. Kimesne ḡalkmaya, illā 'afv idüp işlāh idenler ḡalka. Bu daḡı ma'lüm olmaḡ gerekdür ki [C-147b] re'āyāya iḡsānda ḡüsn-i niyyet anlaruñ hevālarına tābī' olup [Ş-83a] kerīḡ gördüklerinde terk itmek degüldür. Zīrā *Hāḡ te'ālā* buyurmuşdur ki: “*Ve littabe'a'l-hāḡku ehvā'ehüm li-fesedetī's-semāwātü ve'l-ardu ve men fiḡinne*⁵⁸⁷.” Ve yine buyurmuşdur ki şāḡābeye ḡiḡābda: “*Va'lemü enne fiküm rasūlu'llāhi lev yuḡī'üküm fi-keşirin mine'l-emri le'annittüm*⁵⁸⁸.” Belki re'āyāya iḡsān oldur ki anlaruñ dīn ü dünyālarında nāfī' olanla 'amel olna, eger kendülerüñ ḡatında kerīḡ daḡı olursa. Ammā mümkin olduḡca re'āyā kerīḡ gördükleri emrde daḡı rıfḡla mu'āmele gerekdür. *Hattā Şāḡīḡayn*'da nebī *salla'llāhü 'aleyhi ve sellemden* mervīdür ki: “*Mā kāne er-rıfḡu fi şey'in illā zāne ve mā kāne'l-ıḡfeḡü fi şey'in illā zāne*⁵⁸⁹.” Ve yine rasūlu'llāḡ *salla'llāhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*İnna'llāhe refiḡun yühubbü'r-rıfḡa ve yuḡī' ale'r-rıfḡa mā lā-yuḡī' ale'l-ıunfi*⁵⁹⁰.”

●●●●●●●●●●

⁵⁸³ Eğer insana tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra o nimeti geri alırsak o, son derece ümitsiz, son derece nankör olur. Fakat başına gelen bir dertten sonra kendisine bir nimet tattırırsak: “Artık bütün dertler ve belalar bir daha gelmemek üzere bitti gitti” der, sevinir, övünür durur. Ancak, her iki halde de sabredip makbul ve güzel işler yapanlar başka! İşte onlar için pek geniş bir mağfiret ve pek büyük bir mükafat vardır (Hād 9-11).

⁵⁸⁴ Sen afv ve müsaḡama yolunu tut, iyiliḡi emret, cahillere aldırış etme (A'raf 199).

⁵⁸⁵ Rabbiniñ tarafından mağfirete, genişliḡi göklerle yer kadar olan ve müttakiler için hazırlanmış olan bir cennete doğru yarıncasına koşun! O müttakiler ki bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, kızdıklarında öfkelerini yutar, insanların kusurlarını affederler. Allah da böyle iyi davrananları sever (Āl-i İmrān 133-134).

⁵⁸⁶ Ama unutmayın ki haksızlıḡın karḡılıḡı, yapılan haksızlık kadar olabilir fazlası helal olmaz. Bununla beraber kim affeder, haksızlık edenle arasını düzeltirse onun mükafatı artık Allah'a yaraşan tarzda olur. Şu kesindir ki Allah zalimleri semez (Şūrā 40).

⁵⁸⁷ Fakat gerçek onların keyiflerine tabi olsaydı göklerin de, yerlerin de oralarda yaşayanların da düzenleri bozulur, yıkılıp giderdi (Mü'minün 71).

⁵⁸⁸ İyi düşünün ki Allah'ın rasülü sizin aranızda bulunmaktadır (Hucrāt 7).

⁵⁸⁹ Yumuşaklık her neye girerse ona ancak güzelliḡ katar. İffet de her neye girerse ona ancak şan katar.

⁵⁹⁰ Şüphesiz Allah, kullarına yumuşaklıkla muamele edendir ve yumuşaklıḡı sever. Katılıkla ve başka türlü işlere vermediḡi sevabı yumuşaklıkla yapılan işlere verir.

Ve 'Ömer bin Abdü'l-'azîz dirdi ki: "Ben halka haqq-ı mürri, ya'nî acı haqqı ihrâc ider bildürürdüm. Ammâ halk nefret ideler korkarum. Şabr eyleñ, hattâ dünyānuñ bir tatlu nesnesi geldükde anuñla ihrâc idelüm ki mürrinden nefret itdüklerine göre hulvine mâyil olalar." dirdi.

Rasül *'aleyhi's-selâm* dañı [R-93b] bu vaşfla mevşûf idiler. Kendülere bir şâhib-i [C-148a] hâcet gelse, redd-i 'anîf ile redd eylemezlerdi, kavlı-i meysûrla cevâb virürlerdi. Bir def'a ba'zı akâribi kendülere gelüp şadaqâte müvellâ olmak taleb eylediler. "Şadaqât Muhammed'e ve âline helâl degüldür." buyurdılar. Mâl-i fey' geldükde şadaqadan bedel, mâl-i fey'den her birine hisse-i 'arz virdiler ve bir def'a 'Alî ve Zeyd ve Ca'fer, Hamza'nuñ kıızı huşuşında rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*'e gelüp huşümet eylediler. Kıızı tayısına hüküm idüp bunlaruñ birine hüküm eylemediler. Ba'dehü her birin tesliye [Ş-83b] idüp Ca'fer'e: "Hulken ve halken sen baña beñzersin." didi. Zeyd'e: "Sen bizüm qarındaşımız ve müvellâmuzsın." didi. 'Alî'ye: "Sen bendensin, ben sendenem." didi. Veliyyü'l-emr böyle gerekdür ki halk dâyimâ andan kısmette ve hükimde ve bezl-i vilâyât ve bezl-i emvâl ve bezl-i menâfî' taleb itdüklerinde yâhud hudüdda şefâ'at taleb eyledüklerinde anlar hâtırıçün Haq'dan 'udül eylemeye. Cihet-i âherden 'ivaż vire, yâhud cevâb virdükde kavlı-i meysûrla tatyîb-i kalb eyleye, mādām ki iğlâza muhtâc olmaya, şöyle ki ibrâm-ı gālîz idüp iğlâza muhtâc ola, ol vaqt iğlâz eyleye. Huşuşan sayıl haqqında ki [C-148b] redd-i [R-94a] sayıl menhiyyün 'anhdür, Haq sübhânehü ve te'âlâ "*Ve amma's-sâ'ile fe-lâ tenher*⁵⁹¹" buyurmuşdur. Bir şahşuñ üzerine hüküm olınsa, ol şahş müte'ezzi olur, ammâ nefsi kavlı-i meysûrla, yâ vech-i beşşâş ile tatyîb olınsa, yine mütesellî olur. Nitekim tabîb, marîza bir devâ-yı mürr-i mekrüh virür ve anuñ acılığın def' itmekçiün devâ-yı hulv virür. Haq te'âlâ Mūsâ ve Hârün *'aleyhümü's-selâm* Fir'avn için gönderdi. "*Fe-külâ lehü kavlen leyminen*⁵⁹²" diyü buyurdi, ya'nî yumuşak söyleñ. Ve rasül *'aleyhi's-selâm* Mu'âz bin Cebel'i Ebü Mūsâ'î Eş'arî ile Yemen'e gönderdükde "*Yessirü ve lâ-tü'assirü ve beşşirü ve lâ-tünefirü*⁵⁹³", ya'nî kolay 'ameller ilkâ idüp güç teklîfler eylemeñ ve Haq te'âlānuñ vüs'at-i rahmeti ile beşâret idüp şiddet-i gazābı ile nefret virmeñ. Ve bir def'a bir a'rābî mescidde tebevül eyledi. Aşhâb kalkdılar ki men' ideler. Rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* "*lâ tezerrümüñü*", ya'nî "*lâ yakta'u*

⁵⁹¹ İsteyene de kaba davranma ve onu azarlama! (Duhâ 10).

⁵⁹² Ona tatlı ve yumuşak bir tarzda hitab edin (Tahâ 44).

⁵⁹³ Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin.

aleyhi” diyü buyurdı, [Ş-84a] ya'nî bevlini kesmeñ. Ba'dehü buyurdılar ki bir çoğa şu getürdiler, üzerine dökdiler ve yine aşhāba bir def'a buyurdılar ki: “*İnnemā bu istüm [C-149a] müyessirīn lā mu'assrīn*⁵⁹⁴”, ya'nî siz güç göstermege gönderilmedüñüz, kolaylık ilkā eylemege gönderildüñüz. Bu hadiṣüñ ikisi bile Şahīḥayn'da mezkûrdur. [R-94b] Ve cümleye her şahş kendi nefsi siyāsetinde daḥı muhtācdur, ya'nî riyāzet eylese, bir uğurdan kendüye riyāzāt-ı şākka teklīf eylemeye. Zīrā nefs-i ḥaqqı kabūl eylemez, mādām ki ḥazz-ı şehvetden yanınca bir nesne zamm olunmaya. Ammā ol ḥazz, şehevāt-ı nefsāniyyeden olmamak gerekdür ve niyyet-i şāliḥaya muḳārin gerekdür. Nitekim ekl ü şürb ü libās insāna lāzımdur. Ḥattā muḳtar olsa, 'amme-i şulehā fetvāsiyla meyyite vü cīfe yimek cāyizdür. Meyyite vü cīfe ekl eylemeyüp fevt olsa, nāra dāḥil olur. Zīrā ḥuḳ-ı insāndan me'al 'ibādetdür. İnsān ekl itmeyüp libās geymese, 'ibādete kādir olmaz ve cemī'-i 'ālem müttefikdür ki *mā lā yetimmü'l-wācibü illā bihi fe-hüve wācibündür*. Lā-cerem ekl ü libās wācib olur, bu sebebdendür ki insānuñ kendüye ve ehline nafaḳası cümle iḥrācātından muḳaddemdür. Nitekim Sünen'de Ebū Hüreyre'den rivāyet olunur ki rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* bir gün aşhāba: “*Taşaddakū*⁵⁹⁵” didi. [C-149b] Aşhābdan bir şahş: “*Yā rasūla'llāh 'indī dīnārun*⁵⁹⁶” didi. Rasūlu'llāh: “*Taşadduk bihi 'alā nefsike*⁵⁹⁷” didi. “*İndī āḥar*⁵⁹⁸” didi. “*Taşadduk 'alā veledike*⁵⁹⁹” didi. Ol şahş yine: “*İndī āḥar*⁶⁰⁰” didi. Rasūlu'llāh: “*Taşadduk bihi 'alā ḥādīmike*⁶⁰¹” didi. Ol şahş yine: “*İndī āḥar*” didi. [R-95a] Rasūlu'llāh *'aleyhi's-selām*: “*Ente iṣbr*⁶⁰²” didi, ya'nî sen bilirsin didi. [Ş-84b] Ve yine Şahīḥ-i Müslim'de Ebū Hüreyre'den⁶⁰³ mervīdür ki rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*Dīnāran infākte fī sebīli'llāhi ve dīnāran taşadduka bihi 'alā miskīni ve dīnāran infākte 'alā ehlike a'zamühā e'l-lezī enfāktehü 'alā ehlike*”, ya'nî bir dīnārı Allāh yolına nafaḳa virseñ, ya'nî hac ve gāzā yolında şadaḳa eyleseñ ve bir dīnārı bir miskīne nafaḳa virseñ ve

•••••

⁵⁹⁴ Onu bırakın, bevlî üzerine bir kova su dökün.

⁵⁹⁵ Sadaka veriniz.

⁵⁹⁶ Ey Allah'ın rasulü yanında altın para var.

⁵⁹⁷ Nefsın için onu sadaka ver.

⁵⁹⁸ Başka şeyler de var.

⁵⁹⁹ Çocuğum için onu sadaka ver.

⁶⁰⁰ Başka şeyler de var.

⁶⁰¹ Hizmet için sadaka ver.

⁶⁰² Sabret.

⁶⁰³ Ebū Hüreyre'den] -Ş.

bir dînârî ehlüñe nafağa virseñ, şevâbda a'zamı ol ehlüñe nafağa itdügüñdür. Hâk te'âlânüñ “*Ve yes'âlüneke mâzâ yunfiküne kullî'l-'afve*⁶⁰⁴” diyü buyurduğınüñ dahı ma'nâsı budur. Bu maħalde 'afv fazl ma'nâsnadur. Zîrâ bir kişinüñ nefesine ve ehline nafağası farz-ı 'ayndur. Ammâ mesâkine vü ğazavâta infâkı yâ farz-ı kifâyedür, yâ müstehabdur ve câyi'î i'tâm eylemek vâcibdür. Zîrâ sâyl [C-150a] “Câyi'üm, beni i'tâm eyle. Yâ kuvvet-i yevmiyyeme kâdir degülem, baña kuvvet-i yevmiyye almağa şadağa vir.” dise kavlinde şâdıķ olsa, yâ i'tâm yâhud şadağa vâcib olur, terki ile âşim olur. Câyi' kendi nefsi, yâhud üzerine nafağası lâzım olan ehl ü 'iyâli olıcaķ ğod vücübı müte'ekkid olur, farz olur.

Ve Ebü Hıatem-i Bestî Şahîh'inde Ebü Zer ğadışinde ki envâ'-ı 'ilm ü ğikmeti câmî'dür, [R-95b] böyle yazmışdır ki ğikmet âl-i Dâvüd'da vardur ki her kişiyeye lâzımdur ki dört sâ'ati kendi nefesine şarf ide. Bir sâ'atinde Rabb'ine münâcât ide ve bir sâ'atinde nefle muğâsebe ide ve bir sâ'atinde 'uyübından ğaber virür aşğâbla muşâğabet ide ve bir sâ'atinde lezzât-ı nefsâniyyesine meşğül ola. Zîrâ ol lezzât-ı nefsâniyyeye şarf olunan sâ'at ol üç sâ'ate 'avndür. Bundan ma'lüm oldı ki lezzât-ı mübâğa-i cemîleden lâ-büddür [Ş-85a] ki umür-ı uğreviyye ve meşâliĥ-i dîniyyeye isti'tâ'at anuñla olur. Bu ecildendür ki fukahâ dimişlerdür ki 'adâlet dінде şalâğdur ve mürüvvetde şalâğdur. Mürüvvetden murâd âdeme bir zînet ü cemâl virür nesneyi isti'mâl idüp [C-150b] şeyn-i denes viren nesnelerden ictinâbdur.

Ebü Derdâ rivâyet ider ki: “Nefsümi bir bâtılla aldaram Hâk'â isti'ânet için.” Hâk te'âlâ lezzât-ı şehevâniyyeyi aşla itmâm-ı ğalk için ğalk eylemişdür ki anuñla ictilâb-ı menâfi' ideler ve ğazabı anuñçün ğalk eylemişdür ki def-i mazâr eyleye ve tenâvüli muzır olanları ğarâm eyledi ve ğarâm üzerine iğtişâr idenleri zemm eyledi. Ammâ mübâğ-ı cemîl ile isti'âne a'mâl-i şâliĥadandur. Bu sebebdendür ki ğadış-i şahîĥde vârid olmışdır. “Siz 'avretüñüzden istibzâ' eyleseñüz, me'cür olursız.” [R-96a] Aşğâb didiler ki: “Yâ rasûla'llâĥ ğazâ-yı şehvet itdügümüzde bize ecr ğâşıl olur mı?” Rasûla'llâĥ *şalla'llâĥü 'aleyhi ve sellem* buyurdu ki: “Ħarâma vaz' eyleseñüz, âşim olurduñuz. Lâ-büd ğelâle vaz' itmekle me'cür olursız.” Bir rivâyetde budur ki: “Ħarâm ile iğtisâb olursız. Ħelâl ile niçün iğtisâb olınmayasız?” Ve Şahîĥayn'da Sa'd bin Ebî Vaķķâş'dan mervîdür ki rasûla'llâĥ *şalla'llâĥü 'aleyhi ve sellem* ğazreti buyurmuşdır ki: “Siz

.....

⁶⁰⁴ De ki: İhtiyacınızdan artanı harcayın (Bakara 215; 219).

hîç bir nafağa ile infāk itmezsiz ki anuñla vechu'llāh ibtigā idesiz, hattā rif'at-i dereceñüze sebep olmaya, hattā 'avretüñüzüñ ağzına koyduğunuz loğma ile bile dereceñüz ziyāde olur." Bu bābda āşār çokdur. Pes [C-151a] mü'mine lāyıkdur ki niyyetin hayr üzre idüp cemī'i a'māl-i şālihasın anuñ üzerine binā ide ki şalāh-ı kalble a'mālī şāliḥ ola ve münāfıkuñ niyyeti fāsīd olduğıçün cemī'i a'mālī [Ş-85b] aña mebnī olup riyā üzerine olur. Şaḥīḥayn'da meşṭürdur ki cesed-i ādemde bir muzğa vardır, ya'nī bir çiyenmiş et vardır ki kalbden kināyedür. Ol bir muzğa, şāliḥ olıcağ cümle cesed şāliḥ olur, ol fāsīd olıcağ cemī'i cesed fāsīd olur.

Faşl: Nitekim 'ukūbāt terk-i vācibāta ve fi'l-i muḥarremāta dāfī olanlara meşrū' olmuşdur. Ke-zālik [R-96b] terk-i vācibāt ve fi'l-i muḥarremāta mu'fīn olanlar ḥaqqında daḥı meşrū' olmuşdur. *Fe-lā būdde tarīk*⁶⁰⁵ tātati teysīr idüp ehl-i tātate i'ānet ü terğīb ve ḥilāfına terḥīb lāzımdur. Kişi ehline ve veledine ve emīr-i ra'ıyyetine bezl-i māl idüp a'māl-i şāliḥaya terğīb lāzımdur yā mücerred ḫurı iḥsān u āferīn ile. Bu ecildendür ki rasūlu'llāh 'aleyhi ve sellem ve ḥulefā-yı rāşidīne at ve deve segirtürüp geçene beytü'l-mālden cu'l virürlerdi. Ve oğ atdurup geçenlere ke-zālik beytü'l-mālden cu'l ü öndül virürlerdi. Ke-zālik mü'ellefetü'l-kulūba bezl-i māl iderlerdi. Dünyāya rağbet idüp Müslümān olurdi⁶⁰⁶. Hattā mervīdür ki bir kimesne ki günün evvelinde aña rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellemden* [C-151b] ve dīn-i İslām'dan mebgūz kimesne olmazdı, rasūlu'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* aña bezl-i māl ve ḥulḫ-ı ḥasen bezliyle şöyle ḫarīb olurdi ki ol günün āḫirinde aña rasūlden ve dīn-i İslām'dan sevgilü kimesne olmazdı.

Ke-zālik şirk ü ma'sıyyetüñ daḥı mümkin olduğca māddesin ḫaṭ' eylemek lāzımdur ki irtikāb-ı işme sebep olmaya ve her nesne ki ma'sıyyete müfzī ola, anuñ def'i lāzımdur, mādām ki anda bir maşlaḫat-ı rāciḫa olmaya. Nitekim nebī 'aleyhi's-şalātü ve's-selām "Bir er, bir nā-maḥrem 'avretle [R-97a] ḥālī ḫal-salar, üçüncüsü şeyṭān olur." diyü nehy buyurdılar. [Ş-86a] Ve "Allāh'a ve yevm-i āḫirete imān getüren 'avrete ḥelāl degüldür ki iki günlük mesīreye sefer eylemek, illā meger ki anuñ zevci, yā maḥremi bile ola." diyü buyurdılar. Ec-nebiyye ile ḥālī olup sefer itmekden men' itdükleri şerre vesīle olmağ ihtimālī içündür.

●●●●●●●●●●

⁶⁰⁵ *Yol gerekir.*

⁶⁰⁶ *Dünyāya rağbet idüp Müslümān olurdi] -Ş.*

Ve bir gece Hâzret-i 'Ömer 'aseslik idüp gezerdi. Bir 'avretten işitdi ki bu beyti okurdu. **Beyt-i 'Arabiyye:**

Hel min sebîli ilâ ħumri fe'şribhâ

*Emm min sebîlin ilâ Naşr bin Haccâc*⁶⁰⁷

'Ömer, Naşr bin Haccâc'ı ihzâr eyledi. Gördi ki gâyet güzel yigit. Saçların tırâş eyledi. Hüsnî dağı ziyâde oldu. Âhîr def'-i fitne için Başra'ya nefy eyledi ki gören nisâ anuñla meftûn olmasun diyü. **[C-152a]** Ve yine 'Ömer'den *radya'llâhü 'anh* mervîdür ki bir gün bir kimesneyi şıbyân ile mücâlese ider diyü işitdi. Men' eyledi ve nisâ vü şıbyândan her kaçışınıñ fitnesinden ħavf olınsa, velîsine lâzımdur ki izhâr eylemeye *ve min ġayri ħâcetin* taĥşîlinden ve ħammâm-larda tecrîd ü tebrîcden ve mecâlis-i lehv ve mecâlis-i eġânîye ihzârdan men' eyleye, imtinâ' itmeyicek ta'zîr lâzımdur.

Ke-zâlik fişk u fücûrî zâhir olanları şıbyân-ı merdân temellükünden **[R-97b]** men' eylemek lâzımdur ve mâ-beynlerin tefrîķ lâzımdur. Hattâ fuķahâ ittifâķ itmişlerdür ki bir şâhid şehâdet eylese kâdî ħuzûrında, anuñ fişk şâyî' ü müstefîz olup yâhud kâdih-i şehâdet ve musķıt-ı 'adâlet bir nev'-i fücûrî ma'lûm olsa, ol şâhidüñ şehâdetini kabûl **[Ş-86b]** eylemek câyiz degüldür ve bilen kimesnelere olsa, ol şâhidüñ fişkını görmedilerse, dağı bildükleri ile cerĥ eylemek lâzımdur. Rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*den mervîdür ki bir gün yanlarından bir cenâze geçdi. Hâzırlar ol cenâzeye ħayrîle şenâ eylediler, *"Vecebet vecebet"*⁶⁰⁸ diyü buyurdılar. Ve bir def'a dağı bir cenâze geçdi. Hâzırlar ol cenâzeyi şerr ile zıķr eylediler. Yine *"Vecebet vecebet"* diyü buyurdılar. Aşĥâb su'âl eyledüklerinde buyurdılar ki: *"Ĥayr ile zıķr eyledüğünñze [C-152b] şehâdetünñüz üzre cennet vâcib oldu. Şerr ile zıķr eyledüğünñze şehâdetünñüz üzre nâr vâcib oldu. Anuñçün vecebet didüm zîrâ entüm şühedâ'u'llâhi fi'l-arzı mücibince."*

Rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* zemânında fişk ile meşĥûre bir 'avret var idi. Rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* anuñ ħaķķında buyurdi ki: *"Eger bi-lâ beyyinetin bir kimesneyi recm eylesem, bu 'avreti recm iderdüm. Ammâ beyyinesüz ħadd iķâmet olunmaz."* Ammâ şehâdetden ve emânetden iĥtirâzda ve bunuñ emşâlinde mu'âyeneye iĥtiyâc yoķdur. **[R-98a]** İstifâza, ya'nî iştihâr belki mâdûn-ı istifâza kifâyet ider. Hattâ kişinüñ aĥvâline aķrânıyla istidlâl olunur. Nitekim İbni Mes'ûd dimişdür ki: *"İ'geberu'n-nâse bi-iĥwânihim iĥtezeru'n-nâse*

•••••

⁶⁰⁷ *Ya Naşr bin Haccâc'ın yanına gitmeye bir yol bul ya da içki içip sarhoş ol.*

⁶⁰⁸ *Vacip oldu, vacip oldu.*

*bi's-sū'î'z-zannî*⁶⁰⁹.” Bu mertebe sū-i zanla ihtirāz cāyızdır. Ammā sū-i zanla ‘uḳūbet cāyız degüldür.

Faşl: Benī ādem için ta‘yīn olunan ḥudūduñ biri nüfūsdur. [Ş-87a] Hāḳ te‘ālā buyurmuşdur ki: “*Velā taḳtülü evlādüküm min imlāk*⁶¹⁰.” Ve daḫı buyurmuşdur ki: “*Velā taḳtülü'n-nefsü'l-letī ḥarrema'llāhi illā bi'l-haḳ*⁶¹¹” ve yine buyurmuşdur ki: “*Vemā kāne li-mü'minin en yaḳtüle mü'minen*⁶¹²”, “*Ve men yeḳtelü mü'minen mü'te'ammiden fecezā ü hü cehenneme ḥāliden fīhā ḡadebe'llāhü 'aleyhi ve le'anehü ve e'adde lehü 'azāben 'azīma*⁶¹³.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Min ecli zālīke, kitābe 'alā benī İsrā'ile [C-153a] ennehü men kaḳtele nefsen bi-ḡayri nefsin ev fesādin fi'l-arzī fe-ke'ennemā kaḳtele'n-nefsi cemī'an, ve men ehyāhā fe-ke'ennemā ehye'n-nāse cemī'an*⁶¹⁴.”

Ve Şaḫīḫayn'da rasūlü'llāḫ *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellemden* mervīdür ki yevm-i ḳıyāmetde evvel ḳazā olunan dimādur. Ḳatıl daḫı üç nev'dür. Bir nev'i 'amd-i maḫz'dur ve 'amd-i maḫz şol ḳatıldür ki 'an ḳaşdın bir ma'sūmü'd-dem kimesneyi ḳatıl eyleye. Şol āletle ki ekşer yā anuñla ḳatıl olunmuş ola gerekse ḫiddeti olsun, ya'nī keskin olsun ḳılıç gibi, gerekse şaḳīl olsun demürçiler örsi gibi ve boyacılar [R-98b] toḳmaḫı gibi ve gerek ḡayrı olsun ḡarḳ bi'l-mā' gibi ve ḫarḳı bi'n-nār gibi ve meḳān-ı şāḫīḳdan, ya'nī yüksek yirden ilḳā gibi ve boḫazından boḫmaḫ gibi ve ḫuşyelerini şıḳmaḫ gibi rūḫı ḫurūc idince ve yüzün bürimeḫ gibi ölince ve eliyle aḫzına zehr ḳoyup içürmek gibi. Şöyle ki bunlaruñ biriyle ḳatıl eyleye, ḳātile ḳaved lāzım olur. Ḳavedüñ ma'nası budur ki evliya'-ı ḳātile ḳātili teslīm ideler, gerekse ḳatıl eylesünler, gerekse [Ş-87b] 'afv eylesünler, gerekse diyet alsunlar. Ve ḳātilden ḡayrıyı ḳatle şer'de ruḫşat yoḫdur. Zīrā Hāḳ te‘ālā buyurdu ki: “*Velā teḳtelü ile'n-nefsü'l-letī ḥarrema'llāhü illā bi'l-haḳ, ve men ḳatile mazlūman feḳad ce'alnā lıveliyiḫi [C-153b] sultānen felā yüsrif fi'l-ḳatli, innehü kāne menşūran*⁶¹⁵.” Bu āyeti ḳātilden ḡayrı ḳatıl itmemele tefsīr itmişlerdür. Ebī Şerīḫ

●●●●●●●●●●

⁶⁰⁹ İnsanları kardeşiniz olarak görünüz ve onlar hakkında suizan yapmaktan kaçınınız.

⁶¹⁰ Ve çocuklarınızı fakirlikten dolayı öldürmeyin (En'am 151).

⁶¹¹ Hem hak bir sebep olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin! (En'am 151).

⁶¹² Ve bir mümini bir mümin için öldürmesi olacak şey değil (Nisâ 92).

⁶¹³ Kim de bir mümini kasten öldürürse, artık cezası, içinde ebediyen kalıcı olarak cehennemdir; hem Allah ona gazab etmiş, ona la'net etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır! (Nisâ 93).

⁶¹⁴ Ve bundan dolayıdır ki İsrailoğullarına şöyle yazmıştık: “Kim bir kimseyi, bir kimseye veya yeryüzünde bir fesat karışık olmaksızın öldürürse o takdirde bütün insanları öldürmüş gibidir. Kimde onun hayatını kurtarırsa o takdirde bütün insanların hayatını kurtarmış gibidir.” (Mâ'ide 32).

⁶¹⁵ Hem hak bir sebep olmadıkça, Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin! Bir kimse zulme uğramış olarak öldürülürse, o halde şüphesiz ki onun velisine bir salahiyet vermişizdir. Artık öldürmede haddi aşmayın! Çünkü kendisi yardım olunan bir kimsedir (İsrâ 33).

Ḥazâ'î'den mervîdür ki rasûl *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “Bir kimesne remle yâ habelle⁶¹⁶ ki habel⁶¹⁷ harâcdur, muşâb olsa⁶¹⁸, ol kimesne üç nesnenüñ birini ihtiyâr itmekde muḥayyerdür. Eger râbi' murâd idinürse, eline uruñ. Ol üç nesnenüñ biri katldür. Biri 'afvdur. Biri aḥz-i diyetdür. Ve bir kimesne ki katl idüp bunlaruñ birisine mazhar olduḡdan soñra yine 'avdet eylerse, anuñçün nâr-ı cehennem vardur ki anda hâliddür ki ebeden çıkmaz.” Bu ḥadîş-i şerîfi ehl-i sünen rivâyet eylemişdür. Ve her [R-99a] veliyy-i katîl ki evvel 'afv idüp yâḥud aḥz-i diyetden soñra yine kışâş eylese, anuñ cürmi kâtîl cürminden a'zam u eşeddür. Ḥattâ ba'zı 'ulemâ katında ḥadden katli vâcibdür. Emri evliyâ²-ı katîle müfevvez daḡı degüldür. Ḥaḡ te'âlâ KUR'ân'da buyurmuşdur ki: “*Kütübe 'aleykümü'l-kışâsu fi'l-kattâ, el-hurru bi'l-harri ve'l-abdu bi'l-'abdi ve'l-önsâ bi'l-önsâ, femen 'ufye lehü min eḡîhi şeyün fet-tibâ'un bi'l-ma'rûfi ve edâün ileyhi büḡsânin, zâlike teḡfîfun min rabbiküm ve raḡmetün, femeni 'eda be'dâ zâlike felehü 'azâbün elim*⁶¹⁹”, “*Veleküm fi'l-kışâşi ḡayâtün yâ ulî'l-elbâbi* [C-154a] *le'alleküm tetteküne*⁶²⁰.” ‘Ulemâ dimişlerdür ki zemân-ı câhiliyyetde evliyâ²-ı maḡtülün külübü ḡayzla memlü idi. Kâtilden ḡayrı aḡḡâb kâtilden nice kimesneyi katl itmeḡi ihtiyâr iderlerdi. Belki seyidü'l-ḡabileyi katl iderlerdi. [Ş-88a] Ve muḡaddem tayıfeyi bile katl iderlerdi. Şimdi daḡı ba'de'l-'afv kâtili yine kışâş idicek câhiliyyet zemânı 'âdetin ri'âyet eylemiş olur. Ammâ Ḥaḡ te'âlâ emr itdüḡi ancak kışâşdur ki katilde müsâvât te'âdüldür.

Ve haberde buyurmuşdur ki kışâşda ḡayât vardur. Ol ḡayât kâtilden ḡayrı evliyâ²-ı kâtilün demleri maḡfûf olmasındur. Zîrâ katl ḡaşd iden kimesne bilse ki katl itdüḡi taḡdîrce kendüyi katl iderler, katlden nefsin keff eyler. Ve 'Alî'den *raḡyâ'llâhü 'anh* mervîdür ki rasûl'llâh [R-99b] *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*El-mü'minüne tetekâfâdü me'vehüm*⁶²¹.” Bundan şâbit oldı kim rasûl'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* Müslümânlaruñ demleri mütekâfî olup ya'nî birbirine küfüv olduḡına ḡazâ buyurmuşdur. Vazî' u şerîf, ḡanî vü faḡîr

●●●●●●●●●●

⁶¹⁶ Habelle] ḡiyelle R.

⁶¹⁷ Habel] ḡayl R.

⁶¹⁸ Ebî Şerîḡ Ḥazâ'î'den mervîdür ki rasûl ... ḡiyelle ki ḡayl-i harâcdur, muşâb olsa] -Ş.

⁶¹⁹ *Ey iman edenler! Öldürenler hakkında üzerinize kısas farz kıldı! Hür olana hür, köle olana köle, kadına kadın (kısas) edilir. Fakat o kimse lehinde, kardeşi tarafından (cüzi) bir şey affedilirse, o takdirde örf'e tabi olmaştır. Ve ona (diyeti) güzellikle ödemektir. Bu rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Buna rağmen kim bundan sonra haddi aşarsa, artık ona acıklı bir azap vardır! (Bakara 178).*

⁶²⁰ *Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz (Bakara 179).*

⁶²¹ *Müminlerin kanı birbirine denktir, aynı eşitliktedir.*

birdür. Kışâşda ‘Arabî, ‘Acemî üzerine tafzîl olunmaz ve hürri-ı aşlî, müvellâ-yı ‘atîk üzerine, ‘âlim, ümmî üzre, emîr, me’mûr üzre tafzîl olunmaz ve Kureyşî vü Hâşimî gayruñ üzerine tafzîl olunmaz. Bu kavı [C-154b] müttefeķun ‘aleyhdür beyne’l-Müslimîn. Ammâ zemân-ı câhiliyyet hükmi ve hükâm-ı Yahüd hükmi bunuñ hilâfidur. Zemân-ı rasûlde Medîne’de iki sınıf Yahüd var idi. Birine Benî Kûrayza ve birine Benî Nuẓayr dirler idi. Benî Nuẓayrî dimâda Benî Kûrayza üzerine tafzîl iderlerdi. Hadd-i zinâda nebîye tahâküm eylediler. Âyet-i recmî tağyîr eyleyüp yirine necm yazdılar. “Eger rasûl’llâh bunuñla hüküm iderse, üzerine hüccetdür ve illâ hükmi-ı Tevrât metrûk olur.” didiler. Hâķ te’âlâ bu âyeti inzâl eyledi ki: “*Yâ eyyühe’r-rasûle lâ yahzunkel-lezîni yüsâri ũne fi’l-küfri mine’l-lezîne [Ş-88b] ķâlû âmennâ bi-efvâhühim velem tü’minü ķulûbihim*⁶²²” ilâ kavlihî te’âlâ: “*Fehküm beynühüm ev a’rız ‘anhüm, ve in tu rız ‘anhüm fe-len yedür-rüke şey’ın ve in hükemte fehküm beynühüm bi’l-ķışî inna’llâhe yuhıbbü’l-muksıũne*⁶²³” ilâ kavlihî te’âlâ: “*Fe-lâ tahşevü ile’n-nâsi va’hşevni ve lâ teşterü [R-100a] bi-âyeti semenen ķalîlâ ve men lem yehküm bimâ enzele’llâhü feülâike hümi’l-kâfirün*⁶²⁴”, “*Ve ketebnâ ‘aleyhim fîhâ enne’n-nefse bi’n-nefsi ve’l-‘ayni bi’l-‘ayni velenfe bilenfi velâ-üzüne bi’l-üzünü ve’s-sinne bi’s-sinni ve’l-curûhâ ķışâşün*⁶²⁵”. Pes Hâķ te’âlâ beyân eyledi ki nüfûs mâ-beyninde tesviye eylemiş ve bir nefsi birinüñ üzerine tafzîl eylemedi. Çâķ bu âyete dek [C-155a] “*Ve enzelnâ ileyke’l-ķitâbe bil-hâķķi müseddikân li-mâ beyne yedyhi mine’l-ķitâbi ve müheyminen ‘aleyhi fâhküm beynühüm bi-mâ enzele’llâhü ve lâ tettebi’ ehvâ’ühüm ‘ammâ câ’ıke minel-hâķķi, li-ķüllin ce’alnâ minküm şer’aten ve minhâcâ*⁶²⁶.” “*Efehükme’l-câhiliyyeti yebğüne, ve men aķsenü mine’llâhi hükmen li-ķavmin yüķinün*⁶²⁷” âyetine varınca Hâķ te’âlâ hüküm eyledi ki dimâ-yı Müslimîn cümle berâber imiş. Ehl-i câhiliyyet üzerine olduğı hükümüñ hilâfi üzerine imiş. Ehl-i bedv ve ehl-i hağar, ya’nî ‘Arab diyârında vâķı’ olan şehr halkı ve şahrâda olan tayife mâ-beyninde olan fitne vü hevânüñ sebebi ekşer yâ bağı ve terk-i ‘adl olur.

622 *Ey peygamber! Kalpleri iman etmediğı, ağızlarıyla “iman ettik” diyenlerden ve Yahudi olanlardan küfürde koşuşanlar, seni üzmesin! Yalancılık etmek için çokça kulak verenlerdir; sana gelmeyen diğeri bir kavim için (casusluk yapmak üzere) can kulağıyla dinleyicilerdir (Mâ’ide 41).*

623 *Artık aralarında hüküm ver veya onlardan yüz çevir! Şeyet onlardan yüz çevirsen, o taktirde sana asla hiçbir zarar veremezler. Ama hüküm verisen, artık aralarında adaletle hükmet! Çünkü Allah, adaletli olanları sever. (Mâ’ide 41).*

624 *O halde insanlardan korkmayın, ancak benden korkun ve ayetlerimi az bir fiyata satmayın (Mâ’ide 44).*

625 *Hem onda (Tevrat’ta, Yahudilerin) üzerlerine “cana can, göze göz, dişe dişe, yaralara ise kısas” diye yazdık (Mâ’ide 45).*

626 *Sana da kitabı kendinden önceki kitapları tasdik edici ve onlara bir şahit olarak hak ile indirdik; öyle ise onların arasında Allah’ın indirdiğıyle hüküm ver ve sana gelmiş olan haktan (dönerek) onların arzularına uyma! (Ey insanlar!) Sizden her birimiz için (her peygamberin devarine ait) bir seriat bir yol kaldık (Mâ’ide 48).*

627 *Toksa cahiliye hükümünü mü istiyorlar? Artık kat’i olarak iman edecek bir kavim için, Allah’tan daha güzel kim hüküm verebilir? (Mâ’ide 50).*

İki tayıfeden biri biriniñ üzerine dimâda ve mâlde galebe eyeseler, bâtılla gülüv eyeseler, biri birinden 'udül idüp inşâf ider kimesne yoğdı, istifâ-yı haqq olunmazdı.

Lâ-cerem kitâbu'llâhdâ vâcib olan beyne'n-nâs-ı hükmde dimâ vü emvâlde ve ğayrı yırde kıstla ve 'adlle hükmdür ki Haq te'âlâ anuñla emr eylemişdür. **[R-100b]** Ve hükm-i câhiliyyet üzre olanları **[Ş-89a]** taḥvîl ü tağyirdür ve mâ-beynlerinde olan meşâlihi 'adlle işlâhdur. “*Ve in tayıfeteni mine'l-mü'mininek-tetelü feşlihü beynehümâ, fein beğat ihdâhümâ 'ale'l-uhrâ fe-kâtilü'l-letî [C-155b] tebgî hattâ tefîe ilâ emril-lâhi, fein fâet feşlihü beynehümâ bi'l-'adli ve eķşitü, inne'llâhe yuhîb-bü'l-mükşitîne*⁶²⁸, “*İnne'l-mü'minüne iḥvetün fe-eşlihü beynâ aḥaveyküm fettekü*⁶²⁹.” Ve 'afv taleb eylemek kemâ yenbağî belki efdaldür. Zîrâ Haq te'âlâ buyurur ki: “*Ve'l-curûha kışâşun, femen teşaddeka bihî fehüve keffâretün lehü*⁶³⁰”.

Enes *radıya'llâhü 'anh* rivâyet ider ki rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* kışâş-da bir kaızıye def olunmazdı ki illâ 'afv ile emr eylemezlerdi ve Müslim Şahîhayn'da rivâyet eyler ki Ebü Müslim rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*-den rivâyet ider ki: “*Mâ nakşet şaddeka min mâlu velâ zâda'llâhi 'abde'l-'afve illâ 'azze ve mâ teveza'e ehede'llâhi def'e*”, ya'nî Haq te'âlâ emriyle bir kimesne mâlinden şadaka virse, mâline noķşân gelmez. Haq te'âlâ 'âcilen yâhud âcilen 'ivaz virür. Bir daḥı bir kimesne haşmından 'afv eylemez ki illâ Haq te'âlâ ol muķâbelede anuñ 'izzet ziyâde eyler ve bir kimesne Haq te'âlâ için tevâzu' eylemez ki illâ Haq te'âlâ aña rif'at virür.

Buña şâhiddür ki bizüm zemânımızda Edreneli Küçük Vâ'iz Emîr ile Pervîz Efendi ki İstanbul kâdîsı **[R-101a]** idi, bir mâddede **[C-156a]** ḥuşumetleri olup emr-i şultânla Vezîr-i A'zam 'Alî Pâşâ maḥzerinde 'ulemâ cem' olup 'aķd-ı meclis eylediler. Pervîz Efendi, Emîr'e **[Ş-89b]** “Gel yanumda otur.” dise olur idi. Şer'-i şerîfi ta'zîm idüp Haq te'âlânüñ emri yanında iclâlen *li-emri'llâh* tevâzu' eyledi. Yarındası kâdî-'asker oldu. Ḥadıṣ-i şerîf yirin buldı. Ammâ bu zıkr olan tekâfî hür Müslim ile hür Müslim beynindedür. Ammâ kâfir beher-hâl Müslime küfüv degüldür. Bilâd-ı küffârdan risâletle, yâhud ticâretle gelen kâfir, Müslime küfüv olmaduğı gibi zemmi daḥı Müslime küfüv olmaz.

•••••

⁶²⁸ *Eğer müminlerden iki tayıfe birbirleriyle vuruşurlarsa, hemen aralarını düzeltin! Artık onlardan biri ötekine haksızca zulmederse, o taktirde Allah'ın emrine dönünceye kadar, o saldıranla savaşın! Fakat dönerse, o halde aralarını adaletle düzeltin ve adaletlı olun! Şüphesiz ki Allah, adaletlı olanları sever (Hucurat 9).*

⁶²⁹ *Müminler ancak kardeşlerdir; öyle ise o iki kardeşinizin arasını düzeltin (Hucurat 10).*

⁶³⁰ *Fakat kim bunu başlılarsa, o taktirde bu onun için bir kefarettir olur (Mâ'ide 45).*

Ammā e'imme-i Hanefiyye katında dağı Müslime küfüv olur. Hür ile 'abd mā-beyninde dağı bu nizā' bākīdür.

Ve dimādan bir nev' katl ki katl-i haṭādur ki şibh-i 'amd dirler, anda rasūlu'llāh *ṣalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: *"İllā inne fī katli haṭā'ī şebihe'l-'amede mā kāne bi's-sūti ve'l-'aşāmā'ite mine'l-'eyle minhā erbe'üne halefe fī batūnihā evlādühā"*, ya'nī haṭā ile katl olınanuñ ki kāmçı ile döge döge öldürse, yāḥud 'aşā ile urup öldürse, anda kışāş-ı kavēd yoğdur. Diyeti yüz devedür ki kırkı dişi ola ve her biri gebe ola, küçükləri karınlarında olalar. Bu maḳūle katle şibh bi'l-'amd **[C-156b]** dirler. Böyle tesmiye olunmağa sebep budur ki bu katli egerçi **[R-101b]** çarbla 'udvān kaşd idüp ta'ammüd eylemişdür, ammā ekşeriyen bu maḳūle āletle katl olunmaduğı ecilden āletde 'udvān kaşd eylenmemiş olur. Bir ma'nāda 'amd bir ma'nāda haṭā olur.

Nev'-i şālīs haṭā-yı maḥzdur ve anuñ mecrāsına cārī olandır. **[Ş-90a]** Nişān yāḥud şayda oğ atup oğ haṭā idüp ādeme tokınup öldürmek gibi. Bu, haṭā-yı maḥzdur. Zīrā ne kaşdı ve ne 'ilmi vardır. Bunda dağı kavēd yoğdur. Ancağ diyet ü keffāret vardır.

Faşl: Curūḥda dağı kışāş şābitdür kitābla ve sūnnetle ve icmā'-ı ümmetle müsāvāta şartıyla, ya'nī beraberleşmek şartıyla ki itdüğü cerḥden ziyāde olup ḥükm-i İllāhiden te'addī vü tecāvüz lāzım gelmeye, ya'nī bir kātı' bir kimesnenüñ sağ elini mafşıldan kaṭ' eylese, ol dağı anuñ sağ elini mafşıldan kaṭ' eyleye⁶³¹. Ol anuñ dişin çıkarsa, ol dağı bunuñ dişin çıkara. Ol bunuñ başın, yā yüzün yarsa, bir vechle ki kemüğü görinse, bu dağı anuñ başın, yāḥud yüzün yarmağ lāzımdur. Ammā müsāvāta müyesser olmasa, şöyle ki içerüde olan kemüğü ufatsa, yāḥud başın, yā yüzün yarsa, ammā kemüğü görünmese, **[C-157a]** ol vağt kışāş meşrū' degüldür. Zīrā mümāşile mümkin degüldür. Lāzım olan yā diyet-i maḥdüde, yāḥud erşdür. Ammā el ile olan çarbdā **[R-102a]** ki ṭabanca ile, yā muştlā, yā 'aşā ile, yā kāmçı ile ursa, anda iki kavvı vardır. Biri budur ki kışāş olmaya, ancağ ta'rīz ola. Zīrā müsāvāta ve mümāşile mümkin degüldür. Ammā ḥulefā-yı rāşidīnden ve sāyir aşḥāb u tābī'inden me'sūr olan oldur ki kışāş meşrū' ola, ammā Aḥmed ve ba'zı fuḳahā böyle naşş eylemişlerdür ki **[Ş-90b]** şavāb dağı budur.

Ebu'l-Ferās rivāyet ider ki bir gün 'Ömer Fārūğ ḥuṭbesinde bir uzun ḥadīş nağl eyledi ve ḥadīş ešnāsında didi ki: "Ben 'ālimlerümi size anuñçün irsāl eyleme-

.....

⁶³¹ Ol dağı anuñ sağ elini mafşıldan kaṭ' eyleye] -R.

zem ki çarbla ırzlaruñuz hedm eyleyeler, yâhud emvâlünüñuz ahz ideler. Belki anuñçün irsâl iderem ki dînünüñuz ve nebîñüzüñ sünnetin ta'lîm ideler. Her kim ki bundan gayrı ile 'amel eyleye, baña bildürsünler. Allâh haqqıçün ben kaçâ idüp anuñ haqqın alıvireyin." 'Amr bin el-'Âs didi ki: "Yâ emîre'l-mü'minîn, Müslimînden bir kimesne bir ra'ıyyete vâlî olsa, ba'zı ra'ıyyetin te'dîb eyleye, sen andan kışâş eyler misin?" 'Ömer buyurdu ki: "Ol Allâh haqqıçün ki Muhammed'üñ nefsi anuñ yed-i [C-157b] kudretindedür, kışâş iderem ki gördüm Muhammed kendi nefsinden kışâş iderdi. Âgâh oluñ ki Müslimîni çarb eylemeñ, tezlîl idersiz ve huğukların [R-102b] men' eylemeñ ki tekfîr idersiz." Bu hadîsi İmâm Aḥmed ve gayrı rivâyet eylediler. Ammâ şol vaqt ki vâlî ra'ıyyetin gayrı câyiz iken çarb eyleye, ammâ çarb-ı meşrû'da kışâş yoğdur bi'l-icmâ'. Zîrâ çarb-ı meşrû' be-her-hâl yâ vâcibdür, yâ câyizdür, yâ müsteḥabdur.

Faşl: A'râzda daḡı kışâş meşrû'dur, ya'nî bir kimesneye la'n eylese, yâhud beddu'â eylese, ol daḡı aña anuñ mişlin dimek vardur. Ke-zâlik şetm eylese, ol daḡı şetm eyleye ki anda kizb olmaya, [Ş-91a] ammâ 'afv efğaldür. Hağ te'âlâ buyurmuşdur ki: "*Cezâ'ü seyyi'etin seyyi'etün mişlihâ, fe-men 'afâ ve aşleḡa fe-ecruhi 'ale'llâhi, inne'llâhe lâ yuḡıbbü'z-zâlimîn*⁶³²", "*Ve le-meni'nteşara ba'de zulmihi fe-ule'ke mâ 'aleyhim min sebîlin*⁶³³". Raşûlü'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem buyurmuşdur ki: "*El-müstebânü mâ kâlâ fe-'ale'l-bādî minhümâ mâ-lem yete'addi el-mazlûme*⁶³⁴". Ve buña intişâr diyü tesmiye olunur. Ve şetîme ki anda kizb olmaya, kendide olan kabâyıhdan kelb ü ḡimâr dimek gibi kışâş idüp bu daḡı redd eylemek câyizdür. Ammâ bādî olan şetminde iftirâ eylese, [C-158a] bu daḡı aña redd idüp iftirâ eylemek ḡelâl olmaz. Ke-zâlik ol bunı bi-gayrı hağ tekfîr, yâhud tefsîk eylese, buña ḡelâl olmaz ki anı tekfîr ide. Ke-zâlik kendüye, yâhud babasına, yâ kabîlesine, yâ ehl-i beledine la'n eylese, [R-103a] buña ḡelâl olmaz ki bu daḡı anlara te'addi idüp la'n eyleye. Zîrâ anlara zulm eylemiş olur.

Hağ te'âlâ dimişdür ki: "*Yâ eyyühe'l-lezîne âmenü künü kavvâmîne li'llâhi şühedâ' e bi'l-kıstı, ve lâ yecri mennekiüm şene'ânü kavmin 'alâ ellâ ta'dilü, i'dilü, hüve aḡrabu li'ttakvâ, ve'tteku'llâhe*⁶³⁵". Pes Hağ te'âlâ 'adl ile, takvâ ile emr eyledi. Kaçan 'udvân-ı

•••••

⁶³² Bir kötülüğün cezası ise, onun misli olan bir kötülüktür. Artık kim affeder ve islah ederse, işte onun mükaḡatı Allah'a aittir. Muhakkak ki O, zalimleri semez (Şûrâ 40).

⁶³³ Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, bunlara hiçbir sorumluluk yoktur (Şûrâ 41).

⁶³⁴ İki kişi birbirine küfrederse ceza mazlumu korumak için birinciye verilir.

⁶³⁵ Ey iman edenleri! Allah için hakta ayakta tutan ve adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir kavme duyduğunuz kin, sizi asla adaletsiz olmaya sevk etmesin. Adil olun. Bu, takvaya daha yakındır ve Allah'a isyandan sakının. (Mâ'ide 8).

nefsinde muharrem olmayup haḳḳu'llāha ezā lāhiḳ olmayup ancak sevdiği kişininüñ 'ırzına ezā lāhiḳ olsa, ol vaḳt kıṣāş cāyız olur du'ā-yı 'aliyye gibi, ol daḳı aña mişliyle du'ā cāyızdır. [Ş-91b] Ammā muharrem olsa, haḳḳu'llāha şeyn lāhiḳ olsa kızb gibi, meşelā kıṣāş idüp ol daḳı aña şetm idüp kızb eylemek cāyız olmaz ve ke-zālik ve ba'zı 'ulemā didiler ki: "Bir kişi bir kişiyi ğarkla, yā ğarkla, yā ğankla, ya'nī boğmak ile ḳatlı eylese, ḳātılı ol vechle ḳatlı idüp kıṣāş itmege ruḫşat [C-158b] vardır. Ammā nefsinde fi'l-i muharrem ile ḳatlı eylese, ya'nī ḫāşā bir 'avrete zinā idüp ḳatlı eylemek gibi, yā emrede livāta idüp ḳatlı gibi veyā ḫamr içürmekle ḳatlı eylemek gibi. Ol vaḳt bu daḳı ol vechle kıṣāş eylemek cāyız degüldür. Ammā ekşer 'ulemā buña zāhibdür ki *lā ḳūde illā bi's-seyf*⁶³⁶ mūcibince be-her-ḫāl kıṣāş seyfle lāzım olur. Ammā bir kimesne bir kimesneye iftirā eylese, bunda kıṣāş cāyız [R-103b] olmaz, ya'nī ol daḳı aña iftirā eylemek cāyız u ḫelāl olmaz. Nihāyet iftirā itdüğü kimesne ehl-i ğaraz ise cānib-i şer'eden ta'zirle 'uḳūbet olınur ḫākim re'y itdüğüne ğöre.

Faşl: Ḥudūduñ bir nev'i ḫadd-i ḳazfdür ki kitābla ve sūnnetle ve icmā'-ı üm-metle şābitdür. Ḥaḳ buyurmuşdur ki: "*Ve'l-lezīne yermüne'l-muḫaşenāti sūmme lem ye tū bi-erabi'ati şühedā ĩ fe'clidūhüm semānīne celdeten ve lā taḳbelū lehüm şehādeten ebedā, ulā'ke hümü'l-fāsiḳūn*⁶³⁷", "*İlle'l-lezīne tābū min ba'di zālike ve eşleḫū, fe-inne'llāhe ğafūr-rūn rahūm*⁶³⁸". Lā-cerem bir kimesne bir hür muḫşaneye zinā ile yāḫud livāta remy [Ş-92a] eylese, ol remy idenüñ üzerine ḫadd-i ḳazf lāzım olur ki seksen celdedür. Eger zinā vü livāṭadan ğayrı ile ḳazf eylese, ta'ziren [C-159a] 'uḳūbet olınur. Bu ḫaddüñ müsteḫaḳḳı maḳzūfdur. Ol ṭaleb eylemedin istifā olınmaz ittifaḳ-ı fuḳahā ile. Eger 'afv eylerse, sāḳıṭ olur 'āmmē-i fuḳahā ḳatında. Zīrā bunda ğālib-i ḫaḳ ādemidür, kıṣāş gibi, emvāl gibi. Ba'zılar "Ḥaḳḳu'llāhdur, ğālibdür. Maḳzūfuñ 'afviyla sāḳıṭ olmaz." didiler. "Mūmāşile daḳı yokdur." di-diler sāyır ḫudūd gibi ve ḫadd-i ḳazf şol vaḳt vācib olur ki maḳzūf muḫşan ola, ya'nī Müslim ola, hür ola, 'afif ola. Ammā fücūr ile meşḫūr olsa, ḳāzifine ḫadd lāzım [R-104a] olmaz. Kāfir olsa, raḳīḳ olsa, ke-zālik lākin ta'zīr olınurlar, illā meger ki zevc ola. Zīrā zevcün zevcesi zinā eylese ve zinādan gebe olmasa, ḳazf eylemek cāyızdır. Ammā zinādan gebe olup veled getürse, ḳazf idüp veledin nefy eylemek cāyızdır kendüden olmayan nesebine lāhiḳ olmasun diyü. Zevci ḳazf eylese, 'avrete lāzım olur ki yā zināya iḳrār eyleye, yāḫud mūla'ane eyleye.

•••••

⁶³⁶ Muḫabbet tellallığı yapan kişi ancak kılıçla öldürülür.

⁶³⁷ İffetli kadınlara zina isnat eden, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen sopa vurun ve ebedi olarak onların şahitliğini kabul etmeyin! İşte onlar, fasıkların ta kendileridir (Nur 4).

⁶³⁸ Ancak bundan sonra tevbe eden düzeltenler müstesna. Artık şüphesiz ki Allah, ğafurdur, rahimdir (Nur 5).

Zîrâ Hâk te'âlâ kitâbında öyle zîkr itmişdür ve sünnet dağı öyledür. Ammâ kâzîf 'abd olsa, aña nişf hadd lâzım olur. Celd-i zinâda ve şürb-i hamrda dağı böyledür. Zîrâ Hâk te'âlâ anlara “*Fe-in eteyne bi-fâhişetin [C-159b] fe-aleyhinne nişfü mâ 'âle'l-muḥşenâti mine'l-'azâbi*”⁶³⁹ [Ş-92b] diyü buyurmışdır ki ammâ 'abde müteveccih olan katl, yâhud kaṭ'-ı 'uzv olsa, ol vaqt tañîf olunmaz.

Faşl: Huḳûkuñ biri dağı ibzâ'dur. İbzâ'da beyne'z-zevceyn emru'llâhla hükm vâcibdür. Yâ imsâk bi'l-ma'rûf, yâ tesrîḥ bi'l-iḥsân zevcinden her birine vâcibdür. Âḫerüñ huḳûkın edâ eylemek üb-i nefse ve inşirâḫ-ı şadrla mere'ün racül üzerinde ḫaḳkı vardır. Ol mâlinden şadâkından, ya'nî mehrden ve dağı nafağa bi'l-ma'rûfdan, ya'nî zevce lâzımdur. Zevcesiniñ şadâkı ve şer' üzre nafağası ve mâlinde ḫaḳkı olduğı gibi [R-104b] bedeninde dağı ḫaḳkı vardır 'işretten ve meta'adan. Şöyle ki mâlinde olan ḫaḳkın ve bedeninde olan ḫaḳ zevceyi edâ eylemeye, tesrîḥ bi'l-iḥsân üzre talâk virüp hüsn-i iftirâk ile ayrılmak lâzım olur. Ke-zâlik zevc mecbüb olsa, ya'nî maḳtû'ül-âlet olsa, yâhud 'innin olsa, cimâ'a kâdir olmasa, firḳati vâcib olur. 'Avretüñ vaṭyı dağı zevciñ üzerine vâcibdür ekşer 'ulemâ yanında, ammâ bâ'zı 'ulemâ katında vâcib degüldür. Şavâb budur ki vâcib ola.

Ve rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* 'Abdu'llâh bin 'Ömer'üñ şavm u [C-160a] şalâtın keşret üzre gördükde buyurdi: “Senüñ zevceñüñ senüñ üzerüñde ḫaḳkı vardır.” Ve dimişlerdür ki: “Avretüñe dört ayda bir vaṭy eylemek vâcibdür.” Ba'zılar didiler ki: [Ş-93a] “Kuvvetine ve ḫâcetine göre vaṭy vâcib olur. Nitekim nafağa vüs'atine göre ve ḫâceti kadar vâcib olur⁶⁴⁰.” Eşbeh-i akvâl budur ve racülün dağı 'avret üzerinde ḫaḳkı vardır. Ol ḫaḳ budur ki isteduğı vaqt istimtâ' ide, men' itmeye, mâdâm ki 'avrete zarar virmeye ve ḫaḳku'llâhdan üzerine lâzım olan nesnelere işğâl eylemeye, ya'nî şavm u şalâtına mâni' olmaya. Ve 'avrete vâcib oldur ki erinüñ menziline eri iznsüz [R-105a] hurûc eylemeye, yâhud izn-i şâri'süz hurûc eylemeye⁶⁴¹. Ammâ ḫidmet-i menzil 'avret üzerine lâzım olmağda fuḫâḫânüñ iḫtilâfi vardır. Ba'zılar “Evi döşemek ve yimek pişürmek ve süpürmek ve bunuñ emşâli 'avret üzerinde vâcibdür.” didiler. Ba'zıları “Vâcib degüldür.” didiler.

Faşl: Ammâ emvâlde beyne'n-nâs hükm vâcibdür 'adl ile, Allâh'ın emriyle ve rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*ün sünneti ile ve beyne'l-verese kısmet-i

⁶³⁹ Buna rağmen zîna ederlerse, artık onlara hür kadınlara verilen cezannın yarısı vardır (Nisa 25).

⁶⁴⁰ Nitekim nafağa vüs'atine göre ve ḫâceti kadar vâcib olur] -Ş.

⁶⁴¹ Yâhud izn-i şâri'süz hurûc eylemeye] -R.

mevārīşde kitâbla ve sünnetle. Ba'zı 'ulemâ egerçi ba'zı mesâyilde [C-160b] tenâzu' eylediler. Be-her-hâl medâr 'addür. Cümle mu'âmelâtda ve mubâ-ya'âtda ve icârâtda ve vükâlâtda ve müşârekâtda ve vehebâtda ve evkâfda ve veşâyâda ve 'ukûdda ve ikbâzda 'adl lâzımdur ve müyesserdür. Zîrâ bunda 'adl kıvâm-ı 'âlem ü nizâm-ı ahvâl-i benî âdemdür. Dünyâ vü âhîret bu mu'âmelât-la ve bu mu'âmelât 'adl ile şâlih olur. Ba'zınuñ 'adli lâzım olduğı zâhirdür. Her kişi [Ş-93b] nefesine mürâca'at eylese, 'aqlıyla bilür, müşteriye teslim-i semenüñ ve bâyi'a teslim-i mebi'üñ vücûbı gibi ve keyl ü vezni lâzım olan mübâye'âtda taftîf-i keyl ve taħsîr-i mîzân eylemek gibi. Ya'nî aldıkda artuğ ölçe ve artuğ çarta ve şatduğda eksük ölçe ve eksük çarta.

Ve şıdkuñ daħı müstahsen olduğı 'aql ile ma'lûmdur ve kizbüñ ve hîle vü ğışşuñ ve hıyânetüñ kabâhâti [R-105b] ve hürmeti gibi ve bir kimesnenüñ ihsânınuñ muķâbelesinde hayr-ı cezâ ve karz aldugı aķçaya hüsni vefâ lâzım olduğı gibi. Bunlar cümle bedihiyât dandır, 'aql ile ma'lûm olur ve ba'zı daħı hafîdür, her kişi amı 'aql ile bilmez. Ba'zı şerâyi'-ı sâlifede ve ba'zı şerâyi'-i İslâm'da mezkûrdur. Gerek celî ve gerek hafî cemî'-i mu'âmelâtda 'adle taħriş-i kitâb u sünnetde meşûr u muşarraħdûr ve vech-i bâtl üzere [C-161a] ekl-i mâl-i ribâ gibi ve meysir oyunu gibi ve kumâr gibi bunlaruñ kubbı daħı ednâ te'emmül ile ma'lûm olur, ihtirâz lâzımdur. Envâ'-ı bey'den ba'zı bey'ler ki rasûlullah *salla'llâhü 'aleyhi ve sellem* ol bey'den nehy eylemişdür, bey'-i ğurre gibi, ya'nî diyet-i cenîn ve bey'-i ħabl, ya'nî bir câriyenüñ, yâ atuñ, yâ devenüñ karmında olan ħamluñ bey'i gibi ve hevâda tayr ve mâda balık bey'i gibi ve bey'-i mülânese gibi, ya'nî bâyi'üñ bir yirde bir kaç şatlık kumâşı, yâ çuķası, yâ bir kaç yığın buğdayı ve arpası ve bir kaç kab da pirinci olsa, [Ş-94a] kaņgısına yapışursam şu kadar aķçaya baña şat. Yâħud kaņgısın benden yaña atarsañ şu kadar aķçaya kabûl itdüm dimek gibi ve bey'-i necis gibi, ya'nî dostınuñ şatılık nesnesi olup kendinüñ murâdı degül iken sâyirler rağbet itsün diyü kaşdla arturmak [R-106a] gibi, yâħud bir Müslim bir nesneyi almak murâd idinürken üzerine düşmek gibi. Bu cümleden rasûlullah *salla'llâhü 'aleyhi ve sellem* nehy eylemişdür. Bunlardan daħı ihtirâz lâzımdur. Ĥaķ te'âlâ buyurmuşdur ki: "*Eñi'ullâhe ve eñi'ur-rasûle ve uli'l-emri minküm, fe-in tenâze'tüm fi şey'in fe-ruddühü ile'llâhi ve'r-rasûli in küntüm tü'minüne bi'llâhivle'yevmi'l-âhîri, zâlike* [C-161b] *hayrun ve aħsenü te'vîlen*"⁶⁴². Bunda aşl budur ki şol mu'âmelât ki kitâb

•••••

⁶⁴² Allah'a itaat edin; peygambere ve sizden olan ulu'l-emre de itaat edin! O halde bir şey hakkında ihtilafa düşerseniz, Allah'a ve ahret gününe iman ediyorsanız, artık onu Allah'a ve peygambere arz edin! Bu hem hayırlı, hem de netice itibarıyla daha güzeldir (Nisa 59).

u sünnet helâl olduğuna delâlet ider, ol helâldür ve şunlar ki kitâb u sünnet harâm olduğuna delâlet ide, ol harâmdur. “*Allâhümme veffiknâ lâne yec'al'l-ḥelâle mâ ḥallelle ve'l-harâme ve mâ ḥarramte ve'd-dîne mâ şerî'at'*”.

Faşl: Veliyyü'l-emre hiç bir hâlde müşâvereden ğinâ vü istignâ yokdur. Zîrâ Hâk te'âlâ buyurmuşdur ki: “*Fe'fü 'anhüm vestigfir lehüm ve şāvırhüm fi'l-emr*”⁶⁴³.” Ve Ebü Hüreyre'den mervîdür ki rasûlü'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellemden aşşâbiyla kesret-i müşâvere ider kimesne olmazdı. Ve Hâk te'âlâ müşâvere ile emr itdüğü, aşşâbuñ kulübın te'lîf içündür ve kendilerden şoñra gelenler müşâverede rasûle iktidâ itmek içündür ve çünki vahy münkaṭı' olmuşdur bârî ḥurûbda [**Ş-94b**] ve ğayrıda re'y-i ḥasen [**R-106b**] ma'lûm olmağışçündür. Ve Hâzret-i Hâk te'âlâ mü'minîne şenâ eyledi ve ulü'l-müşâvereyi ta'yîn eyledi. “*Ve mâ 'inde'llâhi ḥayrun ve ebkâ lillezîne âmenü ve 'alâ rabbihüm yetevakkellüne*”⁶⁴⁴, “*Ve'l-lezîne yectenibüne kebâ'ra'l-ismi ve'l-fevâḥiše ve izâ mâ ğadibühüm yeğfurüne*”⁶⁴⁵, “*Ve'l-lezîne'stecâbü li-rabbihüm ve eḳâmu's-şalâte, ve emruhüm şurâ beynehüm ve mimmâ razeknähüm yünfikün*”⁶⁴⁶ buyurdu. Vaktâ ki bir şultân, yâ ulü'l-emr her kim olursa, [**C-162a**] ehl-i re'y ile müşâvere eylese ve meşveretde ba'zı aşşâb re'y-i ittibâ'ı vâcib olan re'yi beyân eylese ve söyledüğünü kitâb u sünnete ve icmâ'-ı ümmete muvâfık söylese, aña ittibâ' vâcib olur ve aña ḥilâfa bir kimesneye mesâ' yokdur. “*Yâ eyyühe'l-lezîne âmenü eti'ü'llâhe ve eti'ü'r-rasüle ve ulü'l-emri minküm, fe-in tenâze'tüm fi şey'in fe-ruddühü ile'llâhi ve'r-rasüli in küntüm tü'minüne bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âhiri*”⁶⁴⁷ buyurmuşdur. Ammâ bir emr olsa ki anda Müslimîn ü aşşâb re'y-i nizâ' eylese, ol vakt lâyıḳ budur ki her kimesne re'yin istihrâc eyleye ve vechin beyân eyleye, kaḅğı re'y kitâb u sünnete eşbeh ola, anuñla 'amel olmur. Nitekim “*fe-in tenâze'tüm fi şey'in*”⁶⁴⁸ âyetinden âḥirine dek aña delâlet ider.

Ve ulü'l-emr daḅı iki şınıfdur. Bir şınıfı 'ulemâ vü ümerâdur ve bunlar şunlardur ki [**R-107a**] bunlar şâlih olcaḅ cümle 'âlem ü âdem şâlih olur. Pes bu ṭâyifenüñ her birine vâcibdür ki kavlerinde ve fi'lerinde Allâh'a ve rasûline itâ'atle ve kitâba ittibâ'la taḥarrî ideler [**Ş-95a**] ve vâḳı' olan ḥavâdiş-i müşki-

.....

⁶⁴³ Artık onları affet. Onlar için mağfîret dile ve iş hususunda onlarla istişare et (Âl-i İmran 159).

⁶⁴⁴ Allah katında bulunanlar ise, iman edip Rablerine tevakkül edenler için daha hayırlı ve daha devamlıdır (Şûrâ 36).

⁶⁴⁵ Hem onlar ki, ğinahnın büyüklerinden ve fuşşiyattan kaçınırlar; onlar öfkelendikleri zaman bağışlarlar (Şûrâ 37).

⁶⁴⁶ Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler ve namazı hakkıyla kılarlar. Onların işleri ise aralarında istişareyledir ve kendilerine verdiğimiz rızktan da harcarlar (Şûrâ 38).

⁶⁴⁷ Ey iman edenler, Allah'a itaat edin; peygambere ve sizden olan yöneticilere de itaat edin. Eğer bir şey hakkında ihtilafa düşerseniz, Allah'a ve âhîret ğününe iman ediyorsanız, artık onu Allah'a ve peygambere arz edin (Nisa 59).

⁶⁴⁸ Eğer bir şeyde ihtilafa düşerseniz (Nisa 59).

lede kitāb u sünnete delālet eyledüğine ki ‘amelleri müte‘allık ola, anuñla ‘amel ideler. Eger vaqt muzāyağa üzre olup **[C-162b]** yā ṭālib ‘āciz olup yāḥud her tarafuñ ḳavī delīlleri olup biribirine mu‘āraza eyleseler, ol vaqt bir dīnde ve ‘amelde ve ‘ilmde ve ḳavli ve fi’li ve marāzi ve ‘ameli maḳbūl olan kimesneye taḳlīd eyleyeler. Ḳuzāt u vülātda daḫı bu ‘amel cārī olmaḫ gerekdür.

Bi-ḥasebi’l-ımkān meşveret vācibdür, meger ki mānī‘ olup istiṭā‘at olmaya, ol vaqt ma‘zūrdur. *“Lā yūkellifū’llāhü nefsen illā vūs āhā⁶⁴⁹.”* Niteki Ḥaḳ te‘ālā ṣalāt için şuyıla āb-dest buyurdi. Bulınmayıcaḫ turāb-ı şa‘īd-i ṭayyible teyemmüme ruḫşat virdi. Ve rasūlu’llāh *ṣalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem* ‘İmrān bin Ḥuşayn’a *“Ṭururken namāz ḳıl. Ḳudretüñ olmazsa otururken ḳıl. Aña ḳādir olmazsañ yanuñ üzerine yaturken ḳıl.”* didi. Ke-zālik Ḥaḳ te‘ālā ṣalātu emīn ü ḫāyife ve şaḫīḫ ü marīza ve muḳīm ü müsāfire farz eylemişdür. Ammā her birine **[R-107b]** ḳudretine göre, istiṭā‘atine göre farz eylemişdür ve sāyir vācibātıdan ṭahāret ü istiḳbāl-i ḳibleyi bi-ḥasebi’l-ımkān buyurmuşdur.⁶⁵⁰ ve ‘abd-i ‘āciz mertebesini isḳāṭ buyurmuşdur.⁶⁵¹ Meşelā bir gemi pārelense, ḳavmi ‘uryān ḫalāş olsa, yāḥud muḫāribūn bir ḳavmūñ libāsın selb idüp ‘uryān ḳılsalar, ‘uryān namāz ḳılmaḫ cāyızdır. Ammā imāmıları vasaṭlarında gerekdür ki ‘avretine nāzır olmayalar ve ḳible müştēbih olsa, istidlāl-i ḳiblede **[C-163a]** icthād u taḫarri‘ eyleyeler, aña ṭoḫrı ḳılalar. Ammā delāyil ile ihtidā müyesser **[Ş-95b]** olmayıcak ne tarafa mümkün ise aña ḳılalar. ‘Ahd-i rasūlde daḫı böyle idüğü me’sūrdur ve cihād ve sāyir velāyāt daḫı böyledür. Bu cümle *“Fetteḳu’llāhe ma’sṭeta’tüm⁶⁵²”*, *“İzā emrüküm bi merfātü emenu ma’sṭa’tüm”* mazmūnınuñ meşmūlātında dāḫıldür ve Ḥaḳ te‘ālā ki meṭā‘im-i ḫabīseyi ki ḫarām eylemişdür, ammā *“femeni’z-zurra ḡayra bāḡın ve lā ādin fe-lā işme ‘aleyh, inne’llāhe ḡafūrun raḫīmūn⁶⁵³”* ve yine buyurmuşdur ki: *“Ve mā ce’ale ‘aleyküm min ḫarci millele ebiküm İbrāḫīm⁶⁵⁴”* ve buyurmuşdur ki: *“Ve mā yüridü’llāhe yec’al aleyküm min ḫaracın⁶⁵⁵.”* Bu cümleñ ma’nası budur ki *‘abdiñ mā lā yesteḫi⁶⁵⁶* ile mükellef olmaz ve muzṭarun ileyḫ olan ḫarām olmaz vaqt-i zārūretde.

●●●●●●●●●●

⁶⁴⁹ Allah, kimseyi gücünün yetmeyeceği bir şeyle mükellef tutmaz (Bakara 286).

⁶⁵⁰ Ve sāyir vācibātıdan ṭahāret ü istiḳbāl-i ḳibleyi bi-ḥasebi’l-ımkān buyurmuşdur] -C.

⁶⁵¹ Ve ‘abd-i ‘āciz mertebesini isḳāṭ buyurmuşdur] -Ş.

⁶⁵² O halde gücünüz yettiği kadar Allah’tan sakının (Tegābun 16).

⁶⁵³ Fakat tecavüz edici olmadan ve haddi aşıcı olmadan kim mecbur kalırsa artık ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah ḡafır ve raḫimdir (Bakara 173).

⁶⁵⁴ Ve dinde üzerinize hiçbir zorluk kalmamıştır. Babanız İbrahim’in dininde de (Hacc 78).

⁶⁵⁵ Size bir zorluk kalmazın. (Mā’ide 6).

⁶⁵⁶ Güç yetiremeyen kul.

Faşl: Bunı dağı bilmek lâzım u vâcibdür ki emr-i nâsa vâlî olmak [R-108a] a'zam-ı vâcibât-ı dîndendür. Zîrâ dîn ü dünyānuñ kıyāmı bunuñladur ve benî âdemüñ maşlahatı icmâ' ile temâm olur. Zîrâ elbette nâs birbirine muhtâcdur ve icmâ'da dağı bunlara birer re's lâzımdur. Hattâ rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: "*Izâ harce selese fî sefer fel yevm vaşşadeküm*", ya'nî üç kişi sefere [C-163b] gitse, içlerinden birini emîr ideler kınmağda ve göçmekte ve harçda.

Ebû Dāvūd Ebû Sa'îd ve Ebû Hüreyre'den rivâyet eyler ve İmâm Aḥmed Müsned'inde 'Abdu'llâh bin 'Ömer'den rivâyet eyler ki nebî *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: "*Lâ yehullü es-seleste yekünü ebe filâte mine'l-arzi ile yevm ve 'aleyhim aḥdehüm*"⁶⁵⁷. İcmâ'-ı kâlilde içlerinden birin emîr eylemegi şer' icâb idüp şârî' emr idicek icmâ'-ı keşirde hâl ma'lûm [Ş-96a] olur ve icmâ'-ı kâlilde birin emîr eylemegi emr eylemek sâyir envâ'-ı icmâ'da birin emîr eylemek vâcib olduğına tenbîh içündür. Ve Hâk te'âlâ emr-i ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker eylemegi icâb eylemişdür. Ol dağı temâm olmaz, illâ emâret kuvvetiyle olur ve sâyir vâcibât ki Hâk sübhânehü ve te'âlâ emr eylemişdür, cihâd ve 'adl ve cum'alar ve bayram⁶⁵⁸ namâzları kılınmağ ve her kişinüñ hûkûkî alvirilmek bu cümle emâretle olur ve mazlûmlara yardım ve iḳâmet-i hûkûk-ı hüdud [R-108b] bu cümle emâret kuvvetiyle olur. Ol sebebden ḥadîş-i şerîfde vârid olmuşdur ki: "*Es-sultâne zulle'llâhi fi'l-arz*"⁶⁵⁹. Ve âşarda vârid olmuşdur ki: "*Sittüne senetin men imâme câbiren eşleḥa min leyletin vahîdetin bi-lâ sultân*"⁶⁶⁰. Bu cümleñ şîḥhati 'aḳl ile ve tecrübe ile [C-164a] ma'lûm olup bu ecildendür ki selef-i şâlihînden Fuḍayl bin 'Iyâz ve Aḥmed bin Ḥanbel ve sâyir bunlaruñ emşâli dirler idi kim "Eger bir da'vet-i müstecâbemüz olsa ve 'ömrümüzden bir sâ'at kalsa, ol⁶⁶¹ da'vet-i müstecâbeyi sultân-ı vaḳtiçün iderdük." Rasûlü'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: "*İna'llâhe yerḏâ leküm selesen en teḥüdühü ve lâ teşrakühü şey'en ve en ta'teşümü bi'llâhi cemî'an ve lâ tefarrakü ve in tenâşahü min vülâti emriküm*"⁶⁶². Bu ḥadîş-i Müslim'dür ki ḥadîş-i müsellemdür. Yine buyurmuşdur ki: "*Seleşün lâ yuḡullü 'aleyhinne kalbi selîm ve aḥlâ mine'l-'ameli li'llâhi ve minâşahati vilâtü'l-umür ve lüzümü cemâ'ati'l-Müslimîne fe-inne*

.....

⁶⁵⁷ Dünyada her hangi bir çölde bulunan üç kişiye, aralarında bir emir seçmemeleri helal değildir.

⁶⁵⁸ Bayram] 'îd R, Ş.

⁶⁵⁹ Sultanlar Allah'ın yeryüzündeki gölgeleridirler.

⁶⁶⁰ Sultansız geçen bir geceyi, bir imam zor kullanarak altmış yılda bile düzeltemez.

⁶⁶¹ Da'vet-i müstecâbemüz olsa ve 'ömrümüzden bir sâ'at kalsa ol] -R.

⁶⁶² Allah üç şeyden razı olur. Kendisine kulluk edilmesinden, ona hiçbir şeyin ortak koşulmamasından ve Allah'a sınıksız sarılmaktan, ayrılığa düşmemekten. Şayet bir hilaf olduğunda karşılıklı nasihatleşilmesinden.

*da vethüm muhîtü min verâ'ihim*⁶⁶³.” Bu hadîs-i şerîfi ehl-i sünen [Ş-96b] rivâyet eylemişdir. Şahîhayn'da rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem*den mervîdür ki buyurmuşlardur ki: “*Ed-dînü naşhate, ed-dînü naşhate, ed-dînü naşhate*⁶⁶⁴.” Aşhâb didiler ki: “*Li-men yâ rasûlu'llâh*⁶⁶⁵.” Rasûlu'llâh buyurdu ki: “*Li'llâhi ve'l-kitâbi ve'r-rasûli ve'l-e'îmeti'l-Müslimîne ve 'ammâtühim*⁶⁶⁶.” Vâcib olan budur ki emâreti sebab-i şalâhı itihâz eylemekdür. Hâzret-i Allâh'a sebab-i kırbet [R-109a] itihâz eylemekdür. Zîrâ Hâk te'âlâya taqarrüb Hâk te'âlâya itâ'atle olur ve rasûline itâ'atle olur. Emâret olmayıcağ ekşer-i nâsuñ şalâhı fâsid olur ve mâle [C-164b] tama' ile fâsid olur.

Ka'b bin Mâlik rivâyet ider ki rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*Mâ min ze'ebân câyi 'ân erselâ fî gânemî fâsîdâ ta'âmin hırsü'l-merî 'alâ'l-mâli ve's-sar-fî'd-dîne*”, ya'nî kişinüñ mâle ve riyâsete hırsı dînin ifsâd itdüğü ekşerdür. İki aç kırdıñ bir süri kıyına zarar itdüğinden yevm-i kıyâmetde kitâbları şimâllerinden virilenlerüñ hâlinden Hâk te'âlâ haber virüp buyurdu ki anlar diyeler yevm-i maşşerde: “*Mâ egnâ 'annî mâliyeh*⁶⁶⁷. *Heleke 'annî sultâniyeh*⁶⁶⁸.” Ve riyâset murâd idinenüñ nihâyeti saltanatda Fir'avn gibi ve cem'-i mâlde Kârün gibi olmağdur. Hâk te'âlâ kitâb-ı kerîminde ikisinüñ bile hâlinden haber virdi ki: “*Evelem yesiru fi'l-arzi feyenzurü keyfe kâne 'âkıbetel-lezîne kânü min kablihüm, kânü hüüm eşedde kuvvete minhüm ve eşaru'l-arza*⁶⁶⁹”, “*Fe-ağazehümü'llâhi bi-zünübühüm*⁶⁷⁰”, “*Ve mâliühüm mine'l-lâhi min vâk*⁶⁷¹.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Tilke'd-dâra'l-âhıratü nec'alühâ lillezîne lâ yürîdüne 'ülüven fi'l-arzi* [Ş-97a] *ve lâ fesâden ve'l-âkıbetü li'l-müttetekîne*⁶⁷².”

Ve cümle-i nâs dört kısmdır. Bir kısmı nâs üzerine 'ulüv ü fesâd [R-109b] fi'l-arz murâd idinürler ki ma'sıyyetu'llâh-ı maşşdur ve bunlar mülük ü rü'esâ-yı müfsidîndür Fir'avn gibi ve ahzâbi gibi. [C-165a] Bunlar hulku'llâhuñ şerî-

.....

⁶⁶³ Selim kalpli bir insanın kalbinde üç şey bulunmaz. Allah için olan amelden uzak kalmak, emirlere nasihati terk etmek ve Müslüman cemaatinin gerekliliğini bilmek. Muhakkak ki onların daveti vefasını kuşatmıştır.

⁶⁶⁴ Din nasihatıdır, din nasihatıdır.

⁶⁶⁵ Ey Allah'ın rasülü kimin için?

⁶⁶⁶ Allah, kitap, peygamber, Müslüman liderler ve diğer Müslümanlar için.

⁶⁶⁷ Malum bana fayda vermedi (Hakka 28).

⁶⁶⁸ Saltanatım da benden koştı gitti (Hakka 29).

⁶⁶⁹ Yeryüzünde dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin akabeti nasıl olmuştur, baksınlar! Kendilerinden kuvvetçe daha şiddetliydi; hem yeryüzünü işlemişler ve bunu onların imarından daha çok imar etmişlerdi (Rum 9).

⁶⁷⁰ Allah da onları, günahları sebebiyle yakalayarmıştı (Âl-i İmrân 11).

⁶⁷¹ Onları Allah'tan koruyacak olan hiç kimse de yoktur (Ra'd 34).

⁶⁷² İşte âhıret yurdu. Onu yeryüzünde büyükmeyi ve fesadı istemeyenlere veririz. Akîbet ise, takva sahiplerindedir (Kasas 83).

ridür ki haklarında Hâk te'âlâ buyurmuşdur ki: *"İnne Fir'avne 'alâ fi'l-arzı ve ce'ale ehle'hâ şıye'an yestaz'ıfı tã'ıfeten minhüm yüzebbihu ebnâ'ehüm ve yestahyî nisâ'ehüm, inne-hü kâne mine'l-müfsidîn"*⁶⁷³.” Ve Müslim Şaḥîḥayn'da 'Abdu'llâh bin Mes'ud'dan rivâyet olunur ki rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: *"Lâ yedhulü'l-cennete men kâne fı kalbihi mişkâle zerratin min kibrin ve lâ yedhulü'n-nâra men kâne fı kalbi mişkâle zerratin mine'l-îmâni"*, ya'nî kalbinde mişkâl-i zerre kibr olan cennete dâhîl olmaz ve kalbinde zerre deñli îmâmı olan nâra dâhîl olmaz. Aşḥâbdan biri didi ki: *"Yâ rasûla'llâh ben isterem ki geyecegüm gökçek ola. Bu daḥı kibrden midür? Rasûlu'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* buyurdu ki: *"İnna'llâhe cemîlün yuhıbbü'l-cemâle el-kiberü baṭara'l-hak ve ğammeṭü'n-nâs"*, ya'nî yok yire libâs gökçek olmak istemek kibr degüldür. Kibr baṭar, ya'nî Hâkḳ'ı inkârdur ve nâsı taḥfîf ü taḥķîr eylemekdür. 'Ulüvv ü fesâd murâd idinen kimesneleriñ ḥâli budur. Bir kısım nâs daḥı vardur. 'Ulüvsüz fesâd fi'l-arz murâd idinürler. Mañıbları ve şânları 'âlî degül iken anlar şâriḳlardur ve mücrimlerdür ki esâfil ü erâzil-i nâsdan **[R-110a]** olurlar. **[Ş-97b]** Ve bir kısım ancak 'ulüvv, ya'nî ululıḳ murâd idinürler. Fesâd **[C-165b]** fi'l-arz murâdları degüldür. Bunlar anlardur ki bir dîn iḥtirâ' idüp ḥalkuñ üzerine tefavvuk murâd idinürler ve bir kısım budur ki ne 'ulüvv, ne fesâd murâd idinürler. Ḥâl bu ki bunlar bu ḥaşletlerle säyir-i nâsdan a'lâlardur ve bunlar ehl-i cennetdür ki Hâk te'âlâ bunlaruñ ḥaḳḳında buyurmuşdur ki: *"Ve lâ tehinü ve lâ teḥzenü ve entümü'l-a'levne in küntüm mü'minîn"*⁶⁷⁴.” Ve yine Hâk te'âlâ buyurur ki: *"Fe-lâ tehinü ve ted'ü ile's-selmi, ve entümü'l-a'levne, va'llâhü ma'aküm ve len yetiraküm a'mâleküm"*⁶⁷⁵.” Ve yine buyurmuşdur ki: *"Ve li'llâhi'l-ızzetü ve li-rasülihi ve li'l-mü'minîn"*⁶⁷⁶.” Ve niçe kimesne vardur ki ancak 'ulüvv murâd idinür. Ğayrı nesne murâd idinmez. Ammâ ol fesâd-ı maḥzudur. Zîrâ ḥalk üzerine 'ulüvv murâd idinmek zulm-i maḥzudur. Zîrâ zümre-i insân cins-i vâḥiddür. Ol taḳdîrce kendi a'lâ olup kendinüñ emşâli mädüm olmak murâd idinmek zulmdür. Zulm olduğundan ğayrı buña müfzî olur ki nâs buña 'adü ola. Zîrâ 'âdil olan kimesne kendi nazîrine maḳḥür olunmağa kâyil olmaz. Ğayrı 'âdil kendi kâḥir olmak istese gerekdür ve bunlara lâ-büddür. 'Aḳlda ve dînde ba'zı ba'zında dün ola. Pes lâzım olur ki cesed, **[C-166a]** re'si şâliḥ olmayıcaḳ şâliḥ olmaduğı **[R-110b]** gibi insân daḥı re'is olmayınca şâliḥ ol-

•••••

⁶⁷³ Doğrusu Firavun, ülkesinde (Mısır) zorbalık yaptı, büyüklük tasladı. Halkını çeşitli fırkalara ayırdı. Onlardan bir topluluğu erkek evlatlarını kesmek, kız evlatlarını ise hayatta bırakmak suretiyle özellikle zayıflatmak istiyordu. O, bozguncunun tekiydi (Kasas 4).

⁶⁷⁴ Sakın yılmayın, üzüntüye kapılmayın. Eğer iman ediyorsanız mutlaka üstün gelirsiniz (Âl-i İmrân 139).

⁶⁷⁵ O halde gevşemeyin de sizler daha üstün durumda iken zillet gösterip barış olması için yalvarmayın. Allah sizinle beraberdir. O, asla sizin gayretinizi kuvvetten düşürmez, emeklerinizi zayıf etmez (Muhammed 35).

⁶⁷⁶ İzzet Allah'ın, rasulünün ve müminlerindir (Münâfikân 8).

maya ve Hâk te'âlâ buyurmuşdur ki: “*Hüve'l-lezî ce'aleküm halâ'ife'l-arzı [Ş-98a]* ve *rafe'a ba'zahüm fevka ba'zin derecâtin*⁶⁷⁷.” Ve yine buyurmuşdur ki: “*Nahnü kâsem-nâ beynehüm ma'şetehüm fi'l-hayâti'd-dünyâ ve rafe'nâ ba'zahüm fevka ba'zin derecâtin li-yettehüze ba'zuhüm ba'zan sührıyyen*⁶⁷⁸.” Ve şerî'at anuñçündür ki sultân kuvvet ü kudretin ve mâlin sebîlü'llâhda şarf eyleye. Zîrâ sultândan ve mâlden murâd Hâk te'âlâya taqarrübdür ve ikâmet-i dîndür. Mâli Allâh yolına infâk eylemek şalâh-ı dünyâdur. Şöyle ki sultân dînden ve dîn sultândan müfâriğ ola, ahlvâl-i nâs fâsid olur ve ehl-i tâ'atüñ ehl-i ma'sıyyetden temyîzi niyyetle ve 'amel-i şâlih ile ma'lûm olur. Zîrâ rasûlu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellemden* vârid olmuşdur ki: “*İnna'llâhe lâ yenzuru ilâ şuheriküm ve lâ ilâ emvâliküm ve innemâ yenzuru ilâ kulûbiküm*⁶⁷⁹.” Vaktâ ki ekşer-i vülât-ı umûra hırş-ı mâl ve mağabbet-i şeref gâlebe idüp haqîkat-i îmândan nev'-i zuhûl itdiler ise, hevâlarına tâbî' olup mâle “*mâ lâ yetimmü dîne illâ bihi*⁶⁸⁰” mücibince vâcibât u mühimmâtlarından gâfil oldılar. Bu sebebdendür ki ekşer-i nâs emâreti ve vilâyeti hor 'add idüp [C-166b] kemâl-i dîn ve kuvvet-i îmânla cem' olmaz zann eylediler ve bunlardan ba'zi emâret levâzımın dîn levâzımından tercih idüp ve dîne gâlib [R-111a] oldu. Mühimmât-ı dîn olan levâzım emâret ü vilâyetden îrâz eyledi ve emâretle dîn cem' olmaz zann idüp kendi hâcâtı hâtırçün dînden îrâz eyledi. Anlaruñ yanında emâret ü vilâyet [Ş-98b] şeref ü 'izzeti, dîn 'izzetinden ziyâdedür. Tekmîl-i dînden 'âciz olsa, tekmlî kaşd eyledükde ba'zi me'ûnet ü ibtilâ lâzım gelse güç gelür. Bu tarîk tarîk-ı fâsiddür. İki kimesneye lâyıkdur. Biri oldur ki gârazi dîne intisâb ola, ammâ levâzımın tekmlî eyleye, ya'nî bezl-i mâlde ve şarf-ı kudretde kuşur ide ve biri şol tâyifedür ki emr-i cihâdda şarf-ı mağdûr ve bezl-i mâl eylemekde kuşur itmeye. Gârazi ikâmet-i dîn olmaya, mücerred 'uluvv ü şöret ola. Be-her-hâl bu iki sebîl mağzûbi 'aleyhim ve le'd-dâllîn⁶⁸¹ tâyife-sinüñ sebîlidir. Tâyife-i ulâ ki mağzûbi 'aleyhimdür, kavm-i Yahüddur ve tâyife-i sâniye ki ve'd-dâllîndür, kavm-i Naşârîdür. Şırât-ı müstaķim *şırâta'l-lezîne en'amte 'aleyhim*⁶⁸² mine'n-nebiyyîne ve's-şiddîķîne ve's-şühedâ'î ve's-şâlihîn⁶⁸³ dür ki rasûlu'llâh *'aleyhi ve sellemüñ* ve hulefâ-yı râşidînüñ ve aşhâbuñ ve anlaruñ silkine sâlik

•••••

⁶⁷⁷ O'dur ki sizi dünyada halifeler yapmış ve verdiği nimetlerle sizi denemek için kiminizi kiminize üstün kalmıştır (En'âm 165).

⁶⁷⁸ Halbuki bu dünya hayatında onların maişetlerini aralarında taksim eden, bir kısmının diğer kısmını çalıştırması için, kimini kimine üstün kalan biziz (Zuhruf 32).

⁶⁷⁹ Muhakkak ki Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ama amellerinize ve kalplerinize bakar.

⁶⁸⁰ Din ancak onunla tamam olur.

⁶⁸¹ Gazaba uğrayanların ve sapkanlarınkine değil (Fâtiha 7).

⁶⁸² Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet (Fâtiha 7).

⁶⁸³ Nebîler, siddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraber olacaklardır (Nisâ 69).

olanların tarîkıdır. **[C-167a]** Anlar sâbıkun-ı evvelündür ve muhâcirin ü enşârdur ve kibâr-ı tâbi'în ve hıyâr-ı tebe'-i tâbi'indür ki Hâk te'âlâ anlar hakkında “*Radıya'llähü [R-111b] 'anhüm ve radü 'anh*”⁶⁸⁴. *E'adde'llähü lehüm cen-nâtin tecrî min tahtihe'l-enhâru hâlidîne fihâ, zâlike'l-fevzü'l-'azîm*”⁶⁸⁵ buyurmuşdur. Lâ-cerem Müslime vâcib olan oldur ki bi-hasebi'l-vüs' icthâd ide ve her kimesne ki bir emre vâlî olsa, anuñla Hâk te'âlânuñ tâ'atin kaçd eyleye ve dîninden ve meşâlih-i Müslimînden mümkün olanı ikâmet kaçd eyleye⁶⁸⁶, üzerine vâcib olan umûri ikâmet ide ve muharremâtdan ictinâb eyleye **[Ş-99a]** mümkün olduğına göre. Ammâ şol nesnelere ki 'âciz ola, anuñla mu'âhez olmaz.

Ve halka tevliyyet-i ebrâr enfa'dur tevliyyet-i füccârdan. Ve şol kimesne saltanatla ikâmet-i dînden 'âciz ola, cihâda ve bezl-i mâle kâdir olmaya, ol kimesnenün üzerine vâcibdür ki kudretine göre ümmetine naşîhat eyleye ve dîn-i İslâm'a ve ehl-i İslâm'a mahabbet eyleye ve hayr kaçd eyleye, be-her-hâl bir tarîkla dîn-i İslâm'a ve ümmet-i Muhammed'e hayr niyyetle kaçd eyleye kudreti irişdüğine göre. Ammâ 'âciz olduğıyla mükellef olmaz. Zîrâ dîn-i İslâm'ın kıvâmı kitâb-ı Hâdî, ya'nî kelâm-ı İlahîdür ve biri dağı hadîd-i nâsırdur, ya'nî seyfi İslâm'dur. **[C-167b]** Nitekim kitâb-ı 'azîmde mezkûrdur. Lâ-büd herkesün üzerine lâzımdur ki icthâd-ı Qur'an'la ve hadîd ittifâkıyla rızâ'u'llâh için 'amel ide ve Hâk te'âlâdan isti'ânet **[R-112a]** eyleye. Bu dağı ma'lûm ola ki dînle dünyâya bile hıdmet eylemek gerekdir. Yalnız dîne hıdmet idüp dünyâ emrinde ihmâl eylemek lâyıf degüldür. Nitekim Mu'âz bin Cebel'den mervîdür ki: “*Yâ ibni âdem ente muhtâcun ilâ tuşîbüke mine'd-dünyâ fe'tüke naşîbüke mine'l-âhîrati ve ente mine'd-dünyâ alâ hâlarin ve in bede'te bi-naşîbike mine'l-âhîrati fe'ntezmühü leke intizâmen*”, ya'nî ey âdem oğlı sen dünyâda naşîbüñden âhîretde olan naşîbüñe artuk muhtâcsın. Eger dünyâda olan naşîbüñle ibtidâ idersen, âhîretde olan naşîbüñ fevt olur. Dünyâda korku üzerine çalursın. Ammâ âhîretün emriyle ibtidâ idüp anı mühim idinürsen cemî'-i umûrünü **[Ş-99b]** muntazam olur ve Tirmizî rasûl'llâh *şalla'llähü 'aleyhi ve sellemden rivâyet ider ki: “Men aşbeha ve'l-âhîratü ekber himmete ceme'a'llähü şemlete ve ce'ale 'aynâhü fı kalbihi ve etethü'd-dünyâ ve hiye râğimetün ve men aşbeha'd-dünyâ ekbera himmetihü ferraka'llähü 'aleyhi şîğatühü ve ce'ale fakruhu beyne 'ayneyhi ve lem ye'tihi mine'd-dünyâ illâ mâ ketebe lehü*”, ya'nî bir kimesne **[C-168a]** şabâh olduğu vâkt kaçâvetleriniñ büyüğü

•••••

⁶⁸⁴ Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuştur (Mâ'ide 119).

⁶⁸⁵ Allah onlara içlerinden umaklar akan cennetler hazırladı. Onlar oraya ebedîyyen kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı (Tevbe 89).

⁶⁸⁶ Ve dîninden ve meşâlih-i Müslimînden mümkün olanı ikâmet kaçd eyleye] -Ş.

âhîreti emri olursa, Hâk te‘âlâ anuñ cümle tağılmışlarını cem‘ eyler ve kalbi gözlerin açar dünyâ aña körligine⁶⁸⁷ yalvararak [R-112b] gelür. Ammâ bir kimesne şabâhladığı vaqt ğaminuñ büyüğü dünyâsı ğamı olup ve emr-i dünyâsını âhîreti emrinden tercih eylese, Hâk te‘âlâ anuñ murâdâtın tağıdır, fakrını gözi öñinde eyler ve dünyâdan aña ancak mektüb-ı muqadder olan gelür ve bunuñ aşlı kelâm-ı kadîmde *ve mâ hâlaqtü’l-cinne ve’l-inse illâ li-ya’büdün. Mâ ürdü minhüm min rızqın ve mâ ürdü en yu’ümün. İnnâ’llâhe hüve’r-razzâku zü’l-kuvveti’l-metîn*⁶⁸⁸.

Bu maħalle dek İbni Teymiyye’nün Siyâsât-ı Şer’iyye’si kitâbınuñ tercemesidir ki temâm oldı. Min-ba’d bu haķırün ilhâkâtudur.

Muqaddime: Evvelâ ma’lûm olmaķ gerekdür cümle meşrû‘ât ki kitâb-ı İlahî ve eħdâş-i ħazret-i risâlet-penâhî ile şâbit olmuşdur, üç kısımdur. Bir kısmı ‘ibâdât ve bir kısmı mu‘âmelât ve bir kısmı ‘uķübâtur. ‘İbâdât daħı beş kısımdur. Evvel şalât, şânî zekât, şâliş şavm, râbî‘ ħac, ħâmis cihâd. Mu‘âmelât daħı beş nev‘dür. Nev‘-i evvel mu‘âvazât-ı mâliye, bey‘ ü şirâ ve icârât ve bunuñ emşâli gibi [C-168b]. Nev‘-i şânî münâkehât-ı nikâh ve talâk ve mehr ve sayir bunuñ emşâli [Ş-100a] aħvâl. Şâliş muħâsamâtdur, envâ‘-ı münâza‘ât u da‘âvî gibi. Râbî‘ emânâtdur, ‘ariyyet, vedī‘at ve muğarebet ve emşâl-i zâlik. [R-113a] Ĥâmis terekâtdur, insân fevt olduķdan soñra mîrâsına ve vaşiyetine ve vaķfına müte‘allık umür gibi. ‘Uķübât daħı beş günedür. Evvel kışâş, şânî ħadd-i zinâ, şâliş ħadd-i sırķa, râbî‘ ħadd-i şürb, ħâmis ħadd-i kaźfdür. Ammâ Kemâl Pâşâ-zâde ħudûdı altı kısımdur. Biri ħadd-i şürbdür ki ħamruñ kaťresin içerse daħı ħadd lâzım olur ve biri ħadd-i sekrdür ki “Bir kimesne ħamr içmese, sayir müskir isti‘mâl idüp sekr virse, ħadd lâzım olur.” demişdür. Bu cümle ki umür-ı salťanatdur, bi’z-zât sultân mübâşeretiyle olmayup emînler ve vâliler naşb olunup ve her maşlahata münâsib mübâşirler naşb olunmaķ lâzım olup ve anlara daħı kifâf-ı ma‘îšet lâzım⁶⁸⁹ olur. Bu cümleñ mevkûfun ‘aleyhîsi beytü’l-mâl olup ve beytü’l-mâlün daħı envâ‘ı ve tariķ-ı taħşîli ma’lûm olmaķ gerekdür. Bu sebeble beytü’l-mâle müte‘allık ba’zı aħvâl sebt olunmaķ re’y olındı ve ekşer beytü’l-mâl kitâbu’llâh [C-169a] mûcibince cizye vü ħarâc olup ve cizye vü ħarâcuñ ekşeri ehl-i zîmmetden taħşîl olunduğı cihetden ola.

•••••

⁶⁸⁷ Körligine] ħorluĝla R.

⁶⁸⁸ *Ben cınleri ve insanları sırf beni tanıyıp yalnız bana kulluk etsinler diye yarattım. Onlardan nafaka istemiyorum. Beni yedirip beslemelerini de istemiyorum. Asıl bütün mahlukların rızıklarını veren, kâmil kuvvet ve tam iktidar sahibi olan Allah’tır (Zâriyât 56-58).*

⁶⁸⁹ Olup ve anlara daħı kifâf-ı ma‘îšet lâzım] -R.

Ehl-i zimmet kimlerdür ve ne vech üzre zimmet virildi ki anlar dağı ne şartıla kabûl-i zimmet idüp ve nenüñ gibi umürda müte'ahhid olup mu'ahhid oldukları bilinmek lâzım **[R-113b]** oldı ise, teberrüken ve teyemmünen rasûlü'llâh şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem hazretinüñ Kâffe-i Naşârî'ye yazdukları 'ahd-nâme ile **[Ş-100b]** ibtidâ olup bi-'aynihâ nakl olınduktan soñra tefsîr olındı. *Bismi'llâhi'r-raḥmāni'r-raḥīm. Hāzā kitābün ketebehü Muhammed bin 'Abdu'llāh ilā kāffeti'n-nāsi ecma'ne beşīran ve nezīran ve mü'teminen bi-vedī'ati'llāhi te'ālā fī ḥalkāhi li-'ellā yekūne li'n-nāsi ḥüccetin ba'de'r-rasūli. Ve kāne'llāhi 'azīmēn ḥakīmā. Ketebehü li-ehli milletin Naşārā ve li-men yenteḥillü dīni'n-naşārā niyyeti min meşārīki'l-arzı ve mağāribihā karīben ve ba'iden faşīhihā ve 'Acemihā ve mağrūfihā ve mechūlihā ce'ale lehüm 'ahden fe-men nekeşe 'ahde'l-lezī fīhi ve ḥālefehü ilā ğayrihi ve ta'addā emruhu kāne li-'ahdi'llāhi nākisen ve li-misākāhi nākızan ve bi-dīnihi müstehzi'en ve li'l-ıneti müstevciben sultānen em kāne ğayruhu mine'l-müsliminin. Ve in ihtemmī dāhibü evsāyih fī cebelin ev vādin ev **[C-169b]** meşāzetin ev ımrānin ev sehlin ev remlin ev ba'ıyyetin fe-ene ekūnu min verā'ihim edebün 'anḥüm min küllü 'ısretin lehüm bi-nefsi ve a'dāni ve ehli milleti ve itbā'i li-ennehüm ra'ıyyeti ve ehli zimmeti ve ene egülü 'anḥümü'l-ezā fi'l-mi'enni elleti yaḥamilü ehli'l-'ahdi el-ğyāmü bi'l-ḥaraci illā mā ṭabet bihi nüfusihim ve leyse 'aleyhim cebran ve lā ekrehü 'alā şey'in min zālīke ve lā bi-ğayri eskafın min eskafıyyeti **[R-114a]** ve lā rāhibün min rehben niyyetehü ve lā ḥabīsün min şum'atıhi ve lā sāyihün min seyāḥatıhi ve lā yehdümi beytin min büyütin kāne bi-sehmin ve bey'ihim ve lā yedḥülü şey'in min mālin künnā yeshemü fī binā'ı mesācidihüm ve lā fī binā'ın menāzili'l-Müslimāne fe-men fe'ale şey'in min zālīke fe-kad nekeşe 'ahda'llāhi ve 'ahde rasūlihi ve yaḥmilü 'ale'r-ruḥbān ve illā sākāfetü ve lā men yete'abbede **[Ş-101a]** cezıyyeti ve lā ğarāmete ve innā aḥfezü zimmetihüm eynemā kānū men teberrā ve bahra fi'l-maşriki ve'l-mağribi ve's-şimāli ve'l-cenübi ve hüm zimmeti ve misākāi ve emāni min külli mekrühin ve ke-zālīke min yeteferrade bi'l-ı-bādeti fi'l-cibāli ve'l-mevāzi'i'l-mübāriketi lā yelzemühüm mimnā yezra'uhüm li-ihrāci ve lā 'ısrün ve lā yüşātirüne li-kevnihı yersimü efvāhikim ve lā yü'avenü 'inde idrāki'l-ğulleti ve lā yelzemü yehrucü fī ḥarbin ve kıyāmin ve bi-hurriyyetin ve lā min aşḥābi'l-ḥaraci ve zü'l-emvāli ve'l-aqarāti ve'l-ticāreti mimnā eksera min isnā 'aşera dirhemi bi'l-cümleti fī külli **[C-170a]** 'āmin ve lā yükellifü aḥaden minhüm şatatan ve lā yücādilü illā bi'l-leti hiye aḥsen ve yaḥfüzühühüm taḥte cūnehü'r-raḥmeti yeküffü 'anḥüm ezıyyete'l-mekrühü ḥayşü mā kānū ḥışmen ḥulven ve in şarat en-Naşrāniyyeti 'inde Müslimāne fe-'aleyhe yerzā ve temkīnihā mine's-şalavāti fī bey'ihā ve le'l-ḥālü beynehā ve beyne hüve dīnehā ve men ḥālefe 'ahde'llāhi ve a'temedē bi'z-zıddi men zālīke fe-kad **[R-114b]** 'aşā misākāhi ve rasūlihi ve mu'avenü merḥate bey'ihim ve mevādi'ihim ve yekünü zālīke makbūlihi lehüm 'alā dīnihim ve fi'ālihim bi-'ahdi ve lā yelzemü eḥādün minhüm nakli istāhi belil-Müslimün yediyyü 'anḥüm ve lā yühālifü ḥāze'l-'ahdi minhü ebeden ilā ḥıne tekümü's-se'ati ve tenkādi'd-dünyā*

ve şehide 'inde'l-'ahde'l-lezī ketebehū Muḥammed bin 'Abdu'llāh li-cemī'i'n-naşārā ve'l-vefā'ū bi-mā şarata lehüm 'aleyhi men etet ismühü ve şehādete uhrā 'Alī bin Ebī Tālīb Ebū Bekr bin Ebī Ğuhāne 'Ömer bin Ḥattāb 'Osmān bin Affān Ebū Derdā Ebū Hüreyre 'Abbās bin 'Abdü'l-Muḥtalib Fazl bin 'Abbās Zübeyr bin 'Avvām [Ş-101b] Talḥa bin 'Abdu'llāh Sa'īd bin Mu'āz Zeyd bin Şābit 'Abdu'llāh bin Mes'ūd 'Abdu'llāh bin 'Amr bin 'Āş ve keṭebe 'Alī bin Ebī Tālīb hāze'l-'ahdi bi-ḥaṭṭihi fī mescidi'n-nebiyyi bi-tārīḥi es-sālīs min muḥarrem s̄anī sene el-ḥicreti ve ḥateme bi-ḥātemi'n-nebiyyi ve hüve mektübün fī cildi [C-170b] edīm et-tāyifī.

Tefsīr-i ba'zı mevāzı'-ı müşkile: Bu kitāb Muḥammed bin 'Abdu'llāh'ın Kāffe-i Naşārā'ya virdüğü 'Ahd-nāme kitābıdır ki Ḥaḳ te'ālā anı rahmetle beşāret idüp 'azābıyla ḥalkı ḳorutmağa göndermişdir ve Allāhü te'ālā anı ḥalkınun üzerinde olan emānetine emīn eylemişdir. Ol Muḥammed bu kitābı cümle ehl-i millete, Naşrānīyeye müntesib olanlara [R-115a] 'ahd için virdi. Her kim ki ol 'ahdi boza, Ḥaḳ te'ālānı 'ahdin bozmuş olur ve dīnini istihzā itmiş olur ve Allāhü te'ālānı la'netine lāyık olur. Bu 'ahde muḥālefet iden gerek sultān olsun ve gerek ğayrı olsun bir rāhib, yā bir seyyāḥ bir tağda, yā bir derede, yā bir beyābānda, yā ābādānlıqda, yā alçaḳ yirlerde, yā ḳavm içinde ola, anlardan her gücü şavdum, nefsumle, a'vānumla ve ehl-i milletümle ve itibā'umla. Zīrā anlar benüm ra'ıyyetümdür ve ehl-i zımmetümdür. Ben anları sāyir ma'āhidlere olan me'ūnetleri ezāsından 'azl eyledüm. Ḥarāc virmesünler, illā gönülleri hoş olduğı mertebe virsünler. Anlara cebr ü ikrāh olunmasun ve bir uskuḫ, ya'nī re'is-i Naşārī uskuḫluğundan tağyīr olunmasun ve bir pāpās pāpāslığında tağyīr olunmasun ve şavma'ı yapup şavma'alarında mu'tekif olanlar [C-171a] şavma'alarından çıkarılmasun ve seyāḥat üzre olanlar men' olunmasun [Ş-102a] ve keşşlik ve kilisaları evlerinden nesne yıķılmasun ve keniseleri mällerinden māl alınıp Müslimīnün mescidleri bināsına şarf olunmasun. Her kim ki buña muḥālif iş işlese, Allāh'ın 'ahdin bozmuş olur ve kesb itmeyüp [R-115b] 'ibādetle meşğül olan uskuḫlarına cizye vü ğarāme taḥmīl olunmaya. Her ḳande ki olalar, gerek berr ü baḫrda ve mağrib ü maşrıqda ve şimāl ü cenūbda olanların zımmetin ben ḥıfz iderem. Anlar benüm zımmetümde ve mişāḳumda ve imānumdadur her mekrūhdan. Ve tağlarda olup 'ibādetle müteferrid olanların zirā'at itdüklerinden ḥarāc u 'öşr alınmaz. Meşāṭıra alınmazlar, ya'nī bir ḳaç pay olup kimi kendülere virilüp kimi mīrīye alınmazlar. Zīrā anların zirā'atleri kendi boğazları içündür. Ticāret için degüldür. Ḥarb için ādem ihrāc olunmaḳ lāzım olsa, anlar bile tekliḫ olunmazlar ve cizye alınmaḳ lāzım gelse, ne ḳadar emvāl ü 'aḳārāt u

ticārât şāhibi olursa olsun yılda on iki dirhemden ziyāde nesne ilzām olunmaz ve zahmet ü meşakkāt teklîf olunmaz ve mücādele olınsa, rıfqla vech-i aḥsen ile mücādele [C-171b] olurlar ve merḥamet ü şefkāt kanadı altında hıfz olurlar ve mekrūh olan nesnelere hıfz olurlar⁶⁹⁰ her kande olurlarsa ve her kande varurlarsa. Ve Müslimīnler taḥt-ı nikāhında olan Naşrāniyyeye cebr ü ikrāh olunmaz ve levāzım-ı dīnin ri'āyet itmege māni' olunmaz. Her kim ki Al-lāh'uñ bu 'ahdine [Ş-102b] muḥālefet itmiş ola ve bu 'ahd olanlaruñ zıddıyla [R-116a] 'amel itmege kaşd eyleye, Ḥaḳ te'ālānuñ ve rasūlünüñ mişāḳına 'ișyān itmiş olur ve kilisāları meremmet⁶⁹¹ olunmaḳda mu'āvenet olurlar ve bu 'ahdi tā kıyāmet ḳopup dūnyā münḳazī olıncā mü'eyyed olup muḥālefet olmaya.

Şām u Ḥaleb Naşārāsı Ḥazret-i 'Ömer Fārūḳ'a yazup gönderdikleri 'ahd-nā-menüñ şüretidür. *Bismil'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm. Hāzā kitāb li-'Abdu'llāh bin 'Ömer emīre'l-mü'minin min Naşārā medīne kezā kezā inneküm lemmā ḳadimtüm 'aleyñā se'el-nāḳümü'l-emāne li-enfüsenā fe-derāran binā ve emvālinā ve ehli milletinā ve şartnā leküm 'alā enfüsünā en lā yühaddisü fi mütedāyininā ve lā fiḥā ḥavlehā deyrān ve lā kenīse ve lā şavma'ate dāhibün ve lā tecidü mā ḥaraba minhā ve in lā nemna' kenīsünā en nezleḥā aḥādün mine'l-müslimīne [C-172a] fi leylin ev nehārin ve en yūsa'a ebvābühā li'l-māddeti ve ebnā'is-sebīl ve in nezele min ḳarīnen mine'l-müslimīne selāsetü eyyāmin nuḫ'imühüm ve lā nāwī fi kenāseti ve lā fi menāzilinā cāsūsen ve lā nektümü ḡıḡsen li'l-müslimīne ve lā na'lemü evlādene'l-Ḳur'ān ve lā nazheru şirken ve lā ned'ü ileyhi ve lā nemna' aḥāden min zevi'l-ḳarābetine'l-duḫūle fi'l-İslām in erādū ve nuḳarra'l-müslimīne ve neḳümü lehüm min mecālisinā izā erādū el-cülūse ve lā nüşebbihü biḥim fi şey'in min melābisihim fi ḳalansüve ve lā 'imāmete ve lā na'leyni ve lā ferraḳa şa'ran ve lā netekellemü [R-116b] bi-kelāmihim ve lā netekennā bi-kenāhim ve lā nerkebū's-surūc ve lā netekadder es-süyüf ve lā neteḥazze [Ş-103a] şey'en mine's-silāḥ ve lā nüḥammilü mā'nā ve lā neteḳaşse 'alā ḥavātiminā bi'l-'Arabiyyeti ve lā nebī'u'l-ḥumūr ve in behāze maḳādīme ru'usenā ve in yelzemü zetyen ve en neşerzünā neyyimā fi evāsūtınā ve in lā nezharu's-şulbi 'alā kenāyisinā ve lā nezharu şulbāninā ve ketebnā fi şey'in min ḫarāfi'l-müslimīne ve esvāḳhim ve lā naḍribü nevāḳisinā illā ḍarben ḫafifen ve lā narfa'u ašvātünā bi'l-ḳrā'eti fi şey'in min ḫadrati'l-müslimīn ve lā yaḫricü şa'a'ira ve lā nerfa'u ašvātünā mā'a mevīnā ve lā netteḫzū mine'r-raḳīḳi mā cerā 'aleyhi siḫāmü'l-müslimīne ve in nürşide'l-müslimīne ya'nüne [C-172b] ve lā naḫla'u 'aleyhim fi menāzilihim.*

.....

⁶⁹⁰ Ve mekrūh olan nesnelere hıfz olurlar] -R, Ş.

⁶⁹¹ Meremmet] hürmet R.

Vaktâ ki bu kitâb Hâzret-i ‘Ömer’e vâşıl oldıysa, Hâzret-i ‘Ömer bu kaydı dağı itdi ki Müslimînden kimesneyi dögmeyevüz. Şöyle ki bu şartlara muhâlefet idevüz, bizden zimmet sâkıtt olup demimüz ve mâlimüz Müslimîne helâl ola. Tefsîr, ya‘nî biz sizden emân dilerüz nefslerümüze, mâllerümüze, zürriyyelerümüze. Şol şart ile ki şehrlerümüzde ve havâlîsinde kilîse ve râhib şavma‘ası ihdâş eylemeyevüz ve kilîsâlarumuza gicede ve gündüzde Müslümânlar konmağdan men‘ eyleyevüz ve yolcu gelüp gitmekičün çapularumuz yol idevüz ve konan Müslümânları üç gün konaklayup⁶⁹² it‘âm [R-117a] idevüz ve evlerümüzde ve kenîselerimizde cäsüsler şaklamayavuz ve Müslimîne kalbümüzde gışş şaklamayavuz. Evlâdumuza Kûr‘ân ta‘lîm itmeyevüz ve âşâr-ı şirk izhâr itmeyevüz ve Müselmânları şirke da‘vet itmeyevüz⁶⁹³ ve akırabamız Müslümân olmağ isteseler, mâni‘ olmayavuz [Ş-103b] ve Müslümânlara tevķir ü ta‘zîm idevüz, gördüğümüz vakt meclislerimizden kalçup ri‘âyet idevüz ve melâbisde ve merâkibde ve tākıyyelerde ve ‘amâmelerde [C-173a] Müslimîne beñzemek kaçd eylemeyevüz ve ehl-i İslâm kelimâtuyla tekellüm itmeyevüz ve anlaruñ künyetleriyle künyetlenmeyevüz ve Müslümân aygırlarına binmeyevüz ve silâh götürmeyevüz ve hâtemlerimizde ‘Arabî elfâzla nağş itmeyevüz ve hamr bey‘ itmeyevüz ve başlarımızuñ öñine dâğ idevüz ve bellerümüze zünnâr bağlayavuz ve kenîselerümüze hâc ve şalîb âşikâre itmeyevüz. Nakûslarumuz çaldüğümüz vakt def‘i şavt itmeyevüz ve kitâblarımız okuduğumuz vakt dağı def‘i şavt itmeyevüz ve meyyitlerimiz çıkardüğümüzda dağı ref‘i şavt itmeyevüz ve Müslümân seby idüp Müslümânlar pâyına düşen esîrden esîr kullanmayavuz ve yol bilmeyen Müslümânlara yol kılavuzlayavuz ve Müslümânlaruñ evlerinde oturdukları yire varup hâllerine ittilâ‘ kaçd itmeyevüz.

İmâm-ı Şânî Ebü Yûsuf *rahmetu’llâhü* harâc [R-117b] içün vaz‘ itdügi risâlesinde yazar ki rasûlu’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellem* ‘Amr bin Hürrem’i Bahrân’a gönderdükdde bu vechle yazmışlardur ki: “*Bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm. Hâzâ emânün minâ’llâhi ve rasûlihi yâ eyyühe’l-lezîne âmenü üfü bi’l-şukûd. Ahdin min Muhammedi’n-nebiyyi li-‘Ömer bin Hazim ba‘aşehü ile’l-Yemen emerahü bi-takva’llâhi fî emrihi küllühü ve in yefalü ve yü hazü mine’l-meğânimi humsün Allâhü [C-173b] ve mâ ketebe ‘ale’l-mü’minîne mine’s-şadâkati [Ş-104a] mine’s-semâri hâzihî nesaħahü kitâbühü ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm fî eydihim. Bi’smi’llâhi’r-rahmâni’r-rahîm. Hâzâ kitâbün Muhammedü’n-nebiyyi rasûlu’llâhi li-ehli’l-cirân izâ kâne lehü ‘aleyhim ve tereke zâlike*

•••••

⁶⁹² Konaklayup] -R.

⁶⁹³ Ve âşâr-ı şirk izhâr itmeyevüz ve Müselmânları şirke da‘vet itmeyevüz] -R, Ş.

küllühüm lehüm 'ale'l-feyyi hallehü min halil illā vākī fī küllü recebin elf hulle ve fī küllü şaferin elf hulle evkīte fe-mā zādet hilelü'l-harāci ev naķaṣat 'ani'l-evākī kubā'ī'l-ḥisāb ve 'alā ḳadū min durūğ ev hūl ev 'arż aḫaze minhüm bi'l-ḥisāb ve 'ale'l-cirāni me'ūnetin deslī ve mena'athüm 'ısrīne yevmen fe-mā dūne zālike ve lā yahbes deslī fevka şehran ve 'aleyhim 'adetihı selāsūne der'an ve selāsūne feresan ve selāsūne ba'ıran ızā kāne keydü bi'l-yemīn bi'l-mu'addeti ve mā heleke mimmā yu'ādū deslī min derū'ı ev ḫayrı ev rikābin ev 'arūzun fe-hiive zımnin 'alā deslī hattā yū'eddühü ileyhim ve buhrānin ve ḫāşiyetihim civāru'llāhi ve zımmeti **[R-118a]** Muḫammedü'n-nebiyyi rasūlu'llāhi 'alā emvālühim ve enfüsühim ve erādühim ve milletühim ve ğābirihim ve şāhidihim ve 'ibādihim ve bey'ühim ve küllü mā tahte eydühim min ḳalilın ev keşirin lā yuğayyır eşķafü eşķafiyetihı ve lā rāhibin min ruḫbāniyyetihi ve leyse 'aleyhim cināyetihı ve lā demin cāhiliyyeti ve lā yaḫşürüne ve lā ya şürüne ve lā yuḫā'ı arzihim ceşşin ve lā yū ḫazü racülün minhüm **[C-174a]** bi-zulmin aḫar ve 'alā mā fī ḫāze'l-kitābi cevāru'llāhi ve zımmetü Muḫammedi'n-nebiyyi rasūlu'llāhi ebeden hattā ye'tiye'llāhü bi-emrihi mā naşahuü ve aşlahü mā 'aleyhim ğayra müteğalibüne bi-zulmin şehide **[Ş-104b]** Ebü Süfyan bin Ḥarb ve Ğilān bin Ömer ve Mālik bin 'Aḫf min beni'n-naḫir ve Akra' bin Cālis el-Ḥanzalā ve'l-Muğire bin Şu'be ve ketebe lehüm ḫāze'l-kitābi İbni Ebī Bekrin kezā fī aḳvāli Ebī Yūsuf.

Tefsiri budur ki bu kitāb kitāb-ı emāndur Allāh'dan ve rasulinden. Şunlar ki Ḥaḳ te'ālāya imān getürmiş mü'minlerdür, Allāhü te'ālānuñ 'ahdlerine vefā eyleñ. Bu 'ahddür. Rasūlu'llāh 'Amr bin Hürrem'i Yemen'e gönderdüğü vaktin emr eyledi ki her fi'ilde ve ḳavilde Allāh'dan korķa ve māl-i ğanāyimüñ ḫumsın alup ve şimārdan Müslimīne vācib olan şadaḳayı ala ve bu kitābuñ nüşhası ebeden anlaruñ ellerinde tura ve anlaruñ üzerine lāzım olanları her **[R-118b]** yılda cümle iki biñ uḳıyye, ḫulle üzerine kesdi. Biñ ḫullesin Receb'de ve biñ ḫullesin Şafer'de vireler. Ḥulle, uḳıyye ḫisābına rāst gelmezse, ḫisāb idüp ziyāde vü noḳşanın aña göre ḫisāb ideler. Eger ḫulle yirine cebe ve at, yāḫud ğayrı metā' virürse, bahāya tutup ḫulle ḫisābına yitişdüreler ve Baḫrān'a bu mezkürü almak için varan rasulüñ yigirmi güne dek ḫarcları **[C-174b]** ehl-i Baḫrān'uñ üzerlerine ola ve varan rasülleri bir aydan ziyāde aḫḳomayalar ve otuz cebe ve otuz at ve otuz deve vireler ve bu cebe ve at ve deveden virdükleri ki rasüllerüñ **[Ş-105a]** elinde helāk ola, rasüller zımnān çeke ve Baḫrān eḫrāfi Allāh'uñ ve rasulünüñ civārında olalar mälleriyle ve nefsleriyle ve arzları ve milletleriyle ve ğāyibleri ve şāhidleriyle ve ma'bedleri ve keniseleri ile ve ḳalil ü keşir ellerinde olan mälleri ile. Usḳuf usḳuflığından ve rāhib rāhibliğinden iḫrāc u tağyır olmaya ve zemān-ı cāhiliyyetde olan cināyet ve zemān-ı cāhiliyyetde olan dem ile meḫalib olmıyalar ve cāhiliyyet zemānındaki gibi bir

kimesne zulm eylese, kavm ü kabilesinden ve ‘aşîretinden kimesne ol zulmle mu’âhız olunmaya ve anlaruñ mâlleri ta’sîr [R-119a] olunmaya ve anlar da civâru’llâh ve zimmetu’llâh civâr-ı rasûl ve zimmet-i rasûl kıyâmete dek bâkî ola ve bu kitâba Ebû Süfyân bin Harb ve Gîlân bin ‘Ömer ve Mâlik Naşrî ve Akra’ bin Hâbis Hanzalî ve Muğîre bin Şu’be şâhid olup bu kitâbı Ebû Bekr bin Ebû Kaḥḥâf’a yazdı.

Ve arz iki nev’dür. Biri arz-ı ḥarâciyye ve biri arz-ı ‘öşriyyedür. Egerçi bunda ihtilâf çokdur. İmâm Ebû Yûsuf’uñ müstaḳil ḥarâca [C-175a] ve ‘öşre [dâ’ir] risâlesi vardır. Ammâ zemânemüzüñ imâmı ve ‘ulemânuñ şeyḫü’l-İslâmı ḥâtîmetü’l-müctehidîn baḳıyyetü’s-selefi’ş-şâliḫîn Mevlânâ Müftî Efendi ḥazretlerinden istiftâ olıñduḳda fehme âsân olmaḳ içün bu vechle yazmışlardır ki

Şüret-i Fetvâ: Bi-ḥasebi’ş-şer’i’ş-şerîf [Ş-105b] arz-ı ḥarâciyye ve arz-ı ‘öşriyye nedür? Taḫşîlen beyân buyurılup müşâb olma.

El-cevâb: İmâm bir yiri feth idüp arâzisini ğânimin mâ-beyninde taḫsîm eylese, yâḫud ehl-i İslâm’a gelüp imâm arâzisin ellerinde ibkâ eylese, ol arâzî içün vaz’ olınan vazîfe elbette ‘öşriyyedür. Zîrâ Müslim üzerine vaz’ olınan vazîfe me’ûnet-i maḫza olmaḳ mümkün degüldür. Eger ḥîn-i fethde ehl-i kefer eken yirlü yirinde [R-119b] muḳarrer idüp arâzî kendilerün mülki olmaḳ üzere ibkâ iderse, ol arâzîde va’z olınan vazîfe elbette ḥarâc olur. ‘Öşr olmaḳ imkânı yoḳdur. Zîrâ ‘öşrde ‘ibâdet ma’nâsı vardır. Kâfirde aña ehliyyet yoḳdur. Ḥarâcuñ daḫı ba’zı muvazzafdur. Yılda birer miḳdâr aḳça alınur. Ba’zı daḫı ḥarâc-ı muḳâsemedür. Hâşıl olanuñ ‘öşri midür, semenî midür? Arzuñ taḫammüline göre [C-175b] nişfına deġin ta’yîn olunur. Bu diyârüñ ‘amme-i arâzisi daḫı ne ‘öşridür, ne ḥarâcidür. Arz-ı memleketdür ki aşḫâbına temlîk olunmayup ‘âriyyet-i üslûbî üzre taşarruf idüp ḥarâc-ı muvazzafın ve ḥarâc-ı muḳâsesinin sipâhîye virüp taşarruf idüp⁶⁹⁴ bey’ u temlîke ḳâdir olmaz. Oġlı ḳalursa, kendi gibi taşarruf eyler. Vereşeye mîrâş olmaz. Ḥaḳîḳat arz-ı ‘öşriyye ve arz-ı ḥarâciyye aşḫâbınuñ mülkidür. Sâyir emlâki gibidür⁶⁹⁵.

Rûm ilinüñ arâzisi ḥuşuşında müteḳâribü’l-lafz ve’l-ma’nâ İki fetvâ virmişlerdür ki ikisi daḫı bi-‘aynihâ [Ş-106a] naḳl olındı. Biri budur ki

.....

⁶⁹⁴ Ḥarâc-ı muvazzafın ve ḥarâc-ı muḳâsesinin sipâhîye virüp taşarruf idüp] -Ş.
Taşarruf idüp: Bu ibareden sonra R’de 8 varaklık kısımda takdim-tehir yapılmıştır. Bu bölümler R’de 141b ve 149b arasındadır. Varak numaraları metin içinde bu duruma uygun şekilde verilmiştir.

⁶⁹⁵ Bey’ u temlîke ḳâdir olmaz. Oġlı ḳalursa ...Sâyir emlâki gibidür] -R.

fî zemāninā Rûm ilinde olan re'âyānuñ illerinde olan arāzî-i 'öşriyyelerüñ ve harāciyyelerüñ bey'ı ve rehni ve vedī'at ü hibesi ve i'āresi ve bey' olduğundan soñra şüf'a carī olması ve istibdāl üzre te'amül-i nās olup muqarrer olup kuzāt dañı sicillerine kayd ide gelmişlerdür.

'İndü'ş-şer' kuzāt itdükleri nicedür? Şer'-i şerīfe muvāfiķ mıdur ve kânün-ı şarf mıdur?

El-cevāb: Arz-ı merķūme ne 'öşriyye, ne harāciyyedür, arz-ı memleketdür. Hīn-i fetħde ne ğānimine kısmet [C-176a] olnup 'öşriyye kılınmışdur, ne aşhābına temlik olnup harāciyye-i şirfe kılınmışdur. Belki raķabe-i arz-ı beytül-māle iħrāz olnup mutaşarrıf olanlara icāre [R-141b] tarīķı ile virilmişdür. Zirā'at ü hırāšet idüp harāc-ı muvazzafını ve harāc-ı muķāsemesini virüp taşarruf ider. Tahrīr olnan aħkāmuñ vedī'at ü 'arıyyeti şer'ī degüldür. Nās içinde carī olan bey' ü şirā vaķf dükkānları icāre ile sākın olanlara bey' itdükleri gibidür ve sipāhī iznsüz mu'amelāt külliyyen bāñıldur. Alduğı aķça arzuñ ücret-i mu'accilesidür. Kuzāt maħżan re'âyānuñ virüp almasına bey' ü şirā itlāk idüp hüccet virmek aşlā şer'ī-at-i şerīfine muvāfiķ degüldür, inşası dañı bāñıldur.

Fetavā-yı Uħrā: Rûm ilinde re'âyā elinde olan [Ş-106b] arāzî-i 'öşriyyenüñ ve harāciyyenüñ bey' ü rehni ve vedī'ati ve i'āresi ve şüf'ası ve istibdālî üzerine te'amül-i nās vāķı' olup kuzāt hüccet virmeleri şer'ī midür?

El-cevāb: Arz-ı 'öşriyye ve harāciyye aşhābınunñ mülki olur. Taşarrufāt-ı mezküre ve mīrāş u vaķf u vaşıyyet carī olur. Rûm ilinüñ arāzisi arāzî-i memleketdür, ne 'öşriyyedür ve ne harāciyyedür. Taşarruf iden re'âyā ekkārlar menzilesindedür. [C-176b] Raķabe-i arz beytül-mālünñdür. Anlara 'arıyyet tarīķı ile virilmişdür [R-142a] ki eküp biķüp harāc-ı muvazzafını cüft aķçası adına virüp harāc-ı muķāsemesin 'öşr adına virürler. Bir ra'ıyyet fevt olsa oğlı kalmasa ve kendi yirine turur kimesnesi kalmasa⁶⁹⁶ sipāhī tapu ile āħere virür, temlike kādır degüldür. Re'âyā haķ kararın alup taşarrufından ferāğat eylese, dañı sipāhī tapu ile virür ve vedī'at ü 'arıyyet bir hükm icāb eylemez, re'âyā aña kādirlerdür. Ammā bey' ü rehn ü istibdāl meşrū' degüldür. Şüf'a dañı carī olmaz.

Cüft haķķında ve bedel-i 'öşrde virdükleri fetvā şüretidür. Bir diyārda 'öşr bedelî her cüft başına mu'ayyence bir miķdār ğalle eline gelmiş olsa, ol

•••••

⁶⁹⁶ Ve kendi yirine turur kimesnesi kalmasa] -Ş.

diyârda tîmâra mutaşarrıf olan sipâhîlerûñ bu üslûb üzre ‘öşr bedeli aldıkları ğalle şer‘en helâl olur mı?

El-cevâb: [Ş-107a] ‘Öşr-i şer‘î hîn-i fethde ğanimlere kısmet olınan arâzî-de, yâhud ehl-i İslâm’a gelüp imâm yirlerinde muķarrer eyledüĝi arâzîdedür. Ekşer-i arâzî-i memleket böyle degüldür. Ehl-i kefere olup ellerinde ibkâ olup kendülere ĥarâc-ı re’s ellerinde olana ĥarâc-ı arz vaz’ olunup [C-177a] taħammüline ĝöre kimine onda bir, kimine sekizde bir nâķış u zâyid ta’yîn olunmuşdur. [R-142b] Eger zıkr olınan yirler arâzî-i ‘öşriyyeden ise ziyâde helâl olmaz. Ĥarâciyyeden ise ĥarâc vaz’ olındıysa müteħammil olduĝdan soñra ‘öşrden ziyâde alınmaķ bâbında emr virmişlerdür. Nâfî‘ ü mühim olmaĝın tesvîd olındı.

Mes’ele: Pâdşâh-ı ‘âlemiyân ĥazretleri bir kaç ķarye sınırında eküp biçen kimesnelerûñ maĥşüllerinûñ sülüşâmı kendülerinûñ olup bâķîsin ĥudâvendigâr ĥazretlerinûñ ola diyü ta’yîn itdüklerinden soñra zıkr olınan ķarye sınırında eküp biçüp maĥşül alan kimesnelerden ba’zı maĥşüllerinûñ ancak ‘öşrin virse, ziyâdesin kendiler ekl eyleseler, ekl itdükleri kendilere şer‘en helâl olur mı?

El-cevâb: Olmaz. Ta’yîn olınan miķdâr ol arzuñ ĥarâc-ı muķâsesesidür. Nişfına deĝin ĥarâc vaz’ı meşrû’dur. Ekşer arâzînûñ ĥarâcı onda bir olmaĝın ‘avâm anı ‘öşr-i şer‘î şanup ziyâde alınanı zulmen alınur şanup virmemek ile ‘âsî olmazuz şanurlar. Ĥaĥâ-yı fâķiş-i meşhürdür. ‘Âmme-i memâlik-i maĥrûsanuñ [Ş-107b] arâzîsi beytül-mâl için ĥıyâzet olunmuşdur. Arâzî-i ĥarâciyyedür, arâzî-i ‘öşriyye yoķdur [C-177b] ve illâ onda bir alınan behreden ĝayrı [R-143a] cüft ĥaķķı ĥarâm maĥz olurdu.

Ve ĥarâc-ı arz ki Ĥazret-i ‘Ömer Fârûķ ‘aleyhi’s-selâm vaz’ eylemişdür, her cerîb ki Türkçe dönümdür, ekdükleri her ne ise bir şâ‘ hâşimî ile ol ekdüklerinden ve bir miķdâr aķça taķdîr eylemişdür. Farzan on dönüm yire buĝday ekse, on şâ‘ buĝday on aķça arpadan ve sayır ĥubûbâtdan ke-zâlik ammâ yoncalıķdan bir dönüme beş aķça taķdîr eylemişdür ve bâĝ dönümünden ki muttaşıl ola ve ĥurma dönümünden ki muttaşıl ola, onar aķça taķdîr eylenmişdür. Bâĝ muttaşıl ola dimeĝün ma’nası oldur ki cümle bâĝ ve cümle aĝaçlık ola, ara yirinde nesne ekilmeye. Ammâ nesne ekilse üzümünden ve aĝaç yimişinden başķa ve ekilen nesneden başķa ‘öşr alınmaķ lâzımdur ve bir yirde yimiş aĝaçları olsa, ol aĝaçlaruñ ĝölgesi düşdüĝi yiri ĥâlî koyup nesne ekmek meşrû’dur ve cerîb didükleri tûlen ve arzen altmış zirâ‘ olmaķdur ki misâĥada üç biñ altı yüz zirâ‘ olur ve zirâ‘dan murâd Anûşirvân zirâ‘ıdur ki yâ toķuz muşta, yâhud yidi

ķabzadır. İmâm Şemse'd-dīn el-Hulvā'ī böyle taṣḥīḥ eylemişdir. Ķabzadan murād oldur ki **[C-178a]** bir ķabza ile baş barmaq **[R-143b]** dikilmişle bile maḥṣūb ola. Muṣṭa oldur ki baş barmaq maḥṣūb⁶⁹⁷ olmayup hemān yalıñuz **[Ş-108a]** ķabza maḥṣūb ola. Mu'īn'de ikisi birdür. Ammā Şadrü'ş-şerī'a taḥķīķı budur ki yidi ķabza ile mu'abbir olan zirā' kirbāsdā ve ķumāşda müsta'mel ola ve toķuz muṣṭa ile mu'abbir olan zirā' mesāḥada müsta'mel ola ki ikisi bile muḥāsibler ıṣṭılahında yigirmi dōrt barmaq ḥisāb olına ve her barmaq altı arpa deñli ola. Altı arpa biribiri yanında enine vaz' olına, uzunlığına vaz' olınmaya.

Cerīb-i şer'īden murād budur ki ve her cerībde, ya'nī her dönümde on dirhem aķça alına dimekden murād şer'īdür ki zemāne ḥisābınca on dirhem şer'ī kırık iki aķça olur ve her dönüm bāġa ve bāġçeye kırık iki aķça alınmaq elzem olur. Ammā zemānede bu diyārda cārī olan dönüm ki ṭülen ve arzen otuz beş zirā'dur, misāḥada biñ iki yüz yigirmi beş zirā' olur, cerīb-i şer'īnün şulşinden yigirmi beş zirā' zāyid olur. Binā'en 'alā ḥāzā Sultān Bāyezīd-i merḥūm 'imāret-i 'āmiresi evķāfindan maḥmiyye-i İstanbul nevāḥisinde vāķı' olan keferē bāġlarınıñ her dönümüne taķrībēn ḥarāc-ı şer'ī miķdārınca **[C-178b]** on beşer aķça **[R-144a]** muķāṭa'a ta'yīn eylemişdir ve şahn müderrislerinden merḥūm Mevlānā Ķara Seyyid'i müfettiş idüp mümkin olduğķa şer'e taṭbīķ olınmaq buyurmuşdur. Ol daḥı şer'-i şerīf üzre görüp temām itdüķde İstanbul ķazāsın şadaķa eylemişdir ve ol kāfir elinde **[Ş-108b]** olan bāġ bey' ile, yā hibe ile, yā irş ile Müslim eline düşse, yine resm-i dönüm temām alınur ve ba'zı kimesne bāġların bozup yā ḥarābe olduğķa tımāra mültefit olmayup bāġ yirin çayır, yā ḥāşılıķ idinüp dönüm ḥaķķın temām virmek istemeseler, şer'isi budur ki şöyle ki arz çürüyüp yā esküyüp bāġ ḥāşıl olmaz olsa, ol vaķt ne söz? Ammā şöyle ki arzuñ kuşūrı olmayup şāḥibi gerek ta'mīrde ihmāl, yā kuşūr ile, yā kaşd ile tımār itmedüğinden bāġ ḥāşıl olmaz olsa, gerek boş қоsun, gerek ġayrı nesne için isti'māl eylesün elbette şāḥibine, yā şāḥibi fevt olup evlādına ve eytāmına intikāl eylese, evlādına ve eytāmının vaşilerine ta'mīr teklīf olunur ve illā kendiden resm-i dönüm temām alınur, yāḥud ta'mīre mültezim olur, ṭālib bulunursa, aña virilür. Bi-ḥasebi'ş-şer' ḥarāc-ı arz didükleri budur ki **[R-144b]** Rūm ilinde **[C-179a]** ḥarāc-ı arzı baştına diyü müte'arifdür. Ol baştınaların ekşerin şāḥibi fevt olduğķda sipāḥī ve yeñiçeri ve ḥünkār ḳulı, yā voyvodolar alup yāḥud re'āyāsı zebūn olmayup muzāyaķaları olduğı vaķt

.....

⁶⁹⁷ Ola. Muṣṭa oldur ki baş barmaq maḥṣūb] -R.

rehn adına olmağla h̄arāc-ı arz taleb itdüklerinde “Müslümān h̄arāc mı virür?” diyü virmeyüp gelen h̄arāc-ı ehl-i k̄aryeden tazmīn itdürüp beş on k̄afir otuz kırk h̄arāc virmege tākat getürimeyüp firār idüp girīhte olmağ lāzım olur. **[Ş-109a]** Hem maḥşūl-i beytü'l-māle zarar, hem re'āyāya noḡşān lāzım olur. K̄ādīlar ‘arz itdükde bir ḥūkm ile şavarlar. Keferenūñ ḥūkme ve yol ḥarcına giden aḡçası tekrār bir zarar daḡı olur. Fāyide yirine ḡuzāta za'f ḡıluḡ tārī olup “Fülān k̄ādī ‘arz itdi ne yüz aḡartdı, ben ‘arz idüp ne yüz aḡardam.” dir. Re'āyā zaleme elinde pāy-māl olur.

H̄arāc-ı arz aḡvālī ma'lūm oldı. Ammā h̄arāc-ı re's ki şer'fen cizyedür ve Rūm ili re'āyāsı luḡatında aña ḡılavato (?) dirler. Kütüb-i şer'iyede imāmılarımız taḡkīḡ itdükleri üzre iki nev'dür. Bir nev'i oldur ki Müfti Efendi ḡazretlerinūñ fetvālarında meşḡur olan **[R-145a]** üzre sultān-ı ehl-i İslām ile keferenūñ **[C-179b]** rızā vü şulḡları ile olur, yılda biñ filori gibi, ḡaricde mişālī vilāyet-i Rūm'da Boḡdan'uñ, Eflaḡ'uñ ve Erdel vilāyetinūñ yıldan yıla virdükleri vergi gibi. Bir nev'i oldur ki ibtidādan ḡālib olduḡı diyāruñ keferesinūñ üzerine vaz' eyler. A'lāsı yılda kırk sekiz aḡçadur. Hem şer'idedür ki aḡça ḡisābı üzre yüz ḡoḡsan aḡça olur taḡrībēn ve her ayda dört dirhem alınmaḡ⁶⁹⁸ lāzım olur. Ol ḡaniye vaz' olunur ki ḡināsı zāḡir ola, ya'nī şol deñli māli ola ki ‘amele muḡtāc olmaya. Kesden müstaḡnī ola. Ol miḡdārı on biñ aḡçaya mālik olmaḡla tef-sīr olunmuşdur ve mütevassıḡu'l-ḡāle yılda yigirmi dört dirhem ta'yīn olma ki yılda ḡoḡsandan ziyādece aḡça olur. Her ayda **[Ş-109b]** iki dirhem alınur ve mütevassıḡu'l-ḡāl oldur ki bir miḡdār māli ola, ammā ol māl ile kesb ü ‘amel-den müstaḡnī olmaya, kesb ü ‘amele muḡtāc ola. Ve faḡīr-i mu'temil olana yılda on iki dirhem cizye vaz' olunur. Kırk sekiz aḡçaya ḡarīb olur. Ayda bir dirhem alınur. Ve faḡīr-i mu'temil oldur ki mālden aḡlā nesnesi olmaya ḡüt-i yevmī **[R-145b]** taḡşīli için kesb-i ‘amele **[C-180a]** muḡtāc ola ve ‘avrete ve nā-bālīḡa ve a'māyā ve kötürüme ve 'ibādete maḡşūş olup ḡalkla iḡtilāt eylemez. Ruhbāna ve ‘amel eyleyimez faḡīre h̄arāc yoḡdur ve iki yıllık h̄arāc-ı tedāḡül eylese, evvelki yiluñ cizyesi sākıḡ olur. Şimdi ki seb' ve seb'īn ve tis'a mi'edür, ḡülş ü seb'īn cizyesi cem' olunur. Dört yıllık cizyesi ki beytü'l-mālūñ andan ḡelāl vāridi yoḡdur, vaḡtinde tedārük itmeyüp tedāḡül itdürmekle zāyī' olmuşdur. Hem tedāḡül ile sākıḡ olup min ba'd almaḡa daḡı şer'le ruḡşat yoḡdur. Niçe ḡarām-ı şarf ve zulm-i maḡz aḡçalarda iḡdām olunur. Cizye emrinde iḡmāl olunup cizye ve nev-yāfte taḡrīri bir bölük cūhhāl a'māle i'timād olunur

.....

⁶⁹⁸ Dört dirhem alınmaḡ] -Ş.

ve kâdîlara dağı sipâriş olunduğda bir bölük rüzül ü cāhile sıfâriş olunur ki ne cizye neye dirler aña 'ilmi vardur ve ne kimlere vaz' olunur ve ne tarîkıla vaz' olunur amı bilür. Allāh bilür ki Köstendil Sancağı'nuñ nev-yāfte tahrîrinde beytü'l-māle nef'den zarar ziyāde oldu. Ammā [Ş-110a] mübāşirlerüñ kendilere olan menāfi'î hadden ziyādedür ve beytü'l-māl vāridātundan biri dağı 'āşirler taşşıl [C-180b] itdükleri aqçalardur ki hālā aña gümrük dirler. Şer' ile ve emr-i [R-146a] pādşāhî mücibince ticāret için alınan metā'dan alınmak lâzımdur. Ammā *fî zemāninā* Tuna yalılarında öte yaqada sākın olanlar qalaylamağa bir baqrac getirüp qalayladup yine öte yaqaya geçürmek isteseler, mültezimler iki üç gümrük aqçası alurlar. Kendüler bölüğe geçüp yā tîmār ve ze'āmet almağıçün iltizām itdükleri aqçaları bu tarîk-ı zulm ile re'āyadan çıkarurlar. Toprak kâdîları muhālefet eyleseler, müfettiş-i kâdî vü nāzır "Toprak kâdîsinuñ māl-i mirî taşşılinden sa'yı yokdur." diyü der-i devlete 'arz ider. Defterdārlar ne tefüş aşın bilüp ne gāvırına irmek murād idinürler. Kâdî-i derd-mendi 'azl iderler. Sāyir kuzāta dağı za'f-ı kalb gelüp 'azl havfından h'āh nā-h'āh, çār u nā-çār zulme taħammül iderler. Ammā nāzırları 'arz eyleseler, envā'-ı himāyetler idüp nāzırüñ on, on beş biñ aqçalıq armağanı muqābelesinde beytü'l-māl-i Müslimînüñ on beş yük aqçasına zarar iderler.

Ve beytü'l-mālün bir vāridi tahrîr-i vilāyetden olan menāfi'dür. [C-181a] Ma'lüm olmak gerekdür ki rasullü'lāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* fevt olduğdan soñra egerçi Ebü Bekr-i [R-146b] Şiddik hālife oldu, ammā rasülü'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* imān getüren a'rāb-ı bādiyyenüñ ba'zı mürted olup ve ba'zı rasülü'llāha *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* [Ş-110b] virdükleri zekāt Ebü Bekr'e virmemek ile ittifāk-ı aşhāb ile kıtāl lâzım olup Ebü Bekr anları işlāha ve muqāteleye meşğül olup aħkām-ı dīne fırsat bulımadı ve zemān-ı hilāfeti dağı az olup 'Ömer'den dağı ruşşat olmadı. Hāzret-i 'Ömer Fārük *radıya'llāhü te'ālā* hālife olduğda anlaruñ himmeti aħkām-ı dīn ve intizām-ı aħvāl-i Müslimîn ve icrā-yı şer'-i mübîn oldu ve feth itdükleri memāliküñ maşşülün ve maşrafın ma'lüm idinmek murād idinüp evvel dīvānı anlar bağladı. Dīvān didükleri defterdür ki maşşulat için müstaķil dīvān ve maşarif için müstaķil dīvān ve muqātele tayifesine virdükleri erzāk için müstaķil dīvān anlar vaz' eyledi. Anlaruñ zemān-ı hilāfetinde olan āşār-ı haseneden biri misāhatdur ki cemî' feth olınan diyāruñ arāzisini bilüp aña göre hārāc u 'öşr vaz' itmek için kitāb-ı aşhāb ve hıyār-ı aħbābdan ādemler ta'yîn [C-181b] eylediler. Şahîh-i Müslim'de [R-147a] Ebî Muħalled'den *radıya'llāhü 'anh* mervīdür ki 'Ömer Fārük, 'Oşmān bin Hanîf *radıya'llāhü 'anh* şahābiyi arz-ı sevāduñ hārācı vaz'ına

gönderüp beytü'l-mâlden günde beş akça ve bir koyun çār yeki ta'yīm eyledi. Nakl-i hadīs-i Müslim budur ki: “*Ve imrān yemsehu's-sevādū 'āmirate ve gāmirate ve lā yemsehu seyhātū ve lā tellā ve lā ecmete ve lā müstenka' mā'ī ve lā mā lā yebliūhū'l-mā'ī fe-mesaħa küllī şey'in dūne'l-cebel.*” Bu hadīs-i şerīfi ve bu hikāyeti Ebu'l-Ferec ibni Cevzī rivāyet eyler, ya'nī 'Ömer [Ş-111a] Fārūķ 'Osmān bin Hanīf'e emr eyledi ki cemī'i şenlik, ya'nī ābādān u ma'mūre olan yirleri misāħat ide, gerek 'āmir olsun, ya'nī bi'l-fi'l zirā'at ü hırāšet olsun ve gerek gāmīr olsun, ya'nī bi'l-fi'l zirā'ate ve hırāšete kâbil degül, ammā zirā'at ü hırāšet olınsa müteħam-mildür. *Ve lā yümsehu seyiħa ammā seyhātū* sīnūñ fethası ve yānuñ kesresi ve hā'ı mu'cemenūñ fethasıyla şol yire dirler ki şūre-zemīn ola, ya'nī nesne ekilürse hāşıl olmaya, ol maķūle yirlerdür ki misāħat itmeye. *Ve lā telā* daħı öyükler ki depelerdür ki cüft sürilmek kâbil degüldür, anı ölçmeye. *Ve lā ecmete* daħı ormanları [R-147b] ölçmeye. *Ve lā müstenka'ıl-mā* daħı şu çökegi olan yirleri, ya'nī bataķlı [C-182a] ve sazlıķları ölçmeye, daħı şu irişmez yirleri ölçmeye, bu 'āmm degüldür. Gökden yağan yağmur ile iktifā olınmayup şu şalıvirmekle ekilüp biçilüp maħşül hāşıl olan yirlere maħşüşdür. Ammā yağmur şularıyla hāşıl olan yirlerde ol daħı misāħat olınur. Vilāyet taħrīr idenler şer' ü kānūna 'ālim olup beytü'l-māle 'āyid bir akça kōmamaķ gerekdür. Şimdi ba'zı nāzırılar “Kātībū'l-vilāye olsam gerekdür.” diyü kilisā evķāfın bey' eyler. ‘Arz olınuķda “Sen me'mūr degül iken niçün bey' itdüñ?” diyü su'al olınur ve ne alduđı akça muħāsebesinde var mıdır, o yoklanur ve ne niceye bey' itdüđine [Ş-111b] kāđı hücceti taleb olınur. Terħān muṭlaķ olup itdüđin ider, kılduđın kılur. *Allā-hümmē innā ne'üzūbike min şürūri enfüsünā ve min seyyi'āti a'mālinā*⁶⁹⁹.

Vāridāt-ı beytü'l-māl icmālen ma'lūm oldı. Ammā maşārif evvelā sultān olan kimesne kendi nefsiçün ba'zı karyeler ve ba'zı mezra'alar alup vaķf eylemek cāyızdır. Ammā evveli budur ki āħere hibe, yāħud bey' ide. Andan kendi akça ile iştirā ide. Kāđīħān'ūñ [R-148a] 'ibāreti budur ki bi-'aynihā nakl olındı. *Fe-in erādū's-sultāne en yāħuze'l-arza li-nefsihi yebī'uhā* [C-182b] *min ğayrihi şümme yeşterī mine'l-müşteri*⁷⁰⁰. Ke-zālık bir vilāyetden daħı feth olınmadan bir, yā iki karyeyi istedüği kimesneye ve evlādına ve aħlāfına cemī'i maħşülü ile virmek cāyızdır. Zīrā rasūl'llāh *şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem* aşħābdan Temīm Dārī'ye Şām vilāyetinde Hīrā ve 'Aynūn nām karyeleri virdi. Hāl bu ki ol vaķt daħı

.....

⁶⁹⁹ Ey Allah'ım nefsimin şerlerinden ve kötü amellerimden sana sığmırım.

⁷⁰⁰ Sultan kendisi için bir arazi satın almak isterse o arazi ilk önce başkasına satılır, sonra kendisi o araziyi satın almak için müşteri olur.

Şâm vilâyeti feth olunmadı idi. Ancağ Temîm Dârî eşnâ-yı muşâhabetde “Yâ rasûla'llâh elbette Şâm vilâyetin Allâhü te'âlâ saña feth eylese gerekdür. Baña maşşûş iki küy vardur. Anları baña vir.” diyü taleb eyledi. Rasûllu'llâh *şalla'llâhü 'aleyhi ve sellem* dağı virüp bu şartık ile menşür virdi ki ‘aym ile naql olındı. *Hâzâ kitâbü min Muhammeden rasûlu'llâhi li-Temîm bin Evs ed-Dârî inne lehü karyete Cîrâ ve Aynüne küllehâ [Ş-112a] ve sehîlihâ ve ceblihâ ve harnihâ ve ebnâthâ ve bakarihâ ve li-ukbe min ba'dihi bilâ hilâf fihâ ahadün ve lâ melcete 'aleyhim ahadün bi-zulmin fe-men zaleme vâhidin minhüm şey'en fe-inne 'aleyhi la'netu'llâh⁷⁰¹*. Ebü Bekr-i Şiddîk *radya'llâhü 'anh* hâlife olduğda bu kitâbı görüp kabûl idüp [R-148b] mücibi ile ‘amel eyledi. Ke-zâlik andan soñra gelen hulefâ ol karyeleri Temîm Dârî'nün evlâdına da muqarrer idüp maşşûllerine dâhil eylemediler. Lisân-ı şer'de buña hayra dirler. Ke-zâlik bade'l-feth hod yine [C-183a] câyizdür diyü miqdâr-ı mezra'a ki karye olup içinde ehli olup cizye ve sâyir maşşûli olmayup ancağ maşşûli, yâ harâc, yâhud 'öşr ola ki hâlâ *fi zemâninâ* aña mezra'a dirler. Ol maşşûle arâziden ba'zısı sultân, murâd idindüğü kimesneye virmek câyizdür. Lisân-ı şer'de aña kaṭî'a dirler. Ol kaṭî'a ol şahşuñ mülk-i maşzi olup bey'ine ve vakfına ve mezâra'aya ve icâreye virmege kâdirdür. Bedâyi'de böyledür. Bi-'aynihâ naql olındı.

Ve arzû'l-kaṭî'atü hiye'l-arzû'l-leti aḳta'uhâ el-imâmu li-kavmi ve haşşâhüm bi-hâ fe-mülkühâ bi-ca'li'l-imâmi lehüm fe-yücevzi bey'ihâ”, ya'nî 'arz-ı kaṭî'a oldur ki imâm hudüddan ta'yîn idüp bir şahşa, yâ bir kavme maqtû'an virür. Ol arz ol şahşa veyâ kavme maşşûş olur. Mülk olup bey'i câyiz olur. [Ş-112b]

Lâkin Hazret-i 'Alî, Mâlik bin Eşter'i Mısr'a emîr idüp gönderdükdü menşüründe “Arâzi-i beytü'l-mâlden tevâbî'uña kaṭî'a virme.” diyü taşrih idüp yazup [R-149a] böyle buyurmuşdur ki: “*Ve lâ teḳaṭta'anne li-ahadin min hâşşiyetike ve hâ-miyetike kaṭî'aten*”, ya'nî tevâbî' ü levâhıkuñdan bir kimesneye kaṭî'a virme. Kişi beytü'l-mâlden haqlarına hisse alsunlar. Ke-zâlik imâm bir şahşa, [C-183b] yâ bir kavme beytü'l-mâlden yılda bir miqdâr naqd nesne ta'yîn itmek meşrû'dur ve anuñ yirine gelenler anı kabûl idüp tenfîz itmek lâzımdur. Niteki hâlîfe-i rasûl 'Ömer Fârûk, Benî Kâkile'nün âline her yıl beytü'l-mâlden iki yüz mişkâl sikkelenmedin altun ta'yîn idüp bu vechle ellerine menşür virmişdür ki bi-'aynihâ naql olunur: “*Kad cü'let li-âli benî kâkile 'alâ kâffeti beyti'l-mâli Müs-*

•••••

⁷⁰¹ Allah'ın rasûlü Hazret-i Muhammed'den Temîm bin Evs ed-Dârî'ye: Bu köyde bulunan kuyular, akarlar, hayvanlar hepsi Ukbe'ye hilafsız bir şekilde verilmiştir. Başka kimsenin hakkı yoktur. Kim bunun tersine bir şey hükmederse zulmetmiş olur. Allah'ın laneti zâlimler üzerindedir.

*limîne bi-küllî âmin mine'l-ayni mi'etey mişkâlin min zehabin illâ berîz. Ketebehü 'Ömer ibni Hattâb*⁷⁰².” Ve mühr-i şerîflerinüñ naqşı budur ki: “*Kefâ bi'l-mevti vâ'izâ*⁷⁰³.” Ba'dehü Hâzret-i 'Alî zemân-ı hilâfetlerinde ol kavm 'Ömerü'l-Fârûk' uñ menşürin getürüp Hâzret-i 'Alî gördükde qâbul idüp bu menşürü virmişdür ki 'ayni budur: “*Li'llâhi emru min qabli ve min ba'di yevme 'izin yefrahu'l-mü'minüne yensaru'llâhi ene ve evlâ meni't-tebe'a em men e'azze'l-İslâmi ve naşru'd-dünyâ ve'l-aḥkâm 'Ömer bin el-Hattâb ve rüsimet bi-mişli resmi'l-âli [R-149b] benî Kâkile min külli 'âmin mine'l-ayni mi'etey mişkâli [Ş-113a] zehaben ibrenîran ve etbe'at eserühü ve cü'let lehüm bi-mişli resmi 'Ömer ibni el-Hattâb radiya'llâhü 'anh iz vâcebet 'aleyye ve 'alâ cemî'is'l-müslimîne itbâ'î zâlike ketebehü 'Alî bin Ebi Tâlib*⁷⁰⁴.” Ve naqş-ı hâtem-i misk-hütâmeleri budur ki: “*El-melikü'l-ḥaḳ [C-184a] 'alâ bihi veşâḳa*⁷⁰⁵.” Ol Benî Kâkile'den bir kimesne âl-i Bayındır'dan Sulṭân Ya'qûb zemânına yitişüp gelüp bu menşürleri getürüp göstermişdür. Sulṭân Ya'qûb daḥı muḳarrer tutup Mevlânâ İdrîs Ya'qûb emriyle a'lâ menşür inşâ idüp ol iki menşürü daḥı içinde derc eylemişdür. Ğâyet bî-bedel inşâdur. Faḳırde vardur. İnşâf idicek Kızılbaş didükleri mel'ünlara bundan büyük ilzâm nice olur ki kendiler imâm-ı ḥaḳ didükleri Hâzret-i 'Alî, Hâzret-i 'Ömer ḥaḳqında İslâm-ı 'azîz idüp dîne ve aḥkâma naşîr olan 'Ömer Fârûk'a ittibâ' itmege “Ben sâwir ḥalkdan evlâyam ve ben⁷⁰⁶ işrine tâbî'em ve aña ittibâ' baña ve cemî'-i Müslimîne vâcibdür.” diyü taşriḥ iderken anlar Hâzret-i 'Ömer'e dil uzatmaq nice qâbil olur? Bunlaruñ 'Ömer Fârûk'a ḥod buğzları “İmâmet 'Alî'nüñ ḥaḳqı idi. Ol ğaşb idüp aldı.” dirler. Hâzret-i 'Alî ise “İmâm oldur. Ben aña tâbî' olmaq vâcibdür.” diyicek söz qalır mı?

Beytü'l-mâlûñ vâridâtı icmâlen ma'lûm oldı. Ammâ maşârifi ḥaḳqında aşl budur ki cümle beytü'l-mâlûñ mevârid ü maşârifi dört [Ş-113b] nev'dür. Nev'-i evvel şadaḳât, ya'nî zekâtdur [R-120a] ve 'öşrlerdür ve tâcir-i [C-184b] Müslimînden alınan 'öşrdür ki gümrük didüklerinden Müslimînden şer'-i şerîf tecvîz itdüğü deñlü alınandır. Anuñ maşârifi yuḳaruda mezkûr olan

•••••

⁷⁰² Ömer ibni Hattab benî Kâkile ailesine her yıl beytü'l-mâlden verilmek üzere iki yüz miskal altın tahsis edilmesini emretmiştir.

⁷⁰³ Nasihat olarak ölümler yeterlidir.

⁷⁰⁴ Bugünden önce de bugünden sonra da Müslümanlar ne zaman ki Allah'ın emirlerine uyarırsa işte o zaman kurtuluşa ereceklerdir. Bana ve bana uyanlara Allah'ın yardımını bizim İslam'a yardımımızla ve hükümlerine tabi olmamızla olacaktır. Ömer bin Hattab benî Kâkileye tayin edilen iki yüz gram altın peygamberin yolundan gitme adına kendisi de tayin ettiği gibi bu bana ve diğer Müslümanlara da vaciptir diye düşünüp Ali bin Ebi Talib de bunu devam ettirmek için bir yazı yazmıştır.

⁷⁰⁵ Adil olan melik de bunu onayladı.

⁷⁰⁶ R'deki takdim-tehir burada sona ermektedir.

üzre ki âyet-i kerîmede bu vechle buyurulmuşdur: *“İnnema’s-şadekâtü li’l-fukarâ’i ve’l-mesākîne ve’l-âmilîne aleyhâ ve’l-mü’ellefeti kulübühüm ve fi’r-rikâbi ve’l-gârimîne ve fi sebîli’llâhi ve’bni’s-sebîle, farîzaten mina’llâhi, va’llâhü ‘alîmün hakîm”*⁷⁰⁷.” Ve bu mezkûrenüñ her fırçası kimler idüğü tafşîl ohnmışdur.

Nev’-i şânî ganâyim ü ma’âdin ü rikâzdu. Bunuñ maşârifî yetâmî vü mesākîn ve ibni sebîldür. Nitekim sâbiқан mezkûr olmışdur.

Nev’-i şâliş cizye vü harâc ve hıms ü ma’âdin ü rikâz ve tâcir-i zimmî ile tâcir-i müste’minden alınan ‘öşr. Bi-tarıkı’s-şulh her yıl maqtû’ gelen mâl Boğdan ve Eflak diyârından gelen mâl gibi. Bunuñ maşârifî gûzât u mücâhidîn ve muqâtele vü murâbañındür ki zemânede kimine ‘ulufe ve kimine tîmâr virilür ve lâzım olan yirlerde hânlar ve köprüler yapmağdur ve uçları, ya’nî kenâr yirleri⁷⁰⁸ sedd idüp ‘adudan hıfz eylemekdür. Qal’alar yapıлмаğla ve cengciler komağla ve hişâr erleri komağla ulu ulu nehrlerden Dicle ve Fırat ve Ceyhün gibi harklar alup ekinler ekdürmekdür [R-120b] ki beytül-mâle a’şardan maşşül ola [C-185a] ve kaçîlaruñ ve vâlîleruñ [Ş-114a] ve müftîleruñ ve mu’allimleruñ ve muhtesibleruñ erzâkıdu ve tarîkları kuţtâ’ü’t-tarıkdan ve harâmîlerden gözlemege şarf ohnmağdur ki zemânede karyeleri mu’âf idüp der-bend bekledürler ve vakt-i hâcetde lâzım olduğda hâzır bulunmağičün silâhlar alup ceb-hâneler şaklamağdur. Hâşıl-ı kelâm dînuñ şalâhına ve İslâm u Müslimînuñ umûr-ı lâzımına şarf eylemekdür.

Nev’-i râbî vârişi olmayan mevtânüñ muhâlefâtıdu, yâhud vârişi ola, ammâ cümle mâli ihrâz itmeye hişşesin aldukdan soñra bâkîsi beytül-mâle ‘âyid ola. Meşelâ er öle, ‘avret rub’ın alup bâkî beytül-mâle ‘âyiddür, yâ ‘avret öle, eri qala, nişfi erüñ, bâkîsi beytül-mâlüñdür, yâhud kıızı veyâ kız qarındaşı qala, nişfi kızuñ veyâ kız qarındaşıñ olup Şâfi’î katında bâkîsi beytül-mâlüñ olur. Yeñi zuhûr itmiş müfettiş efendiler keremlerinden vârişe bir aqça virmeyüp cümlesin beytül-mâle hükmi iderler. Haqqın isterlerse medyûn dahı çıkarurlar. Bunuñ maşârifî marazâ-yı Müslimînuñ devâlarına ve ilâclarına ve mevtâ-yı Müslimînuñ mâli qalmayup faqîren fevt olanlarınuñ [R-121a] kefenlerine ve kesbden ‘âciz olup nafaqası vâcib olur kimesnesi dahı olmayanuñ fuqarâsıdu. E’imme [C-185b] vü selâtin ü vülâta lâzımdur ki bu envâ’uñ her nev’in müs-

•••••

⁷⁰⁷ Zekatlar sadece fakirlere, düşkünlere, zekat toplayan görevlilere, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlara, esirtik ve kölelikten kurtulmak isteyenlere, borçlulara, Allah yoluna ve bir de muhtaç kalmış yolcu ve gariplere mahsustur. Allah tarafından kesin olarak böyle farz buyuruldu. Allah âlîmdir ve hakîmdir (Tevbe 60).

⁷⁰⁸ Ya’nî kenâr yirleri] -R, Ş.

takil hıfz idüp birbirine hıfz itmeye. Şöyle ki hıfz iderse âşim olur. [Ş-114b] Meger ki bir maşraf lâzım olup ol maşrafa şarf olacağ maddede hâzır aqça bulunmayup ol vaqt nev'-i âherden bi-tarıki'l-karz alınup şarf olunur. Şoñra yine ol nev'-den aqça geldükde yirine komağ câyizdür.

Ke-zâlik vâcibdür ki huquki erbâbına haq üzere işâl idüp mahallinden men' itmeye ve her birine istihkâkına göre vire. Fazl añladuğına artuğ vire. Müsâvât üzere olana berâber vire ve hevâ-yı nefesine meyl idüp istihkâkdan ziyâde virmeye. Virdüğüne qadr-i kifâye deñli vire. Kendünüñ ve vâlî olduğı manşubda kendüye lâzım olan a'vânınuñ levâzımına vefâ idecek deñlüden ziyâde virmeye. Ziyâde olanı maşarîf-i Müslimîne ve levâzım-ı dîne şarf ide ve dağı ziyâdesi nevâyib ü 'avârız için hıfz olına. Lâzım olduğda re'âyaya teklîf idüp ta'cîz itmeye, ol mâlden şarf ide. Şimdi mevtâ-yı fuqarâ hâli muhteldür. [R-121b] Şimdiye dek bu emr-i şerîf şer'en ri'âyet olunup memâlik-i mahmiyyede vâkı' olan fuqarâ mevtâsinuñ Müslümânına altmış aqça [C-186a] ve kâfirine otuz aqça virürlerdi. Beytü'l-mâl 'âmilleri dağı kâdîlara muhâlefet itmezlerdi. Muhâlefet idenleri kâdîlar men' iderlerdi. Ammâ şimdi 'âmillir virse dağı câhil müfettişler men' iderler. Hattâ Tuna Yahısı'nda iken Aqbuñarî-zâde ki şağalı kaba olup⁷⁰⁹ şağalı [Ş-115a] envâ'-ı zulm ü fıska meters iken üç kişinüñ biridür ki anlaruñ biri ol ve biri Na'l-bend Zeynel ve biri Qarabürçekoglı'dur ki her birinüñ şağalları altında biñ filori olur, üç kîse rişvet gizlenmek kâbildür ki ol kîselerüñ dağı biri aq ve biri kızıl ve biri siyâh ola. Kendi haqqıyla fakîre mektüb gönderüp mevtâ-yı fuqarâ vâkı' olduğda beytü'l-mâle havâle olunup⁷¹⁰ "Beytü'l-mâlciden kefen bahâ aldurmañ, Müslümânlardan cerr itdürüñ." dimişdür ki zihî zulm ki aşhâb-ı devlet aña i'timâd idüp mezâlimi anuñ boy-nına havâle idüp kendi boyunlarından gitmiş iken "Şer'le haqqı haqqıma vir." diyü buyurmuşken ol kâdî vü Müslümân geçerken şer'-i şerîfi tağyîr ü ibtâl ide. Kıyâmetde huşûr-ı Haq'da ol kâğıdı gördükde ne cevâb [R-122a] vire. Cümle memâlik-i mahmiyyede nihâyet yılda biñ meyyit vâkı' ola. Kimi altmışardan ve kimi otuzardan kırk elli [C-186b] biñ aqça olur. Muqâta'alar hod *yevmen fe-yevmen*⁷¹¹ terakkiyedür ve mültezimler ol aqçayı virmekle bile iltizâm-ı câyizde kefen-bahâ cerr olunca bir meyyit yata koğa. Beytü'l-mâl olmasa pādşāhumuz başı ve gözi şadağası yılda biñ meyyite kefen-bahâ virmek çok

•••••

⁷⁰⁹ Şağalı kaba olup] -R, Ş.

⁷¹⁰ Beytü'l-mâle havâle olunup] -R, Ş.

⁷¹¹ *Günden güne.*

mıdır? Maḥmūd Pāşā merḥūmuñ evkāfın teftiş idüp muḥāsebesin gördüm. Yıldı maḥşül-i vakfından biñ meyyite [Ş-115b] kafen-bahā ta'yīn itmişdür ki altmış biñ aqça olur.

Fezleke der-ādāb-ı harb ü levāzım-ı ü: Evvelā ma'lūmdur ki umūr-ı saltānatuñ a'zamı fetḥ-i bilād ve def-i fesād ve ezā vü ğazāsı vācib olanlara ğazādur. Bu emr daḥı ğāḥ sulṭānuñ sefer idüp bi'z-zāt mübāşeret itmekle olur ve ğāḥ vüzerā vü ümerādan bir i'timād itdüĝin re'īs idüp 'asker қоşup göndermekle olur ve ol gönderilen tayıfe ki 'askerdür ve 'askerden elliye varınca cerīde dirler. Elliden dört yüze varınca seriyeye dirler. Ve dört yüzden biñe varınca ketībe dirler. Biñden dört biñe varınca ceyš dirler, feylaқ dirler ve caḥfel dirler ve dört biñden on [R-122b] iki biñe varınca ḥamīs dirler. Ḥamīs dimege sebeb oldur ki beř rükni olur. Biri қalb ki pādşāḥ olan yirdür [C-187a] ve biri meymene ki sağ қoldur ve biri meyseredür ki şol қoldur ve biri ṭalī'adur ki қaravuldur ve biri şāyıkadur ki tındardur.

Rasūlu'llāḥ *şalla'llāḥü 'aleyhi ve sellem* yigirmi sekiz ğazā idüp kendüler ḥāzır olmuşlardır. Evvelā Ğazā-yı Uḥud. Āḥiri Ğazā-yı Tebuk'dür. Toқuzında қıtāl olmuşdur ve otuz def'a daḥı 'asker göndermişlerdür. Evveli Ğazā-yı 'Ubeyde ve āḥiri Usāme bin Zeyd bin Ḥārişe'yi Şām'a göndermişlerdür. Cerf ki Medīne'den [Ş-116a] bir fersaḥ yirdür, anda varduқda rasūlu'llāḥ *şalla'llāḥü 'aleyhi ve sellem* vefāt eylemişlerdür. Bu gönderdikleri 'asker de rütbede efđal olanı emīr itmişlerdür. Sekiz bölüĝe Zeyd bin Ḥārişe'yi emīr itmişlerdür. Ke-zālik Zeyd'üñ fevtinden şoñra Usāme'yi emīr itmişlerdür. Ebū Bekr ve 'Ömer ve 'Oşmān ve 'Alī ve 'Ubeyde ve 'Abdu'r-raḥmān bin 'Avf anlardan efđal ve 'aşere-i mübeşşereden iken anlara Zeyd'i ve Usāme'yi emīr idüp bunlara "Aña tābi' oluñ." diyü vaşıyyet eyledi. Anlar daḥı tābi' olurlardı. Ḥattā āḥir seriyeler ki Usāme ki kendinüñ қulıdır, anı emīr-i ceyš idüp қоşduĝı [R-123a] 'askerde Ḥāzret-i 'Ömer bile dāḥil idi. Cerf nām mevzi'e varduқda rasūlüñ [C-187b] ḥastalıĝın işidüp tevakkuf eyledi. Rasūlu'llāḥ *şalla'llāḥü 'aleyhi ve sellem* fevt olup Ebū Bekr ḥalīfe olduқda aşḥāb "Yā ḥalīfe-i rasūlu'llāḥ Usāme'yi gönderür misin? Yoḥsa dönderür misin?" diyüp ba'zi aşḥāb göndermeĝi ve ba'zi aşḥāb döndermeĝi re'y gördiler. Şıddıқ-ı Ekber "Rasūlu'llāḥ *şalla'llāḥü 'aleyhi ve sellem* bir қılıcı қınından çıkarup bir diyāra şalmışken ḥāşā ben dönderüp mānī' olam. Ammā meşveretde ve mu'āvenetde 'Ömer baña lāzımdur. Eger 'Ömer icāzet virüp "Қal" dirse keremdür." didi. Usāme daḥı izn virüp Ḥāzret-i 'Ömer, Usāme'nüñ izn ü icāzetiyle қaldı. [Ş-116b]

Ḥattā kütüb-i fetāvā-yı mu'tebereden Şerḥ-i Siyer-i Kebīr'de İmām Şem-

sü'l-E'imme es-Seraḥsī yazmışdır ki sulṭān nidā itdürüp “Fülān beg ‘askeriyle ‘askerüñ öninde ve fülān beg daḥı ‘askeriyle ‘askerüñ ardında ṭursın.” dise ol beglere lâyıḡ degüldür ki kendülere ta‘yīn olınan vaż‘ı terk ideler. Zīrā emr-i ḥarbdde bu bir tedbīr-i ḥasendür ki fāyidesi ol emre itā‘atle zāhir olur. Ol beglerden birisi me‘mūrun bih olduḡı vaż‘a ‘iṣyān eylese, sulṭān ol emīri [R-123b] evvel ḡorḡudup inzār itmek gerekdür. Evvel defada ‘uḡūbet lâyıḡ degüldür. Tekrār ki emrine [C-188a] muḥālefet eylese, ol vaḡt sulṭāna te’dīb eylemek lâzım olur. *Fī zemāninā* beglere bir kimesneyi serdār eylese, bir ḡaç begi aña ḡoṣsalar, ol begler kimi “Ocaḡ eriyüz.” ve kimi “Biz uç begleriyüz.” ve kimi “Biz sancaḡda eski ve pāyede artuḡam” diyü ittibā‘ eylemezler. ḡayret-i cāhiliyye muḡtezāsınca ‘arz-ı dīne ve ḡayret-i salṭanata ṣikest iriṣdürürler. Nitekim Boḡdan seferinde vāḡı‘ oldı.

Ve emr-i ḥarb umūr-ı salṭanat ve ḡıdmet-i vezāretten bir emr-i muḡim ve re‘y lâzım olduḡıçün Aristotalis-i Ḥakīm’üñ İskender-i Zü‘l-ḡarneyn’e yazduḡı Ādāb-ı Ḥarb ve Üslūb-ı Ceng ki kırḡ bāb üzre tertīb olunmuşdur, bu risāleye derc eylemek münāsib görölüp [Ş-117a] şürü‘ olındı.

Bāb-ı evvel aṣl-ı uşüldür. Mücerred oldur ki niyyet-i ḡālīsası ihyā-yı dīn ve tenfīz-i sūnnet-i seyyidü’l-mürselīn ve ḡazā-yı muḡālifīn ola, ḡarazı cihāngīrlık ve ḡıṣver-ḡüṣālīḡ olmaya ve ṣevket ü ṣavletine maḡrūr olmaya ve her ḡuṣūṣda tevekkülü Allāh’a olup fevz ü nuṣreti Allāh’dan uma, murādı riyā olup ḡalḡa ‘arz-ı ḡudret olmaya ve ṭarıḡ-ı ḡazāda kemāl-i taḡvā üzre olup bi’z-zāt evāmīr-i İllāhiye ittibā‘ [R-124a] ve menhiyyātdan [C-188b] imtinā‘ ide ve kimesneye zūlm ü ḡayf itmeye ve ‘asākirden daḡı kemāl-i diḡḡat ile men‘ idüp zūlm ü ta‘addīden ḡıfzda ihtiyāṭ ide ve ḡālīb olduḡı ṭayīfeden ‘afv ü iḡmāzi ḡābil olanları ‘afva niyyet eyleye ve ba‘de’l-fetḡ ‘adālet ide.

İkinci bāb⁷¹² maḡfī degüldür ki pādṣāḡ ‘askeriyle üç vechle ‘amel itmek lâzımdur. Bir ḡaṣlet budur ki anlaruñ kendüye hevādārılıḡların ve yolında cān-sipārılıḡların görüp maḡabbet idüp maḡabbete lâzım olan ḡaṣāyil ki envā‘-ı luṭf u a‘ṡā vü ihṣān u keremdür, anlardan dirīḡ itmeyüp mebzül ide, tā ki anlar daḡı bunuñ maḡabbetinüñ ve maḡabbetine müteferri‘ olan ‘atīfet ü ‘aṡānuñ maḡlūbı olup yolına cān u baṣ oynadalar. İkinci ḡaṣlet budur ki bed-cū vü nā-sezā-ḡuları bilüp ṣadāḡatde ḡāsır ve ḡıdmetine ḡayr-ı ḡādir [Ş-117b] olanları ma‘lūm ḡılıp ḡüṣmālle va‘īd ve ‘azāb u nekāl ile teḡdīd idüp ḡāḡ va‘d

.....

⁷¹² İkinci bāb] Bāb-ı ṣānī C, R.

ve gâh va'cid ve gâh bîm ve gâh ümmîd ile h'âh nâ-h'âh olanlarda yolında cân feşân ve deminde cân kurbân idenlerden ide. Üçüncü haşlet budur ki biribiri ile mu'amelelerin teferrüs ü tefahhuş üzre olup kâr u kirdârlarından ma'lûm [R-124b] idinüp beynlerinde 'adl ü dâd ve [C-189a] bezl-i merâm u murâd idüp ne zâlîme mazlûmı zebûn ve ne gâlibe mağlûbı mağbûn ide.

Üçüncü bâb⁷¹³ oldur ki pādşâh 'asker gönderüp 'askere emîr naşb eylese, lâyıq budur ki tâlî'î kuvvetli ve yüzi kutlı, rûzgâr-dîde ve kâr-âzmüde ve hüy u hışâlî sütüde, çarb u harbûn mekr ü alına ve 'askerüñ tertîb-i hâline alaylar yaşamağa ve yirli yirinde qaravul ve tûndar komağa habîr ve cäsûslar koyup kemînler kurdurmağda başîr ola.

Dördüncü bâb serdâr u ser-'askere lâzımdur ki kendi 'askerinde olan 'aybları ve hâleleri ve râzları gâyet setr ü hıfz üzre ola ki düşmen muṭṭalî' olmaya ve 'adû 'askerinde vâkı' olan kuşurları ve fütûrları ve ne tarîkla anlara şikest idüp ve ne fıkır ile zafer bulacağ dâyireleri ma'lûm idinüp aña göre tedbîr ü tedârük eyleye, bu dahı olmaz, illâ kendi râst-güftâr u nîk-serdâr ve şâdıq-hevâdâr [Ş-118a] ve hayr-h'âh ve kâr-güzâr cäsûslar kullanup anları ri'âyet idüp luṭf u ihsânla kul idinmekle olur ve kendi 'askerine bigâneden ve cäsûsdan kimesne [C-189b] gelmekden şakınmağla olur.

Beşinci bâb serdâra [R-125a] vâcibdür ki mehmâ emken isti'câlî terk idüp te'ennî vü müdarâ ile kullana ve şulh müyesser iken cenge ikdâm itmeye ve mādâm ki 'adûya mekr ü hîle ile zafer müyesser ola, kıtâl ü cidâle ikdâm itmeye ve kan dökmekden gayrı mekârih ü meşâyib ki vâkı' ola, anı kabûl idüp kan dökmekden hâzer ide ki 'askerüñ selâmeti andadur.

Altıncı bâb meşvereti terk itmeye. Ammâ her kişi ile meşveret itmeye. İş görmüş, bu maḳûle çarb ü harbe hâzır olmuş, râz saklar ve hayr-h'âh ve sırdaşlar ile meşveret idüp anlara keşf-i râz ide. Ammâ sâyir halka râzın 'aynı ile fâş itmeyüp temşîl ü tanzîr ile anlar ile dahı müşâvere ide. Zîrâ gâh olur bir tıfl-ı nâdândan, yâhud bir zen-i nâkışdan bir re'y-i şavâb ve bir maḳûle cevâb şadır olur ki şalâh-ı ahvâle sebep olur.

Yidinci bâb ketm-i esrârda mübâlağa ide ve kimesne yanında râz-ı derûnın açmaya. "Bu küçük oğlandır ve bu aḳmağ u kevdendür ve bu 'Acemîdür ki Türkçe bilmez, ne bilür ne añlar." diyü anlar yanında esrâra müte'allıḳ söz söylemeye.

.....

⁷¹³ Üçüncü bâb] Bâb-1 şâliş C, R.

Sekizinci bāb bir dostuñ [Ş-118b] naşihat itdükde “Bu [C-190a] benim dostumdur, beni sever. Mahabbetinden naşihat ider. Sevmese naşihat itmezdi. Bunuñ naşihati ile [R-125b] ‘amel lâzımdur.” dimeye. Cāyiz ki meger düşmen ile firifte olup şuret-i haqda söyleyüp ol hayr-ı hāhlıkda bir ğaraz-ı fāsidi ola. Ke-zālik düşmen zann itdügünden bir söz istimā‘ eylesen “Düşmen sözdür.” diyü yabana atmamak gerekdür. Cāyiz ki Allāh söyletmiş ola, ol sözde bir ma‘nevī nef ola ki “Söyleyeni ço, söyledeni gör.” dimişler.

Toğuzuncı bāb cāsūs huşuşında kemāl-i başiret ü ihtiyāt üzere olmak gerekdür. Cāsūsularuñ ekser zilletlerin ve haṭaların ‘afv idüp ‘ukūbet lâzım olduqda daḥi cüzī ‘ukūbet ile iktifā eylemek gerekdür ki cāsūsular serdāra ḳalblerinden rencide olup vaḳtinde vāḳf olduğı esrārı a‘dāya ifşā eyler ve ṭarīḳ-ı hazmuñ biri oldur ki iki cāsūsı biribiriyle buluşdurup biribirinüñ haberine vāḳf itmeye ve biri daḥi budur ki cāsūsuların haberin kendi bi‘z-zāt ala. Aḫer kimesneyi vāsıta itmeye ve bir şartı daḥi ḥükemā böyle revā görmişlerdür ki sürür haberi ile gelen cāsūsula virilen ihsāndan, ğam haberi ile gelen [C-190b] cāsūsula ziyāde ihsān ola ki cāsūsuların haberüñ rāstın ve şahihin söylemekden ḥavf itmeye. Eyü haber getürene iltifāt artuḳ [R-126a] olıcaḳ cāyize vü ihsān şevḳıyla [Ş-119a] haberüñ şahihin setr idüp kendüden ba‘zı ziyāde vü noḳşān ilhāk eyler. Ke-zālik yaramaz haber getürene ‘ıḳāb u ‘itāb olıcaḳ şahih haberi ketm idüp kendüden yalan haberler ihtirā‘ eyler. Serdār mağrūr olup ‘aḳıbetinde zarar u ziyān görür.

Onuncı bāb lâyiḳ budur ki serdār u ser-‘asker leşker-i⁷¹⁴ ‘adüya mülākāta beş günlük yol ḳalduḳda ‘askeri tertüb ü ta‘biye idüp temām-ı muşāf ḳıṭāl yarağıyla hāzır ola. Hālet-i emnde temām-ı muḫārebe hāli üzere ola ki ‘ale’l-ġafleḥü ceng lâzım geldükde ğāfil bulunmaya. Zīrā emān hālinde ḳuşūrları tedārük itmeyüp noḳşān üzere ḳoyıcaḳ ceng zemānı olup izṭrāb hāli geldükde tedārük ‘asir olur. “Geregi gerekmez iken.” dimişlerdür. Ḥattā ba‘zı selāṭin sefere gitseler, evvel günden ‘askere ḥendeḳ ḳazıdurlar imiş, ‘ale’l-ġafleḥü bir hāl olmasun diyü.

On birinci bāb ‘asker tertübünüñ uşūli üçdür. Biri ḳalbdür ki yā sancaḳ, yā sulṭān, yā ser-‘asker, yarar ‘askeriyle anda olur. Biri meymenedür ki sağ ḳol dirler [C-191a] ve biri meyseredür ki şol ḳol dirler. Bu üç bölük her zemānda lâzımdur. Ammā ba‘zı zemān olur ki niçe nev‘ daḥi lâzım [R-126b] olur. Bir bölük iderler. Aña seriyye dirler, ya‘nī şebihün itmek için ḳorlar ve birine ṭalī‘a dirler ki ḳaravul didükleridür ve bir nev‘ine erşād [Ş-119b] dirler ki

.....

⁷¹⁴ Leşker-i] ‘asker-i R.

raşaduñ cem'îdür. 'Askerden ba'zı kimesneyi seçüp tağ başlarına gözci koyup düşmen 'askerinüñ aḥvâline vuḫûfiçün gönderdiklerine dirler. Aña bizüm lisâ-nımızda dilci dirler ve bir nev'ine 'ases dirler ki gice ile düşmen ordusına varup haber alana dirler ve bir nev'ine daḫı cāsūs dirler. 'Adünüñ memâlikine varup girüp haber alup getürene dirler ve bir nev'ine şaḫa dirler ki tındar didükleridir ve bir nev'ine muḫaddem dirler. Türkçe ince qaravul didükleridir ve bir nev'i kemîndür ki puşı ḫurduklarındur ve bir nev'ine meded dirler ki bir bölük 'asker eṭrâfa nâzır bir yirde ḫâzır ḫırlur. Ḳanḡı taraf nev'an maḡlûb olup mu'âvenete muḫtâc olursa, ol cānibe mu'âvenet iledürler. Bu cümle zemān u mekān iḫtizâsıyla olur. Ammā ḡalb ü cenāḡeyn ki meymene vü meyseredür, her zemānda her mekānda her ḫarbdde lâzımdur.

On ikinci bāb ba'zılar böyle taḫḫik itmişlerdür ki [C-191b] gice ile 'asker-i düşmene gönderilen 'askere serâyâ dirler ki seriyenüñ cem'îdür ve gündüz gönderilen 'askere sevârib dirler ki [R-127a] sâriyenüñ cem'îdür ve leşker ki kırkıdan az ola, cerîde dirler. Kırk temâm olursa 'uşbe dirler. Kırkıdan üç yüze varınca me'ânib dirler. [Ş-120a] Beş yüzdən biñ mâ-beynine varınca 'asker-i ḡaşḡaş dirler. Biñ temâm olunca 'asker-i ezlem dirler. Dört biñe varınca caḡ-fel dirler. Dört biñden on iki biñe varınca 'asker-i cerrâr dirler⁷¹⁵. Yuḡaruda muḫaddimedde olan tertûb 'Arabdan ḡayrı ḡavmüñ tertûbidür. Bu şimdi tafşil olunan 'Arab 'askerine maḡşûşdur.

On üçüncü bāb serdâra lâzımdur ki varacağı menzile öñürdi gönderdügi bölüḡüñ serdârına tenbîh ide ki menzile varduḡda kendiyle bile olan kimesneleri üç bölük ide. Bir bölüḡin bir kâr-dîde bahâdur âdemle ardında gelen 'asker-i keşîre göndere ki gelüp ol menzilüñ otu ve şuyın ve yoluñ aḡvâlin i'lâm ide ve kendi bir bölükle menzilde tevaḫḫuf idüp ḡonaḡ ve ordı yiri ḡâzırlaya ve bir bölüḡin daḫı ilerü ḡonaḡa gönderüp nev'an ol ḡonaḡuñ aḡvâline ki otu ve şuyı var mıdır, nicedür ve yolu der-bend midür ve bataḡ mıdır ve köpri ḡuracaḡ, aḡac kesecek [C-192a] orman var mıdır, yoḡ mıdır, ma'lûm idine ve kendülerle olan qaravul ve otaḡçı 'askeri cümle atlanmayınca ilerü yürümege [R-127b] ḡomaya. Cümle at arḡasına gelicek göç eylemeye icâzet vire ve 'askerinüñ ardın yoḡlaya. Kimesne ḡonaḡ yirinde ḡalup düşmen almaḡ iḫtimâli olmaya.

On dördüncü bāb eger düşmen tarafından ḡorḡu, göç üzerinde leşkerüñ öñin-den olmaḡ [Ş-120b] iḫtimâli olsa, şol ḡol iki bölük olup mışfi evvel 'askerüñ

.....

⁷¹⁵ Dört biñden on iki biñe varınca 'asker-i cerrâr dirler] -Ş.

öñinde yürüyüp andan sağ koluñ nişfi evvel yürüyüp⁷¹⁶ andan kalb yürüyüp andan meyserenüñ nişf-ı âheri andan meymenenüñ nişf-ı âheri yürümek gerek ve eger havf sağ cānibinden olmağ ihtimāli olsa, evvel meymene, andan kalb, andan meysere yürümek gerek ve eger havf, şol cānibinden ekser-i ihtimāl olsa, evvel meysere, andan kalb, andan meymene yürümek gerek. Eger cemī'-i cevānibden havf olsa, qaravul cümle cānibinden yürüyüp kalb ü meymene vü meysere yirli yirinde yürüyüp ağırlıq şaflaruñ öñinde olmağ gerekdür dimişler.

On beşinci bāb dimişlerdür ki serdār her menzile ki vara, āb u 'alefin ve tārīkınecessüs idüp ve kaşd eylemek gerekdür ki leşkerüñ arkası yā bir tağa, yā bir depeye, [C-192b] yāhud bir ulu şuya ola ki kemīnden emīn ola ve şe-bihūndan sālīm ola ve 'askerden her tayıfeye orduda bir mu'ayyen mevzi' gösterere ki firār lāzım olduğda her [R-128a] kişi gelüp mağalli mağallin bulmağda zahmet çekmeye. İnşāf budur ki 'asker-i 'Osmānī tertibi bir 'askerde yoğdur ve kollar bölükler ta'yīn olup her tayıfe mümtāz olmağda vaşf u beyāndan artuğdur ve lāzım olan mevzi'lerde hendek kazduralar.

On altıncı bāb meşāf-ı 'asker vaqtinde ke-zālik 'askerüñ ardı yā bir ulu tağa, [Ş-121a] yā bir ulu dereye, yā bir öyüğe ve 'askerüñ öñi bir tārīkla ola. Toz gelmeye ve serdār bir mürtefi' yirde ola ki 'askerinüñ cemī'-i ahvāline nāzır ola ve bir tārīkla 'askerin yaşaya. 'Asker taraf-ı meymeneden gele ve güneş 'asker-i 'adūnuñ gözi qarşusına ola ve 'askerini şaf bağlandura. Durduğda biribirine mülāşık şaf bağlandura⁷¹⁷ ki kışsa-h'vānlar "At dizi at dizine, er dizi er dizine." diyü vaşf iderler. Tā şol mertebe şık turalar ki bir şağş mertebesinde ola, ammā cenāhlar mā-beyninde yollar koyalar ki 'asker gelüp gitmek kâbil ola.

On yidinci bāb gerekdür ki şaff-ı evvel rāst u berāber ola ki [C-193a] şafları muhkem ü üstüvār ider. Andan şoñra ikinci şafda temām olunmağ gerekdür, ol şaflaruñ sīnesidür.

On sekizinci bāb dimişlerdür ki eger üç kimesne dağı olsa, biri kalb olur, biri [R-128b] sağ yanında ve biri şol yanında⁷¹⁸ olmağ gerekdür. Eger dört kimesne olsa, kalb ü cenāheyn olup biri dağı öñlerince qaravul olmağ gerekdür. Eger iki kişi olsa, biri cenge mübāşeret idüp ve biri kafādār olmağ gerekdür.

.....

⁷¹⁶ Andan sağ koluñ nişfi evvel yürüyüp] -R, Ş.

⁷¹⁷ Durduğda biribirine mülāşık şaf bağlandura] -R.

⁷¹⁸ Ve biri şol yanında] -R.

On toktuzuncu bāb tertüb-i 'askerde lâzım oldur ki alb ki serdāruñ mekānidur ki kendi anda olup üç abaa daı ide, abaa-i ũlāda kendüye meded ũ mu'āvin olmaa a'yān [-121b] u erkānuñ e'ālīsın oya. abaa-i sānīde anlardan bir mertebe aaa olan erāfı oya ki anlar daı afādān afādār olalar ve abaa-i sālīsede ikāl ũ ihmāl oya.

Yigirminci bāb piyāde 'asker sāfları sāflaruñ öñinde olmak gerekdür ve anlaruñ ser ũ serdārı kendü sāflarınuñ ortasında olmak gerekdür.

Yigirmi birinci bāb ceng erleri ve kār-zār serverleri ve meydān-ı űevket ũ secā'at dilāverleri albede olmak gerekdür. Sāflar öñinde ve sādārlar ve tır-endāzlar ve silāhşorlar meymenede gerekdür ve ehl-i tecārib ve erbāb-ı hıyel meyserede [C-193b] olmak gerekdür. Ma'lũller ve marizlar, turgutlar, pırlar ve tavarları almı, yāhūd yayaq yürimekten yorılmı kimesneler 'askerüñ ardında olmak gerekdür.

Yigirmi ikinci [R-129a] bāb gice ile aravul sũvārleri erāfında olan a oltuqların, orman içlerin, derelerin hālī omayup cüst ũ cũ itmek gerekdür. Leker-gāh kemīnden emīn ola ve bir bölük āpũk-sũvārlar meymene vũ meysere cenāhlarınuñ yanında hāzır olmak gerekdür ki vaqt-i meāfdā 'asker bahāne ile alaydan ıup aılmayalar ve bir taraftā ki maqlũbıq ola, ol taraftā meded ideler ve 'asker, 'asker-i dũmene zafer bulduqlarında [-122a] gāfil olup ferāat hāl geldükde dũmen 'askerinüñ kemīni olup 'ale'l-gāflehũ bunlara hũcũm idũp űikest irmek ihtimālī olduda anlar hāzır bulmalar.

Yigirmi ũçinci bāb çũn iki 'asker birbirin gōreler ser-'askerler ve alay begleri ve çavuşlar 'asker yaayup alay baqlamaa megũl olalar ve herkes kendi yirinde ve maallinde ura. Sancadārlar sancakları yũksek aldura ve mehterler ceng-i hārbī çalalar ve her tāyifenüñ re'isleri merkezli merkezinde ura ve yayalar yab yab yürimege baqlayalar.

Yigirmi dōrdinci [C-194a] bāb űöyle ki muārebe lâzım gele cehd eylemek gerekdür ki gũnũñ āhırine te'hir olına ve her kii cehd idũp kendi kārına gālīb [R-129b] olmaa ad eyleye ki űaup hayret ile nā-ma'kũl ũ nā-sezā i ilemeye ve çarhacı gōnderdũkleri kimesne imtiān olmı, uurlı, yũz aartmı kimesneler ola ve uvvet ũ secā'ate i'timād itmeyũp fet ũ zaferi mazā Al-lāh'dan bile, tehevũr ũ isti'cālden ihtirāz eyleye ve alb, alā hareket itmeyũp eger gāyet lâzım olursa, temkīn ũ űebāt u vaār ile hareket idũp "Meymene vũ meysere 'adũya ve meysere vũ meymene-i 'adũya" depũp hāmler ideler ve 'askeri meāffa tahri eyleseler űöyle ki albede olanlar 'askere [-122b] hāmler

idüp ceng idüp yine yirine gelüp tekrâr hamle lâzım ola, gerekdür ki meysere cânibine mün‘atf ola, yâhud ƙalble cenâh mâ-beynine teveccüh eyleye.

Yigirmi beşinci bâb çün iki ‘asker şaf bağlayup berâber turalar nâ-gâh ardından düşmen ‘askeri hücum eyleye ve tundar ƙonılmayup tedârük olunmamış ola, yâ düşmenüñ puşusu olup ‘askerüñ ardından ‘ale’l-gâflehü ƙoyıla. Gerekdür ki şol ƙol meyseredür. Bir çok süvârlar anlara sürüp def-i mübâşeret [C-194b] ideler. Ammâ ser-‘askerüñ ‘alemi ve icâzetiyle gerekdür ki bunlaruñ añsuzdan eksildügin görüp “‘Aceb ne [R-130a] yire gitdiler?” diyü za’f-ı ƙalb ‘arız olmaya. Yâhud bu güruh varup şağ ƙoluñ kenârında tırup alaylar bağlayalar ki ƙalb, meysere olup ve meymene, ƙalb olup ve bunlar meymene olalar ve şöyle ki ceng ber-ťaraf olmadan aħşam iriše, ƙağ ‘asker-i ‘adü dönmeyince bunlar dönmeyeler. Çün düşmen döne bunlar daħı dönüp ƙonalar. Hendek ƙazalar ve ser-‘asker yâhud itimâd itdügi kimesne ƙaravula yarar tãyifeler ile ve ‘asker-i ‘adüya cãsular gönderüp niyyetlerine vâkıf olup tedârükün ideler ve esir olan kimesneleri var ise, hıfzında ihtimâm ideler ve eger gice ile ayrılmayup ƙonmağa [Ş-123a] mecâl olmayup at üzerinde tırmağ lâzım olursa, ƙalb ü cenâheyni yirlerinden değışdüreler ki ‘asker-i ‘adü gündüz nişânladügi ƙalbi yirinde bulmayup şebihün itdügi tağdırce zafer bulmayalar ve işƙâl ü ihmâli ortaya cem‘ idüp kendiler etrâfin alup hâzır olalar.

Yigirmi altıncı bâb ‘asker-i düşmen şınup hezimet bulduğdan sonra bî-te-kellüf yağmâ vü târâc itmege meşğül [C-195a] olmamağ gerekdür ki nâ-gâh haşmuñ hîle vü mekri olup ‘ale’l-gâflehü bir hâl vâkı‘ ola.

Yigirmi yidinci bâb lâ-büddür ki [R-130b] ƙaravuluñ re’isi gâyet bahâ-durlığ ve dilâverlikle ve uğurlılığ ile meşhür u müte‘arif ola ve gâyet ihtirâz u ihtiyâť üzre ola ve ƙaravuluñ bindügi atlar tünd ve ürkek ve başı pek olmaya ve kendüler zirih geyüp ağır olmayalar ve gâyet sebük-bâr olalar ve kifâyetden zâyid tavar uydurmayalar⁷¹⁹. Ancağ kılıçları ve oğları, yayları ola ve birer rikâbdârları ola. Anlar kenârda tırup ceng itmeyeler ve ince ƙaravul didükleri üç kişiden eksük olmaya ki birisiyle büyük ƙaravula haber gönderdiklerinde ikisi düşmen tarafına nâzır olalar ve ƙaravul şâhib-i ceysê haber gönderdügi kimesne gâyet râst-gü ve şâdıkı’l-ƙavl kimesne ola ki [Ş-123b] beyân-ı vâkı‘ söyleyüp serdârı mağrür idüp haťar lâzım getürmeye ve ser-‘asker ile ƙaravul mâ-beyninde ma’hüd işâretleri lâzımdur ve eger görünür yirde ise, dilbend

.....

⁷¹⁹ Ve gâyet sebük-bâr olalar ve kifâyetden zâyid tavar uydurmayalar] -R.

çıkararak gibi, atdan inüp yine binmek gibi, [C-195b] kılıç çıkararak gibi. Eger görünür yerde olmazsa, düttün eylemek gibi, tüfeng atmak gibi, gülbâng getürmek gibi. K̄aravul ol 'alâmetleri itdükde şâhib-i ceyş ma'lûm idinüp mütenebbih olup tedârük üzere ola.

Yigirmi sekizinci bâb kemîn beyânındadır. Kemînde duran kimesneler celd ü tüvânâ vü ten-dürüst ve kavıyyü'l-ğalb [R-131a] kimesneler olup defa'itle ceng görmüş kimesneler gerekdür. Ke-zâlik bendeleri ve yedekleri ten-dürüst olmak gerekdür ve bi-illet olmak gerekdür⁷²⁰ ve kemîn-gâhları mümkün olduğça nihân u püşide gerekdür ki kimesne hâllerinden âgâh olmaya ve bu cümle ile yine hâricde cäsüsları ve dîde-bânları gerekdür ki taşrada olan ahvâle vâkıf ola. Dîde-bânları gâyet ile zîrek gerekdür ki tefahhuş-ı hâlde ehl-i başîret olalar ve gâhî kemîn-gâhda olanlar birer birer taşra çıpup cüst ü cü için etrâfa tağılmaq gerekdür. Ammâ biribirinün hâlerinden habîr olmak gerekdür ve kemînde olanların atı yund ve ıgdiş⁷²¹ olmak gerekdür ve etrâfda olan cânverleri ve kuşları ürkütmemek gerekdür ki ol vuhuş u tuyür ürküp yakın yerde olan kûya [C-196a] ve kende düşüp [Ş-124a] ehl-i vilâyet halkı andan istidlâl idüp ahvâle vâkıf olmayalar ve eger yad yağı memleketinde olup kûy u kend urmak isterlerse, gerekdür ki cın şabâh 'ale'l-ğaflehü hergelelerin taşra çıkarurken, yâhud kış günü ise hevânun gâyet serdligi ve yaz günü ise hevânun gâyet germigli zemanında yürüyüş ideler.

Yigirmi tokuzuncu bâb şebîhün beyânındadır. Hükemâ dimişlerdür ki şebîhün için iki tayıfe ihtiyâr olunmaq [R-131b] gerekdür. Bir tayıfe ki ehl-i tecrübe olmuş ve niçe defa şebîhüne girüp çıkmış, rüzgâr görmüş olan bir tayıfe ki şâhib-i ceyşe gâyet mu'tî u münkâd ola. Yolına cân u baş oynamak câyiz ola. Şebîhün ahvâline 'âlim ola ve gerekdür ki şebîhün için ihtiyâr olunan gice gâyet karanlık ola ve o gicede yıl ü yağmur olursa dağı a'lâ olur ve eger şebîhün idicekleri 'asker büyük şu yanında konmuş olursa, 'askerün şudan yanından şebîhün itmeyeler. Taraf-ı 'aksinden ideler ve şebîhünün vakti, eger gâyet ulu 'asker ise nişfu'l-leylede itmek gerekdür ve cüz'î 'askere şabâha yakın [C-196b] itmekdür ve şebîhünün tırığı oldur ki iki fırka olup bir fırkası 'askerün ortasına hamle idüp bir fırkası etrâfın alalar ve 'askerün yanında olanlar evvel na'ra urup ba'dehü etrâfda olanlar tîr-i bārân ideler [Ş-124b] ve düşmenün atla-

●●●●●●●●

⁷²⁰ Ke-zâlik bendeleri ve yedekleri ten-dürüst olmak gerekdür ve bi-illet olmak gerekdür] -R.

⁷²¹ İgdiş] kışrak C, Ş.

rın siñirleyüp ve oğ ve süñü ile mecrüh itmege kaçd eyleseler ve yularların ve pây-bendlerin kesüp ‘asker içine kıatup şalıvireler. Ammâ kendilerün biribiriyle mâ-beynlerinde mümtâz u ma‘hüd işâretler gerekdür ki ‘asker-i ‘adü arasında ol ‘alâmetle biribirin [R-132a] fark idüp biribirin kırmak ihtimâli olmaya ve eger bu ‘asker düşmen ‘askeriniñ kendülere şebîhün eylesesine muqarrer ü muhakkak bilürse, gerekdür ki ‘askeri dört kısm idüp bir kısmın piyâde vü üftâde tâyifesiyle şebîhün yolından idüp bir kenâra çekeler ve bir kısmın ceng için yarar tüvânâ vü celd-i gürüh-ı enbühla bir yüksek yire çıkardup hâzır ve havâle nâzır koyalar ve bir kısmı cengciye karşı çıkaralar. Bir kısmı keminde pinhân ideler ve haymeleri ve şem’ ü çerâğları ve âteşleri hâli üzre koyalar ve hayme vü har-gâhı ve bâr-gâh u bün-gâhı bozmayalar ve yollar üzerine hâr u hâşâk ü hâsek dökeler ve şâhib-i ‘asker tırduğı yire [C-197a] meş’ale yâ gayrı ile ‘alâmet ideler ki serdârları kıande idüğü ma‘lûmları ola.

Otuzuncı bâb şâh-ı ‘âkil ve serdâr-ı kâmil ve ser-‘asker-i dânâ-dile lâzımdur ki ‘askeriniñ her ferdin bile ve her ferdin bilmezse, bârî bahâdur adına olanlarını bile ki her bahâdur adına olan [Ş-125a] bahâdur olmaz. Bahâdur adına olan bir kaç nev’dür. Bir nev’i şücâ’-ı küstâhdur ki Türkçe aña horyad bahâdurı dirler ve bir nev’i şücâ’-ı lâfidür. Zurefâ ol maķûleye pehlevân-ı puf dirler ve bir nev’ vardır evvelinde içdâm [R-132b] idüp varur, ammâ kılıç yirine varduķda taban kıarada kıor, aña pehlevân-ı yuf dirler ve bir kısm dahı vardır ki şücâ’-ı mülâzim dirler, gedügin bekler, yâ virür yâ alur. Maķberesin boş ve gedügin hâlî kıomaz ve bir kısm dahı vardır ki alayda yüz yumaz. Ammâ ğarîmiyle başa baş olıcaķ yüz ağardur ve bir nev’ vardır ki yalnız olıcaķ elinden hüner gelmez. Ammâ alay ile olıcaķ cem’iyet-i yârânla iş başarmaķ câyizdür ve bir nev’ vardır ki başında şorğuç, elinde külüng, ayagında yarma maķmüz ğâh öñince, ğâh ardınca yollar yürür, elinden iş gelmez. Aña şücâ’-ı tayyâş dirler. Türkçe çalı kıuşı didükleridür ve [C-197b] bir nev’ vardır ki yolda eşiniñ üzerinde döner, alayı hor eyler ve bir kısm vardır ki yoldaşın mehlekeye ve ma’rekeye iledür. Kendi kenâra yeler. Yoldaşın helâk eyler ve bir kısm vardır ki ser-‘asker beni bilür, yâhud bilsün diyü ceng ider ve bir kısm ne serdâr anı bilür, ne ol serdârı bilür [Ş-125b] ve ne bilinmek murâdıdır. Maķzâ şânında kıonılan cevheri bî-ihtiyâr izhâr ider ve bir nev’i vardır ki ğayret-i dîn ve hamıyyet-i Müslimîn için ceng [R-133a] ider ve bir nev’ vardır ki mücerred taķşîl-i nâm u şöret içündür ve bir nev’ vardır ki teraķķî için ider ve ba’zı süvâr iken cenge mâhir olur ve ba’zı piyâde iken cenge ziyâde kıadir olur ve kiminiñ hüneri kıılıçda ve kiminiñ oğda ve kiminiñ gönderde zâhir

olur ve kimi re'y ü tedbîr ile ceng idüp 'adûsına gâlib ü zâfir olur. Bu cümleyi sultân, yâ vekîli ma'lûm idinüp her birinüñ hâlince nevâziş ü sitâyîş ve bahşîş ü bahşâyîş ve tertûblerinde sa'y u küşîş itmek gerekdür.

Otuz birinci bâb leşker-keş-i umûr umûr-ı keşîreye mübâşir olduğı cihetden niçe nev' kimesnelere muhtâcdur. Ammâ ba'zısına ihtiyâcı ziyâde gerekdür ki ol muhtâc olduğı [C-198a] kimesneleri kat kat tecrübe itmiş ola. Temâm-ı imtîhân idüp hâline vâkıf olmaduğı kimesneye a'vân u enşârından idinmeye. Ammâ cümlesinden bu mühimdür ki hâfız-ı esrâr ve 'âkil-i nigû-kâr ve şâhib-i re'y ü efkâr olanları ihtiyâr idüp cemî'i umûri anlaruñla ola.

Otuz ikinci bâb serdâr u ser-'askere lâzımdur ki 'askerine muhkem yasağ idüp hükm ü yasağından [R-133b] tecävüz ideni mücrim ü günâh-kâr bile. Meşelâ bî-vaqt [Ş-126a] gülbâng idüp ve vaqtsüz tabl-hâne çalmaq cürmdür ve bî-icâzet cenge mübâşeret cürmdür ve cenge bî-'özü hâzır olmamağ cürmdür ve karavul ta'yîn olunmışken uyuyup uykuda bulunmaq cürmdür ve şafında olmayup gayrı bölükde olmaq cürmdür ve ta'yîn olunan alayında bulunmamağ cürmdür ve gedüğünde bulunmamağ cürmdür ve yoldaşlarına mu'avenet içün lâzım olduğda mu'avenet itmemek cürmdür ve muşâfdan kaçmaq 'azîm suçdur ve şâhib-i ceysden şikâyet idüp "Baña zulm itdi." dimek cürmdür ve ser-'askere ta'n eylemek cürmdür ve umûr-ı cenge yalan söylemek ve 'askere za'f-ı kalb virür söz söylemek ve "Feth ü zafer olmaz." diyü ye's virmek ve kendi 'askeri za'îf ü süstdür, [C-198b] 'adû 'askeri bahâdurdur diyü kuvvet ü şecâ'atle zikr eylemek ve 'adû 'askerinüñ halellerin ve kabâhatlerin setr eylemek hep bunlar cürmdür. Bu cürmiyeler muqâbelesinde re'y gördüğü üzre katl, yâ kaç'-ı rızk, yâ darb, yâ habs, yâ zecr ile haqqından gelmek vâcibdür ki sayirlere mücib-i 'ibret ola. [R-134a]

Otuz üçüncü bâb kal'alar beyânındadır. Kal'alaruñ haşîni ve muhkemi oldur ki tağ başlarında olup burc u bârûsı üstüvâr ola ve hendekinde şu tolu olup üstinde köprüsi ola ve yolında orman ve batağ, yâhud kum ola. Eger [Ş-126b] bir kal'a ki bu evşâfuñ cemî'i eşnâfın câmi'a ola, anı feth eylemege mâl-i Kârûn ve şabr-ı Eyyüb, hem 'ömr-i Nüh gerekdür. Ammâ hüsn-i tedbîr ve re'y-i şâyib olıcağ cüz'î sa'y ve âsân zaħmet ve az hîle ile müyesser olur ve feth-i kal'a teşhîr-i memâlik âlât-ı harb ve esbâb-ı cenge muhtâc olduğı gibi envâ'-ı tedbîrâta ve eşnâf-ı hıyele ve durûb u hurûba muhtâcdur. Cümleden eshel-i tarîk ve ehven-i esbâbı oldur ki cidd ü cehd idüp 'adüyü kal'adan taş-ı ra çıkarup 'ale'l-gâflehü meşâf cengin ideler. Eger feth ü zafer olursa fe-bihâ ve illâ bârî bir miqdâr üleşdüğünden soñra kal'aya [C-199a] girerler. Yoħsa

ibtidâdan anları kal'ada bulup hişâra meşgûl olmak şu'ubet iktizâ ider. Evvel lâzım olan oldur ki kal'a muhâşara olındukda bir tariķla cemi'ci cevânib ü etrafından kuşadıla. Kal'adan bir ferd-i âferideden [R-134b] biri⁷²² çıkmak müyesser olmaya. Taşradan içerü kimesne girmek kabîl olmaya. Bir tariķ ihtiyâr olma ki kal'a cânibinden söz işidilmeye ve işâret hissi olinsa, fehm olunmaya ve top u tüfeng ü ok irişmek mümkün olmaya ve tedâbirüñ zübdesi oldur ki kal'aya gelen şuyı kat' ideler. Ehl-i kal'a şusuz kıla ve ehl-i kal'aya ve re'âyâ-yı memlekete istimâlet virile ki şâhlarından yüz döndürelere, yahud ehl-i kal'anun re'âyâ-yı memleketün mâ-beynine fitne ilkâ olunup birbirine [Ş-127a] düşeler ve üzerlerine havf u haţar havâle olma. Mekk ü hileden gâfil olunmaya ve ehl-i kal'anun taşra câsûsı çıkmakdan külli ihtirâz olma ve ilçi gönderilmek lâzım olukda gâyet dâna vü sühan-âferin ve kâr-dide ve ehl-i fikr ü ferâset kimesne gönderile ki hem emr-i risâleti kemâ hüve haķķahü edâ eyleye, maħalline göre sevķ-ı kelimât ide, hem kal'anun içini cüz'î zemânda ednâ nazar ile teccessüs ü tefeħuş idüp [C-199b] fetħ-i firûzî müyesser ola-kaş yirlerin ihâta idüp gelüp haber vire ve kal'adan ilçi gelse, 'askeri bir vech ile seyr itdürelere ki bî-ihtiyâr mehâbet ü şalâbetlerinden kalbine havf u haţar müstevlî [R-135a] olup kal'aya vardukda kal'a içinde olanlara raĝbet ü hirâs ilkâ ideler ve her gün şu yolların ve hendekün 'umķın ve köprilerin aħvâlin ve top u mancınķ kura-kaş yirlerin temâm ihâta idüp ma'lûm idineler ve yürüyüş yirlerin ve nerdübân kûrup kemend atmak kabîl olan burc u bârûsın bilmege kaşd eyleyeler ve fetħ-i kal'aya müte'allıķ ve lâzım ehl-i şan'at u 'ummâller ki zemânede şâre-ħor dirler ve esbâb-ı fetħden lâzım-ı olan âlât kazma ve kürek ve bârût ve nerdübân aĝaçları ve mancınķ âlâtı cümle hâzır olmak gerek-dür ki vaķtinde isti'mâl olunup muzâyaka çekilmeye ve hâzır bulunmadukda [Ş-127b] ihzâr olunca zemân geçmeye ve ol mücerred kal'anun fetħi murâd olup âsan vechiyle ki fetħ olukdan sonra kal'a yine isti'mâl olunmak müyesser olup harâb u virân olmaya. Ol tariķla müyesser olmayıkaş burc u bârûların yıkmak ve divârların hâke berâber eylemek niyyeti ile [C-200a] muħkem döĝile ve vaķt-i muhâşarada yine gâfil ü emîn olunmayup hendekler kazup karavullar komaķ gerekdür ve yürüyüş vaķtinde kemînlerden gâfil olmamak gerekdür ve mâdâm etrafda [R-135b] re'âyâ ki vilâyet halkıdır, kal'a ehli-ne meded ü mu'âvenet itmeyeler. Vilâyet halkın urmamak gerekdür. Ammâ

.....

⁷²² Âferideden biri] -C, Ş.

ki kal'ada olanlarla bir olup meded ü mu'avenet⁷²³ iderlerse, ol vaqt anları urmak lâzım olur ve ehl-i kal'a emân diyü kal'ayı virmege va'de isteyecek olursa, va'deye mağrūr olup hīlesinden hazer gerekdür ki zaḥīre cem' itmek, yā mu'īn gelmek, yā kal'asın muḥkem itmek için olmaya ve eṭrāf-ı kal'ada olan şehrlerde ve küylarda zaḥīre ve sāyir levāzım için giden kimesnelere tenbīh olma. Akçasuz nesne alınmayup re'âyâyı rencide itmekden ğāyet hazer ideler ve eger ehl-i vilāyetden cürmiyye şādır olursa, 'afv u iğmāz ve cüz'ī 'itābla iktifā ideler ve a'yānına ve eṣrāfına istimālet eyleyeler ki anlar bī-iḥtiyār maḥabbet idüp hevādārlık [Ş-128a] ve ḥayr-ḥ'āhlık ideler. Kal'anuñ haleli yirlerin ve zafere kābil tarafların gösterüp reh-nümālİK ideler. İhtimāldür ki mu'avenet idüp kal'anuñ fethine bā'ış olur ve illeri lisānından mektüb yazup içinde "Biz bu 'askere taḥammül idemezüz, [C-200b] bāğ u bāğcemüz ḥarāb ve zaḥīremüz telef oldu ve ḥalkumuz işden [R-136a] ve güçden kaldı. Min-ba'd ma'āşa kādir degülüz. Eger kal'a feth olnursa ḥod ehl ü 'iyālümüz esir olur, buña ḥiç taḥammül idemezüz. Yā kal'ayı virüñ, yāḥud biz daḥı anlara tābī' olup kal'ayı almaḳda mu'īn oluruz." diyü derc idüp kal'anuñ içine ulaştırmaḳ daḥı eyü fikr ve ḥüb mekrdür dirler. Yāḥud re'âyā tarafından bu ṭarīḳla mektüb yazup atalar. "Kal'ada olanlardan ba'zı nankör kimesneler bu kadar zaḥmetle taḥammül itmeyüp gelen 'asker ile ittifāk idüp kal'anuñ alınmaḳa kābil yirlerin ve ehl-i kal'anuñ cemī'-i aḥvāllerin yazup bildürmişler. Biz işidüp ḥaḳ-güzārlik idüp aḥvālī i'lām eyledük." diyeler bu ṭarīḳla ehl-i kal'a arasında fitne ilkā idüp ser-'asker-i 'adūyı ḥavāşından ḥavf-nāk eyler.

Otuz dördüncü bāb şāḥib-i kal'aya daḥı lâzım u lā-büddür ki kal'asına aṣlā düşmen 'askeri ḥücümü ihtimāli yoğiken kemāl-i emn ü rāḥat u ḥuzūr u ferāğatde iken kal'asın şol vechle muḥkem ü üstüvār ve ālāt-ı cengle memlū vü hem-vār eyleye ki ke-ennēḥü düşmen 'askeri gelmişdür ve muḥāşaraya meşğül olmuşdur. [Ş-128b] Bir daḳıka ḳalmış olmaya ki 'adū geldükden şoñra tedārük [C-201a] itmege tevaḳḳuf lâzım gele ve zaḥīre [R-136b] ve sāyir mālzemeyi şol mertebe cem' ide ki niçe zemān ḥişār olinsa, bir nesneye iḥtiyāc olmaya. Zīrā düşmen geldükden şoñra tedārük 'asir olur. Kal'a içinde olanlara ve il vilāyet ḥalkına istimāletler idüp mücrimlerün günāhını 'afv ide ve sāyirlere ḥüsn-i va'deler ide ki düşmen geldükde kimesne aña tābī' olup kendinün 'aleyhine ḳaşd itmeye ve kal'ada olan yarağı yoḳ yirlere atmaya, üzerine gelen

.....

⁷²³ İtmeyeler. Vilāyet ḥalkın urmamaḳ gerekdür. Ammā ki kal'ada olanlarla bir olup meded ü mu'avenet] -C.

düşmene atup zāyi‘ eylemeye. Meger ki gāyet lāzım gele, yāhud ol yarağla düşmene za‘f u hālel gele ve illā gāyet lāzım gelmeyince atup zāyi‘ eylemeye ki vaqt-i hācette ve hīn-i⁷²⁴ muzāyaçada zarūret çekilmeye ve ƙal‘ada za‘f u hālel olan mevzi‘lerde bahādur u dilāver kimesneler vaz‘ eyleye ve ƙapulara tağ başlarında ve yüksek yirlerinde ve der-bendlerde gözciler ƙoya ki düşmen ahvālın dütün ile yā ğayrı ‘alāmetle i‘lām eyleye ve nerdübān başlarında ħendeƙ üzerlerinde ve burclarda yarar pāsbānlar ƙoya.

Otuz beşinci bāb sipehsālār-ı ħarbe lāzımdur ki her emre bi‘z-zāt mübāşeret idüp yāhud bir vekīl-i şādık ve ƙāyim-maƙām-ı rāst-kārı mübāşeretle göre ve her emr ki düşmen [R-137a] anı za‘f ƙılup ve ƙuşūr-ı himmet tevehhüm ide, anı terk [C-201b] idüp [Ş-129a] ħilāfın işleye ve der-bendlerde ve ulu şular da ‘askeri evkāt-ı zabt ide ki kimesne muzāyağa çekmeye ve zaħīre vü ‘alef ü ‘alīƙ bābında ħüsni tedbīr eyleye ki kimesne aç ve şusuz ƙalmaya ve ‘askeri fişƙ u fücürdan ve münāhī vü mülāhīden men‘ ide ve biribiriyile ħuşūmet ü lecc idüp “Ben sen” diyü baħş itdürmeye. Mā-beynlerinde kemāl-i ülfet ü muvāneset üzre olmağa himmet eyleye veyā düşmen ‘askeri ile söyleşüp baħş idüp⁷²⁵ “Siz şöylesiz, biz böyleüz.” diyü cidāl itdürmekden men‘ ide ve ‘asker mā-beynine ħuşūmet ü tefriƙa düşmekden gāyet ihtirāz eyleye ve lā-yezāl her ƙavl ve her fi‘de salṭanat-ı dūnyānuñ fenāsm fıkr idüp mağrūr olmaya. “Ademe iğvā-yı şeyṭānī ve hevā-yı nefsanī ve ğurūr-ı nādānīden zarar virür nesne olmaz ve evlād-ı insānī ve ħavāş-ı erkānı yanında ecel muƙarrerdür. Ecelsüz kimesne olmaz. Ammā düşmene zebūn olup ölmek ‘arı ƙıyāmete dek ħānedānumuza bāƙı ƙalır. Bu ‘arı ƙabūl itmeyüp ölince ƙalışmaƙ yegdür.” diyü ğayret virmek gerekdür ve “Bir ƙuş [R-137b] yuvasın ve bir ħayvān inin ihtiyārıyla virmez. Bize lāyık mıdır ki ölmeden yir ve yurdumuz yādırlara virüp yabandan baƙavuz. Dūnyāda ħor u zelīl ve āħirette şevāb u ecrden maħrūm olavuz. Lāyık budur ki ƙılıcumuz üstine yirimüz ve yurdumuz üzerine [C-202a] oğlumuz ve ƙızumuz yolında cān u baş oynaya ve bizi işidenler āferīn ü taħsīn ideler.” diyü söyleye ve ne vāƙı‘ olursa eyü fāller [Ş-129b] eyleye ve ‘askerinden düş görenleri ħüb ta‘bīrler ideler ve ƙuvvet-i ƙalb virür ħikāyetler idüp şecā‘atle mezkūruları yād ide ve anlar ħayr du‘ālar eyleye ve lekelikle mevşūf olanları añup nefrīn ü la‘net ide ve ‘askeri neşāṭ-engīz ve ƙarab-āmīz sözler ile ƙıvandura, mūħiş u ğam-baħş sözler añmaya ve mümkün olduƙça ƙal‘adan zarāfetle

●●●●●●●●●●

⁷²⁴ Hācette ve hīn-i] -C, Ş.

⁷²⁵ Mā-beynlerinde kemāl-i ülfet ü ... ‘askeri ile söyleşüp baħş idüp] -C.

âdemler çıkarup 'adû ordusına gönderüp yâhud müteharri' mektûblar atup fitne-engîz haberler ile 'askere tefrika bâl vire. "Bu yirüñ kışî katı olur ve zemâ-nı karîbdür ve zaḥîresi müsâ'id degüldür. Qal'a ise ḥaşîndür zaḥîresi vâsî' ve ehli dinçdür. Alınmaḥ muḥâldür. Şöyle ki siz bir kaç gün daḥı turasız, kış irişür, bâr u bengâhî ve kaṭâr u mehârî aḥmâl ü eşkâlî biraḡup [R-138a] kaçmaḥ muḥarrerdür. Biñde birüñüz şîḥhatle baş kırtarmaḥ muḥâldür." diyü mekr ü ḥîle eylemek münâsibdür.

Otuz altıncı bâb ḥükemâ dimişlerdür ki şöyle ki leşker-i düşmen şunuñ üzerine ḳonmuş ola ve ḳonaḡuñ eyü maḥallin almış ola ve sen ol [C-202b] şuya muḥtâc olasin, ḡayrı şu olmaya ve ceng lâzım gele, gerekdür ki kendiler şulanalar ve tavarlarına şu vireler, kendüler ve ḥayvânlar şusuz ḳalmayalar. Andan şoñra redd ü def' cengsüz olursa, ol tārîḳ ile def' olina. Eger cenge münḥaşır olursa ceng olina ve eger 'asker düşmeden evvel şu üzerine varup [Ş-130a] ḳonarlasa, şoñra ki 'asker-i 'adû vârid ola, lâyık budur ki ibtidâdan cenge mübâderet olunmaya. Mâdâm ki ḥîle ile te'ḥîr-i cenge mecâl ola, te'ḥîri evlâdur. Şöyle ki ḥîle sâḳıṭ olup bi'z-zarûrî ceng lâzım olur ve ol şu üzerinde olan cengde piyâde t̄ayifesi kenâra ḳonup yalıñuz anlarla ceng itmek gerekdür ve ḥadem ü ḥaşem temâm şulanup tavar şulanup ve leşker şulandukdan şoñra ceng eylemek gerekdür ve sefele vü erâzili şoñra bile ilḥâḳ idüp ve anlara silâḥ ve ellerine yat u yaraḳ virmekden ḥazer ideler ki bunuñ gibi demde ḥuşma tâbî' olup [R-138b] cenge bile mübâşeret idüp şikest vâḳî' olmaya ve 'asker kendüler ile ağır ḳalîçeler ve nihâlîler ve âvânî-i nuḥâs kısmından ağır nesnelere yük idinüp getürmeyeler, ḡayet lâzım u mühimm olanları uyduralar. Ke-zâlik silâḥlar [C-203a] kısmından şaḳîl olanları terk idüp ḥalîf ve naḳle ḳâbil olanlarını getüreler ve düşmene ḳarîb oldukda tavarlarını yıraḳ yirlere otlamaḡa ḳoyuvirmeyüp 'askerden mürür itmeyeler ki iki zararı vardır. Bir zararı budur ki düşmen bir tārîḳla tavarlara zafer bulup 'asker yayan ḳala. Bir daḥı budur ki düşmen ol tavarları ordu, yâ 'asker üzerine sürüp 'askeri çignetmeye⁷²⁶ ve sefer üzre olan serdâra lâzımdur ki şayd u şikâra ve seyr ü şoḥbete iltifât itmeye. Ke-zâlik ḳaravul ve t̄undara re'îs olan kimesnelere daḥı ol vech üzre tenbîh eyleye ve yaḡı memleketine varduklarında bāzârların yaḡmâ itdürmeye ve bî-tevaḳḳuf ḡâret ü ḥaşâret itdürmeye⁷²⁷, lâzım oldukda itdüre [Ş-130b] ve bu tedbîrlerde şâbit ü müstahkem t̄ura. Eger bir dil t̄utup ḥaber almaḡa ḳâdir

.....

⁷²⁶ Tavarlara zafer bulup 'asker yayan ḳala...üzerine sürüp 'askeri çignetmeye] -R, Ş.

⁷²⁷ Ve bî-tevaḳḳuf ḡâret ü ḥaşâret itdürmeye] -R, Ş.

olursa, ol dil haberi ile ‘amel eyleye. Ammā ihtirāz eyleye ki dil h̄ile ile durūğ eylemiş olmaya ve şıka vü mu‘temed ādemlerden işitdügi aḥbāra i‘timād idüp anuñ mūcibi ile ‘amel eyleye, erāzil ü edānīden isti‘mā itdügi erācīf iḥbāra iltifāt itmeye ve rāst-güftārlara va‘deler [R-139a] ve istimāletler ve bed-gūlar ve durūğ güftārlara ‘uḫūbetler ide.

Otuz yidinci bāb ḥükemā dimişlerdür ki [C-203b] kār-zār bir nev‘e münḥaşır degüldür ve ‘amel-i ḥarb daḫı bir nev‘e maḥşūş degüldür. Envā‘ u eṣnāf üzredür ve her ṭāyifenüñ ve her firḫanuñ bir gūne kendülere maḥşūş üslūb-ı ḥurūbları vardır. Meşelā ‘Arab ve ‘Acem ve Türk ve Deylem ve Hind ve Sind ve Rūm ve Ḥıṭay ve Moğol ve Çāğatay ve Kürd ve Ḥabeş ve Freng ve Tātār. Bu gürūh-ı enbūhuñ her birinüñ bir nev‘-i ḥarbde maḥşūş ‘ādeti ve bir nev‘de mahāreti vardır. Meşelā kimi birer birer başa baş varmaḫda ve kimi cem‘iyyetle top olmaḫda māhirdür, kimi şebīḫūn ve kimi h̄ilede kimi kemīnde ve kimi alayda. Ke-zālīk kimi oḫda, kimi kılıçda, kimi süñüde ve kimi ḥaṇçerde. Lā-cerem ser-dār başiret üzre olup her buluşdügi ‘adū ile aña göre ḥakīmāne tedbīr ide. Her gūne ‘asker ile bir nev‘ ceng ide, cümlesin bir nev‘ görmeye.

Otuz sekizinci bāb [Ş-131a] ma‘lūm olmaḫ gerekdür ki cengüñ sekiz aşlı vardır. Muḫābilleri ile on altı olur. Biri şecā‘atdür ki zıddı cebānetdür. İkinci umūr-ı ḥarbde zīrek olmaḫdur ki muḫābili gündelikdür. Üçüncüsü silāḫşorlīḫ bilmekdür ki zıddı ol ‘ilmi bilmeyüp hemān toñuz kötegiyle ceng [R-139b] eylemekdür ve dördüncü üzerine düşmen geldügi vaḫt defe ḳādir olmaḫdur ki hemān yirinde [C-204a] cenge ḳādir ola. Düşmen üzerine varmaḫa ḳādir olmaya. Beşinci ceng ḫuşūşında ‘ilmi ola, ya‘nī bir ḳaç def‘a ceng görmüş ola, yā olmaya. Altıncı ‘āḫil ola yāḫud cāhil ola. Yidinci şecā‘atden ḡayrı şüretde ḳavī görine yāḫud ḫor u ḫaḳīr naḳş ola. Sekizinci cengde nef‘i ve fāyidesi kendü nefsiñe ola yāḫud cümle yanında olanlara mu‘āveneti ola. Egerçi bu cümleñ nef‘i ve zararı maḥşūs-ı meşāhirdür, ammā cümleden istiḫdām olmaḫ ve cemī‘-i umūra şümül üzre nāfi‘ olmaḫ ‘aḫldur. Egerçi cehl şāḫibinden daḫı aḫyānen ba‘zı umūr şādır olur ki ser-‘asker-i ‘adūya sebeb olur. Ammā ol nā-dirdür. Be-her-ḫāl şāḫib-i ceyš ‘uḫalā-yı ‘askeri rī‘āyet idüp müşāvereyi anlar ile idüp emr-i ḫarbi anlara tefvīz eylemek gerekdür.

Otuz tokuzuncı bāb ḥükemā dimişler ki **Mısrā‘**:

Er-re‘yü ḳable şecā‘atü’ş-sece‘an⁷²⁸

.....

⁷²⁸ Akıl, kahramanın kahramanlığından öncedir (ondan daha üstündür).

Re'ý ü tedbîr **[Ş-131b]** her kârda güzîde, huşuşan emr-i harbde ve çarabda pesendîdedür ve re'ýüñ evvel şartı budur ki a'dāsından ve ehibbāsından ketm ide, kimesne **[R-140a]** vâkıf olmamış ola ve re'ý gâh olur ki şavâb ve gâh olur ki haţâ olur. Ammâ ba'zı zemânda haţâ dağı gâh olur ki kâr-ger olur, farzan bir şâhib-i ceşş bir re'ý eylese, ammâ ol re'ýde haţâ eylese, **[C-204b]** ol haţâ sebep-i feth ü zafer olur. Ke-zâlik düşmen cânibinden dağı bu ihtimâller muqarrerdür. Anuñ re'ýleri dağı gâh şavâba ve gâh haţâyâ maqrûn olur. Ke-zâlik a'mâl-i çarb u çarbde ba'zı aĥvâl zuhûr ider ki zâhiren ġarîb ü 'acîb görünür. Ĥalk istihzâ ider. Bi-izni'llâhi te'âlâ feth ol 'amelde müyesser olur ve ba'zı vaĥt, ba'zı 'amel feth ü zafere sebep olur ki aşlâ ol 'amelüñ çarbe ta'alluĥı olmaz, bir ecnebî 'amel olur. Tevârîĥde nazâyiri çoĥdur. Ammâ be-her-ĥâl şâhib-i ceşşe lâyıĥ oldur ki re'ýüñ şavâbın ve çarbe müta'allıĥ olanın ihtiyâr ide ve işidenler taĥsîn ide ve sebep-i medĥ ola, gerekse 'aĥbetinde ĥayr olsun, gerek şer olsun, ol 'ilmü'llâha râcî'dür. Her işüñ soñın Allâh bilür. İnsâna lâzım olan ictihâd idüp nîl-i maĥşûda bezl-i mechûd eylemekdür.

Ĥırkıncı bâb haĥ budur ki umûr-ı ceng ü çarb kavâ'id-i uşul-i beyân ü tafşîli **[R-140b]** ile müyesser ola. Zîrâ ĥalkuñ hevâları ve muĥtezâları muĥtelifdür ve 'âdetleri **[Ş-132a]** ve tertûbleri müteġâyirdür ve bir ĥâyifenüñ re'ýine muvâfaĥat bir ĥâyifenüñ re'ýine muĥâlefet olur ve birine şavâb görinen birine haţâ görünür ve bi'l-'akis ve birinüñ memdûĥı birinüñ mezmûmı olur. Gâh olur ki siyâset dağı ĥüsn-i **[C-205a]** tedbîrden olup zafer ü inhizâm leşker-i 'adüya kavî sebep olur.

Ve ba'zılar dağı dimişlerdür ki "Şâhib-i ceşşe evvel lâzım olan sermâye-i ebvâb-ı ĥıleye 'âlim olmaĥdır." Ve ba'zılar dimişlerdür ki: "Ba'zı kimesneler vardur ki umûr-ı çarbe ve tecrübe-i aĥvâle aşlâ vuĥûfi yoġiken mübâşir olduĥı çarbde fethler ider ki bu umûrda aşĥâb-ı ĥubret ü ma'rifet olanlar aña ĥâdir olmazlar."

Pes böyle olıcak 'ilm-i siyâsetüñ ve umûr-ı çarbde tecrübe ve mümâresetüñ medĥali olmaĥ lâzım olur. Hemân her nâĥıd u başîr ü ĥabîre lâzım budur ki her emrde fıtnat u başîret üzre olup ĥasb-i ĥâl iĥtizâsına göre 'amel idüp ĥazm u ihtiyâtda daĥıĥa fevt itmeyüp ve ġâyet lâzım olmayıcak ceng ihtiyâr itmeyüp mümkün olduĥça müdâfa'a vü mümâna'a idüp ġâyet iĥtizâ **[R-141a]** itdükde cenge mübâşeret idüp 'adâlet ü siyâset ve 'askerine va'de vü istimâlet üzre olup feth ü nuşreti Allâh'dan recâ idüp müyesser olduĥdan soñra şükürin idüp musîplerden tecävüz ve muĥsinlere iĥsânlar idüp 'adl ü dâdın ve dâd ü istâdın ziyâde eyleye. Allâhü te'âlâ a'lem.

Hâtime: [R-150a]⁷²⁹ ‘İlm-i şerîf-i vezâret-me’âb ve fehmi-münîf-i şadr-ı nişfet-nişâba mahfî degüldür ki “Ben maḫûle-i edânî vü fuḫarâ vü esâfil ü ḫuḫarâ [C-205b] ne ‘add ile ve ne zehre ile nuş u pend ve inhâ-yı bed ü pesend itmege iḫdâm eyler.” diyü buyurılmaya ki aşl-ı manşib-ı vezâretüñ rükni tezkîrdür ki rasûlü’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellem* buyurmuşdur ki: “*‘Îzâ erâde’llâhi bi-melikin hayran feyyeẓa’llâhü vezîran şâlihan in nesiye zikrahü ve in nevâ hayran e’ânehü ve in erâde şerran keffe ‘anhü*”, ya’nî Hâḫ te’âlâ bir melike ḫayr irâde eylese, aña bir vezîr ḫarîn eyler ki unutduğı vaḫt aḫdura ve ḫayr niyyet eylese, ol ḫayrı ikâ’a mu’în olup ve eger şerre ḫaşd eylese, ol şer işi işlemekden men’ eyler. Vezîri pâdşâha aḫdurup tezkîr eylemek lâzım olduğı gibi vüzerâya daḫı tezkîr lâzım mıdır? Zîrâ eşğâl keşretinden ve a’mâl vefretinden kendüler bi’z-zât her emre muḫayyed olup arayup yirinden bulup mücibi ile ‘amel itmege fırsat u ruḫşat bulmazlar. Ammâ müzekkir tezkîr eyledükden soñra ḫatırlarına ḫuḫur ider ve rasûlü’llâh *şalla’llâhü ‘aleyhi ve sellem* Hâḫ te’âlâ “*Fe-zekkir innemâ ente müzekkir*⁷³⁰” diyü buyurmuşdur ve tezkîrüñ mü’minîne nâfî’ olduğı bu âyet-i [R-150b] kerîme ile şâbitdür ki: “*Ve zekkir fe-inne’z-zikrâ tenfe’ü’l-mü’minîne*⁷³¹.” ‘Âmme-i mü’minîne tezkîr nâfî’ olduğı taḫdîrce erbâb-ı ḫall ü ‘aḫde tezkîr nâfî’ olduğı muḫarrer olur.

Ve dimişlerdür ki: “Aşḫâb-ı sa’âdetüñ [C-206a] meclis-i [Ş-133a] şerîfleri ḫâderdür.” Ve bir kimesne ḫadere râst gelse uḫrevî murâdâtı ve kelimâtı ḫoyup umûr-ı dünyâya müte’allıḫ ḫâcâtı taleb eylemek gâyet-i dñn-himmetlikdendir. Lâ-cerem aşḫâb-ı sa’âdet meclisi daḫı ḫaderden numüne olcaḫ umûr-ı âḫirete müte’allıḫ söz söylemeyüp dünyevî aḫbâr-ı erâcîf ü ekâzîb ü e’âcîb ‘arz eylemek denâ’et-i himmetdür ve ḫuşûr-ı sa’âdet ve ḫillet-i diyânetde olduğı muḫarrer olur ve ḫitâb ile kitâbuñ daḫı ‘indü’ş-şer’ farkı yokdur. Aḫkâmda birdür ki *el-kitâbü ke’l-ḫitâbi*⁷³²dür. Bu ḫuşûşda şerîf ü vazî’ ve fakîr ü ganî ve şağîr ü kebîr bir olmaḫ gerekdür ki Süleymân Peyğamber *‘aleyi’ş-şalâtü ve’s-selâm* “*Ve ḫuşîra li-Süleymâne cünüdehü mine’l-cinni ve’l-insi ve’t-tayri fehüm yüvezzi’ün*⁷³³” teşrîfine mâ-şadaḫ iken mûr-ı ḫaḫîrüñ kelimâtından müte’eşşir ü mütenaşşîḫ oldı ki “*ḫâlet nemletün yâ eyyühe’n-nemlü edḫulü mesâkineküm, lâ yaḫtumenneküm Süleymânü*

•••••

⁷²⁹ R’de 141b-149b arası takdîm-tehir yapılarak 119b-120b arasına alındığı için R’nin varak numaralarında atlama gözükmetedir.

⁷³⁰ *İşte böyle... Sen insanları ırşada devam et. Zaten senin görevin sadece ırşad edip düşündürmektir (Gâşiye 21).*

⁷³¹ *Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt müminlere fayda verir (Zâriyât 55).*

⁷³² *Kıtap, hitap gibidir.*

⁷³³ *Süleyman insanlardan, cinlerden ve kuşlardan ordusuyla beraber haşrolunup Allah’ın takdir ettiği yere tevzi olunacaklardır.*

ve cünüdühü ve hümm lā yeş'urün⁷³⁴” ve Hâk te‘âlâ kelâm-ı [R-151a] kadîminde ‘ankebütan ve ba‘ûzadan haķır nesne yoğ iken anlarla meşel îrâd eylemiştir. Hüşşan bu maķüle cesârete iķdâm iden edebsüzlerden edeb öğrenmek câyizdir. “Hüzü'l-edebe mimmen lā edebe lehü⁷³⁵” buyurmuşlardır. **Bejt:**

Mefâ'ilün / Mefâ'ilün / Fe'ülün

‘Acebdür bu ‘aceb söz [C-206b] bü'l-‘acebden
Edîb alur edeb her bî-edebeden

Hüşşan ‘aşıklar ma'zür u ma'füv ola gelmiştir. **Bejt:**

Mef'ülü / Fâ'ilatü / Mefâ'ilü / Fâ'ilün

Reften be-ser tariķ-ı edeb nîst der rehet
Mâ ‘aşıkîm ü mest ne-bâyed ze mâ edeb⁷³⁶ [Ş-133b]

Fezleketü'l-kelâmi fi'l-iķtitâm: Mevtiden eyü vâ'iz olmaz. “Ni'me'l-vā'izu el-mevtü ve'l-mevtü vā'izan şamitün⁷³⁷” buyurmuşlardır ve sâbıkda geöen selâtin-i vüzerâ-yı ğâbirîn devletlerinden ‘ibret-nümün u hayret-füzün i'tibâr maķalli yokdur. Haccâc-ı zâlim bu kağar zulm ü ‘unfla bir gün huķbesinde bu kelâm-ı belîğü'n-nizâmı dimişlerdür ki: “Hâk budur ki mertebe-i icâzdadur, ammâ meşâbe-i icâzdadur.” Ol budur: “Tā kavme inne şemsüküm hâzihî şemsü Fir'avne ve Hāmāne tale'at 'alā kuşūrihim şümme tala'at 'alā kubūrihim”, ya'nî yâ kavm bu gördüğünüüz güneş ol güneşdür ki Fir'avn ve Hāmān'ın evvel kuşurları üzerine tülü' itdi. Şoñra kabrleri üzerine tülü' itdi. [R-151b]

Hatmü'l-ķhitâm: Hücetü'l-hâķ ale'l-hâķı cema'in ki Qur'an-ı mübîndür, eşnâsında vâķı' olan neşâyihdür ve zevâciri taķrîr olup teyemmün ü teber-rük murâd olındı. *Ve kađā Rabbüke ellā ta'büdü illā iyyahü ve bi'l-vâlideyni iķşāne immā yeblüğanne [C-207a] 'indeke'l-kibarü aĥadühümā ev kilāhümā fe-lā teķul lehümā uffun ve lā tenhar hümmā ve ķul lehümā kavlen kerimā. Va'ĥfid lehümā cünāha'l-zülli mi-ne'r-rahmeti ve ķul Rabbi'rĥamühümā kemā Rabbeyānī şağīrā⁷³⁸. Ve āti zi'l-ķurbā ĥaķķahü*

•••••

⁷³⁴ Bir karınca “Ey karıncalar, haydi yuvalarınıza girin. Süleyman ve orduları, sizi farketmeyerek eziyet çikñemesinler” diye seslendi (Neml 18).

⁷³⁵ Edebi edepsizden al.

⁷³⁶ Senin yolunda sabırsızlık etmek edepten sayılmaz. Ancak biz âşık ve sarhoşuz, bizden edep beklenmez.

⁷³⁷ Sessiz bir nasihat olarak ölüme ne güzel bir nasihatçidir.

⁷³⁸ Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi sizin yanınızda yaşlarsa, kendilerine “öf” bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçak gönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim, küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et.” diyerek dua et (İsrâ 23-24).

ve'l-mesākīni ve'bni's-sebīli ve lā tübezziir tebzīrā⁷³⁹. Ve lā tec'al yediike mağlületen ilā 'umuqake ve lā tebsuthā külle'l-baṣṭi fe-taḫ'ude melümen maḥsürā⁷⁴⁰. Ve lā taktülü evlādeküm ḥaṣyete imlākı nahnü nerzuküküm ve iyyāküm in katelehiüm kâne ḥu'en kebīrā⁷⁴¹. Ve lā taḫrabü mäle'l-yetimi illā bi'l-leti hiye aḥsenü⁷⁴² ve lā taktülü'n-nefse elleti ḥarrama'llāhi illā bi'l-ḥaḫki⁷⁴³ ve evfü bi'l-'ahdi⁷⁴⁴ ve evfü'l-keyle izā kiltiüm ve zinü bi'l-ḫastāsi'l-müs-takīm⁷⁴⁵ ve lā takfü mā leyse leke bihi 'lmün inne's-sem'a ve'l-baṣīra ve'l-fu'āde küllü ülä'ike kâne 'anhü mes'ülā⁷⁴⁶ ve lā temṣī fi'l-arzı mereḥan⁷⁴⁷ ve lā tettebi 'i'l-hevā fe-yuḍllike 'an sebīli'llāh⁷⁴⁸ ve [Ş-134a] lā tefrah inna'llāhe lā yuḥibbü'l-ferihīn⁷⁴⁹ ve'bteḡi fīmā ātāke'llāhi'd-dāre'l-aḫirate ve lā tense naṣībeke [R-152a] mine'd-dünyā ve aḥsin kemā aḥsena'llāhi ileyke⁷⁵⁰ [C-207b] ve lā teḫasü'n-nāse eṣyā'ehüm ve lā ta'sev fi'l-arzı müfsidīne⁷⁵¹ ve lā teṣa'ır ḥaddeke li'n-nāsi⁷⁵² ve aḫsıd fi meṣyike va'ḡdud min ṣavtike⁷⁵³ ve enne hāzā ṣrāṭi müstakīmā fe'ttebi'ühü ve lā tettebi'ü's-sübüle fe-teferraḫa bi-küm 'an sebīlihi⁷⁵⁴ ve hüve a'lemü bi'l-mühledīne⁷⁵⁵ ve külü li'n-nāsi ḥüsnen ve aḫimü's-şalāte ve ātü'z-zekāte⁷⁵⁶ va'sbir 'alā mā eṣābeke⁷⁵⁷ ve lā yücādil 'ani'l-lezīne yaḫtānüne enfüsehiüm⁷⁵⁸ va'sbir nefseke ma'a'l-lezīne yed'üne Rabbehüm bi'l-ḡadāti ve'l-'aṣıyyi yürīdüne vechehü ve lā ta'dü 'aynāke 'anhüm türīdü zīnete'l-ḫayāti'd-dünyā ve lā tuṭi 'men aḡfelnā ḫalbehü 'an

739 Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma (İsrâ 26).

740 Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun (İsrâ 29).

741 Geçim endişesi ile çocuklarımızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur (İsrâ 31).

742 Bülüş çöğme emeyen yetimin malına, en güzel tarzdan başka bir şekilde yaklaşmayın (En'âm 152; İsrâ 34).

743 Haklı bir gereğe olmaksızın Allah'ın muhterem kaldığı cana kıymayın (İsrâ 33).

744 Verdüğümüz sözü yerine getirin (İsrâ 34).

745 Ölçtüğünüz zaman dürüst olun, tam ölçün. Doğru terazi ile tartın (İsrâ 35).

746 Bilmediğin şeyin peşine düşme! Çünkü kulak, göz, kalp gibi azaların hepsi de sorguya çekilecektir (İsrâ 36).

747 Hem kibirli kibirli yürüme (İsrâ 37).

748 Keyfine uyma ki seni Allah yolundan saptırmasın (Sâd 26).

749 Böbürlenme! Zira Allah böbürleneni sevmez (Kasas 76).

750 Allah'ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî ahiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsan et (Kasas 77).

751 Halkın hakkını yemeyin ve ülkede müfsitlik ederek fenalık yapmayın (Hüd 85).

752 Kibirli davranarak insanlara yüzünü dönme (Lokmân 18).

753 Yürürken ölçülü, mütedil yürü! Konuşurken sesini ayardı, bağırarak konuşma (Lokmân 19).

754 Bir de şu: "İşte benim dosdoğru yolum. Ona tabi olun. Yoksa başka yollara uymayın sizi onun yolundan ayırmasın (En'âm 153).

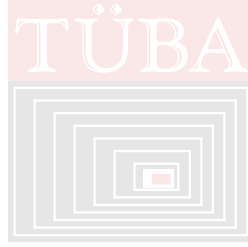
755 Allah, yolunu tutanlar kimlerdir bilir (En'âm 119).

756 "... insanlara tatlı söz söyleyin, namazı hakkıyla eda edin, zekatı verin" demistik (Bakara 83).

757 Başına gelen sıkıntılara sabret (Lokmân 17).

758 Ve kendi öz canlarına hıyanet edenleri savurma (Nisâ 107).

zîkrinâ⁷⁵⁹ ve kuli'l-hakku min Rabbiküm⁷⁶⁰. Kuli'llāhe a'büdü muhlisan lehü dīnī⁷⁶¹ ve kul mā es'elüküm 'alehi min ecrin⁷⁶². Huẓi'l-'afve ve'mur bi'l-'ırfı va'rid 'anı'l-cāhilīn⁷⁶³ ve lā tekünü ke'l-lezīne nesu'llāhe fe-ensāhüm enfüsehüm⁷⁶⁴ ve men kāne fī hāzihı a'mā fe-hüve fī'l-āhıratı a'mā ve adalle sebīlā⁷⁶⁵. Rabbenā ātinā fī'd-dünyā ḥaseneten ve fī'l-āhıratı ḥaseneten ve kınā 'azābe'n-nārī⁷⁶⁶.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

●●●●●●●●●●

⁷⁵⁹ Rablerine, sırf O'nun rızasını ve cemaline kavuşmayı umdukları için, sabah akşam yalvaranlarla beraber olmakta sebat et. Dünya hayatının süslerini arzularak sakın gözlerin onlardan başkasına kaymasın. Kalbini bizi zikretmekten gâfil bıraktığımız kimselere itaat etme (Kehf 28).

⁷⁶⁰ De ki: "İşte Rabbiniz tarafından gerçek geldi." (Kehf 29).

⁷⁶¹ De ki: "Ben ibadetimi yalnız O'na has kalarak yalnız Allah'a kulluk ederim (Zümer 14).

⁷⁶² De ki: "Benim bu hizmet için sizden istediğim hiçbir ücret yoktur (Furkân 57).

⁷⁶³ Sen afve müsamaha yolunu tut, iyiliği emret, cāhillere aldırış etme (A'râf 199).

⁷⁶⁴ Sakın şunlar gibi olmayın ki onlar Allah'ı unuttukları için, Allah da kendi öz canlarını kendilerine unutturdu (Haşr 19).

⁷⁶⁵ Kim bu dünyada gerçekleri görmede kör ise, ahirette de kördür, hatta yol bulmadaki şaşkınlığı daha da beterdir (İsrâ 72).

⁷⁶⁶ Ey bizim yüce Rabbimiz, bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi cehennem ateşinden koru (Bakara 201).

'Azābe'n-nārī] 'azābe'n-nārī. Qad veḳa'a minnā et-tenmīk el-ḥamdü li'llāhi 'ale'l-'avni ve't-tevfīk ve selātü 'alā Muḥammedini'l-men'ūsī bi't-tahkīk ve 'alā ālihi ve aḫābihi katele'l-küffārete ve'z-zındīk. Temmeḳa eḳāra 'ibādu'llāhi er-rasīm Meḥemmed 'Abdü'l-Kerīm el-Vardarī 'afa 'anhümā el-melikü'l-bārī fī şehri zi'l-ḳa'deti eḫ-ḫerīfe li-seneti ḫemānin ve elf (1008) R.

Kaynaklar

- Akbayar, Nuri (hzl.) (1996). *Mehmed Süreyyâ, Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Akdağ, Bünyamin (hzl.) (2019). *Âşık Çelebi'nin Hadîs-i Erbaîn Tercümesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, Yaşar (2013). "Vücûdî, Mehmed", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*: <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=960>
- Balcı, Rüştü (hzl.) (2007). *Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn*. C.1. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canım, Rıdvan (hzl.) (2000). *Latîf, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsuratü'n-Nuzemâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ergun, Saadeddin Nüzhet (ty). *Türk Şâirleri 1*. yyy.
- İsen, Mustafa-Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak, Aysun Sungurhan, Mustafa Durmuş (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İsen, Mustafa (hzl.) (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İsen, Mustafa (2006). "Klâsik Öncesi Dönem, Nesir". *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa- Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak (2006). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kılıç, Filiz (hzl.) (2010). *Âşık Çelebi, Meşâi'rü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kılıç, Filiz (hzl.) (yty). *Âşık Çelebi Divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap Projesi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkic.pdf> [erişim tarihi: 25.03.2016].

- Kılıç, Filiz (2015). “Abdullah Kudsi'nin Tibrü'l-Mesbûk fimâ Yahtecüne İleyhi'l-Mülûk Adlı Tercüme Eseri”. Uluslararası Dil Eğitimi Sempozyumu (UDES). 28-30 Mayıs. Nevşehir.
- Kılıç, Filiz-Bülbül, Tuncay (2017). *Âşık Çelebi, Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fî Nasâyihü'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk (İnceleme-Metin)*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, Türk-İslam Bilim Kültür Mirası Dizisi 18.
- Köprülü, Fuad (1965). “Âşık Çelebi”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kut, Günay (1991). “Âşık Çelebi”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Levend, Agah Sırrı (1962). “Siyaset-nameler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- Onuş, Muhammed Usame-Bulut, Abdurrahman-Çelik, Ahmet (2018). *Mirâcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle, Âşık Çelebi'nin Siyasetnâmesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Owens, Meredith (1971). *Meşâirü's-Şu'arâ or Tezkire of Âşık Çelebi*. London.
- Özçelik, Kenan (hzl.) (2016). *Ravzatü's-Şühedâ Tercümesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Solmaz, Süleyman (2005). *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Söylemez, İdris (2017). *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sungurhan Eydurhan, Aysun (hzl.) (2008). *Beyânî, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap Projesi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215416/h/giris.pdf> [Erişim Tarihi: 25.03.2016]
- Sungurhan Eydurhan, Aysun (hzl.) (2009). *Kınalcâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*. Ankara: Kültür Bakanlığı e-kitap Projesi: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219121/h/girishc.pdf>. [Erişim Tarihi:25.03.2016]
- Şemseddin Sâmî (1311). *Kâmûsü'l-A'lâm*. İstanbul.
- Kurnaz, Cemal-Tatçı, Mustafa (hzl.) (2003). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri I-II-III*. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Tok, Turgut (hzl.) (2009). *Nasâyihü'l-Mülûk*. İstanbul.
- Yaltkaya, Mehmed Şerefettin (1925). “Sencer ve Gazali”. *Dârülfünûn İlahiyât Fakültesi Mecmuası*. Yıl: I. Sayı: I. s. 39-57. İstanbul.

Dizin

- ‘Abbāsiyyūn, 49
‘Abdu’llāh bin Mes’ūd, 94, 118, 186, 191
‘Abdu’r-raḥmān bin Semere, 76
Abdullah Kudsi, 228
Acem, 52, 53, 58, 175, 190, 208, 221
Ādāb-ı HARB ve Üslub-ı Ceng, 207
‘Adī bin Hātem, 31, 166
Ahdī ve Gülşen-i Şuarâsı, 228
Akra‘ bin Hābis, 122, 123, 195
Alâi b. Muhibb eş-Şerif eş-Şirâzi, 23
Alī Emiri, 22
‘Alī Murtażâ, 110
Amasyalı Hatib Kâsım, 24
Āmiriyye, 31, 149
‘Ammār bin Yāsir, 82
‘Amr bin ‘Āmire, 84
Arabzāde Abdülbâki Efendi, 16
Arap, 19, 28, 53, 66
‘Arfece-i Eşca‘î, 155
Aristo, 20, 207
Âşık Çelebi, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 227, 228
Atâyî, 17, 23
Ayasofya, 22
‘Āyişe, 66, 72, 127, 129
Bağdād, 52, 53
Bâkî, 18
Benî Bekr, 145-146
Benî Ferāze, 122
Benî Huzeyme, 102
Benî İsrâiyil, 47, 110, 129, 134
Benî Kilâb, 122
Benî Kurayza, 175
Benî Maḥzûm, 129
Benî Nuḫayr, 175
Benî Şa‘leb, 146
Benî Temîm, 122
Berâ’ bin ‘Azib, 144
Boğdan, 52, 199, 204, 207
British Museum, 21
Buḫārî, 78, 80, 107, 109, 110, 111, 112, 117, 118, 129, 133, 148, 159, 160, 164
Bursa, 15, 17, 24
Bursalı Emir Hasan, 17
Bursalı Mehmed Tahir, 228
Büstân Efendi, 17
Câbir bin Abdu’llāh Ensârî, 107, 111
Câmi‘, 109
Câmi‘ü’l-Fuşûleyn ve Teshîl, 72
Cârullah Mahmûd Zemahşerî, 23, 24
Cebrâylî/Cibrîl, 80, 94
Cefâyî, 17
Cengiz, 50
Cengiziyân, 50
Cerf, 206
Cezîre-i Kıbrıs, 77
Cinânî, 19
Çelebi Abdullah, 23, 24, 37, 39, 40
Çeräkise, 28, 49, 50
Çernovi, 18
Deylem Ḥamiñî, 154, 221
Ebî Tayyib, 60
Ebû Bekr, 103, 115, 134, 148, 150, 161, 162, 191, 195, 200, 202, 206

- Ebû Cehl, 35, 122
 Ebû Derdâ, 170, 191
 Ebû Hüreyre, 35, 36, 83, 109, 130, 169, 182, 184, 191
 Ebû İshâk Kâzerûnî, 16
 Ebû İshâkıyye, 15
 Ebû Mûsâ'-i Eş'arî, 85, 95, 105, 168
 Ebû 'Abde'r-rahmân, 118
 Ebû 'Ubeyde, 103
 Ebû Sa'îd-i Hudrî, 118, 122
 Ebû Süfyân bin Harb, 35, 122, 194, 195
 Ebû Zer Gûfârî, 78, 83, 102, 170
 Ebu'l-Ferâs, 177
 Ebu'l-Ferec ibni Cevzî, 201
 Ebu'l-Müslim Havlânî, 36, 79
 Ebu's-Su'ûd Efendi, 17, 155
 Edeb-i Kâçî, 82, 84
 Edreneli Küçük Vâ'iz Emîr, 176
 Eflak, 52, 59, 99, 204
 Emeviyyün, 49
 Emir Gisû Efendi, 16, 17
 Emir Sultan, 15, 17
 Endülüs, 77
 Enes bin Mâlik, 144
 Engürüs, 28, 50
 Erdel, 199
 Esad Efendi, 23, 24, 38, 39
 es-Seyyid Pir Mehmed bin Çelebi, 15
 es-Siyasetü's-Şer'iyyetü fi Islâhî'r-Râ'i ve'r-Râ'iyye, 13, 24
 Eyyüb, 216
 Eyyübiyân, 49
 Fenârî Muhyiddîn, 17
 Ferruh Kethuda, 18
 Fevrî, 18
 Filiz Kılıç, 22, 23, 227
 Fir'avn, 123, 168, 185, 186, 224
 Freng, 52, 221
 Garamî, 17
 Gazâlî, 22, 23, 228
 Gazâ-yı Tebük, 206
 Gazâ-yı Uhud, 206
 Gazi Baba Belediyesi, 19
 Gazi Baba, 19
 Gazve-i Bedr, 111, 112, 114, 137
 Gazve-i Beni'n-naşîr, 114
 Gazve-i Hayber, 113
 Gazve-i Hendek, 163
 Gazve-i Uhud, 139
 Hacı Galib Bey, 18
 Hâkî, 16
 Hâlid bin Velîd, 82, 103, 160
 Hamza, 139
 Hanâbile İbni 'Akîl, 33, 155
 Hanâbile Kâçî Ebû Ya'la, 33, 155
 Hâriş bin Hişâm, 35, 122
 Hârûn, 99, 168
 Harûriyye, 162
 Hasan Başrî, 167
 Hâşimî, 175
 Hâtemî, 16
 Hayâlî, 17, 25
 Hazret-i Hüseyin, 22
 Hazret-i 'Alî, 15, 66, 74, 83, 95, 122, 123, 124, 128, 150, 162, 202, 203
 Hazret-i 'Osmân, 65, 95, 155, 206
 Hazret-i Yûsuf-ı Şiddîk, 59
 Hazret-i Zî'n-nüreyn, 28, 46, 50
 Hind, 221
 Horasan, 23
 Hulefâ'-i Emeviyye, 77
 Hulefâ-yı râşidîn, 32, 115, 116, 137, 151, 154, 171, 177, 187
 Hüdhüd, 30, 35, 65, 69
 Hüseyin Vâ'iz-i Kâşifi, 22
 Hz. Muhammed, 29, 30, 55
 II. Bâyezîd, 16, 24
 II. Selim, 13, 16, 18, 19, 24, 29
 'Iyâz bin Şâlet, 106
 İbni Ahtab, 117
 İbni Mâce, 36, 130
 İbni 'Abbâs, 118, 136, 150, 152
 İbni Teymiyye, 13, 24, 27, 30, 71, 72, 189
 İbni Ziyâd, 119
 İbrâhîm bin Havlî, 119
 İmâm Ahmed, 32, 33, 102, 115, 119, 136, 138, 143, 148, 149, 151, 152, 154, 155, 156, 159, 164, 178, 184
 İmâm Ebû Hanîfe, 23
 İmâm Ebû Yûsuf, 95, 195
 İmâm Haşşâf, 82
 İmâm Mâlik, 32, 33, 129, 151, 154, 155

- İmâm Râzî, 57
 İmam-ı Azam, 23
 İmâm-ı Şâfiî, 138, 139, 148
 İmrân bin Hâşim, 139
 İshâk Paşa, 15
 İskender-i Zül'ı-kameyn, 207
 Kadı Baba Türbesi, 19
 Kādî Bedre'd-dîn, 71
 Kādî Şimavna-zâde, 71
 Kadri Çelebi, 17
 Kâmi, 18
 Kandî, 17
 Kanûni, 18, 24
 Karasılı Hasan Çelebi, 16, 17
 Kâtip Çelebi, 23, 227
 Kavm-i Lût, 150
 Kemal Paşazâde, 23
 Kerbela, 22
 Keşfü'z-Zunûn, 227
 Kınalızâde Hasan Çelebi, 228
 Kıratova, 18
 Kitâb-ı Hedâyâ, 118
 Kitâb-ı Maşşûl, 57
 Kitâb-ı Tecrid, 63
 Kitâbü Edebü'l-Kādî, 86
 Kitâbü Mu'inü'l-Hükkâm, 84, 86
 Kosava, 15
 Kureyşî, 175
 Kutadgu Bilig, 13
 Latîf, 18, 20, 21, 227
 Lokman Baba Tekkesi, 18
 Mecmu'a-i Sükûk, 11, 24
 Medîne, 65, 146, 148, 149, 151, 157, 175, 206
 Meğaribe, 49
 Mehmed Şâh, 16
 Mehmet bin Abdülkerim, 38
 Mekke, 75, 105, 157
 Me'cûc-i mihen, 45
 Meredith Owens, 21, 228
 Meşâ'irü's-Su'arâ, 11, 15, 17, 18, 19, 20, 21
 Meşhed, 23
 Mevlânâ İdris, 203
 Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle, 13, 14, 24, 27, 29, 34, 37, 39, 72, 228
 Mihrabiye, 37
 Millet Kıp., 21, 22
 Monlâ Fenârî, 15
 Muhâcirîn-i Kureyş, 123
 Mu'aviye, 36, 78, 82
 Mu'âz bin Cebel, 82, 94, 168, 188
 Muradiye müderrisi, 17
 Mûsâ, 29, 56, 58, 168
 Muvattâ, 129
 Müeyyedzâde, 16, 17
 Müslim, 50, 52, 78, 79, 80, 81, 106, 107, 108, 109, 111, 115, 117, 118, 199, 129, 132, 139, 148, 152, 159, 160, 162, 169, 176, 184, 186, 188, 200, 201
 Müsned, 111, 119, 136, 156, 159, 184
 Narda, 18, 26
 Nasâiyihü'l-Mülûk, 228
 Nasihatü'l-Mülûk, 22, 23
 Naşr bin Haccâc, 172
 Netîcetü's-Sülûk fi Tercemeti Nasihati'l-Mülûk, 23
 Nevâlî, 18
 Niğbolu, 18
 Nûh, 216
 Nuruosmaniye, 24, 38, 39
 'Osman ibni Ebi'l-Âş, 105
 Osmanlı Devleti, 28
 'Ömer bin Abdül'azîz, 77, 110, 148, 168
 'Ömer bin Hattâb, 106, 137, 191, 203
 Ömer bin Hürrem, 30
 'Ömer Fârûk, 30, 46, 86, 177, 192, 197, 200, 202, 203
 Pervane Bey Mecmuası, 25
 Pervîz Efendi, 176
 Piriştine, 17
 Râfi' bin Hâdîce, 123
 Rahiki, 17
 Ravzatü's-Şühedâ, 22, 228
 Rebi'ü'l-eberrâr, 23
 Rûm, 28, 50, 53, 64, 71, 72, 112, 127, 195, 196, 198, 199, 221
 Rusçuk, 18
 Rûşenizâde, 17
 Sa'î, 17
 Şafvân bin Ümeyye, 35, 122, 129
 Şahîhayn, 31, 75, 76, 106, 110, 118, 120, 122, 127, 131, 135, 137, 143, 143, 144, 155, 162, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 176, 185, 186

- Şahîh-i Müslim, 78, 80, 106, 107, 109, 111, 129, 132, 139, 148, 169, 200
- Sâmâniyân, 49
- Sa'd bin Ebî Vakkaş, 108, 112, 170
- Sâsâniyân, 49
- Sehl bin 'Amr, 35, 122
- Selçûkiyân, 49
- Selimağa Ktp., 21
- Serfice, 17, 22, 26
- Seyyid Ali, 15, 16
- Seyyid Nattâ', 15, 16
- Seyyid Zeynelâbidîn, 15, 16
- Şiddîk-i Ekber, 46, 66, 94, 205
- Sigetvarnâme, 24
- Silivri, 17
- Sinan Bey, 23
- Siyâsât-ı Şer'iyye, 27, 189
- Siyâsâtü Şer'iyye fî Şalâhi'r-Râfî ve'r-Râ'iyye, 27, 30, 71
- Sokullu Mehmed Paşa, 18, 24
- Sultan Bâyezîd, 16, 198
- Sultan Melikşah, 23
- Sultan Murad, 16
- Sultan Sencer, 23
- Sultân Süleymân, 28, 29, 53, 58, 65
- Sultân Ya'kûb, 203
- Sun'î, 17
- Süre-i Enfâl, 111
- Süleymaniye Kütüphanesi, 22, 23, 24, 37, 38, 39, 40
- Sünen-i Ebû Dâvûd, 130
- Sünen-i Nesâ'î, 36, 130
- Sürûri Çelebi, 16
- Şâfiî, 23
- Şâh Kasım b. Mahdûmî, 17
- Şakayık Zeyli, 18, 25
- Şâm, 30, 77, 103, 151, 162, 192, 201, 202, 206
- Şehid Ali Paşa, 24, 38, 39, 40
- Şehrengiz-i Burusa, 24
- Şehzâde Mehmed, 16
- Şerh-i Hadîs-i Erba'in, 23
- Taqqiyü'd-dîn Ebu'l-'Abbâs Ahmed bin 'Abdü'l-Hakîm İbni 'Abdü's-Selâm bin Teymiyye, 27, 71
- Taşköprizâde, 16, 22
- Taşlıcalı Yahyâ, 17
- Temîm Dârî, 30, 201, 202
- Tercüme-i Ravzatü'l-Ahyârü'l-Müntehab min Rebi'l-Ebrâr, 23, 24
- Tercüme-i Şakâyıku'n-Nu'maniye, 22
- Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fî Nasâiyih'l-Vüzerâ ve'l-Mülûk, 22, 228
- Tibrü'l-Mesbûk fîmâ Yahtecüne İleyhi'l-Mülûk, 228
- Timur, 15, 50
- Tirmizî, 109, 124, 159, 188
- Topkapı Sarayı Ktp, 21, 24, 39
- Tuncay Bülbül, 23
- Türk, 21, 25, 27, 89, 112, 146, 221
- Tâyîf, 105
- Usâme, 103, 129, 206
- 'Utab bin Esîd, 105
- 'Uyeyne ibni Hâşin Ferâzî, 122, 123
- Vâcid, 117
- Vücûdî, 23, 227
- Yahûdî, 115, 149, 175
- Yahûdiyye, 31, 149
- Yemen, 52, 53, 77, 105, 122, 137, 152, 168, 193, 194
- Yenişehirli Musa Kadı, 18
- Ye'cüc-i fiten, 45
- Yıldırım Bâyezîd, 15
- Zâtî, 17
- Zerdüş, 28, 50
- Zeyd bin Hârişe, 206
- Zeyd bin Şâbit, 94, 191
- Zeydü'l-hayr-ı Tâ'î, 122
- Zeyl-i Şakâyık, 24
- Zübeyr Şu'be, 117

İslâm etkisindeki Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi olarak kabul edilen *Kutadgu Bilig*'den bu yana, özellikle tercüme olarak, pek çok siyasetname Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Tercüme yoluyla kazandırılan siyasetnamelerden birisi de Türk edebiyatının önemli nesir yazarlarından olan Âşık Çelebi'nin Arapçadan tercüme ettiği *Mi'râcü'l-Eyâle ve Minhâcü'l-Adâle* adlı eseridir. Âşık Çelebi'nin bu eseri temel olarak iki kısma ayrılmaktadır. Eserin birinci kısmında İbni Teymiyye'nin *Siyâsâtü's-Şer'iyye fî Salâhi'r-Râ'i ve'r-Râ'iyye* adlı eserinin tercümesi yer alırken ikinci kısım Âşık Çelebi'nin "Beytülmâl" ve "Harp" meseleleri ile ilgili görüşlerini içermektedir.

Eserin birinci kısmında genel olarak emirlik makamı ve emirlerde bulunması gereken özellikler; hangi durumlarda sadaka verilebileceği, miras hukuku, cihat anlayışı, zina ve buna benzer durumlarda kişilere verilecek cezalar, sultanların serveti ve bu servetin kaynağı, recm cezası hakkında hükümler, emanet edilen nesneye karşı emaneti almanın sorumlu olduğu durumlar ve emanete hıyanet konusunda verilecek cezalar, katletmenin cezası ve yaptırımları gibi çeşitli konular işlenmektedir. Konular okuyucuya takdim edilirken soyut teorik anlatımlardan ziyade peygamberlerden, halifelerden, hadis kitaplarından ve din büyüklerinden verilen somut örneklerle ortaya konan tezler güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu özellikleriyle eser, kendi devri içinde "Bir Kadı'nın El Kitabı" görünümü arz etmektedir.

